

Bosnyák János

**Számviteli értékelési eljárások hatása a vállalkozások vagyoni, jövedelmi és
pénzügyi helyzetére**

SZÁMVITEL TANSZÉK

Témavezető: Dr. Baricz Rezső

**Copyright © Bosnyák János, 2003.
Minden jog fenntartva.**

**BUDAPESTI KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI ÉS ÁLLAMIGAZGATÁSI
EGYETEM**

Gazdálkodástani Ph.D. program

**SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK HATÁSA A VÁLLALKOZÁSOK
VAGYONI, JÖVEDELMI ÉS PÉNZÜGYI HELYZETÉRE**

Ph.D. értekezés

Bosnyák János

**Budapest
2003**

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	10
2. ALAPVETÉSEK	12
2.1. KUTATÁSI TERÜLET BEHATÁROLÁSA.....	12
2.2. FOGALMI KERETEK	12
2.2.1. Számviteli rendszer	12
2.2.2. Megbízható és valós összkép	14
2.2.3. Számviteli politika	16
2.2.3.1. Számviteli politika a vállalati számviteli rendszer szabályozási hierarchiájában	16
2.2.3.2. Számviteli politika és a vállalati számviteli rendszer terjedelme.....	17
2.2.4. Érték és jövedelem.....	18
2.2.4.1. A pénzügyi közgazdaságtan értékfelfogásának keretei	19
2.2.4.2. A számviteli rendszer értékfogalmának keretei	20
2.2.5. Számvitel elmélet és empirikus kutatás	22
2.2.5.1. Klasszikus elmélet (Classical Theory)	22
2.2.5.2. Piac-alapú számviteli kutatás (Market-Based Accounting Research)	23
2.2.5.3. Pozitív számvitel elmélet (Positive Accounting Theory)	24
3. SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK	26
3.1. A SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK HATÁSMECHANIZMUSA	26
3.1.1. A megbízható és valós összkép stabilitása	26
3.1.2. A számviteli törvény szerinti megbízható és valós összkép stabilitása..	30
3.1.2.1. A számviteli törvény értékelési eljárásainak hatása az összképre....	31
3.1.2.2. A számviteli jövedelem és a társasági nyereségadó	33
3.2. SZÁMVITELI POLITIKA ÉS AZ ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK	35
3.2.1. A Nemzetközi Számviteli Standardok számviteli politika felfogása	35
3.2.2. A US-GAAP számviteli politika felfogása	39
3.2.3. A magyar számviteli törvény számviteli politika felfogása	41

4. VÁLASZTHATÓ SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK A HAZAI GYAKORLATBAN	44
4.1. VÁLASZTÁSI LEHETŐSÉGEK	44
4.2. EGYES DEVIZÁS KÖTELEZETTSÉGEK NEM REALIZÁLT ÁRFOLYAMVESZTESÉGÉNEK ELHATÁROLÁSA	56
4.2.1. Egyes devizás kötelezettségek nem realizált árfolyamveszteségének elhatárolási szabályai	56
4.2.2. Nem realizált árfolyamveszteségek elhatárolásának hatásai	57
4.2.2.1. Az alapmodell	57
4.2.2.2. Devizás kötvénykibocsátások esete	61
4.2.2.3. A törlesztések „bekapcsolása”	61
4.2.2.4. A deviza árfolyamok nem konstans összegű növekedése	62
4.2.2.5. A kötelezettség futamideje és a finanszírozott eszköz várható használati ideje	62
4.2.2.6. Az elhatárolás választásához kapcsolódó további észrevételek	63
5. SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK KÖZÖTTI VÁLASZTÁS EMPIRIKUS MEGKÖZELÍTÉSEI	66
5.1. A KORÁBBI EMPIRIKUS MEGKÖZELÍTÉSEK ÁTTEKINTÉSE	66
5.1.1. Lobbitevékenység a GPLA-módszer bevezetése körül	66
5.1.2. Engedélyezett számviteli eljárások közötti választások vizsgálata	68
5.1.2.1. Értékcsökkenési leírással, készletértékeléssel, beruházási kedvezményekkel és nyugdíjalappal kapcsolatos elszámolások megválasztása	68
5.1.2.2. Választás az FC és az SE módszer között	69
5.1.2.3. Egy jövedelem-stratégiai megközelítés	72
5.1.2.4. Választás a kutatás-fejlesztés költségeinek elszámolásakor	74
5.1.2.5. Az üzleti kockázat hatása az értékcsökkenési leírás módszerének kiválasztására	76
5.1.2.6. Az FC/SE módszer közötti választás és a piaci kockázat magyarázata	78
5.1.2.7. Egy portfólió megközelítés	80
5.1.2.8. A növekedés számvitele vagy számvitel a növekedésért	82
5.1.2.9. A „Növekedések számvitelének” egy strukturált bírálata	85
5.2. A KORÁBBI EMPIRIKUS KUTATÁSOK ÖSSZEGZÉSE, ÉRTÉKELÉSE	87

6. HIPOTÉZISEK FELÁLLÍTÁSA	93
6.1. HIPOTÉZISEK MEGALAPOZÁSA.....	93
6.2. HIPOTÉZISEK MEGFOGALMAZÁSA	94
7. HIPOTÉZISEK ELLENŐRZÉSE	95
7.1. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT TERJEDELME..	95
7.1.1. Az elemzési feladatok pontosítása.....	95
7.1.2. Mintavételi eljárások és a minták bemutatása.....	98
7.1.2.1. A könyvvizsgálók mintája.....	98
7.1.2.2. A nagyobb vállalkozások mintája.....	99
7.1.2.3. A kisebb vállalkozások mintája.....	102
7.1.2.4. A nagyvállalatok mintája.....	103
7.2. AZ ADATBÁZIS ÉS AZ ALKALMAZOTT ELJÁRÁSOK BEMUTATÁSA..	105
7.2.1. Adatbázis kialakítása.....	105
7.2.2. A vizsgálat során alkalmazott statisztikai eljárások.....	105
7.3. A FELÁLLÍTOTT HIPOTÉZISEK ELLENŐRZÉSE.....	107
7.3.1. Az 1. hipotézis ellenőrzése.....	107
7.3.1.1. Az 1. hipotézis ellenőrzésének alapjai.....	107
7.3.1.2. A befolyásoló tényezők leíró statisztikái.....	108
7.3.1.3. Faktorelemzés a kisebb vállalkozásokra.....	111
7.3.1.4. Faktorelemzés a nagyobb vállalkozásokra.....	117
7.3.1.5. Az 1. hipotézis elfogadása.....	121
7.3.2. A 2. hipotézis ellenőrzése.....	123
7.3.3. A 3. hipotézis ellenőrzése.....	130
7.3.4. A „számviteli stratégiával” kapcsolatos hipotézisek ellenőrzése.....	136
7.3.4.1. Az értékelési eljárás-kombináció jellegének megállapítása.....	137
7.3.4.2. Az asszociáció mérése.....	140
7.3.4.3. Sokváltozós regressziós analízis.....	144
7.3.4.4. A 4. hipotézis elfogadása.....	148
7.3.4.5. Az 5. hipotézis elfogadása.....	149
7.3.4.6. A 6. hipotézis elfogadása.....	150

8. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK.....	151
MELLÉKLETEK.....	156
1. melléklet: Devizahitelek nem realizált árfolyamveszteségének elhatárolása – hatásvizsgálat.....	157
2. melléklet: Kérdőívek és kísérőlevelek.....	161
3. melléklet: Értékelési eljárás-kombináció kialakítását befolyásoló tényezők leíró statisztikai mintánként.....	174
4. melléklet: Faktoranalízis eredményei kisebb vállalkozásokra a KV minta alapján.....	190
5. melléklet: Faktoranalízis eredményei az RK minta alapján.....	198
6. melléklet: Faktoranalízis eredményei nagyobb vállalkozásokra a KV minta alapján.....	206
7. melléklet: Faktoranalízis eredményei az RN minta alapján.....	214
8. melléklet: RK és RN minták összehasonlításával kapcsolatos próbák.....	222
9. melléklet: KV részminták összehasonlításával kapcsolatos próbák.....	229
10. melléklet: RK részminták leíró statisztikái.....	243
11. melléklet: Asszociáció mérési eredményei az N minta alapján.....	245
12. melléklet: Regressziós analízis eredményei az N minta alapján.....	254
IRODALOMJEGYZÉK.....	271
Felhasznált irodalom.....	271
Felhasznált fontosabb hazai jogszabályok.....	274
Az értekezés témakörével kapcsolatos saját publikációk.....	274
Az értekezés témakörével kapcsolatos saját alkalmazások.....	275

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: A kisebb és a nagyobb vállalkozások értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló faktorok magyarázó ereje a vállalkozások „önértékelése” alapján.....	126
2. ábra: A kisebb és a nagyobb vállalkozások értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló faktorok magyarázó ereje a könyvvizsgálók értékelése alapján.....	126

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Az értékelési eljárások közötti választási lehetőségek jellegének és hatásának azonosítása.....	54
2. táblázat: A bemutatott empirikus vizsgálatok főbb jellemzői.....	89
3. táblázat: A nagyobb vállalkozások mintájába bekerültek 2001. évi gazdálkodásának legfontosabb jellemzői.....	101
4. táblázat: A kisebb vállalkozások mintájába tartozók 2001. évi gazdálkodásának legfontosabb jellemzői	103
5. táblázat: A nagyvállalatok mintájába került társaságok 2001. évi gazdálkodásának legfontosabb jellemzői	104
6. táblázat: A mikro- és kisvállalkozások értékelési eljárás-kombinációjának kialakítását befolyásoló tényezők értékelése a könyvvizsgálók véleménye alapján	109
7. táblázat: A vállalkozások értékelési eljárás-kombinációjának kialakítását befolyásoló tényezők értékeinek átlaga és szórása minták szerint...	110
8. táblázat: A mikro- és kisvállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló faktorok „magyarázó ereje” minták szerint....	117
9. táblázat: A közép- és nagyvállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló faktorok „magyarázó ereje” minták szerint	121
10. táblázat: Az RK mintában a könyvvizsgálatra kötelezettek száma, valamint az értékesítés nettó árbevételének átlaga és szórása árbevételi szintenként.....	131
11. táblázat: A kisebb vállalkozások értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló tényezők értékeinek átlaga és szórása könyvvizsgálatra kötelezettség és nettó árbevétel szerint.....	133
12. táblázat: A nagyvállalatok számviteli stratégiájával kapcsolatos regressziós vizsgálatok fontosabb eredményei.....	147

1. BEVEZETÉS

Egy adott számviteli rendszer gyakorlati alkalmazhatóságának, az általa szolgáltatott teljesítmények minőségének, hasznosságának megítélésekor elkerülhetetlen a rendszer tagolástani és értéktani feltárása.

A számviteli rendszer makroszintű szabályozása mind a tagolástan, mind az értéktan (különösen az értékelési eljárások) terén választási lehetőségeket kínál fel. A vállalkozások kötelesek a felkínált lehetőségek közül választani, majd választásukat dokumentálni. Szűkebb értelemben ezen döntések írásba foglalása a számviteli politika, amelynek főbb elemeit (kivonatát) a beszámolóban is meg kell jeleníteni, hogy egyértelmű legyen, a közölt értékek milyen mérési rendszer eredményei.

Az értekezés címében szándékosan nem pontosítottam, hogy milyen számviteli értékelési eljárásoknak milyen értelemben vett vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre gyakorolt hatásaira kívánom vizsgálatomat kiterjeszteni, mert megítélésem szerint ezzel tudom az elemzés során felvetett kérdések megközelítésének komplexitását visszaadni. Ugyanakkor világossá kívántam tenni egyrészt, hogy döntően a vállalkozásokra vonatkozik a vizsgálat, másrészt hogy valamilyen hatás (mechanizmus) létezik. Tekintettel arra, hogy a témakörrel kapcsolatos kérdések a számviteli politika kialakításának (módosításának) elméleti és gyakorlati problematikájához erősen kötődnek, adhattam volna a számviteli politika elméleti és gyakorlati kérdései címet is, de tudva azt, hogy a számviteli politikában az értékeléssel kapcsolatos kérdéseken túl sok más témakör is rendezendő, még alcímként sem utaltam a számviteli politikára.

A kutatás középpontjában annak vizsgálata áll, hogy a számviteli rendszerben meglévő választási lehetőségek milyen hatással vannak a beszámolóban megjelenő vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre, továbbá hatással vannak-e a tükrözött gazdasági valóságra (folyamatokra), azaz befolyásolják-e az egyes vállalkozások tényleges közgazdasági értékét.

A kutatás célja egyrészt feltérképezni és rendszerezni a számviteli értékelési eljárások közötti választást megalapozó, befolyásoló tényezőket az értékelési eljárás-kombináció kialakításakor, módosításakor. Másrészt feltárni az éves beszámolóban megjelenő érték és értékváltozás függését az értékelési eljárásoktól, hozzásegíteni a felhasználókat a számviteli adatok jobb megértéséhez.

Munkámban először a kutatási terület behatárolását és a témakör megragadásához használt fogalmi apparátus kereteit adom meg. Ezt követően az értékelési eljárások hatásmechanizmusának számvitel elméleti vonatkozásait, valamint a számviteli politika és az értékelési eljárások közötti összefüggéseket vizsgálom.

A disszertáció következő fejezetében a hazai gyakorlatban megjelenő, választási lehetőséget kínáló értékelési eljárások feltérképezésével, illetve az egyes eljárások mérlegfőösszegre, saját tőkére, adózás előtti eredményre és társasági adóalapra gyakorolt hatásának azonosításával foglalkozom. Egyes devizás kötelezettségek nem realizált árfolyamvesztésének elszámolásával kapcsolatos választási lehetőségek kapcsán tételesen kifejtésre kerül az adott értékelési eljárás hatásmechanizmusa, amellyel az elméleti részben vázolt megközelítés gyakorlati alkalmazhatóságát kívánom bemutatni.

Mindezek után áttekintést adok a számviteli értékelési eljárások közötti választás vizsgálatánál alkalmazott korábbi empirikus megközelítésekről. A korábbi kutatások és azok eredményeinek összehasonlító elemzése után világossá teszem, hogy az értékelési eljárások közötti választás kérdéskörének elemzését egyrészt vissza kell helyezni a vállalkozásoknál érvényesülő érdekek erőterébe, és a vállalkozás egészére kell a választás hatásait vizsgálni, másrészt, hogy a témakör előremutató feldolgozását a hagyományos (vagy normatív) számvitel elmélet alapján tartom megvalósíthatónak.

A felállított és ellenőrzött hipotézisek egyik része az értékelési eljárás-kombináció kialakításának hazai gyakorlatában megjelenő befolyásoló tényezőkre, másik része az értékelési eljárás-kombinációk jellege és különböző vállalati jellemzők közötti kapcsolatra vonatkozik.

2. ALAPVETÉSEK

2.1. KUTATÁSI TERÜLET BEHATÁROLÁSA

A kutatás

- középpontjában a magyarországi számviteli gyakorlat áll,
- a hazai vállalkozásokra, azaz olyan hazai gazdálkodó egységekre koncentrál, amelyek a számviteli törvény¹ hatálya alá tartoznak és saját nevükben, illetve kockázatukra nyereség- és vagyonszerzés céljából, ellenérték fejében, üzletszerűen termelő vagy szolgáltatási tevékenységet folytatnak, továbbá érvényesül náluk a vállalkozás folytatásának elve (ide nem értve azokat a vállalkozásokat, illetve tevékenységeket, amelyek számviteli beszámoltatását/kezelését külön kormányrendeletek szabályozzák, mint pl. a hitelintézetek, a pénzügyi vállalkozások, a biztosítóintézetek, a befektetési vállalkozások, stb.),
- a kettős könyvvitellel alátámasztott egyedi éves beszámolóra fókuszál,
- alapvetően a számviteli rendszer értéktanára, azon belül is elsősorban az értékelési eljárásokra irányul.

2.2. FOGALMI KERETEK

2.2.1. Számviteli rendszer

Ez a kutatás a számvitel olyan elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik, amelyek a vállalkozások kötelező számviteli beszámoltatásával – azon belül is annak értéktanával – kapcsolatosak. Ez azt jelenti, hogy makroszinten a szabályozó hatóság(ok) által felállított szabályrendszerből kirajzolódó beszámolási, adatszolgáltatási rendszert, mikroszinten az egyes vállalkozások számviteli rendszerének a kifelé irányuló adatszolgáltatási, kötelező számviteli beszámoltatási követelményeit kiszolgáló, teljesítő vetületét vizsgálom. Annak érdekében, hogy logikai síkon a megközelítés egysége fenntartható legyen, az egyes vállalkozások számviteli rendszerének ezt a vetületét úgy értelmezem, mint az egyes vállalkozások számviteli szabályrendszerének e területre vonatkozó előírásaiból kirajzolódó rendszert.

¹ A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény.

Egy adott vállalkozás gazdasági teljesítőképességének megítéléséhez, a gazdasági döntések meghozatalához megfelelő mennyiségű és minőségű információra van szükség a vállalkozás gazdálkodásáról mind a belső, mind a külső döntéshozók (érdekeltek) számára. Ezen információkat részben – vagy egészben – az adott vállalkozás által kialakított és működtetett számviteli rendszer szolgáltatja. A külső információs igények kielégítésének “kikényszerítése”, továbbá a döntéshozók (érdekeltek) eltérő igényei szükségessé teszik a makroszintű szabályozást, egy kötelező számviteli beszámolási rendszer kidolgozását. A vállalkozások számviteli információs rendszereinek – bár különböző információs rendszer felfogások szerint eltérő módon tematizálhatók –, képesnek kell lenniük arra is, hogy a kötelező beszámolási rendszer fogalom- és összefüggés-rendszere szerint tükrözzék (tükröztessék) a gazdasági helyzetet, a gazdasági folyamatokat.

Ilyen összefüggésben a számvitelnek a leíró jellege kerül előtérbe. Tekintettel azonban arra, hogy a gazdasági valóság leírása egy adott fogalom- és összefüggés-rendszerben valósul meg, hangsúlyozni szükséges a számvitel *normatív vagy előíró* jellegét is. A számvitel képes befolyásolni, orientálni a gazdasági magatartást. Progresszívebb tehát a számvitelnek az a megközelítése, amely a gazdasági valóság jobb megértését, magyarázatát hangsúlyozza, szemben annak pusztá leírásával, jellemzésével. A számvitel ilyen értelemben vett normatív (előíró) jellegét azonban nehéz megragadni, különösen akkor, ha valamely kötelező számviteli beszámolási rendszer esetében próbáljuk ezt megtenni. A gazdasági valóság adott fogalom- és összefüggés-rendszerben történő leírásának normatív szabályai nem keverendők össze a fogalom- és összefüggés-rendszer – tudományos értelemben vett – normatív jellegével.

Bonyolítja a képet egyrészt, hogy a makroszintű számviteli szabályrendszer “magatartási kódex” jellege konkrét viselkedési normák megfogalmazásban is testet ölt. Olyan szabályokat is tartalmaz, amelyek normatív viselkedést írnak elő – a gazdálkodást illetően – a vállalkozások számára. Ide sorolható, ha például meghatározza, hogy milyen tranzakció létezik és milyen nem², vagy az, hogy a képződött jövedelmen hogyan kell

² A hazai gyakorlatban ilyen irányra utalnak pl. a számviteli törvény 36. § (1)-(2) és a 37. § (1)-(2) bekezdései, vagyis a tőketartalék és az eredménytartalék terhére/javára végrehajtható műveletek rögzítése.

osztozkodni.³ Másrészt zavaróan hat, hogy ez a fogalom- és összefüggés-rendszer ellentmondásokkal terhelt.⁴

2.2.2. Megbízható és valós összkép

A számvitel elmélet a gazdasági valóság különböző nézőpontból történő bemutatására különböző összefüggő – többnyire belső ellentmondásoktól mentes – modelleket dolgozott ki. Ezeket a modelleket összefoglalóan mérlegelméleteknek is szokás nevezni⁵, amelyek a mérlegkészítés céljának világos megfogalmazásán, az aktiválási és passziválási kritériumok felállításán, a cél eléréséhez vezető értékelési elvek lefektetésén túl az értékelési elveket érvényre juttató értékelési eljárások kidolgozásával, valamint a célhoz igazodó mérlegtagolás bemutatásával alkotnak zárt, számviteli értelemben “üzemképes” rendszert. Az aktiválás és passziválás kritériumai, az értékelési elvek és az értékelési eljárások összefüggő rendszerét szokás értéktannak⁶, a vagyon és vagyonváltozás tagolását, csoportosítási ismérvszisztemét pedig röviden tagolástannak nevezni. A mérlegelméletek természetesen explicité vagy implicité meghatározzák azt a feltételrendszert, amelyben az adott mérlegcél a modellel elérhető. Fontos annak kiemelése, hogy a materiális mérlegelméletek képviselői az értelmezési tartományukba tartozó vagyont és vagyonváltozást a mérleg szintjén képesek rendszerbe foglalni, míg a reáltudományos mérlegelméletek azoknak egy mérlegbe történő összerendezését lényegében nem tartják elérhetőnek.

A vállalkozással kapcsolatba kerülő, a vállalkozás vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetéről, illetve annak alakulásáról információt igénylő természetes és jogi személyek eltérő nézőpontból tekintenek a vállalkozásra. Ez az eltérő nézőpont leginkább az eltérő érdekek (vállalkozással kapcsolatos érdekek) mentén azonosítható, jeleníthető meg. Ilyen értelemben a vállalkozással kapcsolatba kerülő személyekre irányul a figyelem, mint ezen érdekek hordozóira. Az érdekhordozók körére vonatkozó

³ Az osztalékkifizetés korlátozásának konkrét szabályait találhatjuk meg – többek között – a számviteli törvény 37. § (6), a 38. § (2)-(3) és a 39. § (3) bekezdéseiben.

⁴ A számviteli információs rendszerek tervezésének témakörét – annak fogalmi apparátusával – vizsgálva a probléma alaptermészete az, hogy a számvitel szabályozásának a beszámoló adatvetületét kell – a feldolgozási és a környezeti vetülettől függetlenül – összefüggő, ellentmondásmentes módon meghatározni. Részletesebben lásd pl.: (Malasics [1997])

⁵ Részletesebb kifejtést lásd: (Baricz [1990])

⁶ Leegyszerűsítve: az értéktan ad választ arra a kérdésre, hogy egy adott számviteli modell mely vagyoni elemet (komponenst), mikor (mely állapotjellemzők változásakor), milyen arány mellett jelenítsen meg.

különböző elméletek⁷ más és más “egyensúlyi helyzetet” dolgoztak ki. A koalíciós elmélet alapján az érdekhordozók széles körének (tulajdonosok, hitelezők, menedzsment, alkalmazottak, vevők, szállítók, illetve az állam) érdekeinek összehangolása szükséges. Az eltérő érdekekből levezethető információs igények szintetizálásának, az érdekütközések feloldásának centruma maga a számviteli filozófia.

Magyarországon a jelenlegi számviteli beszámolási rendszer a megbízható és valós összkép filozófiájára épül. Egy számviteli filozófiát leggyakrabban a számviteli elvek megfogalmazásával és az elvek hierarchiájának felállításával határoznak meg. A gazdasági valóságnak az érdekek erőterében értelmezett nézőpont(-rendszer) szerinti bemutatása azt jelenti, hogy a makroszintű szabályozás során válogatni kell az egyes mérlegelméletek értéktani és/vagy tagolástani megoldásaiból, majd működtethető egységgé “gyúrni” azokat, amelyek gyakran egészen közel állnak valamely mérlegelmélethez. Egy olyan „összegyűrt” rendszerben, mint a jelenlegi hazai számviteli beszámolási rendszer egy vállalkozás vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetéről megbízható és valós összképet biztosító beszámoló elemeinek (mennyiségi és minőségi jellemzők) csak egy részét fogja át a mérleg és eredménykimutatás. Ennélfogva a kiegészítő mellékletben szükséges megjeleníteni azokat a számszerű adatokat és szöveges magyarázatokat, mennyiségi és minőségi jellemzőket, amelyek a mérleg és eredménykimutatás szintjén nem foglalhatók rendszerbe, de a megbízható és valós összkép kialakítása szempontjából jelentőséggel bírnak. Ezek alapján egyrészt nyilvánvaló, hogy a beszámoló egésze – a mérleg, az eredménykimutatás és a kiegészítő melléklet együtt – kell, hogy a megbízható és valós képet biztosítsa. Másrészt levezethető, hogy a beszámoló akkor és csak akkor lehet megbízható és valós, ha a mérleg szintjén kezelt vagyonról és vagyonváltozásokról a mérlegben és eredménykimutatásban megjelenített kép a megbízható és valós összképet szolgálja. A mérlegről és/vagy eredménykimutatásról (általánosan) azt állítani, hogy megbízható és valós képet mutat, az előzőek miatt ellentmondáshoz vezet.

Fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy a filozófia érvényesülését az adott vállalkozások gazdálkodásának bemutatásakor kell biztosítani, amely vállalkozások nagyon sokfélék lehetnek, ezért a beszámolási rendszernek rendelkeznie kell mind az

⁷ Ilyenek a tulajdonosi elmélet, az egység elmélet, az alapelmélet és a menedzsment elmélet, mint hagyományos elméletek, vagy a koalíciós elmélet. Részletesebben lásd: (Baricz [1990, pp.6-18])

értéktan, mind a tagolástan területén megfelelő “szabadságfokkal”. Ebből logikailag az következik, hogy egy adott vállalkozás kötelező számviteli beszámolási rendszerének kialakításakor az értéktant és a tagolástant tovább kell pontosítani, meg kell találni azt a specifikációt, amely a vállalkozás vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetéről megbízható és valós összképet ad.

Ennek értelmében a makroszintű számviteli szabályozásban mutatkozó értéktani és tagolástani alternatívák között a vállalkozások nem válogathatnak tetszés szerint, hanem úgy kell választaniuk, hogy az egyedi kötelező számviteli beszámolási rendszerük a vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetükről megbízható és valós összképet biztosítson.

2.2.3. Számviteli politika

A számviteli politika fogalmát és annak a számviteli fogalmak rendszerébe történő elhelyezését kutatva többféle közelítési móddal találkozhatunk. Általánosan megállapítható, hogy a számviteli politika közelítések a vállalati számviteli rendszer terjedelmének, illetve szabályozási hierarchiájának értelmezése szerint mutatnak lényegesebb eltéréseket.

2.2.3.1. Számviteli politika a vállalati számviteli rendszer szabályozási hierarchiájában

Beszélhetünk – egy adott vállalkozás szintjén mozogva – számviteli politikáról a szabályozási jellegét és annak mélységét illetően szűkebb és tágabb értelemben egyaránt.

Szűkebb értelemben mindazok az alapelvek, iránymutatások, értéktani és tagolástani keretek jelentik a számviteli politikát, amelyek alapján egy adott vállalkozás számviteli rendszere felépíthető és működtethető. Bemutatja – többek között – a vállalkozás saját számvitelével, számviteli rendszerével kapcsolatos "politikáját". Egy olyan *keretszabály-gyűjtemény*, amely a számviteli rendszer tartalmi és formai értelemben vett bázisa, forrása⁸.

⁸ A szűkebb értelemben vett számviteli politika megközelítés esetén is nyilvánvaló, hogy a keretszabályok alapján felépített számviteli rendszernek és üzemvitelének (működtetésének) a leírását külön dokumentumokkal (szabályzatokkal) kell biztosítani.

Tágabb értelemben a számviteli politika fogalmába tartozik mindaz, amely egy adott vállalkozás számviteli rendszerének leírásához szükséges. Ilyen közelítésben a számviteli politika tehát a vállalkozás számviteli rendszerének a „rendszer-dokumentációja”.

Egyik megközelítés sem tagadja a számviteli rendszer leírásának szükségességét, csak éppen más szabályozási forma mentén kialakított szabály-rendszerrel tudja elképzelni. Ilyen összefüggésben tehát a számviteli politika szűkebb és tágabb megközelítése a számviteli rendszer leírásához szükséges szabályozási elemek formai, elrendezésbeli kérdésévé redukálható.⁹

2.2.3.2. Számviteli politika és a vállalati számviteli rendszer terjedelme

A számviteli politika az átfogott vetületek szerint – ugyancsak egy adott vállalkozás szintjén maradva – a számviteli rendszer valamennyi vetületére, vagy csak a kifelé történő adatszolgáltatásban érintett vetületre vonatkozik.

Ebből az irányból közelítve célszerűnek látszik röviden szólni arról, hogy mi határozza meg alapvetően egy adott vállalkozás számviteli rendszerének a terjedelmét, annak érdekében, hogy a számviteli politika tartalmi kialakításakor könnyebben eligazodhassunk.

A belső és a külső információs igények kielégítésére alkalmas számviteli rendszer kereteinek kialakításakor, módosításakor a vállalkozásoknak nyilvánvalóan figyelembe kell venniük:

- a) a kötelező adatszolgáltatási, beszámoltatási szabályokat, konvenciókat,
- b) a vállalkozásnál kialakult számviteli gyakorlatot és
- c) a vállalkozás gazdálkodásának körülményeit, belső információs igényeit.

A beszámolási rendszert hazánkban alapvetően a számviteli törvény, illetve a gyakorlati végrehajtásával kapcsolatos további jogforrások, ajánlások, állásfoglalások befolyásolják. Ebbe a témakörbe sorolhatjuk a különböző szabályozó hatóságok, felügyeleti szervek stb. által elvárt – a jog erejénél fogva kikényszeríthető – információk előállításával kapcsolatos feladatokat is (pl. Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal, helyi önkormányzat, Központi Statisztikai Hivatal stb.).

⁹ A probléma alaptermészete hasonló ahhoz például, mint a magyar jogrendben az Alkotmány, mint alaptörvény, valamint a többi törvény közötti összefüggés, hatásmechanizmus.

Egy adott vállalkozásnál kialakult számviteli gyakorlat – megítélésem szerint – azért bír kiemelkedő jelentőséggel a számviteli politika kialakításakor, módosításakor, mert egyrészt a számviteli szakma természetes konzervativizmusa, másrészt a tárgyi (technikai) feltételek behatárol(hat)ják a számviteli modell határainak és struktúrájának a megváltoztatására irányuló törekvéseket¹⁰.

Fontos lenne minél szélesebb körben felismerni, hogy a számvitel a vállalati stratégia és a vállalati célok valóra váltásának egyik fontos eszköze. Egy jó számviteli rendszer olyan orientáló, szervező, ellenőrző stb. "eszköz" egy vállalkozásnál, melynek alkalmazásában rejlő lehetőségek kihasználatlansága már rövid távon is érezteti kedvezőtlen hatását.

Mindezekkel csak arra kívántam a figyelmet felhívni, hogy az egyes vállalkozások eltérő módon definiált számviteli modellhatárokkal rendelkezhetnek, ennél fogva a rendszer "leírása" is csak eltérő szabályzat-rendszerrel lehetséges. A számviteli politika tartalmi szempontból tehát törekedhet a számviteli rendszer *teljes* vagy csak *részleges* leírására, bemutatására.

2.2.4. Érték és jövedelem¹¹

Munkámban különböző értékfelfogások szerinti érték és jövedelem fogalmakkal dolgozom. Többek között szó lesz a pénzügyi közgazdaságtan értékfelfogásáról, majd a modern számviteli rendszerek és a hozzájuk szorosan kapcsolódó vállalati jövedelemadó (társasági adó) törvények értékfelfogásáról. A jövedelmet – a hicksi tradíciónak megfelelően – a kellőképpen kimunkált és meghatározott érték adott időszak alatti nettó megváltozásaként értelmezem. Ebből a megközelítésből egyértelműen következik egyrészt az, hogy a jövedelem kategória az értékfogalomból származtatott, azaz tartalma és hatóköre az alapul szolgáló értékfelfogástól függ. Másrészt az értéket és a jövedelmet dinamikus közgazdasági környezetben kell elemezni, vagyis nagy hangsúlyt kell fektetni arra, hogy az időtényező kellő prioritást kapjon a gazdasági elemzésben. Folyamatosan a dolgozat középpontjában marad, hogy

¹⁰ Könnyű belátni pl. a tárgyi feltételek viszonylatában, hogy ha egy vállalkozás nagy erőfeszítések és anyagi áldozatok árán – a szükséges technikai hátteret kialakítva – „rendszerbe állít” egy számviteli szoftver-rendszert, akkor hosszabb ideig a rendszer bővíthetőségén, rugalmasságán fog múlni a számviteli rendszer terjedelme.

¹¹ Ez a fejezet egyik korábbi – a számviteli jövedelem és a cash flow összefüggéseit részletesebben feltáró – munkámra épül. Lásd: (Bosnyák [1996, pp.2-33])

"a gazdasági statika nem törődik az idővel, a gazdasági dinamika pedig minden mennyiséget elhelyez az időben." (Hicks [1978, p.115]). Természetesen ezen fogalmak összefüggéseinek részletes feltárása nem témája ennek a munkának, de a számviteli értékelési eljárások hatásainak feltárása szempontjából releváns elemi kapcsolódási pontokat mindenképpen vizsgálni szükséges.

2.2.4.1. A pénzügyi közgazdaságtan értékfelfogásának keretei

Szinte valamennyi meghatározó közgazdasági elmélet központi feladatának tekintette az érték fogalmának pontos kifejtését. Vizsgálatom során a neoklasszikus – mainstream – közgazdaságtan értékfelfogására építtek, melynek több oka is van. Egyrészt a neoklasszikus módszertan az utóbbi évtizedekben meghatározóvá vált a gazdasági elemzésben. Másrészt pedig a pénzügyek '60-as évekbeli neoklasszikus "forradalma" – mely a pénzügyi közgazdaságtan létrejöttét eredményezte – a pénzügyi piacok eddig ismert legátfogóbb elemzését hozta létre.

A neoklasszikus módszertan axiomatikus struktúráján nyugvó pénzügyi közgazdaságtan értékfogalmának egyik alapvető sajátossága, hogy nem tesz különbséget – legalábbis első közelítésben – a reálbefektetések és a pénzügyi befektetések között, így a gazdasági folyamatok széles spektrumát képes egységes szempontok szerint megítélni. A pénzügyi befektetéseket olyan gazdasági műveleteknek tekinti, amellyel különböző "pénzek" cseréje valósul meg. Ez teremti meg az alapját a neoklasszikus módszertan alkalmazásának, mivel a pénzügyi piacokon a csere tárgya, vagyis az áru a különböző tulajdonságokkal (idő és kockázat) bíró pénz. Az egyes áruk, pénzek jelenben meghatározott ára megegyezik ezen pénzek jelenbeli értékével. Ebből következik, hogy az egyes pénzügyi eszközök ára¹² nem más, mint az ezen eszközök birtoklásából eredő jövőbeni pénzáramlások jelen időpontra leszámított értékének összege. A folytonos modellek különbséget tesznek minden egyes időpontban bekövetkező pénzáramlás között, amelyeket csak az igen kifinomult pénzügyi elemzéseknél alkalmazunk. A gyakorlatban általánosan a diszkrét modell terjedt el, amelyben az adott hosszúságúra definiált időszakokon belül lezajló pénzáramlásoknál eltekintünk a pénz időértékétől.

¹²Ha valamely befektetés alternatíva költsége r , akkor a befektetésből származó pénz, mint áru ára $1/(1+r)$. A tőke alternatíva költsége tehát a standard mikroökonómia egyik alapvető fogalmához, az árhoz kapcsolódik. A téma részletesebb kifejtését lásd pl.: (Bosnyák–Mikolasek [1993, pp.467-470]).

A pénzügyi közgazdaságtan jövedelemkategóriája a fentiek szerinti érték (vagyon) két időpont közötti megváltozásaként értelmezhető.¹³

Mindezekre tekintettel a reálbefektetéseket is pénzügyi befektetésként foghatjuk fel, azaz a pénzügyi befektetésekre vonatkozó ár- és értékelméletet alkalmazhatjuk a reálbefektetéseknél is. A kiterjesztésnél azonban két elemi probléma jelentkezik. Egyrészt gyakran nehézséget jelent a reálbefektetésekhez kapcsolódó valamennyi pénzügyi befektetés számbavétele¹⁴, másrészt gondot okoz – az esetek többségében – az értékelési módszerekhez kapcsolódó információk (pénzáramlások nagysága, időzítése, kockázati szint, stb.) feltárása, valamint ezen információk megbízhatóságának megítélése.

2.2.4.2. A számviteli rendszer értékfogalmának keretei

Az egyes vállalkozások által kialakított számviteli rendszerek alapvetően a makro számviteli rendszert jellemző érték és értéknövekmény felfogásra építenek. Egy-egy számviteli struktúra értelmezhető úgy, mint ezen idealizált értékfogalom egyedi alkalmazása. A jelenlegi hazai számviteli rendszer érték és értékváltozás felfogását a számviteli törvény közvetíti. Ha a számviteli törvény alapelveit és tételes előírásait összevetjük a számvitel-elméleti modellekkel, akkor világossá válik, hogy a jelenlegi számviteli rendszerünk a *klasszikus dinamikus mérlegelmélet továbbfejlesztésére épülő rendszer*. Az ilyen rendszerekben az érték fogalma *formailag* a nettó vagyon koncepción nyugszik. Egy vállalkozás könyv szerinti értéke a vállalkozás nettó vagyonával egyezik meg, amely az eszközök könyv szerinti értékének az idegen forrásokkal (ide értve a céltartalékokat és a passzív időbeli elhatárolásokat is) csökkentett összege. Az értékváltozás – vagyis a jövedelem – nem más, mint a nettó vagyon megváltozása¹⁵. A nettó vagyon megváltozása olyan jövedelem, amely a vállalkozásban maradó adózott eredménnyel egyezik meg, hiszen a nyereségadó-fizetési

¹³A témáról bővebben lásd pl.: (Bodernhorn, [1978, pp.3-30]).

¹⁴Ezzel a problémával elsősorban a reálopciók témaköre foglalkozik.

¹⁵ Az elemi összefüggések kijelölésénél egyszerűsítés érdekében eltekintek a saját tőke egyes elemeinek körében végrehajtott olyan műveletektől, amelyek nem „futnak át” az adott időszak eredményszámlákon. Ezek egyrészt a jegyzett tőke felemelése/leszállítása, tőketartalék vagy eredménytartalék bevonása/kivonása, stb. típusú műveleteket jelenthetnek ma Magyarországon. Másrészt olyan „duális értékelés” miatti elszámolásokat, amelyek alapvetően az eszközök és a kötelezettségek körében okoznak olyan átértékeléseket, amelyek nem jelennek meg az időszak eredményben, hanem a saját tőkén belül elkülönítetten kerülnek kimutatásra. A jelenlegi hazai gyakorlatban ez utóbbihoz sorolható az egyes befektetett eszközökhöz kapcsolódó értékhelyesbítés miatt a saját tőkében megjelenő értékelési tartalék.

és az osztalékfizetési kötelezettségek idegen forrás növekményként (vagy eszköz csökkenésként) kerültek elszámolásra. A nettó vagyon koncepció tehát folyamatosan és/vagy szakaszosan kikényszeríti az érték megváltozásának mérlegbe állítását. Az éves beszámoló elkészítésekor a mérleg szerinti eredmény mutatja a vállalkozás nettó vagyonának saját erőből kigazdálkodott adott évi megváltozását.

A modell értékelfogásának *tartalmi* kifejtését a realizált eredmény fogalmára kívánom visszavezetni. A realizált eredmény alapkoncepciójának kidolgozása Schmalenbach nevéhez fűződik, aki e fogalmat a klasszikus dinamikus mérlegelméletének központi jövedelemfogalmává tette¹⁶, s ennek a jövedelemnek a helyes megállapítása alá rendelt minden egyéb számviteli megfontolást.

A realizált eredmény általánosan a következőképpen definiálható:

$$AP(t) = R(t) - EX(t) \quad (1)$$

ahol:

- $AP(t)$ a t-edik időszak realizált eredménye,
- $R(t)$ a t-edik időszak során kibocsátott teljesítmények piaci ellenértéke,
- $EX(t)$ a t-edik időszak során kibocsátott teljesítmények bekerülési értéke.

Látható, hogy a realizált eredmény koncepció az értékváltozás megállapításának árelméleti alapját a piaci értékítéletre helyezi, miközben az összemérés szigorú és kiterjesztett követelményeihez maximálisan igazodik. Ez utóbbi azonban lehetetlenné teszi a piaci értékítélet állapotjellemzőinek idő szerinti összerendezését, továbbá az összemérés reálbázison (reálfolyamatok szintjén) történő megvalósítása megkívánja a teljesítmények belső áramlásának pontos ismeretét.

A realizációs elv szerinti eredmény nagyságának objektivitását leggyakrabban egyrészt a belső termelési tényező-áramlások nyomonkövethetőségének, a termelési tényezők teljesítményekhez rendelkezésének színvonala, másrészt a ki nem bocsátott teljesítmények, valamint a fel nem használt termelési tényezők árazási problémái miatt kezelték/kezelik fenntartásokkal. Ez utóbbi kérdéskörre csak részben jelent megoldást az, hogy a realizációs elv magában foglalja a mérlegben megjelenő néhány elő- és utóteljesítmény piaci értékvesztését is, amelyek elszámolását késleltetné a piaci realizáció elvének kizárólagos alkalmazása.

¹⁶A mérlegelmélet strukturált kifejtését lásd: (Baricz [1990, pp.71-74]).

A számviteli leképzés tehát ebben a rendszerben a jövedelem "helyes" mértéke megállapításának rendelődik alá. A jövedelem komponenseinek kimunkálására, mérhetőségének megalapozottságára nagy hangsúlyt helyez a rendszer, s hirdeti – a vagyon nagyságának és szerkezetének torzulásai miatti támadásokra reagálva –, hogy csak az eredmény "helyes" volta érdekes. A vagyon "helyes" értékének bemutatása nem célja, nem is lehet célja, mert a kettő egyszerre, egy értékelési eljárással nem hajtható végre. Ezzel a gondolatmenettel el lehet jutni addig a következtetésig, hogy a jövedelem helyes mértékét szolgáló értékelési eljárások komplementereként értékelődik a vagyon, azaz teljesül az előzőekben vázolt érték és értékváltozás közötti formai összefüggés, amely jelen tartalommal telítődve azt vetíti előre, hogy a vagyonnagyság annyira jó, mint amennyire jó a jövedelem kimutatott értéke és viszont.

2.2.5. Számvitel elmélet és empirikus kutatás

A számviteli értékelési eljárások eltérő megválasztásának kérdésével foglalkozó – döntően angolszász – szakirodalom feldolgozásának, az eddigi kutatási eredményeknek a bemutatásával foglalkozó fejezet megalapozása, a többi fejezetben megjelenő elméleti és gyakorlati kérdésekkel való összehangolhatósága érdekében szükségesnek tartom összefoglalni a számvitel elméletben és kutatásban érzékelhető főbb megközelítéseket, amelyek mentén a releváns irodalmi források tipizálhatók is. A továbbiakban megkülönböztetésre kerül a klasszikus elméleti megközelítés, a piac-alapú számviteli megközelítés és a pozitív számvitel elmélet szerinti megközelítés.¹⁷

2.2.5.1. Klasszikus elmélet (Classical Theory)

A klasszikus (vagy hagyományos) számvitel elmélet meghatározó jellemzője, hogy megkísérli definiálni valamilyen létező, igaz (de teljes egészében meg nem ismerhető) gazdasági valóság optimális vagy leghelyesebb számviteli leképzését.

Az ide sorolható elméletek, irányzatok lényegében feltételezik ezen gazdasági valóság elemeinek és összefüggéseinek objektív létét, amelyek eltérő megfontolások (nézőpontok) szerinti eltérő számviteli megjelenítése tekinthető optimálisnak,

¹⁷ A megközelítések ilyen típusú osztályozását részletesen lásd pl.: (White–Sondhi–Fried [1994, pp.287-323]).

helyesnek. Ezek az eltérő megfontolások (nézőpontok) eltérő számviteli filozófiaként jelennek meg. A klasszikus elmélet követői a számviteli módszereket és eljárásokat abból a szempontból értékelik, hogy az azokkal előállított, bemutatott "kép" milyen közel áll a vállalkozás helyzetének egy előre kialakított ideális (nevezhetjük igaz, valós, megbízható, tárgyilagos stb.) képéhez.

Egyértelműen felismerhető egyrészt az elmélet – tudományos értelemben vett – normatív jellege, másrészt nyilvánvalónak tűnik, hogy ezen elméletek alapján az egyes számviteli eljárások empirikus úton nehezen vagy egyáltalán nem tesztelhetők. A vizsgálatok inkább olyan síkon mozognak, hogy összehasonlítsanak valamilyen közgazdasági és számviteli fogalmat, összefüggést. (Például valamely közgazdasági irányzat profit felfogásának összevetése valamely számviteli modell jövedelem koncepciójával stb.) Harmadrészt megállapítható, hogy a jelenlegi számviteli szabályozások erőteljesen támaszkodnak erre a megközelítésre.

2.2.5.2. Piac-alapú számviteli kutatás (Market-Based Accounting Research)

A piac-alapú számviteli megközelítés úgy tekinti a gazdasági valóságot, mint ami a piac értékítélete által adott és a különböző számviteli eljárások a priori nem változtatnak semmin. A megközelítés elsősorban a számviteli adatokra adott piaci reakciókat vizsgálja. (Például azt, hogy hogyan reagálnak egyes felhasználók a számviteli adatokra, vagy van-e hatása a különböző számviteli értékelési eljárásoknak ezekre a reakciókra stb.)

Jól érzékelhető a pénzügyi közgazdaságtan területén megjelent jelentősebb elméletek hatása a kutatásokban. Különösen említést érdemel a hatékony piacok elmélete (Efficient Market Theory), illetve a modern portfólió elmélet (Modern Portfolio Theory).

A hatékony piacok elméletére¹⁸ épülő vizsgálatok általában azt igazolták, hogy már a piaci hatékonyság közepes formájánál sem lehet szignifikáns reakciókat kimutatni, mert a piaci szereplők nemcsak a számviteli beszámolóikban megjelenő

¹⁸ A hatékony piacok elmélete megkülönbözteti a piaci hatékonyság gyenge, közepes, illetve erős formáját. Gyenge forma (weak form): az információforrás csak a múltbeli (értékpapír) árakról ad információt; közepes forma (semistrong form): az árfolyamok (árak) minden nyilvánosan elérhető információt tartalmaznak; erős forma (strong form): az árfolyamok (árak) minden információt tükröznek, beleértve a gazdasági folyamatok elemzéséből nyert információkat is. A hatékony piacok elméletének rövid összefoglalását lásd pl.: (Brealey-Myers [1992, pp.216-220]).

adatokra támaszkodnak, de a felhasználóknak azért sem lehet piaci előnyük az adatokból, mert nyilvánosságra kerülésük pillanatában az általuk hordozott információ azonnal beépül a piaci árakba.¹⁹

A modern portfólió elmélet eredményeire építő kutatások a számviteli adatok és a szisztematikus (vagy piaci) kockázat közötti összefüggéseket vizsgálták, mivel az alapul szolgáló elmélet szerint a kockázat és a hozam közötti kapcsolat csak a kockázat azon része esetében áll fenn, amely nem diverzifikálható. A Tőkepiaci árfolyamok modellje (Capital Asset Pricing Model – CAPM) a piaci kockázat mérésére alkalmas modell, amely a piaci megtérülés vagy hozam pénzügyi értelemben vett helyes mértéke. A közzétett jövedelmi helyzetre vonatkozó számviteli adatok és a hozam piaci mérőszáma közötti összefüggés vizsgálata erre alapozott. A vizsgálatok többek között kiterjednek arra is, hogy az eltérő számviteli eljárások alapján számított számviteli jövedelmi adatok hatással vannak-e a piaci kockázatra.²⁰

2.2.5.3. Pozitív számvitel elmélet (Positive Accounting Theory)

A pozitív számviteli megközelítés is a számviteli adatokkal kapcsolatban megfigyelhető piaci reakciókat vizsgálja, de azzal kiegészítve, hogy a várt vagy tényleges piaci reakciók visszahatnak a számviteli adatokra, azok mérései (számítási) rendszerére. Lényegében azt próbálja bizonyítani, hogy a különböző számviteli alternatívák (most számviteli értékelési eljárások) nemcsak leírják, hanem befolyásolják is egyben az alapul szolgáló gazdasági valóságot.

A megközelítés kidolgozóiként *Watts* és *Zimmerman* szerzőpárost tartják számon a szakirodalomban, mert ők állítottak fel először tesztelhető hipotéziseket a témakör vizsgálatához.²¹ Természetesen már korábban is foglalkozott a szakma ezzel a kérdéskörrel. Említést érdemel *Gordon*, aki a haszonmaximalizálás alapelvéből kiindulva kifejtette, hogy a különböző számviteli eljárások közötti választás hasonlít más választási szituációkhoz (döntés különböző termelési, befektetési, finanszírozási

¹⁹ Természetesen vannak tanulmányok, amelyek azt igazolják, hogy a számviteli adatok közzétételét követően csak bizonyos idő után van korrekció a piacon. Továbbá olyan vélemények is megjelennek, hogy a számviteli adatok közzététele teszi – többek között – hatékonyá a piacot.

²⁰ A piac-alapú megközelítés természetesen magában hordozza azt a rendező elvet is, hogy jobb az a számviteli eljárás, amely a piaci értékítéletet jobban visszatükrözi.

²¹ Ezek a hipotézisek – lásd később – igazából egy adott számviteli standard kidolgozására, bevezetésére ható tényezőkre irányultak (*Watts–Zimmerman*, [1978, pp.112-134]).

alternatívák között), amelyekkel a vállalkozások vezetőinek szembe kell nézniük, mert a számviteli alternatívák a vállalkozások számára tényleges gazdasági előnyt vagy hátrányt hordoz(hat)nak.²²

²² A menedzserek motivációi a számviteli standardokkal kapcsolatban megjelennek a szabályozó hatóság irányába kifejtett lobbitevékenységben, illetve a vállalkozásuk által használt számviteli standardok választásában és változtatásában egyaránt. Részletesen lásd: (Gordon [1964, pp.251-263]).

3. SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK

A számviteli értékelési eljárások fogalma szűkebb és tágabb értelemben egyaránt használatos a hazai gyakorlatban. Szűkebb értelemben csak az eljárásokon, az értékelés technikáján (pl. számítási algoritmuson), tágabb értelemben pedig az értékelésen, a vagyoni elemek értékelésén van a hangsúly. Munkámban az értékelési eljárások tágabb értelmezését követem.

3.1. A SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK HATÁSMECHANIZMUSA

3.1.1. A megbízható és valós összkép stabilitása

Tételezzük fel egyrészt, hogy egy adott vállalkozás viszonylatában értelmezett gazdasági valóság adott időpontbeli, adott nézőpontból megbízható és valós összképét biztosító számviteli beszámoló elkészíthető, azaz ilyen összképet képes adni a mérleg szintjén kezelt vagyonról és vagyonváltozásról a mérleg, eredménykimutatás (és cash flow kimutatás), illetve a mérleg szintjén nem kezelt vagyonra és vagyonváltozásra vonatkozó adatokat, magyarázatokat tartalmazó kiegészítő melléklet. Másrészt, hogy eltérő nézőpontból eltérő összképet kapunk, miközben a gazdasági valóság ugyanaz. (Ekkor a két összkép közötti eltérés visszavezethető a nézőpontok különbségére.) Harmadrészt feltételezzük, hogy adott összkép elérésekor a mérleg szintjén kezelt vagyon és vagyonváltozás prioritást élvez, azaz a beszámoló további adatai, magyarázatai nem ellensúlyozhatják annak nem optimális bemutatását.

Tegyük fel továbbá, hogy a gazdasági valóság sokszínűsége, a gazdasági valóság alkotóelemeinek eltérő mérhetősége, minősíthetősége folytán a gazdasági valóságról különböző módszerekkel (módszerek kombinációjával) alkotható meg egy adott összkép.

Ha a nézőpontot a makroszinten értelmezett érdekegyensúly mentén rögzítjük, akkor a gazdasági valóság sokszínűsége miatt a makroszintű számviteli szabályokban – a mérleg szintjén kezelt vagyon és vagyonváltozás értékelésére – különböző értékelési eljárások fogalmazódnak meg.

1. tézis:

A gazdasági valóság számveteli értékelési eljárásoktól vett függetlensége esetén a makroszinten értelmezett érdekhordozói érdekegyensúly szerinti nézőpontból megbízható és valós kép egy adott vállalkozás gazdasági valóságáról csak egy adott számveteli értékelési eljárás-kombinációval mutatható be.

Ez megfordítva azt jelenti, hogy a hasonló (azonos) számveteli értékelési eljárás-kombinációt választó vállalkozások hasonló (azonos) – a megbízható és valós összképpel átfogott – gazdasági valóságot meghatározó alkotóelemekkel rendelkeznek. Az ilyen feltételek mellett értelmezett megbízható és valós összképközelítésbe nyilvánvalóan belefér az is, hogy egy adott makroszintű szabályrendszer által nem nevesített értékelési eljárás (alternatíva) képes az adott vállalkozás sajátosságait figyelembe véve megbízható és valós képet adni. Világossá válik, hogy a makroszabályokban megfogalmazott nézőpont érvényesítése vezet a megbízható és valós képhez és nem a megadott értékelési eljárások (alternatívák) valamelyikének alkalmazása. Úgy tűnik, hogy a nézőpont érvényesíthetőségétől függ a megbízható és valós összkép stabilitása, hordozhatósága.

A megbízható és valós összkép ilyen értelmezése nagyfokú bizonytalanságot hordoz azzal, hogy a beszámolót a vállalkozások készítik el. A vállalkozással kapcsolatba kerülő érdekhordozók közül azok, akiknek az értékelési eljárások megválasztására hatásuk lehet, más egyéni érdekeket jelenítenek meg, feltehetően egy módosított érdekegyensúlyra törekednek. Ennek következtében a nézőpont módosulása egyfajta összkép módosulást is maga után von. A kérdéskör olyan összefüggésben is elgondolkodtató, hogy a beszámoló egy adott vállalkozásról szól és az abban lévő információ döntően csak azokat érdekli, akik az adott vállalkozással kapcsolatban állnak/állhatnak, tehát elégedetlenek és bizalmatlanok lesznek/lehetnek az adott vállalkozás konkrét érdekhordozói érdekegyensúlytól eltérő nézőpontból készült beszámolójával. A vállalkozások beszámolási rendszere természetesen valamilyen intézményesített eljárással (pl.: könyvvizsgálat) a makroszintű érdekegyensúly szerinti nézőpont felé terelhető, a konkrét tartalommal telítődött érdekekkel szemben.

2. tézis:

Amennyiben a makroszinten értelmezett érdekhordozói érdekegyensúlytól eltér egy adott vállalkozáshoz tartozó érdekhordozói kör érdekegyensúlya és az ebből eredeztethető nézőpont-módosulás intézményesen nem kerül ellensúlyozásra, akkor a megbízható és valós összkép értelmezése közötti eltérések hatása is megjelenik az adott vállalkozás számviteli értékelési eljárás-kombinációjában.

Az 1. és a 2. tézis együtt azt jelenti, hogy – a gazdasági valóság számviteli értékelési eljárásoktól független létezését továbbra is feltételezve – egy adott vállalkozás számviteli értékelési eljárás-kombinációja egyrészt a vállalkozás gazdasági valóságához tartozó – a beszámoló által felölelt – jelenségek összetételétől, másrészt az adott vállalkozás beszámolójának elkészítésekor ténylegesen érvényesülő összkép-felfogás és a makroszintű érdekegyensúly szerinti összképfelfogás közötti eltérés mértékétől függ.

A makroszinten felállított – bizonyos értelemben idealizált – megbízható és valós összkép igazán akkor kerül valódi “nyomás” alá, ha feloldjuk azt a feltételünket, hogy az összképmódosításnak nincs hatása a gazdasági valóságra, azaz a számviteli értékelési eljárások eltérő megválasztása nem befolyásol(hat)ja a gazdasági valóságot.

A problémakör lényege leegyszerűsítve abban összegezhető, hogy eddig a mérőeszköz (mérce) kialakításának kérdését vizsgáltam annak feltételezésével, hogy a mérőeszköz nem befolyásolhatja a mért mennyiséget. Most pedig azzal bővíttem a kört, hogy a mérőeszköz megválasztása a mért mennyiségre is kihat(hat).

A számviteli értékelési eljárások gazdasági valóságra gyakorolt hatás-mechanizmusának a gazdasági valóság mérésére kidolgozott számviteli fogalmi apparátusával történő leírása önellentmondáshoz vezet, mivel nem maradnak stabil viszonyítási pontok, hiszen a számvitel méri a gazdasági döntések eredményét, hatását, amelyek gazdasági döntéseket alapoznak meg, köztük azt, hogy hogyan mérjük a gazdasági döntések eredményét, hatását. Ha a számviteli értékelési eljárások hatással vannak a gazdasági valóságra – amelyről történetesen megbízható és valós képet kellene készíteni –, akkor már inkább arról van szó, hogy egy módosított valóságról megbízható és valós kép készül-e vagy sem.

A gazdasági valóság számviteli értékelési eljárásokon keresztüli befolyásolására nyilván azoknak van lehetősége, akik az eljárások kiválasztásában részt vesznek és olyan mértékben, amennyire az adott vállalkozásnál lévő konkrét érdekhordozói érdekegyensúlyt módosítani képesek.

3. tézis:

Amennyiben a számviteli értékelési eljárások hatással vannak a gazdasági valóságra, akkor egy adott vállalkozáshoz tartozó érdekhordozói kör érdekegyensúlya a megbízható és valós összkép értelmezéséhez és a gazdasági valóság befolyásolásához fűződő érdekeit egyaránt tükrözi, továbbá ha ez utóbbiból eredeztethető nézőpont-módosulás intézményesen nem kerül ellensúlyozásra, akkor a gazdasági valóság befolyásolásának motívuma is megjelenik az adott vállalkozás számviteli értékelési eljárás-kombinációjában.

Ezen tézis alapján felvethető az a kérdés, hogy különböző számviteli értékelési eljárások választása milyen hatással van a beszámolóból tükröződő vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre és milyen hatással van a tényleges gazdasági valóságra. A kérdésre adható válasz szerkezetének felvázolása előtt egyrészt fel kell oldanom a feltételrendszer azon megkötését, amely a vizsgálatot statikus keretek között tartotta, azaz a feltételezett "magyarázóváltozók" adott időpontban azonnal és teljes körűen kifejtették hatásukat az "eredményváltozó(k)ra". A számviteli rendszer tipikusan időben értelmezhető modell, tehát dinamikus megközelítést tartok szükségesnek.²³ Másrészt a gazdasági valóságra gyakorolt hatás(-mechanizmus) strukturált bemutatása érdekében a pénzügyi közgazdaságtan értékfelfogására, mint kontroll modellre kívánok építeni.

A 2.2.4.1. fejezetpontban említett folytonos, illetve diszkrét modell világossá teszi, hogy egy projekt (vállalkozás) adott időpontbeli értéke a hátralévő pénzáramlások adott időpontra számított jelenértékével egyezik meg. Nyilvánvaló, hogy ezt az értéket a pénzáramlások nagysága és időbeli szerkezete (lefutása), valamint a diszkontáláshoz használt ráta (ráták) nagysága határozza meg, amely megjeleníti a pénzáramlással kapcsolatos várakozásokat, kockázati szintet.

²³ A gazdasági statika és gazdasági dinamika kérdéseiről, mérési lehetőségeiről lásd pl.: (Kőrösi-Mátyás-Székely [1990, p.17]).

4. tézis:

A számviteli értékelési eljárások eltérő megválasztása egy adott vállalkozásnak a pénzügyi közgazdaságtan értékfelfogása szerinti tényleges vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetére a vállalkozás által generált pénzáramlások nagyságának, időbeli szerkezetének megváltozásán keresztül közvetlenül, míg a hozamvárakozások befolyásolásán keresztül közvetetten tud hatni.

A pénzkidadások nagyságának és szerkezetének befolyásolására lehetőséget ad egyrészt a társasági nyereségadóztatás olyan rendszere, amelyben az adó meghatározása részben/egészben a számviteli jövedelem komponensein nyugszik²⁴. Másrészt az olyan vezetői érdekeltségi rendszer, amelyben a prémium, jutalom (bónusz) számítása valamilyen számviteli aggregátumra épül. Harmadrészt az információ előállítás költsége, amennyiben az eltérő számviteli értékelési eljárások választása mellett az eltérést mutat. Könnyen belátható, hogy az ebben a szemléletben kidolgozott módszer alkalmazható az összes olyan esetben, amelyben a jövőbeni pénzáramlásokat valamely számviteli beszámolóban megjelenő számviteli aggregátum nagyságától tesznek függővé.

A közvetett hatások kimutatása érdekében – többek között – olyan eseteket kellene megvizsgálni, hogy a jelenlegi (vagy potenciális) tulajdonosok és hitelezők számára adott, a "valóságos" helyzettől eltérő (előnyösebb, "megszépített") kép hogyan befolyásolja azok várakozásait, pillanatnyi értékítéletét.²⁵

3.1.2. A számviteli törvény szerinti megbízható és valós összkép stabilitása

Az eltérések alapján egyértelműnek tűnik, hogy a megbízható és valós összképnek megfelelő vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre a gyakorlati munka során csak egyfajta becslést lehet adni. Nyilvánvalóan arra kell törekedni az egyes számviteli „mennyiségek” meghatározásakor, hogy azokkal a megbízható és valós összkép legjobb becslését adja a beszámoló. A becslés színvonalát azonban nemcsak a mérési rendszer

²⁴ A kérdéskör kiterjeszthető más adónemekre is, amennyiben az adó alapja számviteli adatok nagyságától függ. A hazai gyakorlatban az elmúlt években jelentős nyomás nehezedett pl. az eladott áruk beszerzési értékének (ELABÉ), illetve az alvállalkozói teljesítmények értékének korrekt meghatározására, mivel a helyi iparüzési adó alapját befolyásolták.

²⁵ A gyakorlati tapasztalatok alapján feltételezem, hogy a nehéz helyzetbe került vállalkozások mindent elkövetnek problémáik eltitkolása érdekében, még akkor is, ha annak eredménye erősen kétséges. (Vö. hatékony piacok elmélete).

kidolgozása, hanem annak gyakorlati alkalmazása is befolyásolja. Ezért a mérési rendszer kidolgozására, az értékelési eljárások megválasztására nézve nem vonhatunk le következtetéseket abból, hogy mit tekint a számviteli törvény a megbízható és valós összképet lényegesen befolyásoló hibának²⁶ még attól eltekintve is, hogy a lényeges hiba mértékének meghatározását a vállalkozás döntési körébe utalja. A saját tőkét 20%-nál kisebb mértékben befolyásoló hibák történetesen ilyen megítélés alá eshetnek.

Mindezekre tekintettel a következő néhány fejezetpontban a megbízható és valós összkép helyett csak az összkép kifejezést használom. Az értékelési eljárások eltérő megválasztásával természetesen nem a megbízható, valós összképet, hanem csak a beszámolóból tükröződő összképet lehet eltéríteni, lehet közelebb vagy távolabb kerülni a megbízható és valós összképtől, azaz jobb vagy rosszabb becslést adni.

A számviteli törvény értékelési eljárásainak eltérő megválasztásakor jelentkező hatásokat a bruttó vagyona (mérlegfőösszegre), a nettó vagyona (saját tőkére) és a jövedelemre (eredményre) nézve vizsgálom. A gazdasági valóság befolyásolására, a pénzáramlások módosulására vonatkozóan csak a társasági nyereségadó-kötelezettség változását figyelem, mert a széles körben ismert adórendszer ehhez megfelelő háttérrel ad. A korábban azonosított egyéb pénzáramlás-módosulások (számviteli aggregátum(ok)tól függő jutalom, prémium stb.) további cég-, illetve konstrukció-specifikus összefüggések bekapcsolását tennék szükségessé, amelyek csak elbonyolítanák a vizsgálatot, miközben elsősorban az a célom, hogy a pénzáramlás-módosítások lehetőségét, létét feltárjam.

3.1.2.1. A számviteli törvény értékelési eljárásainak hatása az összképre

Az egyes vagyoni elemek értékelési eljárásainak eltérő megválasztásával a mérlegben és az eredménykimutatásban megjelenő vagyon és vagyonváltozás nagyságát meg lehet változtatni. A számviteli törvény 88. § (3) bekezdése alapján azonban „... számviteli politika meghatározó elemeit és azok változását, a változás eredményre gyakorolt hatását a kiegészítő mellékletben külön be kell mutatni ...”. Továbbá a 88. § (4) bekezdése előírja, hogy „... a kiegészítő mellékletben ismertetni kell a beszámoló

²⁶ A számviteli törvény 3. § (3) 5. pontja szerint a megbízható és valós képet lényegesen befolyásoló hiba az, ha „... a jelentős összegű hibák és hibahatások összevont értéke a saját tőke értékét lényegesen – a számviteli politikában meghatározott módon és mértékben – megváltoztatja és ezért a már közzétett ... adatok megtévesztők.” Mindenképpen lényeges a hiba, ha az összevont érték miatt a hiba feltárását megelőző üzleti év mérlegében szereplő saját tőke értéke legalább 20%-kal változik.

összeállításánál alkalmazott értékelési eljárásokat és az értékcsökkenés elszámolásának számviteli politikában meghatározott módszerét, elszámolásának gyakoriságát, az egyes mérlegtételeknél alkalmazott – az előző üzleti évtől eltérő – elszámolásokból eredő, az eredményt befolyásoló eltérések indoklását, valamint a vagyoni, pénzügyi helyzetre, az eredményre gyakorolt hatásukat.”

Ezek alapján úgy tűnik, hogy az éves beszámolóból tükröződő vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetet nem lehet befolyásolni az értékelési eljárások megváltoztatásával, vagyis a külső mérlegolvasó számára az éves beszámoló egészéből tükröződő összkép nem változtatható meg. Tudjuk azonban, hogy a változásoknak több üzleti évre áthúzódó hatásaik lehetnek, s az értékelési eljárások megváltoztatásából a következő üzleti évekre eső hatásokat a következő üzleti évek beszámolóiban már nem kell megjeleníteni, így a következő beszámolókból tükröződő vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzet megváltoztatható. Ha a külső mérlegolvasó nem rendelkezik a változáskori éves beszámolóval, akkor egy későbbi üzleti évben még tudomást sem szerez a korábbi módosítás tényéről, nemhogy az eltérés adott évi összegét hiányolná a beszámolóból.

A következő üzleti év(ek)re áthúzódó hatásoktól eltekintve megállapítható, hogy az éves beszámoló egészéből tükröződő vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzet stabil összképet mutat. Ekkor egy múltra irányuló elemzés során, vagyis ha azt vizsgálnák, hogy egy vállalkozásnál milyen vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetet mutatna a beszámoló, ha az egyes eljárások helyett eltérő megoldást választottak volna, az előbbiek értelmében – változáskori beszámolót ismerve – nem módosíthatták volna a beszámolóból tükröződő vagyoni, jövedelmi és piaci helyzetet, az összkép továbbra is stabil lenne.²⁷

Hangsúlyoznom kell egyrészt azt, hogy az összkép stabilitását biztosító előírások a megbízható és valós összkép szempontjából csak annyiban fontosak, amennyiben a következetesség elvének és a folytonosság elvének, mint számviteli alapelveknek az érvényesülését szolgálják. A megbízható és valós összkép stabilitását e tekintetben a számviteli törvény 4. § (3) bekezdése biztosítja, miszerint a törvényben előírtakon túl további információkat szükséges a kiegészítő mellékletben megadni, ha az előírások alkalmazása, az alapelvek érvényesítése nem vezetne a megbízható és valós

²⁷ Természetesen az összkép más elrendezésben kerülne a mérlegolvasó elé.

összképhez.²⁸ Másrészt az összkép „elrendezése” az értékelési eljárások eltérő megválasztása miatti jövőbeli pénzáramlások tekintetében jelentőséggel bír, hiszen többnyire csak a mérleg és eredménykimutatás szintjén kezelt vagyon és vagyonváltozás adatokra épülnek a minősítések, számítások (ide értve az adózást is).

Figyelembe véve, hogy a mérleg és eredménykimutatás szintjén kezelt vagyon és jövedelem nagysága/szerkezete megváltoztatható az értékelési eljárások eltérő megválasztásával, indokoltnak tűnik a számviteli jövedelem és a társasági adó törvény közötti kapcsolat feltárása, illetve az ezen kapcsolatra visszavezethető pénzáramlás-módosítás lehetőségének bemutatása.

3.1.2.2. A számviteli jövedelem és a társasági adó

A hazai társasági adó számítás az eredménykimutatás adózás előtti eredmény aggregátumából indul. A jelenleg hatályos adótörvény²⁹ korrekciós tételeket fogalmaz meg, az adóalap a számviteli adózás előtti eredmény és ezen korrekciós tételek eredője. Az adótörvénynek ezáltal kirajzolódik egy kvázi jövedelemfelfogása.

Azon jövedelem komponensek mérésénél, számításánál, ahol a számviteli és az adójogi megközelítés között eltérés van, a számviteli értékelés eltérő megválasztása nem változtatja meg a jövedelemadó kötelezettséget, illetve annak teljesítése miatti pénzáramlások nagyságát, időbeli ütemezését. Ezekben az esetekben nem képes tehát a számviteli értékelés a jövedelemadózáson keresztül a vállalkozás közgazdasági értékét módosítani. Véleményem szerint nincs is értelme tehát azt vizsgálni, hogy a számviteli törvény és az adótörvény eltérő jövedelem (vagyon) felfogásából eredő (akár visszaforduló, akár nem visszaforduló) különbözetelek hogyan hatnak közvetlenül a vállalkozás közgazdasági értékére.³⁰ A visszaforduló különbözetelek a jövőbeni

²⁸ További „garanciát” is biztosít a törvény [4. § (4)-(5)] azzal, hogy az előírásoktól is – a könyvvizsgáló ezirányú írásbeli egyetértése mellett – el lehet térni a megbízható és valós összkép bemutatása érdekében. Természetesen az eltérést és annak hatásait a kiegészítő mellékletben be kell mutatni, de az összkép, illetve az azt megalapozó számviteli eljárás nem lehet ellentétes az Európai Közösség vonatkozó szabályozásával.

²⁹ 1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról. (Korábban 1991. évi LXXXVI. törvény a társasági adóról, illetve előtte 1988. évi IX. törvény a vállalkozási nyereségadóról.)

³⁰ Magyarországon az egyedi beszámoló mérleg szinten nem kezeli a látens adót (másutt deferred tax – halasztott adó), tehát az adókülönbözete visszaforduló állományáról a mérleg és/vagy eredménykimutatás nem hordoz információt. A kiegészítő melléklet azonban igen, mert a számviteli törvény 91. § c) pontja értelmében ott be kell mutatni „... azokat az összegeket, amelyek az értékelés következtében a társasági adó megállapításánál módosító tételt jelentenek; ha a tétel átmeneti jellegű a jövőbeni hatást is be kell mutatni.”

adókötelezettségekbe beszámítást (csökkentés/növelés) nyernek, ebben az értelemben – jellegüktől függően követelést vagy kötelezettséget testesítenek meg, de a pénzáramlás tényleges ütemét nem befolyásolják.

Azon jövedelem komponensek esetében azonban, ahol azonos, azaz egybeesik a számviteli és az adójogi megközelítés, mérés (nincs korrekció), a számviteli értékelés eltérő megválasztása megváltoztat(hat)ja a jövedelemadó (társasági adó) fizetési kötelezettséget, illetve annak teljesítése miatti pénzáramlások időbeni ütemezését. Ebben a helyzetben a számviteli értékelés eltérő megválasztása képes a jövedelemadózáson keresztül a vállalkozás közgazdasági értékét befolyásolni, módosítani.

A vállalkozás közgazdasági értékének maximálása szempontjából – egy adó-, illetve adóalap kedvezmény nélküli szituációban – a társasági adó tekintetében az a legoptimálisabb választás, ha azon értékelési eljárásoknál, amelyeknek hatását nem korrigáltatja az adótörvény, a számviteli jövedelem csökkentésére törekszik a vezetés. A korrekcióra kerülő hatásoknál – a diktált értékek miatt – a közgazdasági értékre nézve semleges hatásokra számíthatnak a vállalkozások az adózáson keresztül.³¹

Ha történetesen javuló vagyoni és jövedelmi helyzet kialakítására törekszik egy vállalkozás, úgy, hogy az összkép megváltozásának ne legyen közgazdasági „ára”, akkor az adótörvényben korrekcióra kerülő hatásokkal járó eljárásokat célszerű módosítani. Tekintettel arra, hogy ebben az esetben a számviteli jövedelem emelkedése mellett az adóalap nem változik, mert ezen számviteli jövedelem komponensek helyett végül is az adótörvény diktált jövedelem komponensei kerülnek az adóalapba. Az – előzőekben körülírt szituációban az – adóalap számításakor korrekcióra nem kerülő értékelési hatásokon keresztüli összkép-javításnak közgazdasági „ára” az előre megfizetett jövedelemadó miatti jelenérték-vesztés, hiszen az ilyen eljárások miatti számviteli jövedelem komponensek növekményei közvetlenül beépülnek az adóalapba és ezáltal megnövelik az adott időszak eredménye után fizetendő társasági adó nagyságát, azaz előre hozzák az adófizetési kötelezettséget.

Mielőtt a számviteli törvényben megjelenő lényegesebb értékelési eljárás választási lehetőségeket és azok adóalap-korrekcióval való viszonyát bemutatnám,

³¹ A gazdasági racionalitás alapján a vállalkozások az adófizetési kötelezettség mérséklésében érdekeltek. Ha az adókulcsok csökkenése vagy az adóalap korrekciók mérséklésére nem kell számítaniuk, akkor a minél későbbi időpontban történő adófizetést kell preferálniuk.

szükségesnek tartom a számviteli politika és az értékelési eljárások kapcsolatának tárgyalását. Elsősorban azért, mert a vállalkozások a számviteli politikájukban kötelesek rögzíteni az értékelési eljárások terén felkínált lehetőségek közötti választásukat és a választás (beállítás) módosításának lehetőségeit, a kötöttségeket a számviteli politika tartalma, fontosabb belső összefüggései és megváltoztatására vonatkozó szabályok határolják be.

3.2. SZÁMVITELI POLITIKA ÉS AZ ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK

A következőkben rövid áttekintést kívánok adni a hazai számviteli gyakorlatra jelentős hatással bíró számviteli szabályozások, illetve a számviteli törvény számviteli politika felfogásáról. Az Európai Unió jogrendjének idevonatkozó előírásait külön nem emelem ki tekintettel egyrészt arra a körülményre, hogy a jogharmonizáció keretében – az elmúlt évek során – a hazai szabályok az EU szabályaihoz lettek igazítva³². Másrészt, hogy az Európai Parlamentnek és az Európai Unió Tanácsának 2002. július 19-én kelt, 1606/2002. számú rendeletével³³ egyértelművé vált, hogy az EU a számviteli irányelveinek továbbfejlesztését a nemzetközi számviteli standardok átvételével, bevezetésével valósítja meg.

3.2.1. A Nemzetközi Számviteli Standardok számviteli politika felfogása

A Nemzetközi Számviteli Standardok (International Accounting Standards – IAS)³⁴ közül az 1-es számú (1. IAS) foglalkozik a számviteli politikával. A számviteli politika fogalma és kialakításakor érvényesítendő megfontolások hosszú ideje

³² A magyar számviteli szabályozás EU számviteli irányelvekben foglalt előírásoknak való megfeleléséről, illetve a hazai szabályozás előtt álló feladatokról lásd pl.: (Buza–Pankucsi [2003, pp.9-24]).

³³ A rendelet teljes szövegét lásd pl.: („Az Európai parlamentnek és az Európai Unió Tanácsának...1606/2002 számú rendelete...” [2003, pp.450-452]).

³⁴ Az IAS-eket a Nemzetközi Számviteli Standard Bizottság (International Accounting Standard Committee – IASC) fejlesztette ki, léptette hatályba. A jelen disszertációhoz kapcsolódó kutatómunka idején jelentős átszervezés és átrendeződés indult el az IAS-ek területén. 2001. áprilisától az IASC-t átnevezték Nemzetközi Számviteli Standard Testületté (International Accounting Standard Board – IASB), a jövőbeni nemzetközi számviteli standardokat IAS-ről Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardokká (International Financial Reporting Standards – IFRS). Hangsúlyozni szükséges, hogy a megindult változások a kutatásommal átfogott időszakot és területet érdemben még nem érintették, illetve továbbra is az IAS elnevezést használom.

lényegében változatlanok³⁵. A hivatkozott eredeti standard 8. bekezdése szerint: a „... számviteli politika körébe tartoznak a számviteli elvek, értékelési módok, konvenciók, szabályok és a vezetés által elfogadott eljárások, amelyeket az éves beszámoló elkészítése és bemutatása során alkalmaznak.” (eredeti 1. IAS, 8. bekezdés)

Az eredeti 1. IAS megjelenése óta egy adott vállalkozás számviteli politikájának kimunkálásakor a körülmények mérlegelése alapján kell kiválasztani és alkalmazni a számviteli politika elemeit annak érdekében, hogy a beszámoló hűen tükrözze a vállalkozás vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetét, vagyis megbízható és valós összképet nyújtson. Nevesítésre került három alapelv is, amelyek a számviteli politika kialakításakor, alkalmazásakor, a beszámoló elkészítésekor támpontot adnak a vállalkozásoknak (eredeti 1. IAS, 9. és 17. bekezdés). Ezek az alapelvek az alábbiak:

- az *óvatosság elve* (a gazdasági tranzakciókat övező bizonytalanság okán),
- a *tartalom elsődlegessége a formával szemben* (a valós gazdasági/pénzügyi tartalom előbbre való a pusztán jogi formulánál),
- a *lényegesség elve* (minden lényeges tételt szerepeltetni kell, amely a beszámoló értelmezésére, a gazdasági döntésekre hatással lehet).

Említést érdemel, hogy az eredeti 1. IAS 20. bekezdése szerint a „... mérleg, az eredménykimutatás, illetve az egyéb kimutatások egyes tételeinek helytelen vagy nem megfelelő kimutatását nem lehet korrigálni az alkalmazott számviteli politika ismertetésével vagy a kiegészítő melléklet, illetve magyarázó anyag csatolásával.”³⁶

A számviteli politika ismertetése a beszámoló szerves része, vagyis a beszámoló használhatósága érdekében nyilvánosságra kell hozni – lehetőség szerint a beszámolóban egy helyen – a jelentősebb számviteli politika elemeket. (eredeti 1. IAS, 18. és 19. bekezdés)

Az alapvető számviteli elveket – úgymint a vállalkozás folytatásának elve, a következetesség, a felmerülés és az időbeli elhatárolás elve – nem kell feltüntetni a

³⁵ Az 1-es számú, Számviteli politika közzététele (Disclosure of Accounting Policies) elnevezésű standard 1975. január 1-től volt hatályos. A standard módosítására 1997-ben került sor. A módosított – az 1998. július 1-jén vagy azt követően kezdődő időszakokra érvényes – standard a Pénzügyi beszámolók bemutatása (Presentation of Financial Statements) nevet kapta, tartalmában is kibővült, lényegében egy standardba került a korábbi 1-es, 5-ös (Az éves beszámolóban közzendő információ – Information to be Disclosed in Financial Statements) és a 13-as (A forgóeszközök és rövid lejáratú kötelezettségek bemutatása – Presentation of Current Assets and Current Liabilities) standardok. A módosítás előtti standardot lásd pl.: (Nemzetközi Számviteli Standardok [1994, pp.65-72]), jelenleg is hatályosát pedig pl.: www.iasb.org.uk.cmt alatt.

³⁶ Ezen követelmény elméleti alapjai a 2.2.2. és a 3.1.1. fejezetekben jelennek meg.

beszámolóban, ha azok annak összeállítása során érvényesülnek. Amennyiben azonban valamelyik elv részben vagy egészben „sérül”, akkor azt – az indoklással együtt – már jelezni kell. (eredeti 1. IAS, 16. bekezdés)

Az eredeti és a módosított 1. IAS sem vállalkozik a számviteli politikában rendezendő témák teljeskörű felsorolására. Az eredeti 1. IAS például számosat említett azok közül, amelyeknél – a széles körben elfogadott gyakorlat szerint – eltérő eljárások és módszerek voltak követhetők, ennél fogva a választott megoldások bemutatása indokolt volt. A felsorolásban elkülöníthetők a beszámoló egészéhez (általánosan), illetve az eszközökhöz, a kötelezettségekhez és tartalékokhoz, valamint az eredményszámításhoz (konkrétan) kapcsolódó témák.³⁷

Az 1. IAS módosításának a lényege egyrészt a számviteli politika tartalmának átalakításában, másrészt a megbízható és valós összkép igényének határozottabb megfogalmazásában, az összkép stabilitásának biztosításában ragadható meg. A módosított 1. IAS szerint a számviteli politikának tartalmaznia kell az elfogadott alternatívák közötti választást, az üzletágra jellemző alapelveket, módszereket, valamint az IAS egyedi alkalmazását. A szabályozás ezirányú változása a US-GAAP³⁸ számviteli politika felfogásához történő igazodásként is azonosítható. (Vö. 3.2.2. fejezettel)

A megbízható és valós összkép középpontba állítását, illetve az összkép stabilitásának biztosítását jól tükrözik a módosított 1. IAS 13. és 22. bekezdései. A 13. bekezdés alapján a vállalkozások eltérhetnek egy-egy standard előírásaitól olyan kivételes esetben, amikor az előírás érvényesítése félrevezető lenne, azaz a megbízható

³⁷ Általánosan: a konszolidációs politika; a valuta/deviza átszámítás; az általános értékelési politika; a fordulónap utáni események figyelembe vétele; az adók kezelése; a hosszú lejáratú szerződésekből fakadó hatások időzítése; a névhasználati jog megváltása; a haszonbérlet, bérleti díj fizetésével kombinált vásárlás, részletre történő vásárlás kezelése és a kapcsolódó kamatfizetés kérdése.

Konkrétan az eszközöknél: a követelések értékelése; a készletek értékelése, az értékesítés költségének meghatározása; az amortizálható eszközök köre és az értékcsökkenés számítása; a lábon álló termés értékelése; a fejlesztési célból birtokolt földterület és az ehhez tartozó fejlesztési költségek elszámolása; a befektetések értékelése; a kutatás-fejlesztés elszámolása; a szabadalmak és védjegyek értékelése; a cégérték kezelése.

A kötelezettségek és tartalékok esetében: a garanciális kötelezettségek kezelése; a kötelezettségvállalások és váratlan események fedezetéül szolgáló tartalékok megállapítása; a nyugdíjkötelezettségek és nyugdíjprogramok, illetve a végkielégítés miatti tartalékok képzése.

Az eredményszámítás vonatkozásában: a bevételek számbavételének módszerei; a karbantartás és a felújítás elkülönítésének szempontjai; az ingatlanértékesítésből származó nyereség és veszteség számbavétele; a kötelező és egyéb tartalékok elszámolása az eredmény terhére/javára. (eredeti 1. IAS, 13. bekezdés)

³⁸ Általánosan Elfogadott Számviteli Elvek az USA-ban (Generally Accepted Accounting Principles in the USA).

és valós képhez nem szabályozott megoldás vezet. Valamely előírástól való eltérésnek további feltétele, hogy a vállalkozás (vezetése):

- nyilatkozzon arról, hogy a beszámoló megbízható és valós képet ad,
- minden lényeges IAS előírásnak eleget tesz (kivéve amelyiktől eltért), illetve
- mutassa be melyik standardtól tért el, milyen eljárást követett az előírt helyett és ennek milyen hatása van a beszámolóban megjelenő vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre, továbbá
- indokolja meg, hogy az előírt eljárás miért lett volna félrevezető.

A módosított 1. IAS 22. bekezdése hangsúlyozza, hogy amennyiben egy adott témára nincs előírás³⁹, akkor a vállalkozásnak kell kialakítania az éves beszámolót felhasználók információs igényeit legjobban kielégítő, megbízható és valós képet adó számviteli eljárást.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az IAS szerint fontosabb a megbízható és valós összkép, mint az előírásoknak való – mechanikus – megfelelés.

A módosított 1. IAS értelmében, ha valamely vállalkozás olyan változtatást hajt végre a számviteli politikájában, amelynek lényeges hatása lehet a tárgyidőszakra vagy az azt követő időszak(ok)ra, akkor feltétlenül jelezni és indokolni kell a beszámolóban a változást. Jelentős hatás esetén meg kell adni továbbá a változtatás miatt – a tárgyidőszakban és/vagy a következő időszak(ok)ban – jelentkező hatások nagyságát.

A számviteli politika megváltozásának kérdéseivel azonban már a 8. IAS foglalkozik⁴⁰. A hatályos 8. IAS szerint a számviteli politika megváltoztatása alapvetően akkor lehetséges, ha a vonatkozó előírások módosulnak, vagy a változtatás javítja a beszámolóban megjelenő információk minőségét. Hangsúlyozni szükséges, hogy egy olyan tranzakció kezelésére vonatkozó, új számviteli politika elem alkalmazása nem minősül a számviteli politika megváltoztatásának, amely lényegét tekintve eltér más, korábban már előfordult tranzakciótól, vagy amely még elő sem fordult, esetleg korábban jelentéktelennek minősült.

³⁹ Az előírás kifejezés nyilvánvalóan jelenti az IAS-ekben lévő szabályokon kívül az (Állandó Értelmező Bizottság – Standard Interpretation Committee, SIC – által kiadott) értelmezéseket is.

⁴⁰ Az 1979. január 1-től hatályos 8., A szokásostól eltérő tételek, az előző év(ek) tételei, valamint a számviteli politika változásai című eredeti standard 1998-ban átdolgozásra került. A módosított standard Az időszak eredménye, a jelentős hibák és a számviteli politika változásai (Net Profit or Loss for the Period, Fundamental Errors and Changes in Accounting Policies) néven található meg.

A hatályos 8. IAS 53. és 57. bekezdései részletezik a változások hatásainak a követendő vagy a megengedett alternatív eljárás melletti kezelését. A követendő eljárás szerint a hatásokat a beszámolóban bemutatásra kerülő korábbi időszak átdolgozásával, az eredménytartalék módosításaként kell megjeleníteni (számviteli politika visszamenőleges alkalmazása). A megengedett alternatív eljárás a hatásokat a tárgyidőszak eredményének terhére/javára számolja el (számviteli politika pro forma alkalmazása).

Összevetve a 2.2.3. fejezetben tárgyalt számviteli politika közelítési módokkal az IAS számviteli politika felfogását, megállapíthatjuk egyrészt, hogy egy adott vállalkozás számviteli rendszerének csak a pénzügyi beszámolással kapcsolatos vetületére (a beszámoló elkészítésére, bemutatására) vonatkozóan fogalmaz meg elvárásokat az IAS, azaz csak a részleges rendszerleírás szintjén mozog.

Másrészt a számviteli politikával szűkebb értelemben foglalkozik, hiszen – többek között – a felsorolt, számviteli politikában kezelendő témák a számviteli politika keretszabály-jellegéről árulkodnak.

3.2.2. A US-GAAP számviteli politika felfogása

Tekintettel arra, hogy az eszközök és a források értékelésének, a költségek, illetve az eredmény elemek elszámolásának sokféle módja alakult ki a számviteli gyakorlatban, a beszámoló felhasználóinak figyelembe kell venniük a vállalkozások által követett számviteli politikát, annak érdekében, hogy megfelelő gazdasági döntéseket hozhassanak. Az APB 22 alapján⁴¹ a közzétett beszámolóban meg kell határozni és be kell mutatni a vállalkozás által követett számviteli elveket és azon elvek alkalmazásának módszereit, amelyek lényegesen befolyásol(hat)ják a pénzügyi helyzet megítélését, a pénzáramlások területén történt változások értelmezését, valamint a tevékenységek eredményeit.

⁴¹ Accounting Principles Board (Számviteli Elvek Tanácsa), az USA pénzügyi beszámolási rendszerének kimunkálásában, folyamatos alakításában részt vevő szervezet 1959 és 1973 között. Feladatait az 1973-ban létrehozott FASB (lásd később) vette át. Lásd pl.: (Delaney és mások [1993]).

A számviteli politikának ki kell térnie azokra a számviteli elvekre és módszerekre, amelyek

- a felkínált alternatív bemutatási lehetőségek közül választásokra,
- az iparágra jellemző elvekre és módszerekre,
- a GAAP egyedi alkalmazásaira vonatkoznak.⁴²

A számviteli politikának az éves beszámolóban is meg kell jelennie. Az elvárásoknak megfelelően a pénzügyi beszámoló Megjegyzések (Notes) részében elsőként kell szerepeltetni a számviteli politika meghatározó elemeit, a "Meghatározó számviteli politika" elnevezésű fejezet alatt.⁴³

Az általánosan elfogadott gyakorlat szerint a beszámoló számviteli politikáról szóló részének az alábbiakat kell tartalmaznia:

- Az üzleti tevékenység (business) leírása, hacsak magából a beszámolóból egyéb módon nem nyilvánvaló.
- Az összes meghatározó számviteli politika elem leírása, beleértve a készletek, a forgatható értékpapírok és befektetések, az ingatlanok, gépek, berendezések és felszerelések, valamint a jövedelemadó pozíció értékelésénél, továbbá a jövedelem meghatározásánál, illetve a költségszámításnál alkalmazott módszereket.
- Csak a SEC⁴⁴ részére:
 - a) az új standardok alkalmazása (bevezetése),
 - b) az új standardok keretein belül választható eljárások és a kiválasztott eljárás leírása,
 - c) az alkalmazás hatásának levezetése,
 - d) egyéb jelentős tételek bemutatása.

⁴² Hasonló módon közelíti a kérdéskört az Egyesült Királyság „szabályrendszere” (Generally Accepted Accounting Principles in the United Kingdom – UK-GAAP) is, amikor az SSAP 2 (Statements of Standard Accounting Practice) a számviteli politikával úgy foglalkozik, mint azoknak a számviteli alapoknak az összessége, amelyet egy adott vállalkozás a pénzügyi beszámolója összeállításakor alkalmaz.

⁴³ Az éves beszámoló mellékletében szükséges közzétenni a számviteli politika szignifikáns elemeinek összefoglalását. Ez a szempont annál fontosabb, minél több elfogadott eljárás közül választhat az adott vállalkozás. A vállalkozások általában közzéteszik a bevétel-összerendezési eljárásukat, a készletek értékelésénél, illetve az amortizáció számításánál követett eljárásokat. Lásd pl.: (Horngren–Harrison [1989]).

⁴⁴ Értékpapír-piaci és Tőzsdefelügyelet (Stock Exchange Committee – SEC) az USA-ban, amely 1934-től működik.

Szükséges kiemelni egyrészt, hogy a US-GAAP nem tartalmaz olyan tételes előírást, hogy a standardoktól bizonyos esetben el lehet térni⁴⁵. Másrészt, hogy a számviteli politika módosulásaként értelmezendő – számviteli elv vagy eljárás – változások körét a US-GAAP precízebben határozza meg, mint az IAS.

A fenti rövid áttekintés alapján is nyilvánvaló, hogy a US-GAAP is csak a kötelező beszámolási rendszerrel kapcsolatos számviteli rendszer-vetület viszonylatában kezeli, értelmezi a számviteli politikát. Az érintett témakörök tekintetében pedig megállapítható, hogy ez a számviteli politika felfogás is a szűkebb értelemben vett közelítést tartja irányadónak.

3.2.3. A magyar számviteli törvény számviteli politika felfogása

A számviteli törvény 14. § (3)-(9) bekezdései tartalmazzák a számviteli politika készítésével kapcsolatos alapvető követelményeket.

A 14. § (3) bekezdése értelmében a törvényben nevesített „... alapelvek, értékelési előírások alapján ki kell alakítani és írásba kell foglalni a gazdálkodó adottságainak, körülményeinek leginkább megfelelő – a törvény végrehajtásának módszereit, eszközeit meghatározó – számviteli politikát.”

A számviteli törvény hatályos normaszövege egyrészt nevesít néhány számviteli politika "elemet". A 14. § (4). bekezdése alapján a vállalkozásnak a számviteli politikában kell rögzíteni, írásba foglalni – többek között – azokat a gazdálkodóra jellemző szabályokat, előírásokat, módszereket, amelyekkel egyrészt meghatározza, hogy mit tekint a számviteli elszámolás, az értékelés szempontjából lényegesnek, nem lényegesnek, jelentősnek, nem jelentősnek.

Másrészt foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a számviteli politika keretében milyen szabályzatokat kell elkészíteni. A Számviteli törvény 14. § (5) bekezdése szerint ezek a következők:

- az eszközök és a források leltárkészítési és leltározási szabályzata,
- az eszközök és a források értékelési szabályzata,

⁴⁵ A tényleges helyzet bemutatásához indokolt idéznem az Epstein–Mirza szerzőpáros azon megjegyzését, hogy az USA-ban „...a könyvvizsgálati standardokban szerepel egy kitétel, mely szerint a szabályoktól való eltérés esetén is ki lehet bocsátani korlátozás nélküli hitelesítő záradékot, amennyiben a könyvvizsgáló úgy ítéli meg, hogy mindez korrektebb bemutatást eredményez, mintha szigorúan ragaszkodtak volna az előírásokhoz.” (Epstein–Mirza [2003, p.100]).

- az önköltségszámítás rendjére vonatkozó belső szabályzat⁴⁶,
- a pénzkezelési szabályzat.

A követelmények tanulmányozása alapján megállapítható egyrészt az, hogy a törvény arra a számviteli rendszer vetületre vonatkozóan fogalmaz meg szabály-pontosítási, szabály-alkotási kötelezettséget, amely a kötelező számviteli beszámolási rendszert jelenti, vagyis a beszámolási kötelezettséget teljesíteni képes számviteli rendszert rajzoltatja meg, ennél fogva a rendszer részleges leírását követeli meg. Másrészt az is megállapítható, hogy tágabb értelemben kezeli a törvény a számviteli politikát, hiszen a számviteli politika részeként (keretein belül) definiálja az egyes szabályzatokat.

A fent hivatkozott bekezdésekben foglaltak 2001. január 1-jétől hatályosak, de tekintettel arra, hogy a számviteli politikára vonatkozó szabályok a régi számviteli törvény⁴⁷ módosításának 1997. január 1-jével életbe léptetett [14. § (3)-(6)] előírásaival lényegében megegyeznek, így azok végül is 1997. január 1-jétől érvényesülnek. Ez a szabályozási lépés bizonyos értelemben figyelmen kívül hagyta a hazai gyakorlatban 1992. január 1-jével, a régi számviteli törvény hatályba lépésével elindított számviteli politika készítési gyakorlatot⁴⁸.

A hazai számviteli gyakorlat akkor egy szűkebb értelemben vett számviteli politika kimunkálása felé fordult, amely alapján a szükséges számviteli rendszer leírások, szabályzatok átdolgozása elindulhatott. A számviteli törvény 1997-es módosítását követően egyfajta bizonytalanság jelent meg ezen a téren. Megfigyelhető volt a vállalkozásoknál a számviteli rendet meghatározó szabályzatok átrendezése és egy kvázi tágabb értelemben vett számviteli politika elkészítése.

A számviteli törvény számviteli politika felfogásának bemutatásakor természetesen hangsúlyoznom kell a 3.1.2.1. fejezetben már tárgyalt, a számviteli politika meghatározó elemeinek és azok változásának közzétételével kapcsolatos szabályokat (88. §) is.

⁴⁶ A törvény 14. § (6) bekezdése foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az önköltségszámítási szabályzat elkészítése alól mentesülnek azok a vállalkozások, amelyeknél az ELÁBE-val és közvetített szolgáltatások értékével csökkentett nettó árbevétel kevesebb, mint 1 milliárd forint, vagy a költségnemek szerinti költségek összege kisebb, mint 500 millió forint.

⁴⁷ A számvitelről szóló 1991. évi XVIII. sz. törvény, amelyet többszöri módosítás után a 2000. évi C. törvény váltott fel.

⁴⁸ Érdemes megemlíteni, hogy a számviteli politika, mint fogalom az 1991. évi számviteli törvény megjelenésével került a hazai szakmai érdeklődés előterébe.

Csak a számviteli törvény (Sztv.) paragrafusait vizsgálva elfogadható a számviteli politika tartalmának olyan értelmezése, hogy az „... az adott gazdálkodó részéről a Sztv. helyi adaptációja, a vállalkozás döntéseit tartalmazza arra vonatkozóan, hogy hogyan kívánja érvényesíteni a Sztv. módszereit, alapelveit annak érdekében, hogy a könyvvizetés és a beszámoló leghatékonyabban biztosítsák a megbízható és valós összképet” (Garajszki és mások [2001, p.119]).

A számviteli politikára vonatkozó szabályok ismeretében – figyelembe véve az előző fejezetekben foglaltakat is – véleményem szerint:

- nem szerencsés egy adott vállalkozás számviteli politikáját a számviteli törvény „végrehajtási utasításaként” felfogni⁴⁹, továbbá
- a számviteli törvény szerinti számviteli politika a szűkebb értelemben vett számviteli politika fogalma mellett is elkészíthető, ha a keretszabály bemutatja a belső szabályzás hierarchiáját és nevesíti azokat a szabályzatokat, amelyek a szükséges konkrét előírásokat, pontosításokat tartalmazzák.

A következő fejezetben először feltárássra kerülnek a hazai számviteli szabályozásban meglévő értékelési eljárás választási lehetőségek, majd azok mérlegfőösszegre, saját tőkére, adózás előtti eredményre, illetve a – 3.1.2.2. fejeztpontban ismertetett megközelítés szerinti – társasági adó alapjára gyakorolt általános hatása. Ezt az egyik értékelési eljárás részletes hatásmechanizmusának levezetése követi.

⁴⁹ A számviteli politika fogalmának és céljának alábbiak szerinti értelmezésével nyilvánvalóan nem tudok egyetérteni. „A számviteli politika a számviteli törvény végrehajtási módszereinek, eszközeinek meghatározását jelenti a vállalkozónál ... A számviteli politika jelentőségét – a készítésére vonatkozó kötelező előírásokon túl – az is adja, hogy a megbízható, valós összképet nyújtó beszámoló alapkövetelményen belül hozzájárulhat a vállalkozó eredményre vonatkozó célkitűzésének megvalósításához” (Umenhoffer [2002, p.10]).

4. VÁLASZTHATÓ SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK A HAZAI GYAKORLATBAN

4.1. VÁLASZTÁSI LEHETŐSÉGEK

A számviteli törvény a vállalkozások számára választási lehetőségeket biztosít az egyes vagyoni elemek értékelésének kimunkálásához.

Az egyes vagyoni elemek értékelésével kapcsolatban mutatkozó lehetőségek feltárásánál alapvetően abból lehet kiindulni, hogy az egyes vagyoni elemek felvételekor, illetve a felvett értékek mozgatásakor jelentkező árazási eljárások, minősítési feladatok hordozhatnak ilyen lehetőségeket.

A tárgyalásra kerülő értékelési lehetőségeket osztályozni lehet továbbá aszerint is, hogy a számviteli törvény által tételesen megfogalmazott választási lehetőségről, vagy pedig a szabályozás egyes – egyáltalán nem, vagy túl általánosan definiált – fogalmaihoz kapcsolódó értelmezési kérdésről van-e szó.⁵⁰

Az explicit választási lehetőségek részletesebb bemutatása mellett az implicit lehetőségek közül csak azokat vizsgálom, amelyek eltérő kihasználása lényegesen nem módosítja a számviteli rendszerben rejlő kockázatot.

Azzal a kérdéskörrel pedig, hogy egy bizonyos gazdasági esemény (üzleti tranzakció) több elemi eseményből is felépíthető (vagy fordítva), vagyis hogy ugyanazon elsődleges gazdasági cél úgy is elérhető, hogy közben a számviteli vagyoni, jövedelmi helyzet és esetenként az adókötelezettség eltérést mutat⁵¹, nem foglalkozom, mert munkám arra irányul, hogy a megtörtént eseményeket – egy adott, megvalósult eseménysort – hogyan kell/lehet megjeleníteni és értékelni.

Figyelemmel továbbá arra, hogy munkámban az egyedi beszámolóra vonatkozó értékelési eljárás választási lehetőségeket vizsgálom, csak példaként és lábjegyzetben említem meg azokat a lehetőségeket, amelyek a vállalatcsoporton⁵² belüli „átrendezések” útján elérhető vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzet változásához

⁵⁰ A legautentikusabb számviteli magatartás nyilván az lenne, ha a ténylegesen – nevesítetten – felkínált lehetőségek közötti választáskor és a számviteli modell fogalmi rendszerének „finomhangolásakor”, a minőségi ismérvek egyensúlyának kialakításakor a megbízható és valós összkép kialakulására törekednének a vállalkozások.

⁵¹ Ennek a kérdéskörnek a határát súrolják azok az esetek, amikor a reál- és pénzfolyamatok szándékos lassításának/gyorsításának a célja a vagyoni, jövedelmi és pénzügyi hatások eltérő számviteli időzítése.

⁵² Vállalatcsoporton belüli átrendezésről beszélek, mert megítélésem szerint alapvetően a jelentős befektetési áttétel mellett megjelenő irányítási és ellenőrzési jogkörök megléte esetén lehet biztonsággal a vagyoni, jövedelmi transzfereket elindítani.

vezethetnek az egyedi, illetve az összevont (konszolidált) beszámolóban.⁵³

Mindezekre tekintettel az alábbi területeken mutatkozó választási lehetőségekre⁵⁴ terjesztem ki vizsgálatomat:

I. Általános

- A) a beszerzési érték (beszerzési ár) tartalmának meghatározása
- a) a beszerzéshez kapcsolódó pót- és mellékérték részek közvetlen kapcsolódásának megítélése
 - b) az üzembehelyezést, raktárba történő beszállítást követően keletkező különbözet jelentős mértékének megállapítása

A számviteli törvény 47. § (1)-(2) bekezdése az eszközök bekerülési értékének stabil összetevői mellett az eszközhöz egyedileg hozzákapcsolható, illetve az eszköz beszerzéshez szorosan kapcsolódó, a (4) bekezdése pedig a beszerzéshez vagy előállításához közvetlenül kapcsolódó tételekről is szól. A 47.§ (9) bekezdésében került rögzítésre, hogy az üzembehelyezést, raktárba történő beszállítást követően beérkező bizonylatok alapján ismertté vált tényleges, és az aktiváláskor figyelembe vett kalkulált érték közötti különbözettel akkor kell módosítani a könyvekben szereplő értéket, ha a különbözet az adott eszköz értékét jelentősen módosítja. A vállalkozásokra van tehát bízva, hogy egyes pót- és mellékértékrészek esetében hogyan értelmezik a közvetlen vagy szoros kapcsolódást, illetve utólag módosuló tételeknél a különbözetet mikor tekintik jelentősnek, így egyes bekerülési érték elemek az adott időszaki eredményt terhelik vagy az eszközök értékében jelennek meg.

⁵³ Ha valamely vállalkozás – történetesen – az adózás előtti eredményének és/vagy különösen az adóalapjának növelését szeretné elérni, akkor például valamely leányvállalatának beolvasztásával – a szükséges vagyoneértékelés során – keletkező pozitív értékelési különbözettel a társasági adóalap az elkövetkező évekre szétterítve emelhető. Szóba jöhet a vállalatcsoporton belüli transzfer árak átalakításával a csoporton belüli adózatlan jövedelemtömeg eltérő allokációja (figyelembe véve a transzfer árak független piaci értékítélétől való eltérése miatti adójogi „szankciókat” is). Említhető a vállalkozásnál folyó veszteséges tevékenységek „kitelepitése” valamely leányvállalathoz, amely az adózás előtti eredmény közvetlen javulásán keresztül az adóalap növekedéséhez vezet stb.

Itt kívánom megjegyezni, hogy ezirányú kutatásomnak sajátos aktualitást adott néhány USA-beli nagyvállalat –köztük az Enron energiakonszern – számviteli problémákra visszavezethető csődje. A kreatív számvitelről egyebek mellett az 5.2. fejezetpontban lesz még szó. Az Enron-ügy részleteit és könyvvizsgálati konzekvenciáit részletesen lásd pl. : (Ferenczi [2002, pp.85-89]).

⁵⁴ A jelen disszertációhoz kapcsolódó empirikus kutatás még 2002-ben indult, így azon a 2002.11.15-én megjelent, az adókról, járulékokról és egyéb költségvetési befizetésekről szóló törvények módosításáról szóló 2002. évi XLII. törvénynek a számviteli törvényt, illetve a társasági adóról és osztalékadóról szóló törvényt érintő módosításai már nem kerültek átvezetésre.

- B) az előállítási költség (az értékelés alapjául szolgáló költség) tartalmának meghatározása (saját termelésű készletek közvetlen önköltsége, saját előállítású eszközök közvetlen költsége)

A számviteli törvény 51. §-a rendezi, hogy egy adott teljesítmény (eszköz, illetve szolgáltatás) bekerülési értékének (értékrészenek) saját előállítás útján történő létrehozása (ide értve valamely eszköz bővítésével, üzembe helyezésével, átalakításával stb. kapcsolatos tevékenységeket is), illetve elvégzése esetén milyen költségek képezhetik a részét. A számviteli törvényben az előállítási költség, a közvetlen költség, továbbá a közvetlen önköltség kifejezések többnyire szinonimaként jelennek meg a saját teljesítmények árazásával összefüggő szabályozási kérdéseknél. A hivatkozott paragrafus részletezi, hogy az előállítás, létrehozás során a közvetlenül felmerült, az előállítással, létrehozással bizonyíthatóan szoros kapcsolatban álló, valamint a megfelelő mutatók, jellemzők alapján a teljesítményhez hozzárendelhető költségek képezik a közvetlen önköltséget. A közvetlen önköltség tartalmának kimunkálása a vállalkozások feladata, az önköltség tartalmának szűkebb vagy tágabb meghatározása nyilvánvalóan az eredmény és az eszköz(ök) értékének módosulását jelent(het)i. A 62. § (2) bekezdése hangsúlyozza, hogy az előállítási költség „...az 51. § szerinti előállítási költség, vagy az utókalkulációval meghatározott, illetve a norma szerinti közvetlen önköltség, vagy a FIFO módszer szerint meghatározott...” érték lehet⁵⁵.

- C) a devizás/valutás tételek árazásához az árfolyam megválasztása

A számviteli törvény 60. § (4) bekezdése értelmében valamennyi külföldi pénzürtékre szóló eszköz, illetve kötelezettség forintértékének meghatározásához – a vállalkozás döntésétől függően – a választott hitelintézet devizavételi és devizaeladási árfolyamának átlaga, vagy a Magyar Nemzeti Bank hivatalos devizaárfolyama használható. A (6) bekezdés további lehetőséget biztosít arra az esetre, ha a (4) bekezdés szerinti számítás nem teljesítené a megbízható és valós összkép követelményét. Ekkor ugyanis valamennyi érintett

⁵⁵ Természetesen további választási lehetőségként értelmezhető egyes vállalkozásoknál a számviteli törvény 62.§ (3) bekezdése, miszerint a befejezetlen építési-szerelési, továbbá technológiai szerelési munkák bekerülési értéke a munkák készültségi, teljesítési foka alapján arányosítással is meghatározható.

eszköz és kötelezettség egységesen értékelhető csak devizavételi vagy csak devizaeladási árfolyamon is. A vállalkozásoknak – a vázolt előírások és az árfolyamok mozgása által kijelölt mozgástéren belül – lehetőségük van/lehet az egyes vagyoni elemek forintértékének eltérő meghatározására és ennek komplementereként az eredmény befolyásolására.

- D) a külföldi pénzürtékre szóló eszközök és kötelezettségek fordulónapi összevont átértékelési különbözete jelentős mértékének meghatározása

A külföldi pénzürtékre szóló eszközöket és kötelezettségeket, a számviteli törvény 60.§ (2) bekezdése szerint az üzleti év mérlegfordulónapjára vonatkozó – előzőek szerint választott – devizaárfolyamon átszámított forintértékén kell a mérlegben szerepeltetni, amennyiben a mérlegfordulónapi értékelésből fakadó összevont átértékelési különbözetnek az érintett eszközökre és kötelezettségekre, illetve az eredményre gyakorolt hatása jelentős mértékű. A jelentős mérték meghatározása a vállalkozások döntési körébe tartozik.

- E) értékhelyesbítés és értékelési tartalék felvétele vagy sem

A vállalkozási tevékenységet tartósan szolgáló vagyoni értékű jogok, szellemi termékek, tárgyi eszközök (ide nem értve a beruházásokat és a beruházásokra adott előlegeket) és tulajdoni részesedések körében, ha a piaci érték jelentősen meghaladja a könyv szerinti értéket, akkor a számviteli törvény 57. § (3) bekezdése alapján – figyelembe véve az 58. és 59. §-ban részletezett visszaírási és egyéb szabályokat is – a nevesített eszközök piaci értéken is felvehetők a mérlegbe. A törvény 25. § (10), 26.§ (9), 27. § (8), 39. § (1) és 63. § (2) bekezdéseiben foglaltak alapján megállapítható, hogy a piaci érték és a könyv szerinti érték közötti jelentős különbség eszközcsoportonként külön mérlegsorra kerül, mint értékhelyesbítés a saját tőkén belül elkülönítetten megjelenő értékelési tartalékkal szemben. Az értékhelyesbítés csak az értékelési tartalékkal szemben változhat, ezek valójában egy nem realizált értékkülönbözetet testesítenek meg eszköz, valamint forrás vetületben. Az értékhelyesbítés és értékelési tartalék intézményének alkalmazásáról és az említett jelentős mértékről a vállalkozások szabadon döntenek.

II. Konkrétan eszközöknél és forrásoknál

A) alapítás-átszervezés aktivált értéke

- a) alapítás-átszervezés közvetlen költségeinek aktiválása vagy sem
- b) terv szerinti értékcsökkenési leírás időtartamának megválasztása (1 és 5 év között)

A számviteli törvény 25. § (2)-(3) bekezdéseiben felkínált lehetőség szerint az alapítás-átszervezés közvetlen költségei közül azokat, amelyek az alapítás-átszervezés befejezését követően a bevételekből várhatóan megtérülnek, a vállalkozások – döntésüktől függően – az immateriális javak között, mint alapítás-átszervezés aktivált értéke mutathatják ki. A hazai szabályozás tehát az ilyen költségek tekintetében az adott időszaki eredmény terhére történő elszámolást, vagy az eszközök közötti „tőkésítést” egyaránt elfogadható kezelési módnak tekinti.

Az alapítás-átszervezés költségeinek aktiválása után a befejezett állományok vonatkozásában további lehetőséget jelent az aktivált érték leírási idejének megválasztása. A törvény 52. § (4) bekezdése a terv szerinti leírás időtartamát 5 évben vagy ennél rövidebb időben határozza meg. Az alapítás-átszervezés költségeinek aktiválása és a minél hosszabb leírási idő megjelölése az adott időszaki eredmény növekedésével együtt a mérlegfőösszeg is emelkedést mutat a folyó költségek terhére történő elszámoláshoz képest.

B) kísérleti fejlesztés aktivált értéke

- a) kísérleti fejlesztés értékének aktiválása vagy sem (25. § (2) és (4)-(5) bekezdés)
- b) terv szerinti értékcsökkenési leírás időtartamának megválasztása (1 és 5 év között) (52. § (4) bekezdés)
- c) terven felüli értékcsökkenésnél és visszaírásnál a piaci érték és a könyv szerinti érték közötti különbség tartós és jelentős kritériumának meghatározása

A számviteli törvény azon eszközöknél, amelyeknél az értékvesztés, illetve a terven felüli értékcsökkenés értelmezhető, a vállalkozás döntési jogkörébe utalja a piaci érték és a könyv szerinti érték közötti különbség tartós

és jelentős mértékének meghatározását. A törvény 53. § (1) bekezdésének a) pontja szerint terven felüli értékcsökkenést kell elszámolni az immateriális javaknál (köztük a kísérleti fejlesztés aktivált értékénél), a tárgyi eszközöknél (a beruházások kivételével), továbbá az 54-56. §-ok előírásai szerint más eszközöknél pedig értékvesztést, ha az adott eszköz könyv szerinti értéke tartósan és jelentősen meghaladja annak piaci értékét. Az 57-58. §-ok alapján az előzőek szerint elszámolt értékvesztést, illetve terven felüli értékcsökkenést vissza kell írni, ha az érintett eszköz piaci értéke tartósan és jelentősen meghaladja az adott eszköz könyv szerinti értékét. A tartós és jelentős mérték „szigorú”, illetve „magas értékre” állítása történetesen késleltetheti az adott eszköz értékváltozásának az eredményben történő megjelenését.

C) pozitív üzleti vagy cégérték

- a) közvetlen irányítást eredményező részesedés vásárlásakor a vételár és a piaci érték közötti különbség lényeges mértékének megválasztása
- b) terv szerinti értékcsökkenési leírás időtartamának meghatározása (5 év vagy annál több)

A számviteli törvény 3. § (5) 1. b) és c) alpontjaiban részletezett cégvásárlás esetén, amikor egy adott vállalkozás egy másik vállalkozásban a törvény 3. § (5) 3. pontja szerinti, 75%-os szavazati arányt meghaladó mértékű, közvetlen irányítást biztosító befolyást szerez, meg kell állapítani a vételár és a megvásárolt részesedés piaci értéke közötti különbséget. Amennyiben a fizetett vételár lényegesen magasabb, mint a megvásárolt részesedés piaci értéke, akkor a két érték közötti pozitív különbséget pozitív üzleti vagy cégértékként kell kezelni. A lényeges mérték megállapítása az adott vállalkozás feladata. Az említett mérték viszonylag magas értékre történő beállítása – természetesen a piaci ármozgásoktól függően – nagyobb valószínűséggel tartja magasan a részesedések könyv szerinti értékét.

Pozitív üzleti vagy cégérték elszámolását követően, a törvény 52. § (4) bekezdése elvárja, hogy az adott vállalkozás meghatározza annak terv szerinti leírási idejét, amely öt évnél kevesebb nem lehet, azonban az öt évet meghaladó leírási időt a kiegészítő mellékletben indokolni kell.

D) egyéb immateriális javaknál

- a) 50 eFt alatti bekerülési értékű vagyoni értékű jog, illetve szellemi termék egyösszegű leírása vagy sem (80. § (2) bekezdés)
- b) terv szerinti értékcsökkenési leírás időtartamának és ütemezésének meghatározása (52. § (1)-(3), és (7) bekezdés)
- c) terven felüli értékcsökkenésnél és visszaírásnál a tartós és jelentős mértékek meghatározása (53. § (1) bekezdés és 57-58. §)

E) tárgyi eszközöknél

- a) az értéknövelő felújítás és a karbantartás, javítás közötti különbség meghatározása (aktiválás vagy eredmény terhére)
- b) az 50 eFt bekerülési értékű tárgyi eszköz egyösszegű leírásának választása (80. § (2) bekezdés)
- c) a terv szerinti értékcsökkenés meghatározása (mikor nem jelentős a maradványérték, mi a hasznos élettartam és milyen a leírási mód) (3. § (4) 5-6. pontja, 52. § (1)-(3) és (5)-(8) bekezdés)
- d) a terven felüli értékcsökkenésnél és annak visszaírásánál a tartós és jelentős mértékek kialakítása (53. §. (1) bekezdés és 57-58. §)

A tárgyi eszközök körében a beruházás, a felújítás, illetve a karbantartás fogalmának pontos kimunkálása az egyes vállalkozásokra váró feladat. A számviteli törvényben az előző évek gyakorlatához képest e tekintetben számottevően javult a szabályozás erőssége. A törvény 3. § (4) 7-9. pontjai foglalkoznak az említett fogalmak tartalmi meghatározásával. A tartalmi meghatározások, történetesen a karbantartási költségek aktiválása, vagy felújítások folyó költségként történő elszámolása azonban még mindig jelentős mozgásteret biztosítanak a vállalkozások számára az adott időszaki eredmény, illetve mérlegfőösszeg alakításában.

F) befektetett pénzügyi eszközöknél

- a) az értékpapírok, illetve a tartós devizabetétek csoportos értékelésekor átlagár vagy FIFO-módszer (62. § (1) és (4) bekezdés)
- b) az értékvesztéskor és annak visszaírásakor a különbözet tartós és jelentős mértékének meghatározása (54. §)

- G) készleteknél
- a) csoportos értékelés esetén átlagár vagy FIFO-módszer (62. § (2) bekezdés)
 - b) értékvesztéskor és annak visszairásakor a különbözet tartós és jelentős mértékének megválasztása (56. § (1) és (4))

- H) követeléseknél
- a) értékvesztéskor és visszairáskor a különbség tartós és jelentős mértékének megállapítása (55. §)
 - b) behajthatatlan követelések (behajtható összeggel arányos) minősítése

A számviteli törvény 3. § (4) 10. pontjában kerültek felsorolásra a behajthatatlannak minősíthető követelések ismérvei. Ezek közül az e) alpont alattit a vállalkozásoknak tovább kell pontosítaniuk, nevezetesen meg kell határozniuk hogy a követelés behajtásával (végrehajtással) kapcsolatban felmerülő költségeket mikor nem tekintik a várhatóan behajtható összeggel arányosnak. Ennek a mértéknek az eltérő meghatározásával a rossz, behajthatatlan követelések leírását lehet valamelyest késleltetni vagy gyorsítani, amely természetesen hatással van az eredményre és a követelések értékére egyaránt.

- I) forgatási célú értékpapíroknál
- a) a beszerzéshez kapcsolódó bizományi díjat és a vásárolt vételi opció díját aktiválja-e vagy sem
 - b) csoportos értékelés esetén átlagár vagy FIFO-módszer (62. § (1) bekezdés)
 - c) a hitelviszonyt megtestesítő (éves vagy éven belüli lejáratú) értékpapírok bekerülési értékét változtatják-e a névérték (és a felhalmozott kamatok) várható megtérülése esetén
 - d) az értékvesztés és visszairás tartós és jelentős mértékének meghatározása (54. §)

A forgatási célú értékpapírok vonatkozásában a számviteli törvény 61. § (2) bekezdése a vállalkozásokra bízta, hogy a beszerzésükhöz kapcsolódó bizományi díjat, vásárolt vételi opció díját a bekerülési érték részeként kezelik

vagy az időszaki eredmény terhére számolják el. Mindez összekapcsolva a 32. § (4) bekezdés szerinti, a következőkben K.b) alatt említésre kerülő időbeli elhatárolásra vonatkozó szabály melletti azon döntéssel, hogy az eredményre terhelt fenti díjak azon részét, amelyek az értékesítéskor várhatóan megtérülnek, mégsem határolja el az adott vállalkozás, befolyásolni lehet az eszközök és az időszaki eredmény értékét.

Az eladási célra szánt értékpapírok körében további alternatívát biztosít a vállalkozások számára a törvény 61.§ (1) bekezdésében megfogalmazott azon lehetőség, amely szerint az általános szabályoktól eltérően a hitelviszonyt megtestesítő (éves vagy éven belüli lejáratú) értékpapírok beszerzési értékét mindaddig nem szükséges megváltoztatni, amíg a névérték a felhalmozott kamattal együtt a lejáratkor várhatóan megtérül.

- J) pénzeszközöknél valuta- és devizakészletek csoportos nyilvántartása átlagár vagy FIFO-módszer szerint (62. § (4) bekezdés)
- K) aktív időbeli elhatárolásoknál
 - a) devizahitelek, devizás kötvénykibocsátások nem realizált árfolyamvesztesége időbeli elhatárolásának (és a kapcsolódó céltartalékolás) választása
 - b) forgatási célú értékpapír nem aktivált bizományi díjának, vásárolt vételi opció díjának elhatárolása vagy sem (32. § (4))
 - c) egyes szolgáltatási szerződésekhez kapcsolódó hozamok/ráfordítások számítása

A számviteli törvény 33. § (2) bekezdése értelmében a vállalkozás saját döntésétől függően egyes devizahitelek, devizás kötvénykibocsátások mérlegfordulónapi értékeléséből származó, pénzügyileg még nem realizált árfolyamveszteségét időben elhatárolhatja. Az elhatárolás választásához szorosan kapcsolódik a 41. § (4) bekezdés szerinti céltartalékolási kötelezettség. (Az árfolyamveszteség elhatárolásával kapcsolatos választási lehetőség részletes bemutatására és értékelésére a 4.2. fejezetpontban kerül sor.) Az elhatárolás választása vagy mellőzése – többek között az árfolyam alakulásától függő mértékben – befolyásolja az időbeli elhatárolások, a céltartalékok, az érintett

kötelezettségek értékét és ezekkel párhuzamosan az időszaki eredményt is.

A törvény 16. § (2) és 32. § (2) bekezdéseiben foglalt szabályok érvényesítése érdekében szükséges az időbeli elhatárolások számítási rendszerének pontos kimunkálása. Egyes vállalkozásoknál a számítási rendszer kialakításakor megjelenő választási lehetőségek az adott időszaki eredmény és az aktív időbeli elhatárolások állományának befolyásolását teszik lehetővé.

L) céltartalékoknál

- a) a várható jelentős költségekre történik-e céltartalékolás és mi számít jelentős mértéknek
- b) a várható kötelezettségek (és költségek) miatti céltartalékolás számítási rendszerének megválasztása

A számviteli törvény 41. § (2) bekezdése alapján a vállalkozások adózás előtti eredményük terhére céltartalékot képezhetnek (nem kötelező) a jelentős mértékű és időszakonként ismétlődő jövőbeni (elsősorban fenntartási, környezetvédelmi, átszervezési) költségeikre. Ilyen jogcímen történő céltartalék képzésének választása önmagában, illetve a jelentős és időszakonként ismétlődő költség tartalmának pontosításán keresztül hordoz az eredmény nagyságát befolyásolni képes lehetőséget egy adott vállalkozás számára.

A 41. § (1) bekezdése szerint a várhatóan vagy bizonyosan felmerülő kötelezettségekre történő céltartalék képzési szabály is ad bizonyos mozgásteret a vállalkozások eredményének befolyásolásához azáltal, hogy „szükséges mértékű céltartalék képzésről” szól. A vállalkozásoknak kell kidolgozni a céltartalékolás számítási rendszerét.

M) passzív időbeli elhatárolásoknál

- a) a negatív üzleti vagy cégérték számításakor mi minősül lényeges különbségnek a piaci érték és a vételár között, közvetlen irányítást eredményező részesedés vásárlása esetén (3. § (5) 2. b-c. alpontok)
- b) a negatív üzleti vagy cégérték leírási idejének megválasztása (5 év vagy annál több) (45. § (4))
- c) egyes szolgáltatási szerződésekhez kapcsolódó hozamok/ráfordítások számítása (16. § (2) és 44. § (1) bekezdés)

Az egyes témakörök kapcsán várható vagyoni (mérlegfőösszeget, illetve saját tőkét érintő), jövedelmi és (a társasági adó rendszerén keresztül) pénzügyi hatásokat az 1. táblázatban foglaltam össze. A számviteli törvényben felkínált választási lehetőségeket sorra elemeztem a társasági adó alapjára gyakorolt hatásuk alapján. Ezen elemzés során a 3.1.2.2. fejezetpontban már hivatkozott, a társasági adóról és az osztalékadóról szóló – többször módosított – 1996. évi LXXXI. törvény vonatkozó előírásaira, különösen annak 7. és 8. paragrafusaira, azaz az adóalap megállapításakor csökkentő, illetve növelő jogcímeket bemutató részére támaszkodtam.

1. táblázat: Az értékelési eljárások közötti választási lehetőségek jellegének és hatásainak azonosítása

Hivat- kozás	A választási lehetőség		A választási lehetőségek hatása			
	Megnevezése	szabályozási jellege	a mérleg- főösszegre	a saját tőkére	az adózás előtti eredményre	az adóalapra
I.A.a)	Pót- és mellékérték részek közvetlen kapcsolódása	Szabály- pontosítás	Van	Van	Van	Van
I.B.b)	Bekerülési érték utólagos módosítása	Tételes	Van	Van	Van	Van
I.B.	Előállítási költség tartalma	Szabály- pontosítás	Van	Van	Van	Van
I.C.	Deviza/valuta választott ár- folyama	Tételes	Van	Van	Van	Van
I.D.	Összevont ártértékelési kü- lönbség jelentős mértéke	Tételes	Van	Van	Van	Van
I.E.	Értékhelyesbítés, értékelési tartálék	Tételes	Van	Van	Nincs	Nincs
II.A.a)	Alapítás-átszervezés költsé- geinek aktiválása	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.A.b)	Alapítás-átszervezés terv szerinti értékcsökkenése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.B.a)	K+F többletérték aktiválása	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.B.b)	K+F terv szerinti értékcsök- kenése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.B.c)	K+F terven felüli értékcsök- kenés és visszairás	Tételes	Van	Van	Van	Általában van
II.C.a)	Lényeges különbség mérté- ke goodwill esetén	Tételes	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs
II.C.b)	Goodwill terv szerinti érték- csökkenése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.D.a)	50 eFt alatti vagyoni értékű jog és szellemi termék egy- összegű leírása	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.D.b)	Egyéb immateriális javak terv szerinti értékcsökkenése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.D.c)	Egyéb immateriális javak terv. felüli értékcsökkenése	Tételes	Van	Van	Van	Általában van
II.E.a)	Felújítás és karbantartás el- különítése	Szabály- pontosítás	Van	Van	Van	Van

(1. táblázat folytatása)

Hivat- kozás	A választási lehetőség		A választási lehetőségek hatása			
	Megnevezése	szabályozási jellege	a mérleg- főösszegre	A saját tőkére	az adózás előtti eredményre	az adóalapra
II.E.b)	50 eFt alatti tárgyi eszköz egyösszegű leírása	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.E.c)	Tárgyi eszközök terv szerin- ti értékcsökkenése	Tételes	Van	Van	Van	Részben van
II.E.d)	Tárgyi eszközök terven felü- li értékcsökkenése és vissza- írása	Tételes	Van	Van	Van	Általában nincs
II.F.a)	Befektetett pénzügyi eszkö- zök csoportos értékelése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.F.b)	Értékvesztés és visszairás mértéke a befektetett pénz- ügyi eszközöknél	Tételes	Van	Van	Van	Nincs
II.G.a)	Készletek csoportos értéke- lése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.G.b)	Értékvesztés és visszairás mértéke a készleteknél	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.H.a)	Értékvesztés és visszairás a követeléseknél	Tételes	Van	Van	Van	Nincs
II.H.b)	Behajthatatlan követelések minősítése	Szabály- pontosítás	Van	Van	Van	Általában van
II.I.a)	Forgó értékpapírhoz kapcsó- lódó bizományi és opciós díj elszámolása	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.I.b)	Forgó értékpapírok csopor- tos értékelése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.I.c)	Hitelviszonyos forgó érték- papír értékvesztésének kés- leltetése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.I.d)	Értékvesztés és visszairás mértéke a forgó értékpapí- roknál	Tételes	Van	Van	Van	Nincs
II.J.	Valuta- és devizakészletek csoportos értékelése	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.K.a)	Nem realizált árfolyamvesz- teség elhatárolása	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.K.b)	Nem aktivált II. I. a) szerinti díjak elhatárolása	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.K.c)	Hozamok/ráfordítások üte- mezése az aktív elhatárolá- soknál	Szabály- pontosítás	Van	Van	Van	Van
II.L.a)	Céltartalékolás várható jelentős (jövőbeni) költsé- gekre	Tételes	Van	Van	Van	Nincs
II.L.b)	Céltartalékok számítási rendszerének megválasztása	Szabály- pontosítás	Van	Van	Van	Általában nincs
II.M.a)	Lényeges különbség Badwill esetén	Tételes	Van	Nincs	Nincs	Nincs
II.M.b)	Badwill leírasi idejének megválasztása	Tételes	Van	Van	Van	Van
II.M.c)	Hozamok/ráfordítások üte- mezése a passzív elhatáro- lásoknál	Szabály- pontosítás	Van	Van	Van	Van

4.2. EGYES DEVIZÁS KÖTELEZETTSÉGEK NEM REALIZÁLT

ÁRFOLYAMVESZTESÉGÉNEK ELHATÁROLÁSA

Az értékelési eljárások közötti választás 3. fejezetben vázolt hatásainak részletesebb bemutatását – a 4.1. fejezetben azonosított lényegesebb választási lehetőségek közül – a beruházáshoz, vagyoni értékű joghoz kötődő devizás kötelezettségek nem realizált árfolyamveszteségének elhatárolása vagy az elhatárolás mellőzése kapcsán végzem el. Az előző fejezetpontban feltárt valamennyi értékelési eljárás választási lehetőség – következők szerinti – feldolgozása eltérítene a kutatás fő irányától és a terjedelmi okokat sem lehet figyelmen kívül hagyni⁵⁶.

4.2.1. Egyes devizás kötelezettségek nem realizált árfolyam-veszteségének elhatárolási szabályai

A számviteli törvény 33. § (2) bekezdésének értelmében a beruházáshoz (a beruházással megvalósuló tárgyi eszközökhöz), vagyoni értékű jogokhoz kapcsolódó hitelfelvétel vagy kötvénykibocsátás miatt keletkező – devizakészlettel nem fedezett⁵⁷ – devizakötelezettség mérleg fordulónapi értékeléséből fakadó, pénzügyi műveletek egyéb ráfordításaként elszámolt, árfolyamnyereséggel nem semlegesített árfolyamveszteség teljes összegét időben elhatárolhatja a vállalkozás, majd a kötelezettségek törlesztésekor⁵⁸ az előző időszak(ok)ban időbelileg elhatárolt, halmozott összegből a törlesztésre jutó részt a pénzügyi műveletek egyéb ráfordításainak növeléseként köteles elszámolni.

Ha a vállalkozás él az elhatárolás lehetőségével, akkor a számviteli törvény 41. §-ának (4) bekezdése szerint a fordulónapon – a fentieknek megfelelően – az időbeli elhatárolásban lévő halmozott összegnek a hitelfelvételtől eltelt időtartam és a hitel

⁵⁶ A témák feldolgozhatósága kapcsán említést érdemel, hogy az azonosított értékelési lehetőségek közül már többet (készlet, tárgyi eszköz, stb.) részletesen elemeztem, modelleztem és alkalmaztam konkrét vállalati esetekre. Részletesebben lásd az értekezés témakörével kapcsolatos saját publikációk és saját alkalmazások felsorolását.

⁵⁷ Külön hangsúlyoznom kell, hogy ha a hitel futamideje alatt valamely törlesztő részlet devizaszámlán "megcímkézett" devizával fedezésre kerül, nem lehet az adott részlethez kapcsolódó árfolyam-differenciát elhatárolni. A fedezettség/nem fedezettség folyamatos vizsgálata alapvetően a számviteli törvény 41. §-ának (4) bekezdéséből következik.

⁵⁸ A számviteli törvény 33. § (3) bekezdése természetesen hangsúlyozza, hogy a kötelezettség megszűnésekor az elhatárolást meg kell szüntetni. Továbbá akkor is fel kell oldani az időbeli elhatárolásban lévő nem realizált árfolyamveszteséget, ha az adott kötelezettséggel finanszírozott tárgyi eszköz, vagyoni értékű jog bármilyen jogcímen a könyvekből kivezetésre kerül.

teljes futamideje arányában számított hányadának megfelelő összegű céltartalékot kell kimutatnia. A szükséges céltartalék állomány kialakítása az egyéb ráfordításokkal vagy az egyéb bevételekkel szembeni céltartalék képzés/feloldás⁵⁹ útján valósítható meg. A szükséges céltartalék mértékének (összegének) meghatározásakor – a számítás során – a figyelembe vehető hitel-futamidő nem lehet hosszabb, mint a hitellel finanszírozott tárgyi eszköz – értékcsökkenésnél figyelembe vett – várható élettartama.

A számviteli törvény 38. § (3) bekezdésének d) pontja alapján az „... eredménytartalékból kell lekötni és a lekötött tartalékba átvezetni: ... a 33. § (2) bekezdése szerinti nem realizált árfolyamveszteség és a 41. § (4) bekezdése szerinti céltartalék különbözetének összegét.” A különbözetet a 38. § (5) bekezdése szerint még akkor is át kell vezetni, ha ezzel az eredménytartaléknak negatív egyenlege keletkezik, vagy a már negatív egyenleg növekedik.

4.2.2. Nem realizált árfolyamveszteségek elhatárolásának hatásai

4.2.2.1. Az alapmodell

A beruházáshoz, vagyoni értékű joghoz kapcsolódó devizás kötelezettségek mérlegfordulónapi értékelése miatti nem realizált árfolyamveszteségének elhatárolása nyilvánvalóan befolyásolja a vállalkozás vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetét az árfolyamveszteség eltérő időbeli ütemezése miatt.⁶⁰ A hatásmechanizmus alapmodelljének felírásakor az alábbi egyszerűsítő feltételezésekkel élek:

- a) csak devizahitelt vizsgálok,
- b) a hitel visszafizetése lejáratkor esedékes,
- c) az adott deviza árfolyama a futamidő alatt évente azonos összeggel emelkedik,
- d) a devizahitel csak egy adott vagyoni értékű jogot vagy beruházást – tárgyi eszközt – finanszíroz és a hitel futamideje és az eszköz tervezett értékcsökkenési leírási ideje azonos,
- e) a vállalkozásnak nincs más devizás aktívája vagy passzívája.

⁵⁹ A számviteli törvény 41. § (5) bekezdése külön felhívja a figyelmet, hogy az alapul szolgáló időbeli elhatárolás megszűnésekor a céltartalékot is meg kell szüntetni.

⁶⁰ Természetesen csak időzítésbeli problémáról van szó, hiszen a kötelezettség futamideje alatt keletkező árfolyamveszteségek összege nominálisan nem térhet el az elhatárolás választása vagy nem választása esetén.

Abból kiindulva, hogy közvetlenül valamely 0. időszaki mérleg-fordulónap utáni pillanatban – adott devizanemben – felvett LD összegű, n időszakot átfogó futamidejű hitel passziválásához használt árfolyam P_0 , akkor bármely t . időszak fordulónapi árfolyama pontosan c konstans értékkel tér el a $t-1$. időszak fordulónapi árfolyamától, azaz $P_t - P_{t-1} = c$ (és árfolyamveszteség vizsgálatáról lévén szó, természetesen $c > 0$). Továbbá bármelyik – a hitel visszafizetése előtti – fordulónapi értékelés során $LD \cdot c$ összegű árfolyamveszteséget kell elszámolni a ráfordítások terhére. Ha ez az árfolyamveszteség évenként elhatárolásra kerül, akkor bármely t . időszakot záró fordulónapon az aktív időbeli elhatárolások között "tőkésített" nem realizált árfolyamveszteség éppen $t \cdot LD \cdot c$.

Az elhatárolásban lévő árfolyamveszteségre azonban az ismertetett módon és mértékben céltartalékot kell képezni. A t . időszak végi fordulónapi céltartalék állománya:

$$PR_t = A_t \cdot \frac{t}{n} \quad (2a)$$

ahol: PR_t a t . időszak végi céltartalék összege (állománya)

A_t a t . időszak végi aktív időbeli elhatárolásban lévő árfolyamveszteség összege

Felhasználva az $A_t = t \cdot LD \cdot c$ összefüggést, a (2a) alatti kifejezés a következőképpen írható fel:

$$PR_t = \frac{t^2}{n} \cdot LD \cdot c \quad (2b)$$

Az árfolyamveszteség elhatárolásának választása esetén nyilvánvalóan adott időszakban az aktív időbeli elhatárolás miatti ráfordítás csökkenés és a szükséges céltartalék állomány kialakításának érdekében elszámolt ráfordítás növekedések⁶¹ eredőjeként határozható meg az adózás előtti eredményre gyakorolt hatás.

Ismerve, hogy

$$\Delta A_t = A_t - A_{t-1} = LD \cdot c \quad (3a)$$

és

$$\Delta PR_t = PR_t - PR_{t-1} = \frac{t^2 - (t-1)^2}{n} \cdot LD \cdot c \quad (3b)$$

⁶¹Az induló feltételnek megfelelően a futamidő alatt a visszafizetésig a céltartalék állománya rendületlenül nő.

A (3b) alatti összefüggés átrendezése után adódik, hogy

$$\Delta PR_t = \frac{2t-1}{n} \cdot LD \cdot c \quad (3c)$$

A t . időszaki adózás előtti eredményre gyakorolt hatása az elhatárolás választásának $\Delta AP_t = \Delta A_t - \Delta PR_t$, azaz ha $0 < t < n$, akkor

$$\Delta AP_t = \left(1 - \frac{2t-1}{n}\right) \cdot LD \cdot c \quad (3d)$$

ahol: ΔAP_t a t . időszaki eltérés, az adózás előtti eredményben, az elhatárolás mellőzéséhez képest.

Ha $t = n$, akkor a hatás $\Delta AP_n = \frac{n-1}{n} \cdot LD \cdot c$.

Jól látszik a (3d) alatti összefüggésből, hogy addig az időszakig jelent adózatlan eredmény javulást az elhatárolás választása, amíg a $(2t - 1)/n < 1$ feltétel teljesül. A fordulópont meghatározásakor, vagyis amikor az elhatárolás választása melletti kezdeti adózatlan eredmény javulás eredmény csökkenésbe fordul, a $(2t - 1)/n \cdot LD \cdot c = LD \cdot c$ összefüggésből meghatározott $t = (n+1)/2$ kifejezés ad eligazítást.

Tekintettel arra, hogy a társasági nyereségadó alapjának meghatározásakor nem jelent korrekciós tételt az elhatárolt, nem realizált árfolyamveszteség, így az adóalap és számviteli adózás előtti eredmény együtt mozog az elhatárolás választása, illetve mellőzése esetén. Az nyilvánvaló, hogy a futamidő alatti összes árfolyamveszteség, mint adózás előtti eredmény (és adóalap) csökkentő tényező összértéke $n \cdot LD \cdot c$, amely a futamidő végére – mint realizált árfolyamveszteség – elszámolásra kerül.

Ha az n . időszak végén – a mérleg fordulónapig – visszafizetésre kerül a hitel, akkor csak $(n-1) \cdot LD \cdot c$ összegű nem realizált árfolyamveszteségről lehet szó az elhatárolás okozta hatások vizsgálatánál, mert az n . időszaki $LD \cdot c$ összeg a választott számviteli megoldástól függetlenül realizált veszteségként elszámolásra kerül az eredmény terhére.

Feltételezve, hogy a vizsgált időszak alatt az adókulcs nagysága d és az adott vállalkozásnak évente van – más tényezők eredőjeként – legalább $LD \cdot c$ adózás előtti eredménye, akkor a devizahitel árfolyamvesztesége összesen $n \cdot LD \cdot c \cdot d$ nagyságú nominális „adómeztakarítást” eredményez.

Ezen „adó megtakarítás” jelenértéke azonban az elhatárolás választása, illetve mellőzése esetén eltérést mutat.

$$PV_{TS}(A) = \sum_{t=1}^n \frac{LD \cdot c \cdot d}{(1+r)^t} = \frac{LD \cdot c \cdot d}{r} - \frac{LD \cdot c \cdot d}{r(1+r)^t} = \frac{LD \cdot c \cdot d}{r} \left[1 - \frac{1}{(1+r)^t} \right] \quad (4a)$$

ahol:

$PV_{TS}(A)$ adó megtakarítás jelenértéke, ha nincs elhatárolás

d a társasági nyereségadó kulcsa

r alternatíva költség

Az elhatárolás választása mellett az adó megtakarítás $[PV_{TS}(B)]$ a következőképpen számítható:

$$PV_{TS}(B) = \sum_{t=1}^n \frac{\frac{2t-1}{n} \cdot LD \cdot c \cdot d}{(1+r)^t} \quad (4b)$$

Figyelembe véve, hogy a (3d) szerinti ΔAP_t a $t = (n+1)/2$ fordulópontig pozitív összeget, a fordulópont után pedig negatív összeget jelent, azaz az elhatárolás választása esetén az adó megtakarítás nominális összegei a fordulópont előtt alacsonyabbak, után pedig magasabbak, mint az elhatárolás mellőzése esetén, így szükségszerűen érvényesül a $PV_{TS}(A) > PV_{TS}(B)$ reláció. Ez azt jelenti a vállalkozásra nézve, hogy az elhatárolás választása jelenérték-vesztést von maga után.

Az eddigi levezetésből egyértelműen következik, hogy amikor az adózás előtti eredmény az elhatárolás választásakor emelkedik, a nettó vagyon csak a különbözet adójával redukált összeggel nő. A bruttó vagyon (mérlegfőösszeg) a futamidő alatt – a visszafizetésig – a teljes adott időszaki nem realizált árfolyamvesztés összegével emelkedik. Az „előnyösebb” összképnek ilyenkor az indokoltnál előbbi nyereségadó-fizetés miatti jelenérték-vesztés a közgazdasági értelemben vett „ára”.

Bonyolítja a döntést, ha egy adott vállalkozás a vizsgált időszak alatt adókedvezményrel rendelkezik. Az egyszerűsítés érdekében teljes adómentességet feltételezve nyilvánvaló, hogy ha annak időtartama nagyobb vagy egyenlő, mint n , akkor adó megtakarításról nem lehet szó, hiszen a (4a) és (4b) képletek számlálója a $d = 0$ miatt rendre nulla. Az elhatárolás választása, illetve mellőzése melletti adó megtakarítások jelenértéke közötti reláció megfordulását vonhatja maga után, ha az

adómentesség időtartama rövidebb, mint n . A (3d), (4a) és (4b) alapján belátható, hogy $PV_{TS}(B) - PV_{TS}(A)$ akkor lesz maximális, ha az adómentesség időtartama éppen $(n+1)/2$ fordulónapig tart. Ilyen helyzetben az elhatárolás mellőzése vezetne jelenérték-vesztéshez, hiszen $PV_{TS}(A) < PV_{TS}(B)$.

4.2.2.2. Devizás kötvénykibocsátások esete

A devizás kötvénykibocsátások olyan finanszírozási konstrukciót jelentenek, amelyek esetében a b) pont alatti feltétel általában automatikusan teljesül⁶² és mivel az elhatárolás választása csak a tőketartozás utáni árfolyamvesztésre vonatkozik, azaz a megszolgált időszakra jutó kamatok kérdése – beleértve a kamatszelvényes vagy anélküli kötvények problematikáját is – nem jelenik meg, ennél fogva pusztán az a) pont alatti feltétel feloldása az előző fejezetben tett megállapításaimat nem befolyásolja.

4.2.2.3. A törlesztések “bekapcsolása”

Ha a devizahitelek esetében a b) pont alatti feltétel feloldásra kerül, akkor a tőke visszafizetésének ütemezését ismerve, meghatározható az LD_t , azaz a t -edik időszakot záró fordulónapi tőketartozás összege.

Ennek alapján a konkrét számítások már elvégezhetők, kimutathatók az elhatárolás választása, illetve mellőzése mellett jelentkező vagyoni, jövedelmi és pénzügyi hatások (ide értve az adó megtakarítás jelenértékét is), valamint az azok közötti eltérések.

Alapvető különbségként megállapítható, hogy a futamidő alatti törlesztés miatt az aktív időbeli elhatárolásban lévő nem realizált árfolyamvesztések nem tudnak olyan magasra felszökni, mint a törlesztés nélküli változat esetében, és nyilvánvalóan a törlesztésre jutó elhatárolás feloldása, valamint a céltartalékolás ismertett szabályai előbb kezdik az eredményre terhelni a nem realizált árfolyamvesztés hatásait. Az elhatárolás választása vagy nem választása esetén a hatások nagyságát és időbeni alakulását a törlesztés időzítése befolyásolja az alapváltozathoz képest.

⁶² Nem kívánok pl. arra az esetre kitérni, amikor átváltoztatható kötvénykibocsátás történik a társaságnál.

4.2.2.4. A deviza árfolyamok nem konstans összegű növekedése

Az alapmodellbe azért nem az állandó növekedési ütemű deviza árfolyamokat építettem be ($P_t/(P_{t-1})=c$), hanem a $P_t - P_{t-1}=c$ feltételt, mert megítélésem szerint ez jobban közelítette az 1997 és 2000 közötti árfolyamalakulási folyamatot, ugyanakkor a forint erősödése folytán 2001-ben és 2002-ben már stagnálás, illetve csökkenés is megfigyelhető volt. 2003-ban a kezdeti forint erősödést egy jelentős leértékelés követte.

A c) pont alatti feltétel feloldása után a számítások a vizsgált időszak mérlegfordulónapi várható árfolyamai alapján végezhetők el és a t -edik időszak végi fordulónapon nem realizált árfolyamveszteség az $LD_t \cdot (P_t - P_{t-1})$ szerint határozható meg. Ahhoz, hogy árfolyamveszteség keletkezzen, nyilvánvalóan érvényesülni kell a $P_t > P_{t-1}$ relációnak. Nem realizált árfolyamnyereség, $P_t < P_{t-1}$ esetén a már elhatárolásban lévő – halmozott és még fel nem oldott – nem realizált árfolyamveszteség nem változik, de a céltartalék állományt a hitelfutamidő arány szerint csökkenteni kell, miközben új elhatárolást nem lehet indítani.

4.2.2.5. A kötelezettség futamideje és a finanszírozott eszköz várható használati ideje

Ha a kötelezettség futamideje hosszabb, mint az abból finanszírozott eszköz hasznos élettartama, tervezett értékcsökkenési leírási ideje, akkor a céltartalék képzésnél/feloldásnál csak ez utóbbi időtartamot lehet figyelembe venni. Ebből az következik, hogy az amortizációs időszak alatt a hatások időbeli elrendezése az előzőekben bemutatottak szerint alakul, de az eszköz leírási idejének eltelte utáni időszakokra jutó nem realizált árfolyamveszteségek már azokat az időszakokat fogják terhelni, amelyekben megjelentek, az elhatárolás folytatásának ellenére. Ennek az oka, hogy az aktív időbeli elhatárolásban lévő állománnyal megegyező céltartalék fenntartása válik szükségessé.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódó probléma egyrészt, hogy ha egy adott kötelezettség több eszközhöz is kapcsolódik, hogyan kell a futamidőt figyelembe venni. Megítélésem szerint ekkor a kötelezettséget kell “feldarabolni”, és a kötelezettség-részeket az egyes egyedi eszközök (vagy azonos leírási idejű eszközök csoportjához) rendelni.

Másrészt felvetődik az a kérdés, hogy a korábban felvett – az elhatárolás választásához szükséges feltételeket teljesítő – kötelezettségek esetében hogyan kell a számításhoz használt futamidőt meghatározni. A számviteli törvény vonatkozó részeiből – véleményem szerint – az következik, hogy ilyen szituációban a céltartalékolási hányad meghatározásakor a felvételtől már eltelt időszakot is figyelembe kell venni. Ez az alapesethez képest az elhatárolás megkezdésétől fogva úgy hat, hogy az eredményjavító szakaszban mérsékeltebb előnyök jelentkeznek.

A fentiek szerinti alapmodell változóira, belső összefüggéseire támaszkodó néhány alkalmazást az 1. mellékletben helyeztem el. Az egyes alkalmazások tükrözik az elhatárolás választása és mellőzése esetén a vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetben jelentkező változásokat.

4.2.2.6. Az elhatárolás választásához kapcsolódó további észrevételek

Egyrészt említést érdemelnek a tőkeköltségekkel kapcsolatos kérdések. Az elhatárolás további közgazdasági hatásait illetően abból kell alapvetően kiindulni, hogy adott eszköz finanszírozása miatt egy hazai pénznemben keletkezett kötelezettség forrásköltsége, "tőkeköltsége" alapvetően a fizetendő (fizetett) kamat. Amennyiben pedig ugyanannak az eszköznek egy külföldi pénznemben keletkezett kötelezettségből valósul meg a finanszírozása, akkor a "tőkeköltség" az adott külföldi/hazai pénznem közötti átváltási arány megváltozásának és a külföldi pénznemben fizetendő kamatlábnak a függvényében határozható meg. A tőkeköltségek egységes és konzisztens számviteli kezelése az elhatárolás mellőzésével oldható meg, figyelembe véve, hogy a forinthitelek adott időszaki kamatterheinek elhatárolása nem lehetséges.

A belföldi és a külföldi pénznemben keletkező kötelezettségek arányának megváltoztatására az elhatárolás lehetősége akkor hordoz közgazdasági értelemben releváns motivációt, ha a vállalkozás nyereségadó-kedvezményt élvez rövid távon, hiszen ekkor megéri a tőkeköltségek részbeni elhatárolásának útján az eredményt növelni, az alacsonyabb kulcs mellett minél nagyobb eredménytömeget leadózni. Az ilyen kérdések, mint ahogyan korábban jeleztem, az értékelési eljárások közötti választások kérdéskörén kívül esnek, de konkrét értékelési eljárás kapcsán is szükségesnek tartottam ennek érzékeltetését, hangsúlyozását.

Az elhatárolás választásának hatásait kutatva érdemes vizsgálat tárgyává tenni másrészt azt, hogy a nemzetközi számviteli gyakorlat milyen megoldást követ ebben a témakörben.

Az 1993-ban átdolgozott és 1995. január 1-jétől hatályos 21.sz. Nemzetközi Számviteli Standard (21. IAS) a – témához kapcsolódó – külföldi pénznyomban lebonyolított tranzakciók elszámolásával kapcsolatban a mérleg fordulónapján végzett értékelés miatt keletkező árfolyam különbözete (nyereséget és veszteséget egyaránt) bevételként vagy ráfordításként számoltatja el az adott időszak eredményének javára/terhére. (21. IAS 15. bekezdés)

Az elhatárolásra csak akkor van lehetőség, ha olyan jelentős mértékű le- vagy felértékelésről van szó, amely hatások kivédésére fedezeti ügyletet nem lehetett kötni és olyan kötelezettségről van szó, amely közelmúltbeli eszközbeszerzés⁶³ miatt jelent meg. Ekkor az adott eszköz nyilvántartás szerinti beszerzési értékét kell módosítani a különbözettel, de a módosítás utáni eszközérték nem haladhatja meg az adott eszköz utánpótlási költsége, illetve eladásából vagy hasznosításából visszanyerhető összeg közül az alacsonyabbat.⁶⁴ (21. IAS 21. bekezdés)

Mindezzel csak arra szeretném a figyelmet felhívni, hogy az árfolyamveszteség elhatárolásának⁶⁵ választása eltéríti a magyar szabályok és az IAS szerint készülő beszámolóból tükröződő vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetet egymástól.

Harmadrészt tekintettel kell lenni arra, hogy az elhatárolás választása esetén az aktív időbeli elhatárolásban lévő és a céltartalék állományok különbsége az osztalékfizetéskor korlátot jelent. Ez természetesen garantálja, hogy az elhatárolás választása mellett jelentkező eredménytöbbletet ne lehessen kivonni a vállalkozásból, bár a különbség adózott eredménnyel történő fedezése túlzott óvatosságnak is tűnik, hiszen az elhatárolásban lévő árfolyamveszteség és az arra képzett céltartalék feloldásakor az adózatlan eredményt változtatják.

⁶³ A „közelmúltbeli eszközbeszerzés” fogalma alatt a 11. SIC szerint tizenkét hónapot meg nem haladó időszakot kell érteni. Egyébként a US-GAAP a devizás árfolyamveszteséget nem engedí meg ilyen esetben sem aktiválni. Lásd pl.: (Epstein-Mirza [2003, p.75]).

⁶⁴ Meg kívánom erősíteni, hogy a hazai árfolyampolitika melletti árfolyam különbség esetében a standard szerinti váratlan és fedezhetetlen árfolyamváltozás kérdésénél alkalmazható eljárás nem releváns.

⁶⁵ A devizás kötelezettségek fedezettségének fogalma is lényeges eltérést mutat a szabályozásokban. Az átdolgozás előtti 21. standard az elhatárolás tekintetében még engedékenyebb volt, de a fedezettséget már akkor is szigorúbb mércével mérte, mint a jelenlegi hazai számviteli szabályok.

Negyedrészről jól látszik, hogy a (vizsgált esetben a makro-) gazdasági helyzet megváltozása egyes értékelési eljárások kapcsán megfogalmazott választási lehetőséget megszüntet/aktivizál, illetve az eljárások közötti hatások nagyságát csökkenti/növeli. A devizaárfolyamok növekedési ütemének mérséklődése csökkenti a nem realizált árfolyamveszteség nagyságát, ezáltal az elhatárolás választásának vagy mellőzésének jelentőségét. Az árfolyam változatlansága vagy csökkenése mellett az elhatárolás kérdésköre értelmét veszti.⁶⁶

⁶⁶ Az értékelési eljárások körében mutatkozó választási lehetőségeknek és azok fontosságának átrendeződésével kapcsolatos megállapítás természetesen általánosítható. Példaként említhetem a vásárolt készletek körében alkalmazható értékelési eljárásokat (átlagár stb.), amelyek nagy árnövekedés/csökkenés esetén „hatásosabbak”, míg stagnáló árak esetén hatástalanok a vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzet befolyásolásakor.

5. SZÁMVITELI ÉRTÉKELÉSI ELJÁRÁSOK KÖZÖTTI VÁLASZTÁS EMPIRIKUS MEGKÖZELÍTÉSEI

A számviteli szakirodalom tanulmányozása során számos kutatási irány és eredmény ismerhető meg a vállalkozások számviteli politikáját meghatározó tényezők feltárása, magyarázása terén, amelyek egyben a számviteli értékelési eljárásoknak a vállalkozások vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetére gyakorolt hatásait, valamint a hatásmechanizmus természetének módozatait is megjelenítik.

A következőkben – munkám szempontjából – releváns és meghatározó korábbi kutatásokat és azok eredményeit kívánom bemutatni, rendszerezni, megjelenítve az időbeni fejlődést, változást is.

5.1. A KORÁBBI EMPIRIKUS MEGKÖZELÍTÉSEK ÁTTEKINTÉSE

5.1.1. Lobbitevékenység a GPLA-módszer bevezetése körül

A számviteli politika választás pozitív elméletének jelenlegi megítélésekor a hatályos makroszintű szabályok (standardok) által biztosított különböző eljárások közötti választásra irányul a figyelem, miközben a pozitív (számvitel) elmélet szerinti megközelítés alapját jelentő vizsgálat egy kidolgozás alatt álló és bevezetésre váró standard kapcsán a szabályalkotó hatóságra/testületre irányuló befolyásolási törekvésnek, lobbitevékenységnek a magyarázatára koncentrált. Ezzel a megállapítással nem az elmélet valamiféle ellentmondására, sokkal inkább annak különböző kérdésekre történő alkalmazhatóságára, illetve időbeni kiteljesedésére szeretnék utalni.

Watts és Zimmerman szükségesnek látták a számviteli standardok meghatározásának pozitív elméletét kimunkálni, amely segít megérteni a standard-alkotási folyamatot, a folyamat befolyásolására irányuló törekvéseket (Watts–Zimmerman [1978, pp.112-134]). A szerzőpáros Watts korábbi vizsgálatait, valamint mások, köztük Moonitz eredményét (Moonitz [1974, p.64]) figyelembe véve, a menedzserek központi meghatározó szerepét hangsúlyozzák a standardokkal, azok tartalmának befolyásolásával kapcsolatban. A menedzserek a saját hasznukat igyekeznek maximalizálni, amely a gyakorlatban általában a részükre biztosított részvényopciók értékének és/vagy a bónusz (prémium) készpénzösszegének maximalizálásában ragadható meg a standardok viszonylatában.

A standardok eltérő megválasztása, kialakítása közvetetten képes hatni az említett érdekeltségi formákra az adózáson, a szabályozási eljáráson (feltéve, hogy az adott vállalkozás szabályozott iparágban, szabályozott tevékenységi körrel működik), a politikai költségeken és az információ előállítás költségein keresztül. Mindegyik „csatorna” közvetlenül képes a vállalkozás cash flow-jának növelésére, amelynek a részvényárfolyamokban is tükröződni kell (közvetetten).

Egy számviteli (eredmény) aggregátumtól függő bónusz (prémium) rendszer esetén pedig a standardok változása közvetlenül képes befolyásolni a menedzserek jövedelmi helyzetét a nekik járó készpénzösszegek nagyságán keresztül. A vállalkozás cash flow-jának növelését a csökkentett vagy halasztott adófizetés, a kedvező (bevételnövelő vagy költségcsökkentő) iparági szabályozás, a politikai költségek (pl. államosítás, kisajátítás, monopólium-ellenes intézkedések veszélyének stb.) csökkentése, a számviteli információk előállítási (könyvelési feladatok stb.) költségének mérséklése útján tudják a menedzserek elérni.

Az egyes vállalkozások lobbipozíciójának, viselkedésének magyarázatára felállított elméletet a GPLA (General Price Level Adjustment – Általános árszínvonal-kiigazítás) módszer bevezetésével kapcsolatban tesztelték. Az 1972-es első olajárrobbanás az amerikai gazdaságban is kedvezőtlen makrogazdasági folyamatokat indított el, jelentősen meglódult az infláció, amelynek következtében – a számviteli beszámoltatásban – mutatkozó „torzulások” kezelésére dolgozta ki a GPLA-t az FASB.⁶⁷

A GPLA-módszer alkalmazása az inflációs hatások kiszűrésével alapvetően a beszámolóban kimutatásra kerülő eredmény csökkenését jelentette, mivel az inflációs nyereség elkülönítésre került. Az FASB 1974. február 15-én tette közzé javaslatát, amelyre 1974. április 25-ig lehetett reagálni. A megvitatandó tervezetre 133 írásbeli vélemény érkezett számviteli cégektől, nyilvános részvénytársaságoktól, iparági szervezetektől és kormányzati szervektől. A válaszok közül összességében 53 db származott tőzsdén szereplő vállalkozásoktól. A szerzőpáros vizsgálatát – módosítás után – ezek közül 52 vállalkozás, illetve később csak a New York-i tőzsdén lévő 49 db vállalkozás által adott (támogató vagy elutasító) véleményre, illetve az adott

⁶⁷ Az FASB (Financial Accounting Standards Board – Pénzügyi Számviteli Standardok Bizottsága) lényegében a vállalkozások számviteli beszámolási rendjének szabályozását ellátó, független szakmai szervezet az USA-ban.

vállalkozások jellemzőire alapozták. A GPLA hatásmechanizmusát tanulmányozva arra jutottak, hogy a menedzserek választási magatartását a GPLA tekintetében a vállalkozás mérete alapján lehet elkülöníteni, csoportba rendezni. Azt a hipotézist állították fel, hogy a nagyobb cégek – minden más tényező változatlansága mellett – nagyobb valószínűséggel választják a GPLA-t, ha az csökkenti az eredményt.

Hipotézisük elméleti megalapozásakor megvizsgálták, hogy a menedzserek saját hasznuk maximalizálásához milyen „csatornán” keresztül tudnak eljutni, és ezek a „csatornák” milyen jellemzőkkel bíró vállalkozásoknál adnak erre lehetőséget. Diszkriminancia analízist végeztek hipotézisük igazolására. A változók között a méretet lényegében az árbevétel, illetve az (árbevétel) alapján számított piaci részesedés jelenítette meg, de más változókat is felvettek, mint pl. az iparági szabályozás, vagy a menedzserek bónusz rendszere.⁶⁸ Az empirikus vizsgálatok a hipotézist alátámasztották, vagyis jelezték, hogy szignifikáns kapcsolat van a vállalkozások GPLA-val kapcsolatos lobbitevékenysége és a vállalkozások mérete, piaci részesedése között. Legerősebb magyarázó ereje a vállalkozás méretének volt, a nagyobb vállalkozások alacsonyabb kimutatott jövedelemért lobbiztak.

5.1.2. Engedélyezett számviteli értékelési eljárások közötti választások vizsgálata

5.1.2.1. Értékcsökkenési leírással, készletértékeléssel, beruházási kedvezményekkel és nyugdíjalappal kapcsolatos elszámolások megválasztása

Hagerman és Zmijewski már nem a szabályozó hatóság irányába kifejtett lobbitevékenységen, hanem bevezetett számviteli standardok által felkínált módszerek közötti választáson keresztül, de még mindig a menedzserek önértékének szemszögéből vizsgálták a befolyásoló tényezőket. Ennélfogva ez a vizsgálat már joggal nevezhető a számviteli politika elemeinek megválasztásával foglalkozó munkának.

A szerzőpáros azonban továbbra is elkülönülő döntésként értelmezte egy-egy számviteli politika elem megválasztását, annak ellenére, hogy több számviteli politika elemet vont be a vizsgálatba (Hagerman–Zmijewski [1979, pp.142-161]).

⁶⁸ Ez utóbbi változók értékkészlete bináris volt, azaz 1 = van, 0 = nincs. Valójában több modellt is felírtak, amelyekben a változók különböző kombinációjával és a minta részekre bontásával is igyekeztek a hipotézist igazolni.

1979-ben 300 vállalkozásból álló reprezentatív mintán vizsgálták meg négy különböző számviteli politika elemmel (értékcsökkenési leírás, készletértékelés, beruházási adókedvezmény elszámolása, illetve nyugdíjkötelezettségek elszámolása) kapcsolatos választásoknak az összefüggését a vállalkozások nagyságával, a menedzserek javadalmazási rendszerével, a piaci kockázattal és a tőkeintenzitással. Ez utóbbi két változót azért vették fel, mert megítélésük szerint a magas piaci kockázat magas hozamvárakozással társul, illetve egy tőkeintenzív vállalkozásnál nagyobb figyelmet kap a tőkemegtérülési mutató, mint egy munkaigényesnél, tehát a magasabb piaci kockázat, illetve a tőkeintenzívebb gazdálkodás a magasabb jövedelem kimutatása irányába „hajtja” a vállalkozásokat.

Jövedelemcsökkentő (defláló) alternatívaként azonosították a gyorsított értékcsökkenést, a LIFO (Last in First out) módszert, a beruházási adókedvezmény elhalasztását, illetve a nyugdíjkötelezettségek rövid idő alatti leírását. Értelemszerűen jövedelemnövelő (infláló) megoldások a lineáris értékcsökkenési leírás, a FIFO (First in First out) módszer, a beruházási adókedvezmények folyamatos érvényesítése, valamint a nyugdíjkötelezettségek 30 vagy annál több év alatti leírása. Az egyes számviteli politika elemekre felírt regressziós modell statisztikailag csak két alternatívára, az értékcsökkenési leírás módszereire, illetve a készletértékelési eljárásokra volt szignifikáns. E két számviteli politika elem kapcsán felállított modell konzisztens a Watts és Zimmerman által felvetett „mérethipotézissel”, illetve a menedzserek javadalmazási rendszerével kapcsolatos elképzelésekkel. A modellek magyarázó erejét vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a számviteli politika elemekre vonatkozó döntések nem függetlenek egymástól.

5.1.2.2. Választás az FC és az SE módszer között

Dhaliwal egy újabb változónak, a vállalkozások tőkeszerkezetének a vizsgálatával kívánta kiterjeszteni a menedzserek számviteli standardokkal kapcsolatos magatartásának Watts és Zimmerman által elindított elemzését (Dhaliwal [1980, pp.78-84]). A hipotézis felállítása előtt azt elemzi, hogy a hitelszerződésekben rögzített feltételek teljesítésének kényszere hogyan képes hatni a menedzserek magatartására a számviteli standardok által kínált eljárások közötti választásnál. Egyrészt a kimutatott jövedelem csökkenését eredményező számviteli eljárás csökkenti a nettó vagyont (saját

tőke), ezáltal rontja az idegen tőke/saját tőke arányt, amely kiválthatja a szerződésekben e mutatóhoz (is) kötött hitelezői ellenintézkedéseket. Egy magas idegen tőke/saját tőke aránnyal rendelkező vállalkozás feltételezhetően elkerüli az ilyen számviteli eljárásokat. Másrészt azok a számviteli eljárások, amelyek növelik a kimutatott számviteli eredmény ingadozását (fluktuációját) ugyancsak a hitelszerződésekben foglaltak teljesítését veszélyeztetik, így az eladósodott vállalkozások feltételezhető, hogy szembehelyezkednek ezekkel a számviteli eljárásokkal.

A szerző az olaj- és gázkitermeléssel foglalkozó vállalkozásoknál a lelőhelyek feltárásával (exploration) és fejlesztésével (development) kapcsolatos költségek elszámolásához alkalmazott FC (Full Cost – Teljes költség) és SE (Successful Efforts – Sikeres Erőfeszítések) módszerek közötti választást vizsgálta.⁶⁹

Az USA szabályrendszerében az FC és az SE módszer már hosszabb idő óta jelen volt. 1977. decemberében adta ki az FASB a 19. számú standardot (SFAS No. 19.).⁷⁰ A tőzsdére bevezetett nyilvános forgalmú vállalkozásoknak – amelyek jelentős olaj- és gázkitermelő tevékenységgel foglalkoznak – meg kell felelniük az SFAS 19-es standardnak, amely az SE módszer alkalmazását várja el. A standard megjelenése óta az FC módszer még mindig együtt él az SE módszerrel, azzal, hogy a SEC (Security Exchange Committee – Értéktőzsde Bizottság) által regisztrált vállalkozásoknak vagy az SFAS 19-es standard vagy a SEC által meghatározott FC módszer szerint kell beszámolniuk.

Dhaliwal induló nullhipotézise az volt, hogy nincs különbség azon cégek átlagos idegen tőke/saját tőke rátája között, amelyek az FC módszert, illetve az SE módszert alkalmazzák. Az alternatív hipotézise pedig az volt, hogy az FC módszert alkalmazó cégek átlagos idegen tőke/saját tőke mutatója magasabb, mint az SE módszert alkalmazó céké.

⁶⁹ Az SE módszer lényege, hogy az összes sikertelen erőfeszítésekkel kapcsolatos költséget a sikertelenség tényének megállapításakor az adózatlan eredmény terhére kell elszámolni, a sikeres feltárások és fejlesztések költségeit pedig tőkésíteni kell, és azt a kitermeléssel arányosan kell az értékcsökkenésen keresztül megjeleníteni a következő évek eredményének csökkentéseként.

Az FC módszer szerint ezzel szemben az összes feltárással kapcsolatos költséget tőkésíteni kell. Ebben az esetben a sikertelen projektek költségei is úgy kerülnek tőkésítésre (aktiválásra), mintha sikeresek lettek volna, majd a következő években kell – az ezekre az ún. „száraz kutakra” (Dry Hole) aktivált értékeket – valamilyen értékcsökkenési leírási módszer mellett az adózatlan eredményre terhelni.

⁷⁰ Financial Accounting and Reporting by Oil and Gas Producing Companies. (Az olaj- és gázkitermelő vállalkozások pénzügyi számvitele és beszámolója) nevet viselő standard számos más ágazati sajátosságot is rendezett.

Az empirikus vizsgálathoz szükséges adatbázist egy korábbi – az SFAS 19 bevezetése előtti – vizsgálathoz készült megfigyelésekre (Dyckman [1977]) építette a szerző. A megfigyelt cégek közül 72 FC módszert, 41 pedig SE módszert alkalmazott. A cégek méretére⁷¹ és tőkeszerkezetére vonatkozó adatokat a Moody's Industrial Manual 1976-os kiadványából gyűjtötte össze. Annak érdekében, hogy a vizsgálatot ne befolyásolja a méret miatti hatás, a mintát leszűkítette 66 cégre és átalakította: 33 párt állított fel. A hipotézis tesztelése során megállapítást nyert, hogy statisztikailag szignifikáns különbség van az FC és az SE módszert alkalmazó cégek átlagos eladósodottsági szintje között.

Kiderült azonban, hogy lényeges különbség van a cégek adósságszerkezetében is, ezért egy újabb tesztet is elvégzett a szerző, olyan null- és alternatív hipotézisekkel, amelyek az átlagos összes hosszú lejáratú adósság eltérésére irányultak az FC, illetve az SE módszert alkalmazó vállalkozások tekintetében. Ezen módosított vizsgálat sokkal nagyobb megbízhatósági szint mellett támasztotta alá a (módosított) hipotézist. A korábbi kutatási eredményt, miszerint a nagyobb cégek – ceteris paribus – jövedelemcsökkentő számviteli standardokat (eljárásokat) támogatnak, nem tudta igazolni, mert – az előzőek miatt – lényegében csak nagy cégek kerültek a mintába és ezek körül az FC módszert és az SE módszert követő cégek között a méret szerint nem lehetett szignifikáns különbséget kimutatni. Meg kívánom jegyezni, hogy pusztán a „méret-hipotézis” alapján a cégeknek inkább az SE módszert kellett volna alkalmazniuk, a jövedelemcsökkentés okán.

Dhaliwal tényként állapítja meg vizsgálatait után, hogy a nagyobb cégek (ideértve az FC módszert követő cégeket is) magas pénzügyi tőkeáttétel esetén szembehelyezkednek az SFAS 19-es, jövedelemcsökkentő standarddal, összhangban a menedzserek számviteli standardokkal kapcsolatos magatartását befolyásoló tőkeszerkezeti hatásokra vonatkozó feltételezéseivel.

A szerző munkája alapján indokoltnak tűnik, hogy a „méret-hipotézis” (size hypothesis) mellett a „hitelszerződés-hipotézis” (Debt Covenant hypothesis) is bevonásra kerüljön a számviteli politika elemek választásának magyarázatába.

⁷¹ A méretnél nem a mérlegfőösszezből, hanem az árbevételekből indult ki a szerző, mert véleménye szerint a mérlegfőösszeg nagyságát a módszerek közötti választás eleve befolyásolja.

1980-ra már kezdtek körvonalazódni azok a hipotézisek (hipotézis csoportok), amelyek a számviteli politika választás pozitív elméletének kereteit kijelölték. Ezek egyrészt a menedzserek javadalmazási rendszerére, másrészt a hitelszerződésekre, harmadrészt pedig a politikai költségekre vonatkozó hipotézisként azonosíthatók. A politikai költségekre vonatkozó hipotézis volt a legkevésbé strukturált és világos. Ebbe sorolták többnyire a mérettel, az adózással, az iparági szabályozással kapcsolatos hipotéziseket. De a piaci kockázatra, a tőkeintenzitásra vagy a tevékenységkombinációra visszavezetett számviteli politikaválasztási megfontolások, hipotézisek kötődése is meglehetősen problematikus volt.

5.1.2.3. Egy jövedelem-stratégiai megközelítés

Hagerman és Zmijewski a „pozitív elmélet” további tesztelését egy jövedelem-stratégiai megközelítésen keresztül végezték el (Hagerman–Zmijewski [1981, pp.129-149]). A szerzők a számviteli politika elemek (értékelési eljárások) összeválogatását egy összefüggő, általános döntésként értelmezték. Munkájukban – többek között – arra is választ kerestek, hogy a pozitív elmélet alkalmazható-e, érvényes-e valamennyi vállalkozásra.

Feltételezésük szerint a számviteli politika elemek nem függetlenek egymástól, a menedzsment egy multidimenzionális jövedelem-stratégiát követ, azaz minden számviteli politika elem egy-egy dimenziója a döntésnek. Az optimális stratégia nem szükségképpen szélsőséges az egymást kizáró, illetve egymással ellentétes hatások miatt. Egyes hatások – mint pl. a javadalmazási rendszerük – jövedelemnövelő politika választására orientálják őket. A korábbi, 1979-es munkájukban vizsgált négy számviteli politika elem alapján 2^4 , azaz 16 kombinációt állítottak elő ugyanazon 300-as minta⁷² alapján. Az egyes kombinációk előfordulása alapján öt különböző kombináció elemzését tartották indokoltnak: mind a négy módszer jövedelemcsökkentő megválasztása, egy növelő és három csökkentő, két növelő és két csökkentő, három növelő és egy csökkentő, illetve mind a négy számviteli politika elem jövedelemnövelő beállítása.

⁷² Külön említést érdemel, hogy a 300-as mintába bekerült a Watts és Zimmerman nem véletlen kiválasztáson alapuló 34-es mintájában is szereplő 21 vállalkozás (Watts–Zimmerman [1978., pp.112-134]).

Ez az öt stratégia nyilván arra épült, hogy valamennyi számviteli politika elemnek ugyanakkora a hatása a kimutatott jövedelemre. Ennek a problémának az oldásaként két újabb stratégiát is kialakítottak, amelyek arra a feltételezésre épültek, hogy a nyugdíjalappal kapcsolatos elszámolás és a beruházási adókedvezmény alternatíváinak hatása pontosan fele a készletértékelésre és az értékcsökkenési leírásra vonatkozó alternatívák hatásának. Sőt, még további két stratégiát is megalkottak arra az esetre, ha az első két számviteli politika elem hatása kisebb (lényegesen kisebb), mint az utóbbi két elem hatása.

A szerzők munkája annak bizonyítására irányult, hogy valamely jövedelem-stratégia választása szignifikánsan függ a vállalkozás méretétől, a menedzserek javadalmazási rendszerétől, az iparági koncentráció mértékétől⁷³, a piaci kockázattól, a tőkeintenzitás mértékétől, illetve az eladósodottságtól⁷⁴. Összességében azt a hipotézist állították fel, hogy a szélsőséges stratégiával rendelkező vállalkozások kevésbé képesek ellensúlyozni egy számviteli politika elem, standard változásának hatását.

A jövedelem-stratégia választás vizsgálatát sokváltozós regressziós analízisre építette a szerzőpáros. Az öt, hét, illetve kilenc stratégiára irányuló vizsgálatok statisztikailag azonos eredményeket hoztak. Kimutatták, hogy a jövedelem-stratégia választása szignifikáns összefüggést mutat a mérettel, a menedzserek javadalmazási rendszerével, az iparági koncentráció mértékével és az eladósodottsággal.

A szerzők szerint munkájuk erős bizonyítékot szolgáltat a pozitív elméletre, hiszen szignifikáns összefüggést mutattak ki a menedzserek javadalmazási rendszerével (Bonus Plan Hypothesis) és az eladósodottsággal (Debt Covenant Hypothesis) kapcsolatban. Igazoltnak látták, hogy egy vállalkozás számviteli politika elemeinek kombinációjára vonatkozó döntés szoros kapcsolatban áll a vállalkozás (menedzserei) által követett jövedelem-stratégiával. Megállapították továbbá, hogy a modell csak nagyobb és koncentrált iparágban tevékenykedő vállalkozások esetében működik jól, illetve a méret és az iparági koncentráció nem képviselik tökéletesen a politikai költségeket.

⁷³ Azt feltételezték, hogy az erősen koncentrált iparágban a kimutatott jövedelem csökkentésére törekednek a vállalkozások, hogy mérsékeljék az új „belépők” számát.

⁷⁴ A modellekben a független változók mérésére a következőket alkalmazták. Méret: nettó árbevétel logaritmus, tőkeintenzitás: befektetett eszközök/árbevétel, iparági koncentráció mértéke: a 8 legnagyobb cég árbevételének aránya az iparág egészén belül, eladósodottság: összes adósság/összes eszköz, piaci kockázat: a piaci modell bétája, a menedzserek javadalmazási rendszere: 1, ha a kimutatott nettó jövedelemtől függ és 0 egyébként (bináris értékkeszlet).

5.1.2.4. Választás a kutatás-fejlesztés költségeinek elszámolásakor

Daley és Vigeland a kutatás-fejlesztés (K+F) költségeinek elszámolásával kapcsolatos alternatívák közötti választás kapcsán vizsgálta a hitelszerződések, illetve a politikai költségek hatásait (Daley–Vigeland [1983, pp.195-211]). Az FASB 1974-ben vezette be a 2. sz. előírást, amely megkövetelte a vállalkozásoktól, hogy K+F költségeiket inkább költségként (az eredmény terhére) számolják el, mintsem tőkésítsék (aktiválják) azokat. A szerzők 1974 előtti – pontosabban 1972. évi – helyzetet vizsgáltak, amikor még az USA-beli vállalatok szabadon választhattak a tőkésítés/nem tőkésítés között.

Két egymással ellentétes hatású tényezőre vezették vissza a menedzserek választását. Egyrészt a szerződéses korlátozásokra, vagyis arra, hogy a hitel- és kölcsönszerződések korlátozásokat tartalmazhatnak a pénzügyi áttételre⁷⁵, az osztalékfizetésre, illetve a kamatfedezetre vonatkozóan, amelyek a magasabb jövedelem (saját tőke) kimutatásában teszik érdekeltté a menedzsmentet. Másrészt, hogy a politikai költségekre vonatkozó feltételezések (lásd korábban) a jövedelem eltitkolására, csökkentésére ösztönzik a menedzsereket.

Hipotéziseik felállításakor abból indultak ki, hogy a szerződésekben megjelenő feltételek a menedzsereket korlátozzák abban, hogy a hitelezők és a részvényesek között jövedelem transzfereket valósítsanak meg. A menedzserek igyekeznek ezen korlátokon belül maradni azzal a módszerrel is, hogy a megállapított mutatók „mérését” befolyásolják. A maximális áttétel mértékét az idegen tőke arányának maximálása mellett gyakran a kamatfedezeti ráta limitálásával adják meg. E témakörrel kapcsolatban az alábbi hipotéziseket vizsgálták:

H₁: Azok a vállalkozások, amelyek tőkésítették a K+F költségeiket, eladósodottabbak.

H₂: Azoknak a vállalkozásoknak, amelyek tőkésítették a K+F költségeiket, alacsonyabb a kamatfedezeti rátájuk.

H₃: Azoknál a vállalkozásoknál, amelyek tőkésítették a K+F költségeiket, magasabb a kifizetett osztalék aránya a visszaforgatott jövedelemhez képest.

⁷⁵ Financial leverage (pénzügyi tőkeáttétel), vagy röviden csak leverage (áttétel) a vállalkozás tőkeszerkezetére, leegyszerűsítve az idegen tőke arányára utal. Egy áttételes vállalkozás tehát idegen tőkével is finanszírozott.

Azon feltételezésükre és korábbi irodalmi forrásokra hivatkozva, hogy ha egy vállalkozás meg akarja változtatni tőkeszerkezetét, a nyilvános adósságszerződések (Public Debt Contracts) újratárgyalása költségesebb (nehezebb), mint a nem nyilvános adósságszerződéseké (Private Debt Contracts), a szerzők felállítottak egy újabb hipotézist.

H₄: Azoknak a vállalkozásoknak a tőkeszerkezetében, amelyek tőkésítették a K+F költségeiket, több a nyilvános adósság. A politikai költségekre nézve – döntően a korábbiakban már ismertetett megfontolások mentén – csak egy hipotézist fogalmaztak meg.

H₅: Azok a vállalkozások, amelyek tőkésítették a K+F költségeiket, inkább kisebb vállalkozások.

A mintába 313 nagyobb vállalkozás⁷⁶ került be. A hipotézisek ellenőrzéséhez sokváltozós regressziós analízist, illetve érzékenységvizsgálatot végeztek a szerzők. Magyarázó változóként a nem nyilvános adósság arányát, a nyilvános adósság arányát, az osztalék/visszatartott jövedelem arányát, a kamatfedezeti rátát, valamint az árbevételt alkalmazták.

Az eredmények általánosságban alátámasztják egyfelől azt, hogy azok a cégek, amelyeknél nagyobb az áttétel és szigorúbbak az osztalékfizetési korlátozások, (mindkettő tipikus hitelszerződésben megjelenő korlátozás) nagyobb valószínűséggel tőkésítik a K+F költségeiket. Másfelől azt, hogy a nagyobb vállalkozások inkább költségként számolják el a K+F költségeiket. A szerzőpáros mindegyik hipotézist bizonyítottnak veszi, de megjegyzi egyrészt, hogy a K+F költségek nagysága is befolyásol(hat)ja a választást, de 1972-ben nem volt kötelező ennek az összegnek a közzététele, így ezt nem tudták vizsgálni. Másrészt voltak olyan vállalkozások, amelyek tisztán adózási megfontolás miatt választottak, de az ilyenektől igyekeztek megtisztítani a mintát. Harmadrészt a méret hatása a korábbi kutatóknál nem lineáris összefüggést mutatott, de ezt vizsgálataik alapján nem látták bizonyítottnak.

⁷⁶ A kiválasztásnál a Compustat Annual Industrial File adataira támaszkodtak a szerzők. Ügyeltek arra, hogy a K+F tekintetében erős iparági szabályozás alá eső vállalkozások (bankok, biztosítók, vasúti és légiközlekedési vállalatok stb.) ne kerüljenek a mintába. A kiválasztott vállalkozások számviteli adatait a Moody's Industrial Manual, illetve Moody's OTC Manual kiadványokból gyűjtötték össze.

5.1.2.5. Az üzleti kockázat hatása az értékcsökkenési leírás módszerének kiválasztására

Dhaliwal a cég üzleti kockázatának hatását vizsgálta a számviteli módszerek választására (Dhaliwal [1988, pp.289-302]). A szerző – továbbra is – arra építi vizsgálatát, hogy a számviteli értékelési eljárások közötti választás a haszonmaximalizálás elvei által vezérelt, a menedzserek a saját hasznuk maximalizálására törekednek. Feltételezi, hogy szisztematikus kapcsolat van a vállalkozás és/vagy iparág jellemzői és a rendelkezésre álló számviteli módszerek közül a vállalkozások (menedzserei) által kiválasztott módszer között.

Dhaliwal ezen vizsgálatának célja egyértelműen a korábbi kutatások által feltárt vállalati jellemzők kiterjesztése. Az értékcsökkenési leírás gyorsított vagy lineáris módszere közötti választással kapcsolatba hoz újabb vállalati jellemzőket, többek között az üzleti kockázatot. Hipotézisei felállítása során a korábbi kutatások által kimutatott tényezőkre erősen épít. Elfogadja egyrészt a „méret-hipotézist”, mely szerint a nagyobb cégek a kimutatott jövedelem csökkentésére (vagy halasztására) törekednek a politikai kockázat csökkentése érdekében, mivel a nagyobb profitot mutató cégek jobban ki vannak téve a szabályozási, illetve ellenőrzési törekvéseknek [Vö.: Watts és Zimmerman előzőekben vizsgált munkájával (Watts–Zimmerman [1978, pp.112-134])], másrészt a tőkeszerkezetre vonatkozó feltételezést, miszerint a nagy idegen tőke/saját tőke mutatóval rendelkező vállalkozások magasabb (vagy korábban) kimutatott jövedelmet eredményező számviteli értékelési eljárást választanak [(Vö.: Dhaliwal korábbi munkájával (Dhaliwal [1980, pp.78-84])].

Új momentumként foglalkozik a tulajdonosi ellenőrzés módjával. Különbséget tesz a menedzserek, illetve a tulajdonosok által ellenőrzött vállalkozások között.⁷⁷ Feltételezi, hogy a menedzsment által ellenőrzött cégek inkább érdekeltek a magasabb jövedelmek kimutatásában.

Fontosnak tartom megemlíteni egyrészt, hogy a menedzserek javadalmazási rendszerére vonatkozó hipotézist feltehetően ezzel váltotta ki, tette árnyaltabbá a szerző.

⁷⁷ Azokat a cégeket tekintette tulajdonosok által ellenőrzöttnek, ahol a vizsgált évek mindegyikében (1975, 1978 és 1981) legalább egy tulajdonos (család) a cég alaptőkéjének több, mint 10%-ával rendelkezett a cég alaptőkéjének. A menedzserek által ellenőrzött cégek olyanok, amelyekben a vizsgált évek alatt nem volt az alaptőke 5 %-át elérő vagy meghaladó részesedéssel bíró tulajdonos (család). [A mintába került cégek között a vizsgált években nem volt 5 és 10% közötti részesedésű tulajdonos (család).]

Másrészt érezhető egyfajta elmozdulás attól az egyoldalú felfogástól, hogy a menedzserek választanak – érdekeik mentén – számviteli értékelési eljárást.

Dhaliwal „hipotézisépítés” közben visszatér a Hagermann és Zmijewski által 1979-ben megfogalmazott (Hagerman–Zmijewski [1979, pp.142-161]), de lényegében nem bizonyított piaci kockázattal (systematic risk) kapcsolatos feltételezéshez. A kockázattal kapcsolatos feltételezést továbbfejleszti úgy, hogy az üzleti kockázat (business risk) fogalmát helyezi előtérbe, amelyet úgy értelmez, mint olyan kockázatot, amely a vállalkozás beruházási és termelési döntéseivel jár együtt, vagyis egy áttétel nélküli vállalkozás kockázatára épít.

Az üzleti kockázat mérésére két eljárást is alkalmaz. Egyik a számviteli adatokra épített eljárás, amelynél az eszközarányos megtérülés (Return on Assets – ROA) 1970 és 1981 közötti standard szórása (standard deviation) az üzleti kockázat. A megtérülés számított összege nyilvánvalóan a kamat- és adóráfordítás elszámolása előtti eredmény (Earnings Before Interest and Taxes – EBIT). A másik eljárás a piaci alapú mérés, amely szerint az áttételi hatásoktól megtisztított havi piaci hozamok (1970. január és 1981. december közötti) standard szórása az üzleti kockázat mérőszáma.⁷⁸

A szerző hipotézise általánosan megfogalmazza azt, hogy egy vállalkozás üzleti kockázata kölcsönhatásban a politikai érzékenységgel (political sensitivity) és pénzügyi áttételével befolyásolja a számviteli értékelési eljárások közötti választást.

Két tesztelhető hipotézist állított fel:

H₁: magas üzleti kockázatú környezetben tevékenykedő, áttételes vállalkozások nagyobb valószínűséggel alkalmazzák a lineáris értékcsökkenési leírást, mint azok az áttételes vállalkozások, amelyeknél alacsony az üzleti kockázat.

H₂: a nagyobb (feltehetően politikailag érzékenyebb) vállalkozások nagy üzleti kockázattal, nagyobb valószínűséggel használják a gyorsított értékcsökkenési leírást.

A mintát a Standard and Poor's 1981. évi 400-as listáján szereplő nagyvállalkozások közül az a 183 cég adata, amelynél a vizsgált években (1975, 1978, 1981) végig vagy lineáris (50 cég), vagy gyorsított (133 cég) értékcsökkenési leírást alkalmaztak. (Az 50 cégből 27 volt menedzserek által ellenőrzött és 23 a tulajdonosok által ellenőrzött cég, míg a 133 cégnél 83 és 50 volt a megoszlás).

⁷⁸ Az áttételes és áttétel nélküli cég hozamának standard szórása közötti átszámításhoz használt összefüggés $\sigma_{Li} = \sigma_{ui} (1 - D_i/E_i)$, ahol σ_{Li} az i-edik áttételes cég hozamának szórása, σ_{ui} az i-edik cég áttétel nélküli hozamának szórása, D_i/E_i az i-edik cég idegen tőke/saját tőke rátája.

A hipotézisek tesztelése lényegében sokváltozós regressziós analízisre épült. Két regressziós modellt írt fel a szerző a kétféle üzleti kockázat számítás alapján. Mindkét modell esetén igazolta az üzleti kockázattal kapcsolatos összefüggést, de a piaci alapú üzleti kockázattal „működő” modellnél erősebb volt a szignifikancia.

A vizsgálat a H_1 -et igazolta, de a H_2 -t nem. Megállapítást nyert, hogy az üzleti kockázat hatása a számviteli módszer választására függ az idegen tőke/saját tőke aránytól. Ha ez az arány nő, akkor nő a kockázat, amelynek hatására nő a lineáris értékcsökkenési leírási módszer választásának, illetve a jövedelemnövelő számviteli módszerek használatának valószínűsége. Ez konzisztens H_1 -gyel, mert az üzleti kockázat és a pénzügyi áttétel kölcsönhatásban befolyásolja a számviteli értékelési eljárás választását. A H_2 hipotézis elvetése azt jelenti, hogy a méret és az üzleti kockázat kölcsönhatása nem befolyásolja a választást.

5.1.2.6. Az FC/SE módszer közötti választás és a piaci kockázat magyarázata

Kim és Lipka megvizsgálta, hogy az olaj- és gázkitermeléssel foglalkozó vállalkozások piaci kockázatának felmérésekor, becslésekor az FC (Full Cost) vagy az SE (Successful Efforts) módszer melletti számviteli adatok hasznosabbak (Kim–Lipka [1991, pp.61-84]). (Az FC, illetve SE módszer lényegét lásd az 5.1.2.2. fejezetben.) A szerzők FC és SE módszerrel kapcsolatos elemzése a módszerek közötti választás kérdésének egy másfajta megközelítését tárja elénk. Nem az a központi kérdés, hogy egy adott időpontban milyen tulajdonságokkal rendelkező vállalkozások melyik módszert alkalmazzák⁷⁹, hanem az, hogy melyik módszert kellene alkalmazni ahhoz, hogy a piaci kockázat pontosabb becslését, a piaci folyamatok jobb megértését szolgálja a számvitel.

A szerzők olyan modellt építettek fel, amelyben a piaci kockázatot összekapcsolták a vállalkozás-specifikus változókkal. Ilyen változóként alkalmazták a következőket: (1) a pénzügyi tőkeáttételt, (2) a számviteli bétát (számviteli jövedelem alapján számított kovariancia), (3) a működési tőkeáttételt (fix és változó költségek

⁷⁹ Az eddigieken túl említést érdemel Deakin empirikus vizsgálata (Deakin [1979., pp.722-734]), amely lényeges különbségeket tárt fel az SE és FC módszert követő olajipari cégek működési jellemzői között. Az elvégzett diszkriminancia analízis négy dimenzióját a feltárás intenzitása/agresszivitása, a külső forrásszükséglet, a méret és a kor adta. Megállapítást nyert, hogy az FC cégek nem folytattak agresszívebb feltárást, mint a hasonló SE cégek. Azonban a magas áttétellel bíró cégek többsége az FC módszert alkalmazza.

aránya), (4) az osztalékfizetési hányadot, (5) a feltárás agresszivitását, (6) a feltárás kockázatosságát (annak valószínűsége, hogy „száraz kutakat fűrnak” – dry hole ratio) és (7) a termelési rátát (bizonyított készletek változása/összes bizonyított készlet). Korábbi kutatási eredményekre hivatkozva hangsúlyozták, hogy pozitív összefüggés van a piaci kockázat és az (1), (2), illetve (3) változók között. Megállapítják továbbá, hogy az (5), (6), illetve (7) változók – mint reálgazdasági változók – ipárgspecifikusak és befolyásolják a többi változót.

A számviteli módszerek közötti választást feltehetően befolyásolja az (5) és (6), mivel azok a feltárás abszolút költségeit határozzák meg, illetve a (7), mert az a terv szerinti értékcsökkenés összegét szabályozza. Ha tehát az (5), (6) és (7) különböznek az SE és FC vállalkozásoknál, akkor a számviteli alapú változókat [(1), (2), (3) és (4)] különbözőképpen befolyásolják. Felhasználva, hogy az (5), (6) és (7) változók a számvitel módszer (SE/FC) választás által nem befolyásoltak, szemben az (1), (2), (3) és (4) változókkal, amelyek befolyásoltak, azt a nullhipotézist fogalmazták meg, hogy a sikertelen feltárási költségek elszámolási módjától (FC vagy SE módszer) függetlenül a beszámoló egyaránt hasznos információt nyújt a piaci kockázat becsléséhez.

A minta kialakításakor először az olaj- és gázipari vállalkozások közül kiválogatták az árbevételből való részesedés alapján azokat, amelyek döntően olaj- és gázlelőhelyek feltárásával és kitermelésével (finomításhoz, szállításhoz stb. viszonyítva) foglalkoztak, majd tovább szűkítették a kört azzal, hogy kihagyták a nagyobb (integrált), vállalkozásokat, illetve azokat, amelyek adatai a vizsgált 4 éves időszakra nem álltak rendelkezésre vagy váltottak az FC és SE között. Mindezek eredményeként 25 SE és 32 FC vállalkozás került a mintába.

A vizsgálat során tehát nem reprezentatív mintával dolgoztak és csak a nyilvánosan elérhető adatforrásokra (tőzsdei jelentések, éves beszámolók stb.) építettek. A hipotézis ellenőrzésére sokváltozós regressziós analízist végeztek. A nullhipotézist elvetették, mert a számviteli alapú változók [(1), (2), (3) és (4)] piaci kockázat magyarázó képessége szignifikánsan eltért a két csoportnál, ennél fogva egyik módszer hasznosabb a piaci kockázat magyarázatánál, mint a másik. Megállapították azonban, hogy ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy az SE módszer a jobb, de azt igen, hogy a kockázat felmérése szempontjából nincs értelme kétféle módszert fenntartani.

Az eredménnyel kapcsolatban hangsúlyozni szükséges, hogy a minta nem reprezentatív, a piaci kockázat eltéréseinek jelentős részét nem magyarázza a modell. A szerzők szerint a modell valószínűleg nem tartalmazza az összes magyarázó változót, de ez nem feltétlenül ad alapot a kutatás eredményének elutasítására. A továbbfejlesztés útja szerintük az lenne, ha az egyes vállalkozások esetében megtörténne az egyik módszer szimulálása a másik helyett.

5.1.2.7. Egy portfólió megközelítés

Aitken és Loftus megvizsgálták a számviteli politika választását meghatározó tényezőket az ausztráliai ingatlan üzletágban (Aitken–Loftus [1994, pp.1-20]). Véleményük szerint munkájuk három dologban tér el a vonatkozó irodalom többségétől. Egyrészt portfólió megközelítést alkalmaznak, azaz az egyszempontú választás helyett 15 számviteli politika elemmel kapcsolatos lehetőség portfóliójára összeponosítanak.

Másrészt az egyes választási lehetőségek egyenkénti, alternatív mérlegelése (jövedelmet növel/csökkent) helyett megvizsgálják minden egyes választás dollárhatását (dollar-effect), azaz a pénzürtékben okozott eltérését. Harmadrészt a számviteli politika választásnál a jövedelemre gyakorolt hatáson túl a saját tőkére gyakorolt hatásra is figyelnek.

A vizsgálat bemutatása és eredményeinek ismertetése előtt fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy a jövedelem és a saját tőke hatás azért válik el, mert olyan számviteli politika elemeket is bevontak a portfólióba, amelyek eltérő megválasztása csak a saját tőkét érinti. Továbbá a többszempontú megközelítés valóban ritkábban fordul elő a szakirodalomban, azonban ilyennek tekinthető Hagerman és Zmijewski előzőekben tárgyalt jövedelem-stratégiai megközelítése (Hagerman–Zmijewski [1981, pp.129-149]) is. Megítélésem szerint a vizsgálat során alkalmazott megközelítés leginkább abban tér el a többitől, hogy az egyes politika elemek súlyát a dollárhatások alapján állapítja meg. Az eredmények értelmezése és az eddigiekkel való összehasonlíthatósága érdekében meg kell említenem, hogy azok a politika elemek, amelyek valamennyi vizsgálatba bevont vállalkozásnál megegyeztek, nem kerültek bele a 15-ös portfólióba, viszont belekerültek olyanok, amelyek csak a konszolidált beszámoló elkészítésének szintjén releváns választási lehetőségek.

A szerzők vizsgálatuk elméleti háttereként a „costly contracting” elméletet jelölték meg, vagyis azt, hogy a döntéshozók viselkedése az őket és az általuk képviselt szervezetet, testületet befolyásoló szerződéses feltételek természetéből ered. Ez bizonyos mértékű elmozdulást jelent a pusztán a menedzserek haszonmaximalizálására alapozott megközelítésektől, de ennek ellenére a korábbi vizsgálatok során a vállalkozások közötti keresztmetszeti különbségek magyarázataként azonosított menedzsment kompenzációs rendszerre, eladósodottságra, illetve politikai költségekre vonatkozó tényezőkre építettek. A menedzsment kompenzációval kapcsolatban arra az esetre is kitértek, hogy ha a saját tőkéhez kötött a javadalmazás, akkor olyan politika elem is szóba jöhet, amely a jövedelem befolyásolása nélkül hat a saját tőkére. Az eladósodottsággal kapcsolatban olyan pontosítással éltek a szerzők, hogy az adósságkorláthoz való közelség az igazán érdekes, vagyis a menedzserek akkor választanak saját tőkét növelő stratégiát, ha a cég megközelíti az adósságkorlátot. Tekintettel arra, hogy egy adott iparághoz tartozó vállalkozásokat vizsgáltak a tőkeszerkezeten belül, az idegen tőke aránya ugyanezt a jelenséget tükrözi.

A politikai költségekkel kapcsolatban a mérhetőséget különösen problematikusnak látták a szerzők, véleményük szerint a jövedelemcsökkentő megoldások helyett inkább a saját tőkét csökkentő eljárások az érdekesek, mert a politikai láthatóságot, a vállalkozás „látható” méretét a saját tőke nagysága fejezi ki inkább. Három tesztelhető hipotézist állítottak fel.

H₁: Azon cégek menedzserei, ahol a menedzsment kompenzációs csomagok a jövedelemhez vagy a saját tőkéhez kötöttek, nagy valószínűséggel olyan számviteli stratégiát választanak, amely növeli a saját tőkét.

H₂: Azon cégek menedzserei, ahol magas az idegen tőke/saját tőke arány, olyan számviteli stratégiát választanak, amely növeli a saját tőkét.

H₃: Azon cégek menedzserei, amelyek kedvezőtlen politikai lépésekre számítanak, a saját tőkét csökkentő számviteli stratégiát választanak.

Az adatbázisba végül 25 cég és 12 törzst került, nem véletlen mintavétellel. A vállalkozásokról a szükséges adatokat/információkat az 1987/1988-as éves beszámolókból, illetve interjúk útján gyűjtötte össze a szerzőpáros. Az egyes számviteli politika elemek „dollár-hatásai” is lényeges különbséget jeleztek. A dollár-hatásokra építve biztosítható volt a politika elemek relatív fontosságának mérése. A hipotézisek

bizonyítását alapvetően a regresszió-számításra építették. A H_1 -et az adatok erősen alátámasztották, azonban a többi hipotézist nem.

Megállapították, hogy a politikai érzékenységgel és az adósságkorláttal kapcsolatos feltételezések irrelevánsok az adott iparágban. A szerzők végül felvázolták, hogy szerintük a számviteli politika megválasztása nemcsak iparág-specifikus, hanem cég-specifikus is és hosszabb távon kell figyelni.

5.1.2.8. A növekedés számvitele vagy számvitel a növekedésért

1992-ben jelent meg Smith „Accounting for Growth” (Smith [1992]) című könyve, amely a kreatív számvitel (Creative Accounting)⁸⁰ körüli viták egy újabb hullámát indította el. A kreatív számvitel eszköztára túlmutat az értékelési eljárások közötti választáson, mert olyan kérdésekkel is foglalkozik, amelyek már a gazdasági eseményekre, tranzakciókra vonatkozó döntések során is annak lehetőségét keresik, hogy az események számviteli leképzése során hogyan lehet a vállalkozásnál kialakuló képet „manipulálni”.⁸¹

Tagadhatatlan, hogy az ilyen „praktikák” összegyűjtése és bemutatása nagy érdeklődésre tarthat számot, de tudományos oldalról közelítve (legfeljebb) annyi értelme van, hogy ráirányítja a figyelmet a piaci szereplők ilyen természetű motivációira.

Smith szerint a számviteli beszámolókkal, az ezekben megjelenő adatokkal kapcsolatban elsősorban azt kell vizsgálni a potenciális befektetőknek (tulajdonosoknak és hitelezőknek), hogy a számviteli politikában eszközölt változtatások hogyan és milyen tételeken keresztül hatnak a kimutatott profitra, másrészt vannak-e olyan tranzakciók, amelyek változatlan számviteli politika mellett a megtévesztésre, a félreinformálásra lehetőséget adnak. Smith a tőkeértékek alapján legnagyobb 200 angol vállalkozást vizsgálta meg az általuk használt kreatív számviteli módszerek alapján. Ezen vállalkozások számviteli gyakorlatának vizsgálatán keresztül specifikál 12

⁸⁰ A kreatív számvitel alatt általában azoknak az elméleti és módszertani ismereteknek a összességét kell érteni, amelyekkel a számviteli beszámolók tartalma tetszőlegesen változtatható, miközben a vállalkozás tényleges vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzete lényegében változatlan marad. A kreatív számvitel célja – szélsőséges esetben – a félreinformálás, a félrevezetés, nem pedig a korrekt tájékoztatás. Lásd pl.: (Nobes–Parker [1995., pp.190-197])

⁸¹ A kreatív számvitel eszköztárának egyik összefoglalását és az Egyesült Királyság számviteli szabályozása (UK GAAP) melletti alkalmazhatóságát lásd pl.: Higson „Creative Accounting” című, a London Business School MBA kurzusára készített előadásanyagát. (Higson [1995])

számviteli technikát, amelyek – illetve az általuk nyújtott alternatívák valamelyikének – használatán keresztül – véleménye szerint – ezen vállalkozások befolyásolják a számviteli beszámolóban megjelenített eredményüket. (Tekintettel arra, hogy a számviteli politika elem fogalma munkámban a számviteli leképzéshez kapcsolódik, miközben Smith nyilvánvalóan ettől eltérő tartalommal használja azt, a könyvvvel kapcsolatban a számviteli technika kifejezést használom.)

Smith végkövetkeztetése szerint ezen számviteli technikák alkalmazásának kizárólagos motivációja az, hogy minél jobb eredményt mutassanak ki az adott vállalkozásnál, ezzel részvényeik árát növeljék az egyik legfontosabb befektetési döntési kritérium, a P/E ráta⁸² javulásán keresztül, illetve hogy a gyengeségeket, a gyengébb teljesítményeket elfedjék a befektetők elől. Smith mindezekért az ilyen számviteli technikák alkalmazását etikátlannak minősíti. A számviteli beszámoló felhasználói számára célszerűnek tartja, ha a beszámoló kiegészítő mellékletében a számviteli politikáról és az abban bekövetkező változásokról szóló részt áttekintik, kiértékelik és fontolóra veszik, hogy azok milyen hatással vannak az adott vállalkozás eredményére.

Smith a következő 12 számviteli technikát – kizárólag – mint a számviteli beszámolóban kimutatott teljesítmény és eredmény javítására szolgáló eszközöket azonosítja:

- Akvizíciókkal kapcsolatos leírások: elhatárolások képzése az akvizíciók során végrehajtott átértékelésekkel kapcsolatos módosításokra
- Értékesítés eredményének változtatása: az értékesítés szokásos tevékenységen kívüli ügyletként történő elszámolása (above the line), illetve a leányvállalatokkal kapcsolatos ügyletek
- Halasztási megfontolások: a megszerzett vállalkozások árának teljesítménytől függő végleges rendezése
- Rendkívüli és különleges tételek kezelése
- Mérlegen kívüli finanszírozás: kvázi leányvállalatok használata, eszközök eladása és visszavásárlása stb.

⁸² P/E (Price/Earnings), az aktuális piaci (tőzsdei) részvényárfolyam és az egy részvényre jutó adózás utáni eredmény hányadosa.

- Feltételes kötelezettségek: a „normál üzletmeneten” kívüli kötelezettségek vállalása (pl.: leányvállalatok hiteleire vállalt kezesség, garancia)
- Költségek tőkésítése: kamatok és egyéb költség vagy ráfordítás elemek tőkésítése (pl. kutatás és fejlesztés költségeinek, beruházási hitelek kamatainak stb. aktiválása)
- Márkanevek számvitele: márkák tőkésítése a mérlegben
- Amortizációs politikában történő változtatás: az értékcsökkenés elszámolása módszerének, vagy idejének eltérő definiálása
- Saját és idegen tőke átkonvertálása: elsőbbségi részvények, kamatozó részvények, put opciók alapítása stb.
- Nyugdíjalapokkal kapcsolatos elszámolások: nyugdíjalap többletei, előtörlesztések
- Devizás eltérések: a felvett kölcsönök és a devizabetétek devizanemének eltérései

Smith egy adott vállalkozás számviteli beszámolási rendszerét annál „egészségesebbnek” tartja, minél kevesebbet alkalmaz az azonosított 12 technika közül. Munkám szempontjából annak van különösebb jelentősége, hogy a számviteli rendszerek „fertőzöttségi” szintjei leginkább a vállalkozások iparági hovatartozása szerint mutattak erős hasonlóságot a mintában a vizsgálat szerint.

Smith egyoldalú megközelítésével (kimutatott eredmény maximalizálása), megalapozatlan módszertanával, illetve végkövetkeztetéseivel nagyon sokan vitatkoztak és vitatkoznak. Az előzőekben tárgyalt kutatási megközelítésekhez történő kapcsolódás okán leginkább a Pierce-Brown és Steele szerzőpáros cikkében megjelenő észrevételek érdemelnek említést (Pierce-Brown–Steele [1999, pp.157-173]) Véleményük szerint Smith végkövetkeztetése egyfajta népszerű, a sajtó és egyes szakmai körök véleményét tükröző, túlságosan egyszerűsítő megállapításokat tartalmaznak, amelyeket nem támaszt alá az igényesen összeállított adatbázisra alkalmazott megalapozatlan módszertan. A szerzőpáros elsősorban ezt az adatbázist, illetve a 12 számviteli technikát felhasználva jóval árnyaltabb következtetésekre jut.

5.1.2.9. A „Növekedés számvitelének” egy strukturált bírálata

Pierce-Brown és Steele szerzőpáros a Smith által összeállított adatbázis (Smith [1992]) alapján a számviteli politika elemek megválasztására irányuló korábbi kutatások eredményeire támaszkodó hipotézist tesztelt, statisztikailag korrekt módszerekkel. (Pierce-Brown–Steele [1999, pp.157-173])

Hipotézisük megfogalmazásakor az alábbi megfontolásokra építettek:

a) Politikai „láthatóság”

A nagyobb vállalkozások politikailag láthatóbbak, jobban „szem előtt vannak”, ezért jobban ki vannak téve bizonyos lobbicsoportok által kiharcolt állami intézkedések hatásainak (erősebb kontroll, jövedelem-átcsoportosítás stb.), ami nyilvánvalóan költségekkel jár. Ugyanakkor ezen vállalkozásoknak több a lehetőségük a „kreatív számvitel” használatára (magasabb szakmai potenciál/tapasztalat, összetettebb tevékenység és szervezet stb.), amelynek révén viszont kikerülhetik ezeket a többlet-költségeket.

b) Hitelek miatti korlátok

Az egyik legbefolyásosabb piaci szereplő a vállalkozások számára a hitelező lehet. Például a bankok kötelezhetik az ügyfelet az osztalék leszorítására, illetve adott likviditási vagy tőkeáttételi szint tartására. Minél közelebb van egy vállalkozás ezen vállalt kötelezettségek megszegéséhez, annál valószínűbb, hogy alkalmaz valamilyen „kreatív számviteli” módszert. Többségében ez valamilyen eredménynövelő módszert jelent. A kimutatott eredmény, a saját tőke maximalizálásával törekednek a tőkeáttétel minimalizálására. Mindezt – véleményük szerint – a vállalkozások hatékonyan meg is tehetik, mivel a bankok az esetek többségében nem tesznek ellenintézkedéseket a számviteli technikák alkalmazása esetén.

c) Üzleti/jövedelmi kockázat

A hullámzó jövedelmek és hullámzó pénzáramlások (cash flow) hajlamossá teszik a vállalkozásokat, hogy olyan számviteli technikákat alkalmazzanak, amelyek által „kisimíthatják” ezeket az ingadozásokat. Ez a fajta „kockázatkezelés” – tapasztalatok szerint – inkább a kisebb és magasabb tőkeáttétellel rendelkező vállalkozásokra jellemző.

d) A menedzsment opportunistá magatartása

A menedzserek díjazásának, jutalmazásának módja (pl.: részvényopció) is hatással lehet a számviteli technikák közötti választásra.

e) Iparági hatások

A szerzők véleménye szerint egyrészt a szolgáltató szektorokban – ahol magas a humán erőforrás aránya – a humántőke költsége döntően közvetlenül az eredmény terhére kerül elszámolásra, szemben a fizikai tőkét (tárgyasult erőforrásokat) erősebben igénylő szektorokkal, ahol annak megszerzésével kapcsolatos kiadások (bekerülési érték összetevők) a mérlegben jelennek meg, ezért ott nagyobb a késztetés a jövedelemnövelő stratégiák alkalmazására, annak érdekében, hogy a közzétett eredményük „összehasonlítható” legyen a tőkeintenzív iparágakkal. Másrészt az egyes iparágak eltérő szabályozottsági szintje közötti különbség is befolyásolja az egyes számviteli technikák alkalmazhatóságának lehetőségét.

A szerzők nullhipotézise az volt, hogy nincs szisztematikus keresztmetszeti különbség az előző tényezők mentén az egyes vállalkozások által alkalmazott számviteli technikák között. A pozitív (vagy alternatív) hipotézis nyilvánvalóan az volt, hogy a számviteli technikák közötti választások szignifikáns kapcsolatot mutatnak – az elmélet és a korábbi kutatások által azonosított, fentiekben részletezett – tényezőkkel.

A hipotézis bizonyítását regressziós modellekre alapozták. Az egyes számviteli technikákat vizsgálták külön-külön és együttesen is. Az eredményváltozó első esetben (modellnél) azt jelentette, hogy egy adott számviteli technikát adott vállalkozásnál alkalmaznak-e vagy sem, azaz a jövedelemnövelés szolgálatába állították-e vagy sem. A második esetben (modellnél) azt jelentette, hogy a számviteli technikák közül hányat alkalmaznak az adott vállalkozásnál.

A független változók szerepét – a fenti tényezőkre visszavezetve – az első modellnél a vállalkozás jövedelmét (logaritmizált), a leányvállalat birtoklását (igen/nem) az iparági szabályozást (igen/nem), a vállalkozás piaci értékét (logaritmizált), az idegen tőke/saját tőke arányát, a kamatfedezeti mutatót, az iparági jellemzőt (termelés/szolgáltatás), a jövedelem volatilitását⁸³, valamint az alkalmazott számviteli technikák számát megjelenítő változók töltötték be. A második modellnél

⁸³ A jövedelem volatilitását a szerzőpáros a vállalkozások előző 10 évi EBIT adatainak standard szórásaként értelmezték. Számviteli adatokra épülő kockázat-számítás.

csak az idegen tőke/saját tőke arány, a kamatfedezeti mutató, az iparági jellemző, az iparági szabályozás mértéke és a leányvállalat(ok) birtoklása került be a magyarázóváltozók közé.

Mindkét modell szerinti vizsgálattal a szerzők a nullhipotézis elvetését, az alternatív hipotézis elfogadását támasztották alá azzal, hogy szignifikáns összefüggést mutattak ki a vállalkozások mérete, eladósodottsága és az iparág szabályozottsága tekintetében.

5.2. A KORÁBBI EMPIRIKUS KUTATÁSOK ÖSSZEGZÉSE, ÉRTÉKELÉSE

A bemutatott empirikus kutatásokkal, azok összehasonlító vizsgálatával kapcsolatban a következőket kívánom kiemelni:

- A vizsgálatok – Smith [1992] munkáját leszámítva – úgy tűnek, hogy a felállított hipotézisek statisztikailag korrekt módon kerültek tesztelésre. Mindazonáltal a minták reprezentativitása és/vagy nagysága a legtöbb esetben – kivéve pl. Hagerman és Zmijewski [1979] [1981] – problémásnak minősíthető, amely az eredmények tekintetében elővigyázatosságra int.
- A Watts és Zimmerman [1978] szerzőpáros munkája egy bevezetés előtt álló standard, számviteli politika elem körül kialakult lobbitevékenységet vizsgál, szemben az összes többivel, amelyek bevezetett, elfogadott számviteli politika elem vagy számviteli technika által hordozott alternatívák közötti választást vizsgálták.
- A Smith [1992], illetve Pierce-Brown és Steele [1999] szerzőpáros által vizsgált számviteli kérdések terjeszkedtek túl az egyedi beszámoló elkészítéséhez kapcsolódó számviteli politika elemeken, illetve a számviteli leképzés témakörén.
- A vizsgálatok részben vagy egészben egyszempontúak (vagy csak egy számviteli politika elemet, vagy többet, de külön-külön elemeznek), illetve részben többszempontúak (a számviteli politika elemeket összefüggő rendszerként értelmezik). Ez utóbbiakhoz sorolható Hagerman és Zmijewski [1981] jövedelem-stratégiai megközelítése, Aitken és Loftus [1994], illetve Pierce-Brown és Steele [1999] portfólió megközelítése. Az egyes modellek statisztikai

értelemben vett magyarázó ereje a többszemponútú vizsgálatoknál rendre magasabb volt az egyszemponútú megközelítéshez képest.

- Az elemzések szinte kizárólag olyan nagyvállalkozásokra irányultak, amelyek a vizsgálat időpontjában az USA, Nagy-Britannia, illetve Ausztrália tőzsdéin szerepeltek. A hazai osztályozások szerint valamennyi nagyvállalkozásnak minősülne, tehát teljesen bizonytalan ezen vizsgálatok eredményeinek a mikro-kis- és közepes vállalkozások szintjén történő értelmezése, reprodukálása. Több szerző is – köztük Hagerman és Zmijewski [1981] – hangsúlyozta, hogy a felállított modell kisebb cégek – értd: „kisebb nagyvállalkozások” – esetében már nem működött.
- A számviteli politika elemek közötti választások vizsgálatakor Kim és Lipka [1994] a piac-alapú megközelítést követte, szemben az összes többi szerzővel, akik a pozitív számvitel elmélet szerint közelítettek (Smith [1992] számviteli technikákkal kapcsolatos „elemzése” mindkettőn kívül esik, de Pierce-Brown és Steele [1999] válasza már a pozitív számviteli megközelítést követi.)
- Valamennyi vizsgálat statikusnak tekinthető abban az értelemben, hogy vagy egy adott időpontban meglévő számviteli politika elem választást (választások kombinációját) próbálja összekapcsolni a vállalkozások jellemzőivel, vagy egy adott időpontban mutatkozó piaci mutató becslése kapcsán minősíti a számviteli eljárásokat. Többek között Aitken és Loftus [1994] hangsúlyozzák, hogy az időbeni alakulást is vizsgálni kellene.
- A hipotézisek (figyelman kívül hagyva Smith [1992] munkáját) elméleti megalapozásakor a haszonmaximalizálás feltételezése rendre kimutatható, amely a pozitív számviteli megközelítéseknel különböző elméletekbe ágyazva jelenik meg.

(A vizsgálatokkal kapcsolatos fontosabb jellemzőket a 2. táblázatban foglaltam össze.)

Annak a kérdéskörnek a megválaszolása kapcsán, hogy egy adott vállalkozásnak az egyes számviteli politika elemeket hogyan kell megválasztania, a korábbi választásokat mikor kell módosítania, vagy egy számviteli politika mikor tekinthető optimálisnak, nyilvánvalóan azt kell tisztázni, hogy mi határozza meg, milyen tényezők befolyásolják a számviteli politikát.

2. táblázat: A bemutatott empirikus vizsgálatok főbb jellemzői

Szerző(k)	Számviteli politika elem(ek)		Minta jellemzői	Hipotézist megalapozó elmélet (feltételezés)	Vizsgálati eredmény (Hipotézisek elfogadása/elutasítása)
	Megnevezése	vizsgálata			
Watts és Zimmermann [1978]	GPLA	egyszempontú	49 nagy tőzsdei vállalkozás, nem véletlen mintavétel	A menedzserek saját hasznukat maximálják	A mérethipotézis valós, a nagyobb cégek alacsonyabb jövedelemért lobbiznak
Hagerman és Zmijewski [1979]	Értécsökkenési leírással, készletértékeléssel, beruházási adókedvezménnyel, illetve nyugdíjalappal kapcsolatos elszámolások	külön-külön egyszempontú	300 nagyvállalkozás, reprezentatív minta	A menedzserek saját hasznukat maximálják	Bónusz- és mérethipotézis valós, a tőkeintenzitás és a piaci kockázat nem szignifikáns
Dhaliwal [1980]	Feltárási költségek elszámolása(FC/SE módszer)	egyszempontú	66 nagy olajipari cég, nem véletlen mintavétel	A menedzserek saját hasznukat maximálják	Az idegen tőke/saját tőke hipotézis valós, az eladósodottak FC módszert alkalmaznak.
Hagerman és Zmijewski [1981]	Értécsökkenési leírással, készletértékeléssel, beruházási adókedvezménnyel, illetve nyugdíjalappal kapcsolatos elszámolások	jövedelemstratégiák, többszempontú	300 nagyvállalkozás, reprezentatív minta	A menedzserek saját hasznukat maximálják	Bónusz-, idegen tőke/saját tőke, illetve politikai költség (méret és koncentráció) hipotézisek igazoltak, továbbra sem szignifikáns a piaci kockázat és a tőkeintenzitás
Daley és Vigeland [1983]	Kutatás-fejlesztés költségeinek elszámolása	egyszempontú	313 nagyobb vállalkozás, nem véletlen kiválasztás	Menedzserek magatartása, szerződések miatti korlátok	Méret- és hitelszerződés (áttételi, osztalékkifizetési, kamatfedezeti korlátozások, nyilvános adósság) hipotézisek valóságok
Dhaliwal [1988]	Értécsökkenési leírás (lineáris/gyorsított)	egyszempontú	183 nagyvállalkozás, nem véletlen kiválasztás	A menedzserek saját hasznukat maximálják	Magas üzleti kockázat melletti magas áttételnél inkább lineáris écs. – valós. Magas üzleti kockázatnál nagyobb méret inkább gyorsított écs. – elvetve.

(2. táblázat folytatása)

Szerző(k)	Számviteli politika elem(ek)		Minta jellemzői	Hipotézist megalapozó elmélet (feltételezés)	Vizsgálati eredmény (Hipotézisek elfogadása/elutasítása)
	Megnevezése	vizsgálata			
Kim és Lipka [1991]	Feltárási költségek elszámolása(FC/SE módszer)	egyszempontú	57 olajipari vállalkozás, nem véletlen kiválasztás	Modern portfólió elmélet	Lényeges különbség a piaci kockázat FC, ill. SE módszer szerinti adatokból történő becslése között, de nem biztos, hogy egyik jobb, mint a másik.
Aitken és Loftus [1994]	15 számviteli politika elem	portfólió megközelítés, többszempontú	37 nagyvállalkozás (cég és tröszt), nem véletlen kiválasztás	„Costly contracting” elmélet	Bónuszhipotézis valós, hitelszerződés és politikai költség hipotézis nem
Smith [1992]	12 jövedelemnövelő számviteli technika	többszempontú	200 legnagyobb tőkeerejű tőzsdei cég Nagy-Britanniában	Kimutatott jövedelem maximalizálása(!)	Iparági hovatartozástól függő mértékben, de minden vállalkozás alkalmaz jövedelem-növelő technikát
Pierce–Brown és Steele [1999]	12 jövedelemnövelő számviteli technika	külön-külön és portfólió megközelítés, egy- és többszempontú	200 legnagyobb tőkeerejű tőzsdei cég Nagy-Britanniában	Ügynök elmélet	Méret, áttétel és iparági szabályozás statisztikailag szignifikáns

A piac-alapú megközelítés nem kecsegtet a kérdéskörben használható válaszokkal, ugyanis egy adott vagyoni elem értékeléséhez felkínált értékelési alternatívák a megbízható és valós összkép bemutatását hivatottak szolgálni, amely nem feltétlenül jelenti a piaci értékítélet szerinti képet. Továbbá, ha az alternatívák közötti választások hatással vannak a vállalkozások tényleges piaci értékére, akkor a hasznosabbnak mondott, a piaci értékítéletet jobban tükröző összképnél is fontosabb lesz a tényleges piaci érték befolyásolásában rejlő gazdasági előny vagy hátrány a vállalkozásoknál.

A kreatív számvitel azzal, hogy összegyűjti azokat az eljárásokat, amelyekkel eltérő összképet lehet a számviteli beszámolás során „előállítani”, nem tud a számviteli politika kialakításakor érvényesülő hatótényezzőkre rámutatni.

A pozitív számviteli megközelítés az előzőekben bemutatott vizsgálatok alapján alkalmasnak tűnik a válaszok megtalálására, azonban az alkalmazás határainak kijelölése érdekében elemezni szükséges a vizsgált hipotézisek háttérében álló elméletek hatókörét és az egy adott időpontban megfigyelt számviteli gyakorlat általánosításának veszélyét. Watts és Zimmerman szerzőpáros „Pozitív számvitel elmélet” című könyvének (Watts–Zimmerman [1986]) megjelenését követően egyre többen ismerték fel a megközelítés gyenge pontjait. A megközelítés egyik legátfogóbb bírálatát Sterling munkája tárja elénk (Sterling [1990, pp. 97-135]). Sterling a pozitív számvitel elmélettel szembeni érveit alapvetően két fontosabb témakör mentén tárgyalja, amelyek Watts és Zimmerman – fentiekben hivatkozott könyvének – pozitív számvitel elmélettel kapcsolatos összefoglaló megállapításaihoz kapcsolódnak. Véleménye szerint a könyv szerzői minden más számviteli elméletet tudománytalannak nyilvánítanak, mert azok nem a számviteli gyakorlatot (accounting practices) tanulmányozzák és mert nem értékmentések (value-free).

Az értékekkel kapcsolatos kérdések kerülése szerintük tudományos (lévén pozitív vagy leíró), míg más elméletek tudománytalanok (lévén normatív vagy előíró), mivel értékkel kapcsolatos kérdéseket vetnek fel. Sterling szerint a számviteli gyakorlat tanulmányozása alatt nem a számviteli módszerek önmagában vett tanulmányozását kell érteni⁸⁴, hanem a számviteli módszerek, illetve a módszerek segítségével megjelenített

⁸⁴ Egy kartográfiai hasonlaltal is él, miszerint a kartográfia által vizsgált jelenség nem a térkép, hanem az általa reprezentált terület. A térkép nem lehet azonos a területtel.

kép viszonyát a gazdasági valósághoz, vagy annak idealizált képéhez. A számviteli módszerek vizsgálata csak a problémát jeleníti meg, de nem ad semmilyen megoldási javaslatot a probléma megoldásához.

Megítélésem szerint az értékkel kapcsolatos kérdések kerülése eleve ellentmondásos akkor, ha valamely értékfelfogás érvényesítésére kijelölt eszközök, módszerek vizsgálatára vállalkozunk. A pozitív számviteli megközelítés valójában mégsem értékmentes és nem csak a módszerekre koncentrálna, hiszen különböző normatív elméletekre támaszkodik. A menedzserek saját hasznuk maximalizálására irányuló törekvésének feltételezése lényegében a menedzserek normatív viselkedésére épít, amely a vállalkozásoknál alkalmazott módszerek különbözőségeit azonban csak részben képes lefedni.

Véleményem szerint a számviteli politika elemek megválasztásának kérdéskörét vissza kell helyezni a vállalkozásoknál érvényesülő érdekek erőterébe és a vállalkozásokra nézve kell a politikaválasztás hatásait vizsgálni. Tekintettel arra, hogy a vizsgált számviteli értékelési eljárásoknak nem a gazdasági valóságot, hanem arról egy előre meghatározott nézőpontból alkotott értékítéletet kell megjeleníteni, szükségesnek tartom a normatív számviteli megközelítéssel való kapcsolat fenntartását.

6. HIPOTÉZISEK FELÁLLÍTÁSA

6.1. HIPOTÉZISEK MEGALAPOZÁSA

Az előző fejezetekben világossá tettem, hogy a számviteli értékelési eljárások megválasztásával kapcsolatban a klasszikus számvitel elmélet szerinti megközelítést tartom irányadónak, amely hordozza mindazt a normativitást, amely képes a választással kapcsolatos gyakorlatot minősíteni, a feltárt problémákra megoldási javaslatot adni. A 3.1. fejezetben kidolgozott tézisek a választással kapcsolatos – elméletileg várható – problémákat rendszerezik, összhangban a koalíciós elmélettel.

A számviteli törvény szerinti megbízható és valós összkép érvényesülését hazánkban – feltételezésem és ezirányú tapasztalataim alapján – egyrészt az veszélyezteti, hogy egyes számviteli értékelési eljárások tényleges gazdasági előnyt/hátrányt hordoznak, másrészt a törvény hatálya alá tartozó vállalkozások érdekhordozói körei lényeges eltéréseket mutatnak a makroszabályokban feltételezett érdekhordozói körhöz képest. Harmadrészt nem minden vállalkozásnál rendszeresített a könyvvizsgálat, így ezeknél a vállalkozásoknál a könyvvizsgálat intézménye nem tudja a megbízható és valós összkép „felé” terelni a vállalkozásokat. Mindezekre nézve állítottam fel az 1., 2. és 3. számú hipotézist.

A nagyvállalatok viszonylatában feltehetően nem mutatkozik lényeges különbség az érdekhordozói körben, illetve valamennyien könyvvizsgálatra kötelezettek, így az értékelési eljárás-kombináció és egyes vállalati jellemzők közötti összefüggés vizsgálatával várhatóan lehetőség nyílik a gazdasági valóság befolyásolására irányuló törekvésre rámutatni. Ilyen összefüggést jelenítenek meg a 4., 5. és 6. számú hipotézisek.

Ez utóbbi hipotézisek olyan módon kerültek megfogalmazásra, hogy azok a pozitív számvitel alapján álló, korábbi empirikus megközelítések gondolatmenetét követve ellenőrizhetők legyenek. Fontosnak tartom azonban annak a különbségnek a hangsúlyozását, hogy a számviteli értékelési eljárásokat alapvetően összefüggő rendszerként értelmezem, amelyben az egyes eljárások eltérő megválasztása által okozott hatások szerinti relatív súlyokra épül az egyes vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának (jövedelemnövelő vagy -csökkentő) minősítése, számviteli stratégiája.

A számviteli stratégiával kapcsolatos hipotézisek azért kerültek a „sor végére”, mert álláspontom szerint csak az érdekhordozók számviteli értékelési eljárásokkal kapcsolatos motivációs rendszerének, a befolyásoló tényezőknek a feltérképezése után lehet az alapul szolgáló megközelítést a gyakorlat leírásához haszonnal alkalmazni.

6.2. HIPOTÉZISEK MEGFOGALMAZÁSA

Az előzőekben ismertetett feltételezések és megfontolások alapján felállított hipotéziseim a következők:

1. hipotézis:

A számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakításának hazai gyakorlatában szignifikáns módon megjelenik a vállalkozás közgazdasági értékének befolyásolására irányuló törekvés.

2. hipotézis:

A hazai gyakorlatban a kisebb vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor érvényesülő szempontok lényeges eltérést mutatnak a nagyobb vállalkozásoknál megjelenő szempontoktól.

3. hipotézis:

A hazai gyakorlatban azon kisebb vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor érvényesülő szempontok, amelyek beszámolóját könyvvizsgáló hitelesíti, lényeges eltérést mutatnak az ilyen kötelezettséggel nem bíró vállalkozások szempontjaitól.

4. hipotézis:

A hazai gyakorlatban azok a nagyvállalatok, amelyek eladósodottak, nagyobb valószínűséggel választanak jövedelemnövelő számviteli stratégiát.

5. hipotézis:

A hazai gyakorlatban azok a nagyvállalatok, amelyek jelentős társasági nyereségadó kedvezménnyel rendelkeznek, nagyobb valószínűséggel jövedelemnövelő számviteli stratégiát követnek.

6. hipotézis:

A hazai gyakorlatban azok a nagyvállalatok, amelyek vezetői érdekeltségi rendszere számviteli jövedelemfüggő, nagyobb valószínűséggel választanak jövedelemnövelő számviteli stratégiát.

7. HIPOTÉZISEK ELLENŐRZÉSE

7.1. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT TERJEDELME

7.1.1. Az elemzési feladatok pontosítása

_____Az empirikus vizsgálat terjedelmét az elvégzendő elemzési feladatok tartalmi és módszertani megközelítésének pontosítása után lehet kijelölni.

_____Az 1., 2. és 3. hipotézis ellenőrzéséhez szükséges vizsgálatok tartalmukat tekintve a magyarországi vállalkozások (számviteli politikájában és/vagy értékelési szabályzatában rögzített) értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor szerepet játszó tényezőkre irányulnak. Ezen tényezők megfigyelésekor alapvetően az egyes vállalkozások megkérdezésére lehet támaszkodni. Az 1. és a 2. hipotézis esetében további lehetőséget kínál a könyvvizsgálók ezirányú tapasztalatainak feltérképezése is. A befolyásoló tényezők különböző aspektusból történő felmérése – megítélésem szerint – egyben biztonságosabbá is teszi a témakör vizsgálatát azáltal, hogy lehetővé teszi a vállalkozások önmagukról adott értékelésének a könyvvizsgálók vállalkozások körében szerzett tapasztalataira épülő véleményével történő összevetését. A 3. hipotézis vonatkozásában a könyvvizsgálók tapasztalataira nyilvánvalóan nem lehet építeni, hiszen a hipotézis ellenőrzésekor éppen azon vállalkozások értékelési eljárás kombinációjának kialakítását befolyásoló tényezők közötti különbséget kell vizsgálni, amelyek beszámolóját könyvvizsgáló hitelesíti, illetve amelyek könyvvizsgálatra nem kötelezettek.

_____A 4., 5. és 6. hipotézis teszteléséhez egyrészt a hazai nagyobb vállalkozások értékelési eljárás kombinációit szükséges megfigyelni, lehetőség szerint olyan módon, hogy elemezhető legyen az egyes választott eljárások (illetve kombinációjuk) hatása a vállalkozások vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetére. Másrészt adatokat kell gyűjteni ezen vállalkozások legfontosabb jellemzőiről, különösen az eladósodottságuk mértékéről, a társasági adókedvezményeikről és a vezetői érdekeltségi rendszerükről. Az adatfelvétel tervezésekor számolnom kellett azzal is, hogy ezeknek az információknak csak a töredéke található meg a vállalkozások éves beszámolójában, többnyire nem nyilvánosak, továbbá a vállalkozások adózási magatartására, szokásaira is következtetni lehet belőlük, ezáltal a vállalkozások legföltettebb belső információihoz tartoznak.

Az 1., 2. és 3. hipotézis és azok ellenőrzésének kapcsán fontos rögzítenem, hogy a **kisebb vállalkozások** közé a mikro- és kisvállalkozásokat sorolom, míg a **nagyobb vállalkozások** fogalma alatt a közép- és nagyvállalkozásokat értem. A vállalkozások mikro-, kis-, közép- vagy nagyvállalkozás kategóriájába történő besorolásakor a hatályos hazai jogszabályokban megjelenő minősítést alkalmazom⁸⁵.

A könyvvizsgálók nagy száma és a hazai vállalkozások körében az alapsokaság különösen jelentős nagysága miatt valamilyen mintavételi eljárás alkalmazása mellett döntöttem. A könyvvizsgálók, illetve a kisebb és nagyobb vállalkozások esetén *reprezentatív mintát eredményező statisztikai mintavételi eljárást* alkalmaztam. A 4., 5. és 6. hipotézishez kapcsolódva az előzőekben jelzett belső információk visszatartása, továbbá az 5. fejezetben bemutatott – hasonló témakörben végzett empirikus – kutatások azon eredménye miatt, miszerint a vizsgált összefüggések csak igazán nagy vállalkozásoknál voltak kimutathatók, az ország legnagyobb vállalkozásai közül *nem véletlen kiválasztást* követve alakítottam ki mintát. A ténylegesen alkalmazott mintavételi eljárásokat és a kialakult mintákat a következő fejezetpontban mutatom be.

Az egyes hipotézisek kapcsán a könyvvizsgálóktól, a kisebb vagy nagyobb vállalkozásoktól, illetve az igazán nagy vállalkozásoktól elvárt különféle információk „konszolidálása” után az adatgyűjtéshez háromfajta kérdőívet (a továbbiakban: „A”, „B” és „C” típus) állítottam össze. Az „A” típusú kérdőívet a könyvvizsgálók, a „B” és „C” típusú kérdőíveket pedig a vállalkozások részére készítettem.

Az „A” kérdőív a könyvvizsgálók körében arra kérdezett rá, hogy mit tapasztaltak munkájuk során (külön) a mikro- és kisvállalkozásoknál, illetve a közép- és nagyvállalkozásoknál a számviteli értékelési eljárások megválasztásánál, a számviteli politika kialakításánál szerepet játszó (észlelt, megfigyelt) tényezőkkel kapcsolatban.

A „B” kérdőív IV. része a vállalkozások körében ugyanezekre a tényezőkre fókuszált, a méretre, az érdekhordozói kör összetételére és más lényegesnek ítélt vállalati jellemzőkre vonatkozó I., II. és III. részben szereplő kérdésekkel együtt. A „B” típusú kérdőív V. része a vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjára vonatkozóan tartalmazott – többnyire – zárt kérdéseket, módszeresen feldolgozva a

⁸⁵ Alkalmazott minősítés: mikrovállalkozás (10 főnél kevesebb foglalkoztatott, maximum 700 millió Ft/év nettó árbevétel vagy 500 millió Ft mérlegfőösszeg), kisvállalkozás (50 főnél kevesebb foglalkoztatott, maximum 700 millió Ft/év nettó árbevétel vagy 500 millió Ft mérlegfőösszeg), középvállalkozás (250 főnél kevesebb foglalkoztatott, maximum 4000 millió Ft/év nettó árbevétel vagy 2700 millió Ft mérlegfőösszeg), nagyvállalkozás (250 fő feletti foglalkoztatott).

hatályos számviteli szabályok alapján felkínált választási lehetőségeket. (Egyszerűsítés céljából ezeket a választási lehetőségeket a továbbiakban többnyire számviteli politika elemként említem.)

A „C” típusú kérdőív az egyes számviteli politika elemek relatív fontosságának becslésére, az egyes számviteli politika elemek jelenlegi beállításának vagyona, jövedelemre gyakorolt hatásaira, a számviteli politika 1997 és 2001 közötti jelentősebb módosulásaira, illetve a társasági adóalap-korrekciós tényezőkre irányuló kérdéseket fogalmazott meg az igazán nagy vállalkozásokra (továbbiakban: nagyvállalatok) nézve.

Az adatgyűjtést a nagyvállalatoknál („B” és „C” kérdőív) személyes, a többi vállalkozás („B” kérdőív), illetve a könyvvizsgálók („A” kérdőív) körében postai úton történő adatfelvételre alapoztam. Hangsúlyoznom szükséges, hogy a hatályos előírásokat követve a kérdőívek mindegyik oldalán és a postai úton történő adatfelvételhez készített kísérőlevélen egyaránt feltüntetésre került: „Az adatszolgáltatás nem kötelező! Az adatgyűjtés statisztikai célra történik!”⁸⁶. Ennek a követelménynek a maradéktalan és következetes érvényesítése az adatgyűjtés tervezésekor is figyelembe vett hatást váltott ki, nevezetesen számos megkeresett azonnal elzárkózott az együttműködéstől⁸⁷. A válaszadási hajlandóság fokozása érdekében mind a kísérőlevelekben, mind szóbeli megkereséseknél kiemelésre került, hogy az adatok feldolgozása név nélkül (anonim) módon történik, ezért a kérdőíven semmilyen nevet, címet, azonosítót nem szabad feltüntetni. A visszaküldési arány növelése érdekében valamennyi postai úton kiküldött kérdőívhez megcímezett (nyomdai úton előállított) és bérmentesítés nélkül feladható válaszborkerület került csatolásra. (A kérdőíveket és a postai úton történő adatgyűjtésnél az „A” és „B” kérdőívhez csatolt kísérőleveleket lásd a 2. mellékletben.)

⁸⁶ A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 16 § (1), illetve a törvény végrehajtásával foglalkozó 170/1993 (XII.3.) Korm. rendelet 15 § (1) bekezdése az önkéntességen alapuló felméréseknél, a felmérés dokumentumain az idézett szöveg feltüntetését követeli meg, illetve személyes (kikérdezéses) felvétel esetén annak szóban történő külön kihangsúlyozását.

⁸⁷ A kérdőívek postázása után több tíz telefonhívást kaptam, amelyben közölték a megkeresettek, hogy a felmérést újszerűnek és érdekesnek ítélik, szívesen megismernék majd a felmérés eredményeit, de mivel az adatszolgáltatás „hangsúlyozottan” nem kötelező inkább nem vesznek részt benne.

7.1.2. A mintavételi eljárások és a minták bemutatása

Ebben a fejezetpontban az alkalmazott mintavételi eljárások és a minták általános bemutatására kerül sor. Előljáróban hangsúlyozni kívánom, hogy a reprezentatív megfigyelések esetében a mintavételi eljárás lebonyolításánál fokozottan ügyeltem arra, hogy az adott eljárást megalapozó matematikai-statisztikai törvények szabadon érvényesülhessenek és az axiómák ne sérüljenek.

7.1.2.1. A könyvvizsgálók mintája

A könyvvizsgálók alapsokaságának meghatározásakor a következő megfontolásokból indultam ki. Egyrészt a Magyar Könyvvizsgálói Kamara (továbbiakban: MKVK) tagjai közül csak a természetes személy könyvvizsgálókra érdemes a vizsgálatot kiterjeszteni, hiszen a nem természetes személy tagok (könyvvizsgáló társaságok) esetenként több természetes személy könyvvizsgálóval dolgoznak⁸⁸, illetve nem minden természetes személy könyvvizsgáló kötődik bejegyzett könyvvizsgáló társasághoz. Másrészt csak az aktív (tevékenységét nem szüneteltető) tagok körében célszerű adatokat gyűjteni. Mindezekre tekintettel a könyvvizsgálók alapsokaságát az MKVK nyilvános tagnyilvántartásában⁸⁹, 2002. december 18-án aktív természetes személy könyvvizsgálóként szereplő 3679 fő aktív tagban határoztam meg.

A minta kialakításakor arra törekedtem, hogy statisztikai értelemben nagy mintához (100 vagy annál több elemből álló minta, tekintet nélkül a sokasági eloszlásfüggvény ismeretére) jussak. Kedvezőtlen mértékű, 10%-os visszaérkezési arányt⁹⁰ feltételezve egy minimálisan 100-as mintanagyság eléréséhez tehát $(100/0,1=)$ 1000-es induló elemszámra volt szükség. A mintavételt megalapozó lajstromban, az egyébként fővárosra és a megyékre bontott nyilvántartás egységesítése után az egyes tagok 1-től 3679-ig terjedő lajstromszámot kaptak, majd a véletlenszám generátorral (RND-függvény) 1000 db 1 és 3679 közé eső egész számú sorszámmal állítottam elő. Ezekhez a sorszámmal kapcsolódó lajstromszámok alapján azonosítottam a

⁸⁸ Említést érdemel, hogy a könyvvizsgáló társaságok esetében a könyvvizsgálói tevékenység legalább egy természetes személy könyvvizsgáló ezirányú jogosultságán nyugszik.

⁸⁹ Megtalálható pl.: www.mkvk.hu internetes honlap tagok, társaságok menüpontjának aktív tagok alpontjában.

⁹⁰ Az „A” típusú kérdőívhez hasonló, kevés kérdést tartalmazó, viszonylag gyorsan kitölthető, postai úton történő felmérés esetén – hazai viszonyok között széles körben – tapasztalt 10 és 20% közötti visszaérkezési arányból kiindulva.

mintaelemeket. A kiválasztott 1000 mintaelemet ezt követően a postai feldolgozás megkönnyítése érdekében szétválogattam budapesti és vidéki címek szerint. Ennek során derült ki, hogy éppen 400 fő budapesti és 600 fő vidéki könyvvizsgáló került a mintaelemek közé.

A kérdőívek kiküldését követően 13 db érkezett vissza az MKVK nyilvántartásában rejlő „pontatlanságra” visszavezethető okból⁹¹. Az adatgyűjtés 2003. március 12-én került lezárásra, az addig beérkezett válaszlevelek száma 254 db volt. A feldolgozás során megállapítást nyert, hogy 4 db értékelhetetlen⁹², így kerekén 250 kérdőív dolgozható fel. Ez a visszaérkezési arány az előzetes várakozásaimat jóval meghaladta és – figyelemmel az alkalmazott mintavételi eljárásra – megállapítható, hogy a könyvvizsgálókkal kapcsolatos elemzésekhez reprezentatívnak tekinthető nagy mintával rendelkezem.

A feldolgozott kérdőívek alapján a mintaelemekre vonatkozóan két jellemzőt lehet kiemelni. Egyrészt a 250 könyvvizsgáló közül 4 fő csak közép- és nagyvállalkozásoknál, 81 fő csak mikro- és kisvállalkozásoknál szerzett tapasztalataira alapozva válaszolt. A maradék 165 fő a kisebb és a nagyobb vállalkozásokról egyaránt rendelkezik ezirányú tapasztalattal. Másrészt megállapítható, hogy a 250 könyvvizsgáló által adott válaszok 1974 mikro-, 1822 kis-, 670 közép- és 216 nagyvállalkozás, mindösszesen 4682 vállalkozásnál szerzett tapasztalatokat tükröznek.

7.1.2.2. A nagyobb vállalkozások mintája

A nagyobb vállalkozások alapsokaságát azoknak a hazai közép- és nagyvállalkozásoknak a körére értelmeztem, amelyek a 2.1. fejezetpontban részletezett vállalkozási tevékenységet folytatnak. A hazai cégnyilvántartás nem tartalmaz arra vonatkozó adatokat, hogy az adott vállalkozás mikro-, kis-, közép, illetve nagyvállalkozásnak minősül-e. Az elemzésekhez mind a kisebb, mind a nagyobb vállalkozások esetében nagy minta összeállítását tűztem ki célul. Az az eljárás, hogy az összes vállalkozás által alkotott sokaságból kiválasztott mintából, a visszaérkezett

⁹¹ A nem kézbesíthető 13 levélből 9-nél a címzett elköltözött, 3-nál pedig a cím volt elégtelen. További 2 fő az adott címen ismeretlen volt, 1 fő pedig elhalálozott.

⁹² Két kérdőív erősen hiányosan volt kitöltve, egy további üresen jött vissza az illető személy azon megjegyzésével, hogy statisztikai felmérésekben elvből nem vesz részt. Egy újabb üresen visszaérkezett kérdőíven pedig az az egyéb megállapítás szerepelt, hogy nem tudja a kérdőívet kitölteni, mert nem érti a kérdéseket.

kérdőíveken szereplő adatok alapján képezek részmintákat, nem volt követhető, mert csak minden közel huszadik vállalkozás minősül közép- vagy nagyvállalatnak⁹³. Így azt a megoldást választottam, hogy az alapsokaságot bontottam szét kisebb és nagyobb vállalkozásokra, majd azokból vettem mintát.

A munka első lépéseként az egyetemen rendelkezésre álló, közép- és nagyvállalkozásnak minősülő vállalkozásokról készült névjegyzék alapján, a Magyarországon működő, cégbíróságok által vezetett cégnyilvántartás adataira épülő CD-Céghírek, 2002. decemberi állapotot tükröző kiadványából⁹⁴ származó információk alapján „leválogattam” azokat, amelyek nem a kutatással érintett vállalkozási tevékenységet folytatnak. Az így megmaradt 19201 nagyobb vállalkozást vettem fel a lajstromba, minden vállalkozáshoz hozzárendelve egy sorszámot. A nagy minta eléréséhez a legrosszabbnak hitt, 7%-os visszaérkezési arány⁹⁵ bekövetkezése esetén is egy $(100 / 0,07 = 1429)$ kerekítve 1400-as induló elemszám elegendőnek tűnt. Az induló mintaelemek kiválasztása a véletlenszám generátorral 1400 db 1 és 19201 közé eső egész számú sorszámot állítottam elő. Ezekhez a sorszámokhoz kapcsolódó lajstromszámok alapján választottam ki a mintaelemeket. A kiválasztott 1400 vállalkozás nevéhez a CD-Céghírekből külön kigyűjtésre került a vállalkozások címe. 2003. január 14-ig folyamatosan 433 fővárosi és 967 vidéki nagyobb vállalkozás részére postáztam a „B” kérdőívet⁹⁶.

A kérdőívek közül mindössze 15 db érkezett vissza a nyilvántartásban szereplő név és cím hibája miatt⁹⁷. Az adatgyűjtés 2003. április 1-jén került lezárásra, az addig beérkezett válaszevelek száma 46 db volt. A feldolgozás során megállapítást nyert,

⁹³ Történetesen egy 10%-os visszaérkezési arányt alapul véve és 100-as részmintában gondolkodva ahhoz, hogy a nagyobb vállalkozások részmintája elérje a 100-at, legalább $(100/0,1 \cdot 20 =)$ 20 000-es induló elemszámmal kellett volna dolgoznom.

⁹⁴ A kutatáshoz használt egyetemi számítógépekre a CD-Céghírek telepítése – külön kérésre – az egyetem többfelhasználós előfizetése alapján került sor.

⁹⁵ A „B” típusú kérdőívhez hasonló, sok kérdést tartalmazó, viszonylag hosszabb idő alatt kitölthető, postai úton végrehajtott felmérés esetén a hazai gyakorlatban tapasztalt 7 és 15% közötti szokásos visszaérkezési arányból indultam ki.

⁹⁶ Annak érdekében, hogy az anonim módon, feladó neve, címe, stb. feltüntetése nélkül visszaérkező „B” kérdőívek közül kiválogatható legyen a kisebb és a nagyobb vállalkozásokhoz küldött kérdőív, szükségessé vált, hogy a „B” kérdőívek nyomdai előállításakor a kérdőív címe eltérő módon készüljön. A felmérés során az álló és aláhúzott cím jelezte a nagyobb vállalkozások kérdőíveit, szemben a dőlt betűvel szedett kisebb vállalkozásoknak küldött kérdőív címmel.

⁹⁷ A sikertelen kézbesítés posta által megjelölt oka 2 esetben az volt, hogy a címzett ismeretlen, 11 esetben a címzett elköltözött és 2 esetben a megadott cím volt elégtelen, hiányos.

hogy 12 db értékelhetetlen⁹⁸ és csak 34 kérdőív használható fel. Ez a visszaérkezési arány az előzetes várakozásoktól jóval elmaradt, ezért a kialakult mintát kellő körültekintéssel kellett felhasználnom⁹⁹. A 4., 5. és 6. hipotézisek ellenőrzése kapcsán a minta használhatóságát azzal erősítettem meg, hogy a 34 vállalkozásra nézve 1997 és 2001 közötti öt évre vonatkozó adatokkal rendelkeztem, így a vizsgált kérdésektől és azok összekapcsolásától függően általában 140 és 170 közötti vállalatévet tudtam előállítani, korábbi évek adataiban előforduló hiányosságoktól függően. Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy a nagyobb vállalkozásokkal kapcsolatos vizsgálatokhoz elegendő elemszámú és minőségű, reprezentatívnak tekinthető mintával rendelkezem.

A kérdőívek feldolgozása alapján a 34 vállalkozás legfontosabb jellemzőit a 3. táblázatban foglaltam össze.

**3. táblázat: A nagyobb vállalkozások mintájába bekerültek 2001. évi
gazdálkodásának legfontosabb jellemzői**

Megnevezés	Mérték- egység	Átlag (mean)	Szórás (std.dev.)	Mini- mum	Maxi- mum
Befektetett eszközök	millió Ft	889	1 445	33	6 433
Saját tőke	millió Ft	1 151	1 985	46	9 695
Mérlegfőösszeg	millió Ft	2 118	3 750	120	16 957
Értékesítés nettó árbevétele	millió Ft	4 535	10 751	172	47 783
Adózás előtti eredmény	millió Ft	307	781	-20	4 345
Adófizetési kötelezettség	millió Ft	31	53	0	237
Mérleg szerinti eredmény	millió Ft	193	717	-20	4 201
Foglalkoztatottak átlagos statisztikai állományi létszáma	fő	242	278	18	1 177

⁹⁸ Valamennyi kérdőív erősen hiányosan volt kitöltve. Többnyire a vállalkozást jellemző fontosabb adatokra, információkra (különösen a „B” kérdőív II. és III. része), valamint a számviteli politika választásokra vonatkozó válaszok hiányoztak, de a számviteli politika-választást befolyásoló tényezők között is gyakori volt a válaszok elmaradása. Fontos megjegyezni, hogy a feldolgozott kérdőívek között is előfordult, hogy néhány vállalkozás mérleg- és eredmény adatai a 2001 előtti években hiányosak voltak.

⁹⁹ A 30-nál nagyobb elemű mintát már nagy mintának tekinthetjük, ha a sokasági eloszlásról legalább annyit tudunk, hogy az unimodális és csak mérsékelten ferde.

7.1.2.3. A kisebb vállalkozások mintája

A kisebb vállalkozások alapsokaságát úgy határoztam meg, hogy az előzőekben már hivatkozott CD-Céghírek 2002. decemberi kiadványában szereplő, Magyarországon bejegyzett cégeket leszűkítettem a rendben működő szövetkezetekre és társaságokra (ide értve a közös vállalatokat és az erdőbirtokosságokat is)¹⁰⁰. Ilyen kritériumnak 443 371 cég felelt meg, amelyből még ki kellett szűrni az előzőek szerinti 19201 közép- és nagyvállalkozást, majd az így megmaradt 424 170 cég alkotta sokaságot tekintettem a mikro- és kisvállalkozások alapsokaságának.

A véletlen kiválasztás során ezen 424 170 vállalkozás egyértelműen hozzárendelt sorszámokkal ellátott állománya alkotta a lajstromot. A nagy minta eléréséhez a nagyobb vállalkozások mintavételi eljárásánál feltételeztem, 7%-os visszaérkezési arányt, továbbá a kisebb vállalkozások körében valószínűsíthető nagyobb „lemorzsolódás” és a cégnyilvántartással kapcsolatos bejelentési kötelezettségek „elhanyagolása” miatti helytelen nevek és címek előfordulását feltételezve 5%-os rátartással ($100 / 0,07 \cdot 1,05 = 1500$) egy 1500-as induló elemszám kiválasztása megalapozottnak látszott.

Az induló mintaelemek kiválasztását az előző mintavételi eljárásoknál leírt módon, a véletlenszám generátor segítségével előállított sorszámokhoz tartozó vállalkozások nevének és címének „leválogatása” útján végeztem el. A további szükséges előkészítő munkák elvégzése után, 2003. január 10-ig folyamatosan 619 fővárosi és 881 vidéki kisebb vállalkozás részére történt meg a „B” kérdőívek postázása.

A kérdőívek közül 213 db érkezett vissza – döntően – a nyilvántartásban szereplő adatok hibája, illetve elavultsága miatt¹⁰¹. Az adatgyűjtés 2003. április 30-án került lezárásra, az addig beérkezett válaszlevelek száma 57 db volt. A feldolgozás során

¹⁰⁰ A vízközmű társulatok, a vízgazdálkodási társulatok és a lakásszövetkezetek, mint egyéb szervezetek azért kerültek kiszűrésre, mert azok kívül esnek a kutatási területen. Az egyéni cégek, egyéni cégeként bejegyzett egyéni vállalkozások, magánvállalkozások, a polgári jogi társaságok és a külföldi székhelyű vállalkozások kereskedelmi képviselői pedig azért nem tartozhatnak az alapsokasághoz, mert nem terjed ki rájuk a számviteli törvény hatálya (2000. évi C. törvény 2. § (3) bekezdés).

¹⁰¹ Ez a nagyon magas arány különösen elgondolkodtató, mert véleményem szerint csak egy „naprakész”, kellőképpen frissített hivatalos cégnyilvántartás tudja betölteni a vele szemben támasztott követelményeket. A kézbesítés elmaradásának a visszaérkezett borítékokon a posta által megjelölt okai a következők voltak: 51 esetben a címzett ismeretlen, 139-nél a címzett elköltözött, 16-nál a címzett vállalkozás megszűnt, 5 esetben a levélszekrény hiányzott, 1 esetben nem tartózkodott senki az adott címen és végül 1 esetben nem találtak átvételre jogosult személyt.

megállapítást nyert, hogy 14 db értékelhetetlen¹⁰², és csak 43 kérdőív adatainak rögzítése indokolható. Ennél a mintánál is jelentősen elmaradt az előzetes várakozásoktól a visszaérkezési arány, de az előző fejezetpontban vázoltakra tekintettel megállapítható, hogy a kisebb vállalkozásokkal kapcsolatos vizsgálatokhoz is elegendő elemszámú és minőségű, reprezentatívnak tekinthető mintával rendelkezem.

A mintába került 43 vállalkozás 2001. évi gazdálkodásának legfontosabb jellemzőit a 4. táblázatban foglaltam össze.

4. táblázat: A kisebb vállalkozások mintájába tartozók 2001. évi gazdálkodásának legfontosabb jellemzői

Megnevezés	Mérték- egység	Átlag (mean)	Szórás (std.dev.)	Mini- mum	Maxi- mum
Befektetett eszközök	ezer Ft	19 535	28 063	0	154 904
Saját tőke	ezer Ft	28 690	37 780	-885	156 406
Mérlegfőösszeg	ezer Ft	56 673	73 119	1 147	294 925
Értékesítés nettó árbevétele	ezer Ft	107 515	143 730	64	484 604
Adózás előtti eredmény	ezer Ft	8 056	14 089	-4 259	63 540
Adófizetési kötelezettség	ezer Ft	1 046	1 718	0	6 111
Mérleg szerinti eredmény	ezer Ft	5 834	12 068	-4 259	57 429
Foglalkoztatottak átlagos statisztikai állományi létszáma	fő	11	12	0	41

7.1.2.4. A nagyvállalatok mintája

A nagyvállalatok mintájába az ország legnagyobb vállalkozásai közül, nem véletlen kiválasztás alapján, 23 került. Az előzetes egyeztetések alapján ezek a vállalkozások mutattak hajlandóságot arra, hogy a teljes anonimitás biztosítása mellett a „B” és „C” kérdőívek kitöltésében együttműködjenek¹⁰³. Azon vállalkozások közül, amelyeknél a kutatásban való együttműködéshez a legfelsőbb szintű vezetés

¹⁰² A vállalkozások 3 esetben arról értesítettek a válaszlevelükben, hogy csak 2000 után kezdték meg tevékenységüket és nincs a vizsgált kérdésekkel kapcsolatban tapasztalatuk. 2 vállalkozás jelezte, hogy megbízott könyvelőjük csak külön díjazás mellett hajlandó pótlólagos feladatokat elvégezni. További 2 vállalkozás jelezte, hogy olyan minimális volumenű a tevékenységük, hogy nem látják értelmét arról adatokat szolgáltatni, 7 db kérdőív pedig erősen hiányos volt. Természetesen a feldolgozott kérdőívek között is előfordult olyan, hogy bizonyos részek üresen maradtak.

¹⁰³ A kiválasztásnál ügyeltem arra, hogy egyetlen ágazat (tevékenység) se legyen „túlreprezentálva” a mintában.

hozzájárulására volt szükség, háromnál nem sikerült a szükséges hozzájárulást határidőre megszerezni. Ebből kifolyólag ezek a vállalkozások még az adatfelvétel kezdeti szakaszában kimaradtak a mintából.

Húsz nagyvállalat személyes felkeresésére került tehát sor. A személyes találkozások közül egy azonban eredménytelenül zárult, így 19 nagyvállalatnál felvett adatok kerültek feldolgozásra. Tekintettel arra, hogy a felmérésekből rendelkezésemre álltak a 19 nagyvállalat 1997 és 2001 közötti adatai, azokból a kitöltöttség mértékétől, a vizsgált kérdésektől, illetve azok összekapcsolásától függően általában 91 és 95 közötti vállalatévet tudtam előállítani.

Mindezekre tekintettel kijelenthetem, hogy a nagyvállalatok körében tervezett elemzésekhez elfogadható elemszámú és minőségű – statisztikai értelemben természetesen nem reprezentatív – mintával rendelkezem.

A mintába került 19 nagyvállalkozás legfontosabb jellemzőit az 5. táblázat mutatja¹⁰⁴.

5. táblázat: A nagyvállalatok mintájába került társaságok 2001. évi gazdálkodásának legfontosabb jellemzői

Megnevezés	Mérték- egység	Átlag (mean)
Befektetett eszközök	millió Ft	112 308
Saját tőke	millió Ft	74 259
Mérlegfőösszeg	millió Ft	152 751
Értékesítés nettó árbevétele	millió Ft	137 060
Adózás előtti eredmény	millió Ft	-2 958
Adófizetési kötelezettség	millió Ft	200
Mérleg szerinti eredmény	millió Ft	-3 973
Foglalkoztatottak átlagos statisztikai állományi létszáma	Fő	5 573

¹⁰⁴ A táblázatba csak az egyes jellemzők átlaga került, mert a további adatokból már beazonosíthatók lennének az egyes nagyvállalatok.

7.2. AZ ADATBÁZIS ÉS AZ ALKALMAZOTT ELJÁRÁSOK BEMUTATÁSA

7.2.1. Adatbázis kialakítása

Az előzőekben részletezett adatgyűjtés során beérkezett és feldolgozható kérdőívek tartalmából egy a – minták és a kérdőívek kérdései alapján egyaránt kezelhető – összefüggő adatbázist alakítottam ki a Microsoft Excel 7.0 programcsomag segítségével¹⁰⁵. Az adatbázisban a minták azonosítására a következőket vezettem be:

- „KV” a könyvvizsgálók mintája
- „RN” a nagyobb vállalkozások mintája
- „RK” a kisebb vállalkozások mintája
- „N” a nagyvállalatok mintája.

A statisztikai feldolgozás során alkalmazott változók jelölésére a kérdőíveken szereplő kérdések azonosítóját használtam fel. A változók minták szerinti jelölésekor a minta, a kérdőív és a kérdésszám azonosítója összekapcsolásra került, azzal az egyszerűsítéssel, hogy a KV, RN és RK mintákban a kérdőív azonosítására nem volt szükség, mert a könyvvizsgálók csak „A”, a kisebb és a nagyobb vállalkozások pedig csak „B” kérdőívet töltöttek ki¹⁰⁶.

7.2.2. A vizsgálat során alkalmazott statisztikai eljárások

A hipotézisek ellenőrzéséhez alapvető és sokváltozós statisztikai eljárásokat egyaránt alkalmaztam. A kialakított adatbázis célirányos statisztikai feldolgozásához az SPSS 10.0 for Windows programcsomagot használtam. Ebből kifolyólag a későbbiekben hivatkozásra kerülő, mellékletben megjelenő táblák és grafikonok e programcsomag outputjai.

Az elemzésbe vont változókra nézve elvégeztem a szükséges alapvető statisztikai vizsgálatokat. Az adott változó jellegétől függően meghatározásra került a változó leggyakrabban előforduló értéke, módusza (mode), a sorba rendezett minta középső eleme, mediánja (median), illetve az átlaga (mean). Vizsgáltam az egyes változóknál a szóródás mértékét, a szórásnégyzetet (variance), a standard szórást (std. deviation),

¹⁰⁵ A kérdőívek kérdései többségükben külön kódolást nem igényeltek. A nyitott kérdéseknél adott válaszok minősítését és kódolását az adott témakör elemzésekor mutatom be.

¹⁰⁶ Ezek alapján például a nagyvállalatok „B” kérdőívének V. részében szereplő 3. kérdés azonosítója NBV3, ugyanezen kérdés azonosítója a kisebb vállalkozások mintájában pedig RKV3.

illetve a minimum és a maximum értékeket. Elemzési feladattól függően tanulmányoztam a változók eloszlását hisztogramok segítségével, illetve a ferdeséget (skewness) és a csúcsosságot/lapultságot (kurtosis) a jellemző mérőszámok számításával.

Az egyes változók közötti kapcsolat szorosságának vizsgálatakor – a változók típusától függően – meghatározásra került a korreláció vagy az asszociáció mértéke.

A különböző mintákban megfigyelt változók értékének összehasonlításakor használtam a két várható érték különbségének vizsgálatára kidolgozott statisztikai próbákat.

A számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakulásában szerepet játszó tényezők kapcsán megvizsgáltam, hogy azok kifejezhetők-e kevesebb számú hipotetikus faktor lineáris kombinációjaként, amelyeket közvetlenül nem figyelhetünk meg (nem is lehet megfigyelni), de úgy helyettesítik az eredeti tényezőket (változókat), hogy a megfigyelt információmennyiség nagy része megmarad. A factorsúlyok becslését és a faktorok előállítását követően vizsgálat tárgyává tettem, hogy melyek azok a mögöttes tényezők (faktorok), amelyekkel a megfigyelt változók leírhatók. Egyébként a különböző mintákra meghatározott faktorok magyarázó erejének összehasonlítására is támaszkodtam a befolyásoló tényezők minták közötti lényeges eltéréseinek ellenőrzésekor.

A számviteli értékelési eljárás-kombináció jellege és a vállalkozások jellemzői közötti összefüggés vizsgálatára – tekintettel arra, hogy itt a változók már többtípusúak – a sokváltozós regressziós analízis módszerét alkalmaztam. A többváltozós regressziós analízis egy függő változó eltéréseit több változó függvényében magyarázza. Ennek megfelelően az analízis során olyan modelleket alakítottam ki, amelyekben a számviteli értékelési eljárás-kombináció, számviteli stratégia (jövedelemnövelő vagy -csökkentő) jellege tölti be a függő változó szerepét, miközben a független változókat a vállalkozások jellemzői (adókedvezmények mértéke, eladósodottság mértéke, vezetői érdekeltségi rendszer típusa stb.) adják.

7.3. A FELÁLLÍTOTT HIPOTÉZISEK ELLENŐRZÉSE

7.3.1. Az 1. hipotézis ellenőrzése

7.3.1.1. Az 1. hipotézis ellenőrzésének alapjai

Az 1. hipotézis ellenőrzését a számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakítását befolyásoló tényezők vizsgálatára építem. A könyvvizsgálók által kitöltött „A” kérdőív I. része, illetve a vállalkozások körében felvett „B” kérdőív IV. része alatt soroltam fel azt a 20 tényezőt, amelyek a hazai gyakorlatban az értékelési eljárás-kombináció megválasztására feltételezhetően hatással vannak. A megkérdezettek egy 1-től 5-ig terjedő skálán értékelték, hogy az adott tényező milyen mértékben befolyásolta az egyes vállalkozások értékelési eljárás-kombinációjának kialakítását (1 = egyáltalán nem befolyásolta, 2 = kis mértékben befolyásolta, 3 = közepes mértékben befolyásolta, 4 = jelentős mértékben befolyásolta, 5 = döntő befolyást gyakorolt)¹⁰⁷.

A hipotézist már akkor el kell fogadni, ha kimutatható, hogy a tényezők között szignifikáns módon jelenik meg egy vagy több azok közül, amelyek az adó- (és járulék) fizetés miatti pénzáramlások nagyságának és időbeli szerkezetének megváltoztatását, befolyásolását testesítik meg. A megadott 20 tényező közül – összhangban a 3.1.1. fejezetpontban kifejtettekkel – nyilvánvalóan ilyen a 2., a 11., a 16. és a 18., azaz:

- a társasági nyereségadó kötelezettség mérséklése,
- a társasági nyereségadón kívüli – a vállalkozást terhelő – egyéb adók és járulékok mérséklése,
- az adókedvezmények maximális kihasználási lehetőségének biztosítása és
- a tulajdonosok vállalkozásból származó jövedelmét terhelő adók és járulékok minimalizálása.

Ebben az esetben a hipotézis elfogadásához nincs szükség további, a vállalkozás közgazdasági értékének befolyásolására irányuló törekvés megragadására, de ilyenek megjelenése a számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakítását befolyásoló tényezők vizsgálata során nyilván tovább erősítheti a hipotézis fenntartását.

¹⁰⁷ A kérdőíveken szerepelt egy „21. Egyéb, mégpedig...” válaszlehetőség. A feldolgozott több száz kérdőív közül csak 16 esetben jelent meg ilyen felvetés, amelyek többségükben a könyvelési feladatok minimalizálására, egyszerűsítésére, illetve a hasznos információk előállítására irányuló törekvést említették. Ezek a válaszok a megadott 20 közé kerültek besorolásra úgy, hogy a felvetés tartalmának legjobban megfelelő tényezőre adott minősítés és a 21. soron adott minősítés átlaga került rögzítésre.

7.3.1.2. A befolyásoló tényezők leíró statisztikái

A vizsgálatot célszerű a legnagyobb elemszámú reprezentatív mintával, a könyvvizsgálók mintájával indítani. A 246-os elemszámú mintából a mikro- és kisvállalkozásokra vonatkozó értékelést a – következő oldalon található – 6. táblázatban helyeztem el. A táblázatban árnyékolással jelöltem az adófizetéssel – a fentiekben – összefüggésbe hozott befolyásoló tényezőket. Megállapítható, hogy mind a négy tényezőre adott értékelések átlaga (3,82; 3,37; 3,98; 3,78) rendre a főátlag (3,12) fölött van. A vizsgált négy tényező közül háromnál a leggyakrabban előforduló értékelés az 5-ös volt, a negyediknél pedig 4-es, miközben az összes leadott értékelés módusza 4-es. Megjegyzendő továbbá az is, hogy 95%-os megbízhatósági szint mellett a 2. tényező átlagának konfidencia intervalluma [3,67 és 3,97], a 11. tényezőé [3,21 és 3,53], a 16. tényezőé [3,84 és 4,11], a 18. tényezőé pedig [3,62 és 3,94], azaz ha azonos feltételek mellett százszor megismételném a mintavételt, akkor 100 mintából 95 esetben ezek az intervallumok közrefognák a várható értéket. (A többi befolyásoló tényezőre számított konfidencia intervallumot a 9. mellékletben található outputok tartalmazzák.)

Mindezek alapján a mikro- és kisvállalkozásokra nézve az 1. hipotézis elfogadása indokolt. A rendelkezésemre álló minták azonban lehetőséget biztosítanak számomra, hogy a közép- és nagyvállalkozások tekintetében is, sőt ne csak a könyvvizsgálók véleményére, hanem a vállalkozások „önértékelésére” is támaszkodva ellenőrizsem az 1. hipotézist. A KV minta kisebb, illetve nagyobb vállalkozásokra vonatkozó részének (KVIK1-20, illetve KVIN1-20), valamint az RK (RKIV1-20), az RN (RNIV1-20) és az N (NIV1-20) minták befolyásoló tényezőkre adott értékeléseket tartalmazó, zárójelekben jelzett változói alapján elvégzett alapvető statisztikai vizsgálatok eredményét részletesen a 3. melléklet tartalmazza. Az eredmények közül az egyes tényezőkre adott értékelések átlagát és szórását, minták szerint külön-külön a 7. táblázatban rendeztem össze. Ebben a táblázatban is árnyékolással jelöltem az adó- (és járulék-) fizetéssel kapcsolatos tényezőket. A befolyásoló tényezőkre adott értékelésekből számított főátlag fölötti és alatti tényezőket valamennyi minta esetében a táblázat vonalazásának vastagításával különítettem el egymástól. Az egyes mintákban a tényezők fontosságának áttekinthetőségét és összehasonlíthatóságát pedig a tényezők rangsor szerinti bemutatásával igyekeztem elősegíteni.

6. táblázat: A mikro- és kisvállalkozások értékelési eljárás-kombinációjának kialakítását befolyásoló tényezők értékelése a könyvvizsgálók véleménye alapján

Befolyásoló tényezők		Átlag	Szórás	Módusz	Medián
1.	A számviteli feladatok elvégzésével, a nyilvántartási rendszer átalakításával kapcsolatos költségek mérséklése	3,17	1,38	4	3
2.	A társasági nyereségadó kötelezettség mérséklése	3,82	1,19	5	4
3.	Az értékelési eljárások segítségével előállított információk hasznossága a vállalkozás tulajdonosai, hitelezői számára	2,49	1,02	2	2
4.	A versenytársaknál, hasonló profilú vállalkozásoknál alkalmazott értékelési eljárásokra vonatkozó információk	1,81	0,99	1	1
5.	Számviteli szakkönyvekben, szakcikkekben (interneten) megjelent, javasolt értékelési eljárás-kombinációk	2,50	1,28	1	2
6.	A társasági nyereségadó törvény és a számviteli törvény szerinti adatszolgáltatáshoz szükséges nyilvántartások egységesítése, az adótörvény rögzített értékelési eljárásainak alkalmazása	3,91	1,04	4	4
7.	Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a potenciális tulajdonosok számára	2,47	1,20	2	2
8.	Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a meglévő hitelezők számára	3,00	1,24	3	3
9.	A vállalkozás vezető tisztségviselőinek konkrét (nevesített) információs igényei	2,73	1,23	2	3
10.	A vállalkozás tulajdonosainak konkrét (nevesített) információs igényei	2,86	1,26	3	3
11.	A társasági nyereségadón kívüli – a vállalkozást terhelő – egyéb adók és járulékok mérséklése	3,37	1,28	4	4
12.	Az értékelési eljárás-kombináció szerinti összképet a könyvvizsgáló (vagy más független szakértő) megbízhatónak és valósnak minősítse	3,35	1,15	4	3
13.	Adóellenőrzés során az értékelési eljárás-kombinációt, annak egyes elemeit megfelelőnek találják a revizorok	3,90	1,08	4	4
14.	A számviteli törvényben megjelenő megbízható és valós összkép filozófiájának leginkább megfelelő összképet mutasson a beszámoló	3,11	1,12	3	3
15.	A számviteli feladatokat ellátó személyek változástól való félelmei, ragaszkodás a korábbi eljárásokhoz	2,98	1,25	3	3
16.	Az adókedvezmények maximális kihasználási lehetőségének biztosítása	3,98	1,10	5	4
17.	A tulajdonosok, vezető tisztségviselők vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének befolyásolása	3,44	1,29	4	4
18.	A tulajdonosok vállalkozásból származó jövedelmét terhelő adók és járulékok minimalizálása	3,78	1,27	5	4
19.	A beszámolóban megjelenő adatok előnyt jelentsenek pályázatoknál, közbeszerzési eljárásoknál, piac- és árszabályozó hatóság előtti eljárásoknál	3,18	1,28	4	3
20.	A vállalkozás erőforrásainak (termelési tényezőinek) tulajdonságait legjobban tükröző megoldás kiválasztása	2,63	1,11	3	3
Együtt		3,12	1,11	4	3

7. táblázat: A vállalkozások értékelési eljárás-kombinációjának kialakítását befolyásoló tényezők értékeinek átlaga és szórása minták szerint

Rang-sor	RK minta (43 mintaelem)			KV minta						RN minta (34 mintaelem)			N minta (19 mintaelem)		
				Mikro- és kisvállalkozás (246 mintaelem)			Közép- és nagyvállalkozás (169 mintaelem)								
	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás
1.	13	3,74	1,26	16	3,98	1,10	16	4,05	1,02	14	4,18	1,03	14	4,37	1,12
2.	14	3,51	1,33	6	3,91	1,04	13	3,96	1,01	13	4,03	1,05	12	3,89	0,81
3.	6	3,33	1,27	13	3,90	1,08	12	3,83	0,94	10	3,88	1,30	13	3,84	1,12
4.	20	3,19	1,24	2	3,82	1,19	19	3,71	1,09	6	3,79	1,01	20	3,68	1,20
5.	12	3,16	1,43	18	3,78	1,27	14	3,69	0,97	3	3,74	1,24	3	3,21	1,08
6.	16	3,14	1,36	17	3,44	1,29	10	3,66	1,13	20	3,71	1,22	6	2,95	1,13
7.	19	3,14	1,34	11	3,37	1,28	6	3,62	0,98	9	3,65	1,30	2	2,74	1,52
8.	11	3,09	1,25	12	3,35	1,15	9	3,57	1,12	12	3,62	1,23	5	2,58	0,77
9.	3	3,02	1,30	19	3,18	1,28	2	3,54	1,05	16	3,06	1,13	1	2,32	1,06
10.	10	3,02	1,30	1	3,17	1,38	8	3,46	1,20	19	2,82	1,27	10	2,26	1,15
11.	17	2,98	1,34	14	3,11	1,12	18	3,40	1,21	1	2,79	1,12	16	2,21	1,58
12.	18	2,95	1,36	8	3,00	1,24	3	3,39	1,04	5	2,76	1,02	9	2,16	1,34
13.	2	2,86	1,32	15	2,98	1,25	7	3,35	1,31	11	2,74	1,11	4	1,84	0,83
14.	9	2,81	1,22	10	2,86	1,26	20	3,28	1,05	8	2,71	1,31	7	1,68	0,89
15.	5	2,44	1,14	9	2,73	1,23	11	3,21	1,15	2	2,62	1,26	19	1,68	0,89
16.	7	2,44	1,35	20	2,63	1,11	17	3,18	1,15	7	2,47	1,31	8	1,58	1,02
17.	8	2,40	1,40	5	2,50	1,28	5	2,90	1,15	18	2,47	1,19	11	1,42	0,84
18.	1	2,28	1,20	3	2,49	1,02	1	2,78	1,12	17	2,03	1,11	15	1,26	0,45
19.	4	2,09	1,09	7	2,47	1,20	15	2,67	1,18	4	1,97	1,03	17	1,26	0,56
20.	15	1,86	1,01	4	1,81	0,99	4	2,42	1,19	15	1,94	1,07	18	1,26	0,81
	Együtt	2,87	1,15	Együtt	3,12	1,11	Együtt	3,38	0,99	Együtt	3,05	1,12	Együtt	2,41	1,24

A 7. táblázat alapján megállapítható, hogy valamennyi mintában a kérdéses négy tényező közül legalább egy az adott minta főátlagát meghaladó átlagos értéket mutat. Ez a mikro- és kisvállalkozásokra nézve az 1. hipotézis megerősítéseként, illetve a közép- és nagyvállalatok tekintetében annak elfogadásaként értelmezhető.

Az adatok alapján azonban két fontosabb jelenség látszik kirajzolódni. Egyrészt a könyvvizsgálók vállalkozásokról adott értékelése a négy tényező esetében erősebb, míg a vállalkozások „önértékelése” gyengébb befolyásolásra enged következtetni. A könyvvizsgálók értékelései alapján a kisebb vállalkozásoknál mind a 4, a nagyobb vállalkozásoknál a 4-ből 3 tényező átlaga a főátlag fölött van, miközben a rangsorban a 16. tényezőre adott értékelés átlaga mindkét vállalkozás-csoportnál első helyre került. Az RK minta ezzel szemben a 4-ből 3 tényezőt, az RN és az N minták pedig csak 1 tényezőt emelnek a vonatkozó főátlag fölé. A tényezők „fontossági” sorrendje is ezt tükrözi, mivel az RK mintában a négy tényező közül a legfontosabbnak ítélt 16. tényező csak a 6. helyen, az RN mintában a 16. tényező a 9. helyen, illetve az N mintában a 2. tényező a 7. helyen jelenik meg. A könyvvizsgálók által adott minősítések és a vállalkozások önértékelése közötti eltérés oka véleményem szerint elsősorban arra vezethető vissza, hogy a vállalkozások inkább igyekeznek eltitkolni – még egy anonim felmérés esetén is – az adózás terén az előnyök kihasználására irányuló magatartásukat, miközben a könyvvizsgálók válaszait ilyen megfontolás nem „terhelte”.

A másik kiemelendő jelenség, hogy a kisebb és a nagyobb vállalkozásoknál a négy tényező befolyásának erőssége és az abból megállapított rangsorok – függetlenül a előbbi jelenségtől – lényeges eltérést mutatnak. A kisebb vállalkozásoknál az adófizetéssel kapcsolatos megfontolások erősebb befolyást gyakorolnak az értékelési eljárás-kombináció kialakításakor, mint a nagyobb vállalkozásoknál. Ennek a jelenségnek a létét a 2. hipotézisben fogalmaztam meg, így annak vizsgálatára, a lehetséges okok feltárására a következő fejezetpontban keríték sort.

7.3.1.3. Faktorelemzés a kisebb vállalkozásokra

A 7. táblázatban szereplő adatokat tovább vizsgálva, mintáról mintára haladva látható, hogy az egyes befolyásoló tényezők sorrendiségében hasonlóságok, együttmozgások fedezhetők fel. Ez lényegében arra enged következtetni, hogy az egyes tényezők (változók) nem függetlenek egymástól. Ilyen esetben ígéretesnek mutatkozik a

változókra a faktoranalízis elvégzése.

A faktoranalízis elvégzéséhez az N minta kivételével megfelelő elemszámú mintával rendelkezem, hiszen ezekben a mintákban az elemszámok nagyobbak, illetve lényegesen nagyobbak, mint a vizsgálni kívánt változók száma.

Elsőként a legnagyobb elemszámú mintán végeztem el a minta faktoranalízisre való alkalmasságára vonatkozó próbákat. A faktoranalízis során a Principal Component Analysis eljárást alkalmaztam. A faktorok könnyebb azonosíthatósága érdekében elvégeztem a faktorsúlyok transzformációját a Varimax módszert szerint. Az eredmények áttekinthetősége céljából csak a 0,2 vagy annál magasabb abszolút értékű faktorsúlyokat tüntettem fel a mátrixokban. (A faktoranalízis eredményeit a 4. mellékletben helyeztem el.)

Az első futtatáskor a Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) mutató értéke 0,796 volt, miközben a Bartlett-teszt 1775,070-es értéket és 0%-os szignifikancia szintet mutatott. A KMO érték a közepesnél jobb, majdnem „dicséretes” faktorelemzés¹⁰⁸ lehetőségére enged következtetni. A változók közötti erős redundanciát jelezte az is, hogy a Bartlett-féle próba nullhipotézisét, mely szerint a változók függetlenek, minden szignifikancia szinten el kellett vetni. Kijelenthető tehát, hogy az adatok alkalmasak faktoranalízisre.

A futtatás eredményei alapján megállapítható, hogy az eredeti 20 változót 5 faktossal úgy lehet leírni, hogy azok az adatállomány szórásának 60,151%-át megmagyarázzák. A faktorsúlyokat elemezve – megvizsgálva, hogy melyik változó előállításában melyik faktor játszik meghatározó szerepet – az 5 faktor az alábbiak szerint írható fel, a vonatkozó faktorsúlyok csökkenő sorrendjében:

1. Faktor

18. A tulajdonosok vállalkozásból származó jövedelmét terhelő adók és járulékok minimalizálása
11. A társasági nyereségadón kívüli – a vállalkozást terhelő – egyéb adók és járulékok mérséklése
16. Az adókedvezmények maximális kihasználási lehetőségének biztosítása

¹⁰⁸ Az adatok faktoranalízisre való alkalmasságát, Kaiser alapján az alábbiak szerint szokás minősíteni: $KMO < 0,5$ elfogadhatatlan (unacceptable), $0,5 \leq KMO < 0,6$ szánalmas (miserable), $0,6 \leq KMO < 0,7$ mérsékelt (mediocre), $0,7 \leq KMO < 0,8$ közepes (middling), $0,8 \leq KMO < 0,9$ dicséretes (meritorious), illetve $0,9 \leq KMO$ csodálatos (marvelous). Lásd pl.: (Ketskeméty–Izsó[1996, p.59]).

2. A társasági nyereségadó kötelezettség mérséklése
17. A tulajdonosok, vezető tisztségviselők vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének befolyásolása

2. Faktor

7. Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a potenciális tulajdonosok számára
4. A versenytársaknál, hasonló profilú vállalkozásoknál alkalmazott értékelési eljárásokra vonatkozó információk
8. Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a meglévő hitelezők számára
19. A beszámolóban megjelenő adatok előnyt jelentsenek pályázatoknál, közbeszerzési eljárásoknál, piac- és árszabályozó hatóság előtti eljárásoknál
5. Számviteli szakkönyvekben, szakcikkekben (interneten) megjelent, javasolt értékelési eljárás kombinációk

3. Faktor

9. A vállalkozás vezető tisztségviselőinek konkrét (nevesített) információs igényei
10. A vállalkozás tulajdonosainak konkrét (nevesített) információs igényei
3. Az értékelési eljárások segítségével előállított információk hasznossága a vállalkozás tulajdonosai, hitelezői számára

4. Faktor

14. A számviteli törvényben megjelenő megbízható és valós összkép filozófiájának leginkább megfelelő összképet mutasson a beszámoló
12. Az értékelési eljárás-kombináció szerinti összképet a könyvvizsgáló (vagy más független szakértő) megbízhatónak és valósnak minősítse
15. A számviteli feladatokat ellátó személyek változástól való félelmei, ragaszkodás a korábbi eljárásokhoz
20. A vállalkozás erőforrásainak (termelési tényezőinek) tulajdonságait legjobban tükröző megoldás kiválasztása

5. Faktor

6. A társasági nyereségadó törvény és a számviteli törvény szerinti adatszolgáltatáshoz szükséges nyilvántartások egységesítése, az adótörvény rögzített értékelési eljárásainak alkalmazása
1. A számviteli feladatok elvégzésével, a nyilvántartási rendszer átalakításával kapcsolatos költségek mérséklése
13. Adóellenőrzés során az értékelési eljárás-kombinációt, annak egyes elemeit megfelelőnek találják a revizorok

Az 1. faktornak az „adó” elnevezést adtam, hiszen tartalmazza azt a négy tényezőt (2., 11., 16. és 18.), amelyeket a fentiekben az adó- (és járulék-) fizetéssel hoztam összefüggésbe. Ide került még – 2. tényezővel szinte azonos rotált faktorsúlyt, 0,621-es értéket mutatva – a 17. tényező is. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a kisebb vállalkozásoknál, ahol a tulajdonos és a vezetők személye többnyire nem válik szét, az „előállított” jövedelemtömeg felosztásakor, vállalkozásból történő kivonásakor az igazi érdekütközés a tulajdonosok (vezetők) és az állami érdekek viszonylatában jelentkezik.

A 2. faktorra az „előnyös kép” nevet adtam, mert ez a faktor meghatározó módon a 7. és 8. tényezők „előállításában” játszik szerepet. A 19. tényező e faktorba kerülése is csak erősíti a faktornak adott elnevezést. A 4. tényezőt a vonatkozó viszonylag magas rotált faktorsúly (0,666) szerint egyértelműen ebbe a faktorba kellett sorolni. A számítások szerint leginkább ide tartozik az 5. tényező is, de jóval alacsonyabb rotált faktorsúly (0,537) mellett.

A 3. faktorhoz az „információ” megnevezést rendeltem, mivel ebbe a faktorba kerültek az információs igényeket megtestesítő befolyásoló tényezők (9. és 10.), mégpedig a rotált komponens mátrixban megjelenő legmagasabb értékek alapján. A 3. tényező, amely az előállított információk hasznosságával kapcsolatos hatásokat jeleníti meg, tovább erősíti a faktornak adott elnevezést. Szükséges megjegyezni azonban, hogy a 3. tényezőnek ehhez a faktorhoz sorolását megalapozó (0,465-ös) rotált faktorsúly a legalacsonyabb értéket jelenti a többi 19 tényező besorolásánál használható súlyhoz képest.

A 4. faktor a 12., a 14., a 15. és a 20. változók előállításában játszik meghatározó szerepet, így ennek a faktornak a „szakma” elnevezést adtam. A 12., a 14. és a 20. tényezők nyilvánvalóan a számviteli szakmai elvárásokat, követelményeket testesítik

meg. A 15. tényezőt a vonatkozó rotált faktorsúly abszolút értéke (0,537) alapján e faktorhoz tartozónak minősítettem, de a tényező 5. faktornál megjelenő (0,416-os) rotált súlya ennek helyét árnyaltabbá teszi.

Az 5. faktornak a „nyilvántartás” címet adtam. Az elvégzett vizsgálat alapján e faktorhoz rendelhető az 1., a 6. és a 13. tényező. A számviteli feladatok, a nyilvántartási rendszer egyszerűsítésével, a rendszer működtetésével kapcsolatos költségek mérséklésére vonatkozó megfontolások (1. tényező), illetve a társasági adótörvény és a számviteli törvény szerinti nyilvántartások egységesítésére irányuló törekvések (6. tényező) gyakorlati tapasztalataim alapján is szorosan összefüggenek. Az adóellenőrzéstől, annak megállapításaitól és következményeitől való félelem hatását megjelenítő 13. tényező ide kerülése arra enged következtetni, hogy a kisebb vállalkozások – számviteli szempontból – az adóellenőrzésben inkább a könyvelés szabályszerűségének, a szükséges (adó-) nyilvántartások, illetve dokumentumok meglétének ellenőrzését látják.

Az egyes tényezők faktorok szerinti elrendeződésének bemutatásakor – előzőekben – felvetett problémák, valamint az egyes tényezőkhez kapcsolódó kommunalitások¹⁰⁹ értékének vizsgálata a 3. és 5. tényező nélküli futtatást tették indokolttá.

A második futtatáskor KMO mutató értéke 0,779 volt, miközben a Bartlett-teszt 1612,369-es értéket és 0%-os szignifikancia szintet jelzett. Ennél is 5 faktor felállítására került sor, amelyek a tényezőket az előzőekkel azonos módon tartalmazták, nyilvánvalóan a 3. és 5. tényező itt már nem jelent meg. Ennél a vizsgálatnál az 5 faktor 63,078%-os pontossággal képes előállítani a 18 tényezőt. A legalacsonyabb kommunalitás értékkel bíró 4. tényező esetében is megállapítható, hogy azt az 5 faktor legalább 53,5%-ban előállítja. Erre a mintára nézve tehát a faktoranalízis véglegesített eredményeként e futtatás outputjait értelmezem. (A részletesebb eredmények a már említett 4. mellékletben találhatók.)

Az RK mintán végrehajtott, mind a 20 változót tartalmazó futtatás során (KMO érték 0,671, Bartlett-teszt értéke 517,136 és szignifikancia szintje 0%) hat faktor szórása mutatott 1-nél nagyobb értéket, amelyek az adatállomány totális szórásának 76,911%-át

¹⁰⁹ A 3. tényezőhöz kapcsolódó kommunalitás értéke 0,47 és az 5. tényezőé pedig csak 0,463 volt, amely azt jelenti, hogy a meghatározott 5 faktor ezeket a tényezőket csak 47, illetve 46,3%-ban állítja elő.

magyarázták. Az egyes változók átlagát, szórását és a kommunalítások értékét vizsgálva a 4. és a 15. változó elhagyása a faktorok számának csökkentését vetítette előre a magyarázó erő lényeges csökkenése nélkül. E tényezők nélkül végrehajtott második futtatás (0,683 KMO érték, Bartlett-teszt 0% szignifikancia szint mellett 461,472) után meghatározott 5 faktor a totális szórás 74,607%-át megmagyarázta, miközben a legalacsonyabb kommunalitás értéket mutató 1. változót is az 5 faktor legalább 61,7%-ban előállította. (Az RK minta alapján végzett faktoranalízis eredményeit az 5. melléklet tartalmazza.)

Az RK minta alapján véglegesített 5 faktornak ugyanazokat a neveket tudtam adni, mint a KV mintán végzett hasonló elemzések során. Az RK minta alapján számított faktorsúlyokat elemezve az 5 faktor – a faktorsúlyok csökkenő sorrendjében – a tényezőket az alábbiak szerint tartalmazza:

1. Faktor („adó”) 18., 11., 17., 1., 2. és 16. tényező
2. Faktor („szakma”) 12., 20., 14., 13. és 19. tényező
3. Faktor („előnyös kép”) 8. és 7. tényező
4. Faktor („információ”) 9., 10. és 3. tényező
5. Faktor („nyilvántartás”) 5. és 6. tényező.

A KV mintánál jelzett 3. és 5., illetve az RK mintánál említett 4. és 15. tényezőkkel kapcsolatos minősítési problémákon túl a két mintából felállított faktorok tartalmának értelmezése csak az 1., a 13. és a 19. tényező helyének viszonylatában mutat eltérést. Az 1., a számviteli feladatok terjedelmét, a nyilvántartással kapcsolatos terheket megjelenítő tényezőt az RK mintába került vállalkozások inkább az adózással összefüggő tényezőkhez hasonlóan értékelték, míg az adóellenőrzésben (13. tényező) inkább a szakmai követelmények számonkérését látják. A 19. tényező faktorsúlya a 2. és 3. faktor viszonylatában minimális eltérést mutat, azaz a tényező besorolása – a kisebb vállalkozások értékelése alapján – a „szakma” és az „előnyös kép” faktorok között ingadozhat.

A mikro- és kisvállalkozásokra elvégzett és véglegesített faktorelemzések azon eredményeit, hogy a vizsgálatba bevont tényezőkre vonatkozó adatállomány szórásának magyarázatához az egyes faktorok milyen mértékben járulnak hozzá, a 8. táblázatban helyeztem el. A táblázatban megjelenő eredmények alapján megállapítható, hogy a mikro- és kisvállalkozásoknál az azonosított faktorok közül mindkét mintában az „adó”

elnevezésű bír a legnagyobb magyarázó erővel, amely ugyancsak az 1. hipotézis elfogadását támasztja alá. (A táblázat a rotáció előtti, eredeti faktorsúlyok szerinti helyzetet tükrözi, amelyet a tényezők helyének könnyebb felismerését segítő varimax-módszer még nem „torzított” el.)

8. táblázat: A mikro- és kisvállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló faktorok „magyarázó ereje” minták szerint

Faktor	KV minta		RK minta	
	Faktor neve	Magyarázó erő (%)	Faktor neve	Magyarázó erő (%)
1.	„adó”	26,174	„adó”	33,439
2.	„előnyös kép”	14,468	„szakma”	15,173
3.	„információ”	9,583	„előnyös kép”	10,857
4.	„szakma”	6,706	„információ”	8,094
5.	„nyilvántartás”	6,147	„nyilvántartás”	7,044
Együtt		63,078		74,607

7.3.1.4. Faktorelemzés a nagyobb vállalkozásokra

A közép- és nagyvállalatoknál a számviteli értékelési eljárás-kombinációt befolyásoló faktorok és azok magyarázó erejének meghatározásakor a mikro- és kisvállalkozások körében bemutatott gondolatmenetet követtem.

A KV minta közép- és nagyvállalkozásokra vonatkozó, 169 mintaelemre támaszkodó, valamennyi változót tartalmazó faktoranalízise 6 faktor esetében jelzett 1-nél nagyobb szórás értéket és ezek a faktorok az adatállomány totális szórásának 64,097%-át magyarázták meg (0,776 KMO érték, Bartlett-teszt 0% szignifikancia szint mellett 1152,039). Az egyes változók rangsorban elfoglalt helyét, átlagát, szórását és a kommunalítások értékét vizsgálva előbb a 15., majd a 4., illetve az 5. változók elhagyására került sor, figyelemmel arra is, hogy lehetőség szerint csak 5 faktor maradjon a többi mintával való összehasonlítás megteremtése érdekében. Ezen változók nélküli futtatással (0,759 KMO érték, Bartlett-teszt 982,686 és 0% szignifikancia szint) a faktorok száma 5-re csökkent, amelyek a 17 megmaradt változó által képviselt adatállomány szórását 63,419%-ban magyarázzák¹¹⁰. (Az analízis részletesebb eredményeit a 6. melléklet mutatja.)

¹¹⁰ Megjegyzendő, hogy a kommunalítások alapján további változó(k) kiemelése is indokolható lenne, de minden további csökkentési kísérlet a vizsgálatban hagyott változók szórásának magyarázatát rontotta.

A 17 változóval véglegesített modell faktorai az alábbiak szerint „tartalmazzák” – a rotált faktorsúlyok nagyságrendje alapján csökkenő sorrendben – a változókat:

1. Faktor

10. A vállalkozás tulajdonosainak konkrét (nevesített) információs igényei
9. A vállalkozás vezető tisztségviselőinek konkrét (nevesített) információs igényei
3. Az értékelési eljárások segítségével előállított információk hasznossága a vállalkozás tulajdonosai, hitelezői számára
20. A vállalkozás erőforrásainak (termelési tényezőinek) tulajdonságait legjobban tükröző megoldás kiválasztása

2. Faktor

18. A tulajdonosok vállalkozásból származó jövedelmét terhelő adók és járulékok minimalizálása
17. A tulajdonosok, vezető tisztségviselők vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének befolyásolása
16. Az adókedvezmények maximális kihasználási lehetőségének biztosítása
11. A társasági nyereségadón kívüli – a vállalkozást terhelő – egyéb adók és járulékok mérséklése

3. Faktor

8. Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a meglévő hitelezők számára
7. Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a potenciális tulajdonosok számára
19. A beszámolóban megjelenő adatok előnyt jelentsenek pályázatoknál, közbeszerzési eljárásoknál, piac- és árszabályozó hatóság előtti eljárásoknál

4. Faktor

12. Az értékelési eljárás-kombináció szerinti összképet a könyvvizsgáló (vagy más független szakértő) megbízhatónak és valósnak minősítse
13. Adóellenőrzés során az értékelési eljárás-kombinációt, annak egyes elemeit megfelelőnek találják a revizorok
14. A számviteli törvényben megjelenő megbízható és valós összkép filozófiájának leginkább megfelelő összképet mutasson a beszámoló

5. Faktor

1. A számviteli feladatok elvégzésével, a nyilvántartási rendszer átalakításával kapcsolatos költségek mérséklése
2. A társasági nyereségadó kötelezettség mérséklése
6. A társasági nyereségadó törvény és a számviteli törvény szerinti adatszolgáltatáshoz szükséges nyilvántartások egységesítése, az adótörvény rögzített értékelési eljárásainak alkalmazása

A faktorok tartalmát értelmezve megállapítható, hogy a nagyobb vállalkozásoknál a 2. tényező, a nyereségadó kötelezettség mérséklésére irányuló törekvés a nyilvántartási feladatokkal kapcsolatos megfontolásokat megjelenítő tényezők között szerepel. További sajátos vonásként említhető, hogy az adóellenőrzésnek és következményeinek hatását hordozó 13. tényező a nagyobb vállalkozásoknál nem a nyilvántartásokhoz, a könyveléshez kapcsolódik, hanem a számviteli szakmai követelményként emlegetett 12. és 14. tényezőkhöz. E két megállapítás a kisebb és a nagyobb vállalkozásoknak a könyvelés és az adózás közötti összefüggés megközelítési módjára is következtetni enged. Mindezeket mérlegelve az egyes faktorok tartalmának megragadására használni tudtam a fentiekben ismertetett elnevezéseket, a következők szerint: 1. Faktor – „információ”, 2. Faktor – „adó”, 3. Faktor – „előnyös kép”, 4. Faktor – „szakma” és 5. Faktor – „nyilvántartás”.

Az RN mintán végzett, mind a 20 változót tartalmazó futtatás során (KMO érték 0,652, Bartlett-teszt értéke 475,044 és szignifikancia szintje 0%) hat faktor szórása mutatott 1-nél nagyobb értéket, amelyek az adatállomány totális szórásának 81,991%-át magyarázták. Az egyes változók szerepét, különösen a kommunalításokat és a faktorsúlyok értékeit vizsgálva előbb a 15., majd a 4. változó került ki modellből. E tényezők nélkül végrehajtott futtatás során (0,656 KMO érték, Bartlett-teszt 0% szignifikancia szint mellett 445,915) meghatározott 5 faktornál stabilizálódott az elemzés. Az 5 faktor a megmaradt 18 tényező totális szórásának 79,801%-át megmagyarázza, miközben a legalacsonyabb kommunalitás értéket mutató 17. változót is az 5 faktor legalább 63,5%-ban előállította. (A faktoranalízis eredményét a 7. melléklet tartalmazza.)

Az RN minta alapján – a vonatkozó faktorsúlyok csökkenő sorrendjében – az 5 faktor a tényezőket a következőképpen tartalmazza:

1. Faktor 20., 10., 9. és 3. tényező
2. Faktor 11., 2., 16. és 18. tényező
3. Faktor 13., 14. és 12. tényező
4. Faktor 5., 1. és 6. tényező
5. Faktor 19., 8., 17. és 7. tényező.

A faktorok tartalmának „összefoglaló” megjelölésére itt is használhatónak bizonyultak a korábbi elnevezések. A tényezők elhelyezkedése három esetben mutat eltérést a KV mintához képest. Az, hogy itt az 5. tényező a végső modellben is szerepel és a 4. faktorba került, a nyilvántartások terén a nagyobb vállalkozások szakirodalmi forrásokra való erősebb támaszkodásaként is értelmezhető. A 17. tényező, a tulajdonosok (vezetők) vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének befolyásolása a könyvvizsgálóktól származó értékelések alapján az „adózás”, míg a vállalkozások önértékelésére épülő mintában az „előnyös kép” elnevezésű faktorban jelenik meg. A harmadik eltérés a 2., a társasági nyereségadó mérséklésére irányuló törekvést megtestesítő változó helyével kapcsolatban figyelhető meg, a változó a KV minta alapján a „nyilvántartás”, az RN minta szerint az „adózás” faktornál került azonosításra. Megítélésem szerint ezek az eltérések részben visszavezethetők a könyvvizsgálók vállalkozásokról, illetve az egyes vállalkozások önmagukról kialakított értékelésének – előzőekben már említett – eltérő nézőpontjára. A 2. és a 17. tényező faktorok közötti felcserélődése mindenképpen az „adó” és a „nyilvántartás” elnevezésű faktorok tartalmának tisztulásaként értékelhető.

A faktoroknak a vizsgálatba bevont tényezők szórásának magyarázatához való hozzájárulását a közép- és nagyvállalatok esetében a 9. táblázatban foglaltam össze. (A táblázat itt is a rotáció előtti, eredeti faktorsúlyok szerinti helyzetet tükrözi.)

A táblázat adataiból jól látszik, hogy „adó” faktor mindkén mintában a második legerősebb magyarázó erővel bír, így a faktoranalízisre alapozott ellenőrzés a közép- és nagyvállalatok körében szintén az 1. hipotézis elfogadását erősíti meg.

9. táblázat: A közép- és nagyvállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló faktorok „magyarázó ereje” minták szerint

Faktor	KV minta		RN minta	
	Faktor neve	Magyarázó erő (%)	Faktor neve	Magyarázó erő (%)
1.	„információ”	28,272	„információ”	40,961
2.	„adó”	11,712	„adó”	15,082
3.	„előnyös kép”	10,171	„szakma”	9,990
4.	„szakma”	7,017	„nyilvántartás”	7,702
5.	„nyilvántartás”	6,247	„előnyös kép”	6,066
Együtt		63,419		79,801

7.3.1.5. Az 1. hipotézis elfogadása

Az 1. hipotézis ellenőrzése érdekében végzett statisztikai vizsgálatok összegzéseként megállapítható, hogy:

- Valamennyi vizsgált mintában az adó- (és járulék-) fizetés miatti pénzáramlások nagyságának és időbeli szerkezetének befolyásolását megjelenítő négy tényező közül legalább az egyik (egy esetben mind a négy) az adott mintából számított főátlagot meghaladó átlagos értéket mutat.
- A könyvvizsgálók értékelése szerint mind a kisebb, mind a nagyobb vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor a legmeghatározóbb tényező az adókedvezmények kihasználásának biztosítására irányuló törekvés.
- A mikro- és kisvállalkozásokra vonatkozó mintákból végzett faktorelemzések során meghatározott öt faktor közül az adózással kapcsolatos befolyásoló tényezőket tömörítő, „adó” elnevezéssel ellátott faktor bír a legerősebb magyarázó erővel. A vizsgálatba vont tényezők totális szórásának – mintától függően – 26,174%-ára, illetve 33,439%-ára az „adó” faktor ad magyarázatot.
- A közép- és nagyvállalatokra végzett faktoranalízisek alapján az „adó” faktort mindkét mintában a második legerősebb magyarázó erővel rendelkező faktorként azonosítottam, amely a teljes szórás – mintától függően – 11,712%-át, illetve 15,082%-át képes indokolni.

Az összegző megállapítások és az előző fejezetpontokban részletezett, illetve értelmezett vizsgálatok eredményei az 1. hipotézis elfogadását támasztják alá.

Az 1. hipotézis valós, tehát a számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakításának hazai gyakorlatában szignifikáns módon megjelenik a vállalkozás közgazdasági értékének befolyásolására irányuló törekvés.

7.3.2. A 2. hipotézis ellenőrzése

A 2. hipotézis ellenőrzését szintén a számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakítását befolyásoló tényezők elemzésére építem, azaz az „A” kérdőív I., illetve a „B” kérdőív IV. részében fellelhető 20 tényezőre adott értékelések vizsgálatára. A 2. hipotézisben került megfogalmazásra, hogy a hazai gyakorlatban a kisebb vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor érvényesülő szempontok lényeges eltérést mutatnak a nagyobb vállalkozásoknál megjelenő szempontoktól. A hipotézist mindenképpen el kell fogadni, ha több befolyásoló tényező (szempont) értékelése kapcsán kimutatható, hogy lényeges eltérés tapasztalható a kisebb és a nagyobb vállalkozások között.

Az eltérések meglétének vizsgálatát az egyes befolyásoló tényezőkre a KV, az RK és az RN mintákban adott értékelések leíró statisztikáiból, illetve a befolyásoló tényezőkre végzett faktoranalízis egyes faktorainak magyarázó erejéből indítottam. Az eltérések pontos feltárása és a lényeges eltérés fogalmi tisztázása céljából az egyes minták várható érték különbségének vizsgálatát is elvégeztem. Ez utóbbi esetben arra a statisztikai nullhipotézisre építettem, hogy a kisebb és a nagyobb vállalkozások összehasonlításra kerülő mintáiban az egyes befolyásoló tényezőkre adott értékelések átlagai megegyeznek ($H_0: \mu_1 = \mu_2$). Ezt a nullhipotézist a kialakult gyakorlat szerint akkor szokás alkalmazni, ha a vizsgálat célja éppen annak igazolása, hogy van eltérés a két várható érték között és ilyenkor az eltérésre vonatkozó állítást természetesen az alternatív hipotézis ($H_1: \mu_1 \neq \mu_2$) hordozza. Ennél a modellenél a nullhipotézis elvetése erősíti meg a különbség meglétét. Többnyire alacsony (5% vagy annál kisebb) szignifikancia szintet választottam, amely mellett ha a nullhipotézist el kellett vetnem, nagy biztonsággal azt tudtam megállapítani, hogy az adott szinten *szignifikáns különbség van* a vizsgált befolyásoló tényezőre adott értékelések egyes mintákból számított átlaga között.

A 2. hipotézis ellenőrzését egyrészt az RK és az RN minták, másrészt a KV minta kisebb és nagyobb vállalkozásokra vonatkozó részének összehasonlítására indokolt kiterjeszteni. Az 1. hipotézis ellenőrzésénél bemutatott 7. táblázat alapján az RK és az RN mintákból számított, befolyásoló tényezőkre adott értékelések átlagai és az egyes tényezőknek ezen átlagok alapján képzett rangsorai eltérést mutatnak. Az RK és az RN

minták összevetése során megállapítható, hogy:

- Az RK mintában a – mintára számított – főátlagot meghaladó átlagos értékkel szerepelnek a rangsor 7., 8., 11., illetve 12. helyén a 19., a 11., a 17. és a 18. befolyásoló tényezők, miközben az RN mintában a főátlag alatti átlagos értékkel a rangsor 10., 13., 17. és 18. helyén követik egymást a 19., a 11., a 18. és a 17. tényezők.
- Az RN minta alapján a 9. befolyásoló tényező főátlag fölötti átlagos értékkel a rangsor 7. helyére került, míg az RK mintában ugyanez a tényező a főátlag alatti átlaggal csak a 14. helyen szerepel.
- A többi befolyásoló tényező mindkét mintában egyaránt a főátlag fölötti vagy alatti átlagos értéket mutató tényezők között foglal helyet, többnyire eltérő sorrendben. Megemlítendő, hogy a 7., a 4. és a 15. tényező közel hasonló átlagos értékkel mindkét mintában a 16., 19., illetve 20. helyet foglalja el, illetve az, hogy a rangsor 1. és 2. helyén mindkettőnél a 13. és a 14. tényező szerepel fordított sorrendben.

A KV minta kisebb, illetve nagyobb vállalkozásokra vonatkozó részeinek összehasonlítása azt mutatja, hogy:

- A kisebb vállalkozásokra vonatkozóan a főátlagot meghaladó átlagos értékkel bírnak a rangsor 6., 7. és 10. helyén álló 17., 11. és 1. számú befolyásoló tényezők, amíg a nagyobb vállalkozások esetében a főátlag alatti átlagos értékkel a rangsor 15., 16. és 18. pozíciójában jelenik meg egymás után a 11., a 17. és az 1. tényező.
- A nagyobb vállalkozásokra nézve öt tényező (14., 10., 9., 8. és 3.) a főátlagot meghaladó átlagos értékkel a rangsor 5., 6., 8., 10., illetve 12. helyén szerepel, miközben a kisebb vállalkozásoknál ezek a tényezők (14., 8., 10., 9. és 3. sorrendben) a rangsor 11., 12., 14., 15. és 18. helyét elfoglalva, rendre a főátlag alatti átlagos értéket mutatnak.
- A többi tényező mind a kisebb, mind a nagyobb vállalkozások esetében a főátlag alatti vagy fölötti tartományban szerepel. Említést érdemel, hogy a 16. tényező mindkét rangsorban az első, az 5. tényező a tizenhetedik, a 4. tényező pedig az utolsó helyen szerepel. A 13. tényező majdnem azonos átlaggal és szórással a harmadik, illetve a második helyen áll az adott rangsorban.

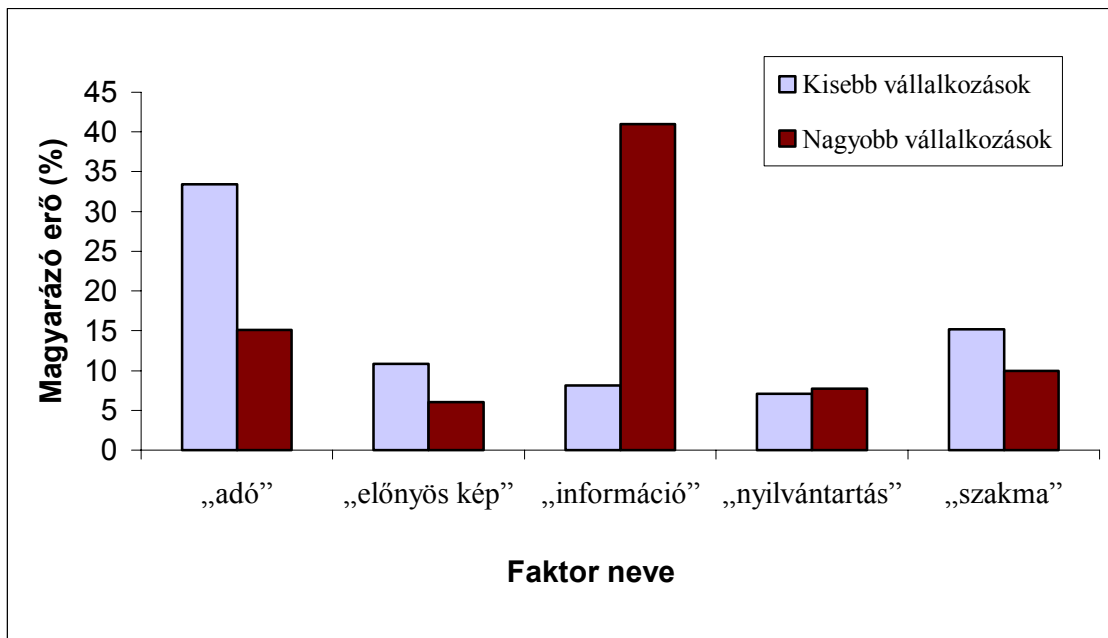
A fenti két összehasonlítás alapján megállapítható, hogy a könyvvizsgálók értékeléseit alapul véve a kisebb és a nagyobb vállalkozásoknál a befolyásoló tényezők közül többenél mutatkozik eltérés, szemben a vállalkozások „önértékelésének”, az RK és az RN minták összehasonlítása alapján azonosított eltérésekkel. Az két összehasonlítás megállapításainak szintetizálása után kijelenthető, hogy kisebb vállalkozásoknál a 11. (a társasági adón kívüli – a vállalkozást terhelő – egyéb adók és járulékok mérséklése), és a 17. (a tulajdonosok, vezető tisztségviselők vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének befolyásolása) tényező a főátlag fölötti, a nagyobb vállalkozásoknál pedig alatti átlagos értéket mutat. A 9. tényező (a vállalkozás vezető tisztségviselőinek információs igényei) a nagyobb vállalkozásoknál a főátlagot meghaladó, a kisebb vállalkozásoknál azt el sem érő átlagos értékkel bír. A nagyobb vállalkozásoknál a 3. (az előállított információ hasznossága a tulajdonosok, hitelezők számára) és a 10. (a vállalkozás tulajdonosai információs igényeinek kielégítése) szempont határozottan előnyösebb helyet foglal el a kisebb vállalkozások rangsorában jelzett helyhez képest.

A kisebb és a nagyobb vállalkozások értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor érvényesülő szempontok összehasonlítása a leíró statisztikák alapján – a korábbi vizsgálatokkal összhangban – a kisebb vállalkozásoknál az adózással, a nagyobb vállalkozásoknál a számviteli információkkal kapcsolatos megfontolások erőteljesebb hatását igazolják, amely a 2. hipotézis elfogadását támasztja alá.

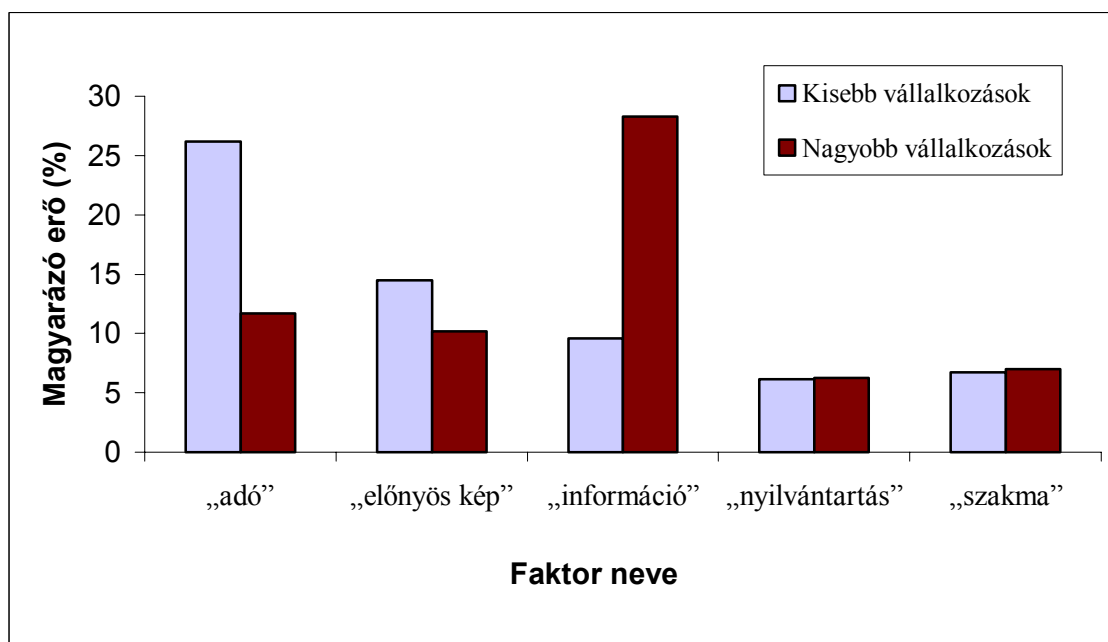
Ugyancsak a 2. hipotézis elfogadását támasztja alá a korábbiakban végzett faktorelemzések során azonosított faktoroknak a vonatkozó adatállományok totális szórásának magyarázatához való hozzájárulása is. A faktorok magyarázó erejének összehasonlítását a vállalkozások „önértékelése” alapján az 1. ábra, a könyvvizsgálók értékelése szerint a 2. ábra segíti.

Mindkét ábra az „adó” és az „információ” elnevezésű faktorok magyarázó erejénél jelez lényeges eltérést. Az adózással és a számviteli információkkal kapcsolatos szempontok érvényesülése – a leíró statisztikák alapján megállapítottakhoz hasonlóan – lényeges eltérést mutat a kisebb és a nagyobb vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor.

1. ábra: A kisebb és a nagyobb vállalkozások értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló faktorok magyarázó ereje a vállalkozások „önértékelése” alapján

2. ábra: A kisebb és a nagyobb vállalkozások értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló faktorok magyarázó ereje a könyvvizsgálók értékelése alapján

Az RK és az RN mintákról elmondható, hogy független mintavétel során jöttek létre, tehát elvégezhetőnek tekinthetjük a független minták átlagának összehasonlításával kapcsolatos próbákat. (A vonatkozó SPSS alkalmazás outputjait a 8. mellékletben helyeztem el.)

A tényezők szórásának vizsgálatára elvégzett Leven próba eredményeinek ismeretében¹¹¹ az átlagok egyenlőségére vonatkozó, fentiekben részletezett nullhipotézissel kapcsolatban a következő döntések hozhatók:

- legfeljebb 5%-os szignifikancia szinten a 3., a 9., a 10., a 14. és a 17.,
- magasabb, de még 10%-os szignifikancia szinten belül maradva az 1., a 6. és a 20. tényező esetében a nullhipotézist el kell vetni.

Ezen tényezők viszonylatában a várható értékek egyezőségére vonatkozó nullhipotézis elvetése azt jelenti, hogy a jelzett szinten szignifikáns különbség van a tapasztalati átlagok között¹¹². Mindezek a 2. hipotézis elfogadását erősítik meg.

A könyvvizsgálók értékelését tartalmazó KV minta kisebb és nagyobb vállalkozásokra vonatkozó részeit független mintaként felfogva az előzőekhez hasonló vizsgálatokat elvégezve megállapítható, hogy a kisebb és a nagyobb vállalkozások összehasonlításra kerülő mintáiban az egyes befolyásoló tényezőkre adott értékelések átlagának egyezőségére vonatkozó nullhipotézist a 11., a 13. és a 16. tényezők kivételével minden esetben el kellett utasítani. (A számítások eredményeit részletesebben a 9. melléklet tartalmazza.)

Az egyes tényezők esetében a nullhipotézis elutasítása a következő szignifikancia szinteken történt:

- minden szinten szignifikáns (0%) a 3., a 4., a 7., a 8., a 9., a 10., a 12., a 14., a 19. és a 20. tényező viszonylatában a különbség,
- 1%-os szignifikancia szinten belül maradva szignifikáns az eltérés az 1., az 5., a 6. és a 18. tényező tekintetében,

¹¹¹ Az 5%-os szignifikancia szint mellett csak a 14., illetve kicsit magasabb szignifikancia szinten (10%) még a 16. és a 6. tényezőnél mutatkozik a szórások között jelenős különbség.

¹¹² Említést érdemel, hogy a leíró statisztikák is hasonló eredményt vetítettek előre, a legfeljebb 5%-os szinten szignifikáns különbséget mutató tényezők közül háromnál, a 9., a 14. és a 17. tényezőnél már ott is lényeges különbségre lehetett következtetni.

- ennél magasabb, de még 3%-os szignifikancia szinten belül maradván nem pusztán a véletlen ingadozásra vezethető vissza a 2., 15. és a 17. tényező mintákból számított átlaga közötti differencia.

A KV mintának a kisebb és a nagyobb vállalkozásokra kialakított részének független mintaként történő értelmezésével kapcsolatban felvetődő probléma miatt elvégeztem úgy is a várható érték összehasonlítást, hogy a páronkénti mintavétel szabályaiban gondolkodtam. A probléma alapvetően abból fakad, hogy a könyvvizsgálók kiválasztása – a 7.1.2.1. fejezetpontnál részletezett módon – a véletlen kiválasztás elvét követve történt és ha valamennyi könyvvizsgáló csak kisebb vagy csak nagyobb vállalkozásokra vonatkozóan válaszolt volna, akkor a véletlen mintát utólag két függetlennek minősíthető mintára lehetne egyértelműen felbontani. Abból kifolyólag, hogy a 250 könyvvizsgáló közül 165 mind a kisebb, mind a nagyobb vállalkozásokra nézve értékelt, bizonyos értelemben a páronkénti mintavétel jegyei is felfedezhetők a mintán.

Az ilyen mintára releváns módszer alkalmazása a várható érték különbségére nézve egészen hasonló eredményt hozott (13. és 16. tényező) a következő eltérésekkel: a nullhipotézis itt a 11. tényező esetében is elutasításra került, a 11. tényező 2%-os és a 6. tényező 0,3%-os szignifikancia szintjén kívül az összes többi tényező minden szinten szignifikáns elérést mutatott a kisebb és a nagyobb vállalkozások között.

A KV mintán végzett vizsgálatokkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy már a leíró statisztikák alapján is megmutatkozott, hogy a vállalkozások „önértékeléséhez” képest több tényező esetében van lényeges különbség. Az is kellőképpen azonosítható volt, hogy a 13. és a 16. tényezők viszonylatában bizonyára nincs lényeges eltérés a kisebb és a nagyobb vállalkozások körében.

A KV mintán végzett – előzőekben részletezett vizsgálatok – eredményei alapján kijelenthető, hogy azok is a 2. hipotézis elfogadását támasztják alá.

A 2. hipotézis ellenőrzéséhez elvégzett statisztikai vizsgálatok összegzéseként megállapítható, hogy:

- A leíró statisztikák a kisebb vállalkozásoknál az adózással, a nagyobb vállalkozásoknál a számviteli információkkal kapcsolatos tényezők erőteljesebb hatását jelzik az értékelési eljárás-kombináció kialakításakor.

- Az előző fejezetben bemutatott faktorelemzések során azonosított faktoroknak a vonatkozó adatállományok totális szórásának magyarázatához való hozzájárulásai alapján igazolható, hogy az „adó” és az „információ” elnevezésű faktor magyarázó ereje lényeges eltérést mutat a kisebb és a nagyobb vállalkozások esetében.
- Az RK és az RN minták összehasonlításakor 5 tényező esetében legfeljebb 5%-os, további 3 tényező esetében legfeljebb 10%-os szinten szignifikáns különbség mutatkozott a tapasztalati átlagok között.
- A KV minta alapján a számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakítását befolyásoló tényezők döntő többségénél szignifikáns különbség jelentkezik a kisebb és a nagyobb vállalkozásokra vonatkozó tapasztalati átlagok között.

Az összegző megállapítások és az e fejezetben részletesen ismertetett vizsgálatok, valamint azok eredményei a 2. hipotézis elfogadását támasztják alá.

A 2. hipotézis valós, tehát a hazai gyakorlatban a kisebb vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor érvényesülő szempontok lényeges eltérést mutatnak a nagyobb vállalkozásoknál megjelenő szempontoktól.

7.3.3. A 3. hipotézis ellenőrzése

A 3. hipotézisben került megfogalmazásra, hogy a hazai gyakorlatban a kisebb vállalkozások esetében a számviteli értékelési eljárás-kombinációjuk kialakításakor érvényesülő szempontok lényeges eltérést mutatnak azoknál, amelyek beszámolóját könyvvizsgáló hitelesíti azoktól, amelyek ilyen kötelezettséggel nem bíró vállalkozások. Ennek a hipotézisnek az ellenőrzését csak az RK mintára alapozhatom, hiszen ebben szerepelnek egyértelműen a könyvvizsgálatra nem kötelezett kisebb vállalkozások is. A vizsgálat tehát a „B” kérdőívben megfogalmazott 20 befolyásoló tényezőre adott értékelésre (RKIV1-20), valamint a könyvvizsgálatra vonatkozó kérdésekre (RKII41-42) épül. A könyvvizsgálatra vonatkozó kérdésekkel kapcsolatban hangsúlyozni szükséges, hogy az RK mintába került 43 vállalkozás között nincs olyan, amelynek a beszámolóját könyvvizsgáló hitelesítette, miközben könyvvizsgálatra egyébként nem volt kötelezett. Ennek alapján a mintával kapcsolatban a könyvvizsgált, illetve könyvvizsgálatra kötelezett vállalkozások megjelölés ugyanazokat a vállalkozásokat öleli fel.

A hipotézist mindenképpen el kell fogadni, ha több befolyásoló tényező (szempont) értékelése kapcsán kimutatható, hogy lényeges eltérés tapasztalható a könyvvizsgálatra kötelezett és a könyvvizsgálatra nem kötelezett kisebb vállalkozások között.

Az eltérések vizsgálatakor az egyes befolyásoló tényezőkre a könyvvizsgált, illetve a könyvvizsgálatra nem kötelezett vállalkozások által adott értékelések leíró statisztikáira támaszkodtam. Az RK minta részmintákra történt felbontása után – tekintettel az egyes részminták elemszámára – a 2. hipotézis ellenőrzésénél használt további módszereket (faktoranalízis, statisztikai próbák) természetesen már nem alkalmazhattam a különbség elemzésére. (Az RK mintából képzett részminták fontosabb leíró statisztikáit a 10. mellékletben helyeztem el.)

Az RK minta vállalkozásaiból képzett csoportok leíró statisztikáinak összehasonlítása során több – a későbbiekben részletezésre kerülő – különbség a kisebb és a nagyobb vállalkozások közötti eltérésekre emlékeztetett. Mindez a kisebb vállalkozások és a könyvvizsgálatra kötelezett vállalkozások méretével kapcsolatos kérdések tisztázását tette szükségessé. A számviteli törvény 155. § (3) bekezdése értelmében általánosan akkor kötelező a könyvvizsgálat, ha az üzleti évet megelőző két

üzleti év nettó árbevételének átlaga eléri vagy meghaladja az 50 millió Ft-ot, a foglalkoztatottak számára vagy más egyéb paraméterre való tekintet nélkül. A kisebb vállalkozásként értelmezett mikro- és kisvállalkozások között olyanok is szerepelhetnek, amelyek árbevétele történetesen a 700 millió Ft-ot közelíti.¹¹³ Az RK mintában szereplő vállalkozások nettó árbevétele hat esetben a 250 és 500 millió Ft közötti tartományba esett. Mindezeket figyelembe véve különböző árbevételi szinteken belül meghatároztam a könyvvizsgálati kötelezettség alakulását, amelynek eredményeit a 10. táblázatban foglaltam össze.

10. táblázat: Az RK mintában a könyvvizsgálatra kötelezettek száma, valamint az értékesítés nettó árbevételének átlaga és szórása árbevételi szintenként

Árbevételi szintek	Vállalkozások			Vállalkozások közül	
	értékesítés nettó árbevételének (ezer Ft)		száma	nem könyv- vizsgáltak száma	könyv- vizsgáltak száma
	átlaga	szórása			
700 millió Ft alatt	107 515	143 730	43	21	22
200 millió Ft alatt	50 438	52 035	37	21	16
120 millió Ft alatt	41 004	37 970	35	21	14
100 millió Ft alatt	26 404	21 331	30	21	9
60 millió Ft alatt	24 196	18 797	29	20	9
50 millió Ft alatt	19 401	14 887	26	20	6

A táblázat adataiból megállapítható, hogy 100 millió Ft-os árbevételi határ alatt az RK mintában már lényegesen lecsökken a könyvvizsgálatra kötelezett vállalkozások aránya, sőt ekkor az átlagos árbevételi érték is mélyen a könyvvizsgálati kötelezettség 50 millió Ft-os határértéke alá süllyed, miközben lényegében már a szórás sem mérséklődik. A 3. hipotézis a kisebb vállalkozásokra tartalmaz állítást, ezért a továbbiakban a teljes RK minta vizsgálatát folytatva, de emellett a vállalkozás méretével összefüggésbe hozható hatások azonosíthatósága miatt a 120 millió Ft-os árbevételi szint alatti vállalkozásokra nézve is szükséges elemzéseket végezni. A táblázattal kapcsolatban megjegyzendő, hogy 6 vállalkozás már 50 millió Ft-os árbevételi szint alatt könyvvizsgálatra kötelezettként jelenik meg, miközben 1 vállalkozás még 60 millió Ft-os árbevétel fölött sem. Ennek oka nagy valószínűséggel a

¹¹³ A vállalkozások mikro- és kisvállalkozások közé történő besorolásának kritériumait a 7.1.1. fejezet tartalmazza.

fentiekben hivatkozott szabályra, pontosabban annak két egymást követő üzleti év átlagára vonatkozó kitételére vezethető vissza¹¹⁴.

A könyvvizsgálatra kötelezett és nem kötelezett vállalkozások által az értékelési eljárás-kombinációt befolyásoló tényezőkre adott értékelések átlagát és szórását a teljes RK mintára (700 millió Ft nettó árbevételig), illetve a 120 millió Ft-os árbevételi határ alatti részére külön-külön a 11. táblázat mutatja. A befolyásoló tényezőkre adott értékelésekből meghatározott főátlag fölötti és alatti tényezőket (itt is) valamennyi rész minta esetében a táblázat vonalazásának vastagításával különítettem el egymástól. Az egyes tényezők fontosságának áttekinthetősége céljából a tényezők rangsor szerinti bemutatását követtem.

A teljes RK mintára nézve a könyvvizsgált és nem könyvvizsgált vállalkozások értékelésének összehasonlításakor megállapítható, hogy:

- A könyvvizsgálatra nem kötelezetteknel – csoportra számított – főátlagot meghaladó átlagos értékkel szerepelnek a rangsor 2., 3., 4., 5., illetve 9. helyén a 17., a 16., a 11., a 18. és a 2. befolyásoló tényezők, amíg ugyanezek a tényezők a könyvvizsgálatra kötelezetteknel a főátlag alatti átlagos értékkel a rangsor 9., 10., 13., 14. és 16. helyén jelennek meg egymást követve a 11., a 16., a 2., a 18. és a 17. tényezők. (A táblázatban árnyékolással jelöltem a nem könyvvizsgált vállalkozásoknál főátlagot meghaladó, míg a könyvvizsgált vállalkozásoknál az alatti átlagos értékkel bíró tényezőket.)
- A könyvvizsgált vállalkozásoknál a 12. és a 10. befolyásoló tényező főátlag fölötti átlagos értékkel a rangsor 3., illetve 6. helyét foglalja el, miközben a nem könyvvizsgáltak esetében ugyanezek a tényezők főátlag alatti átlagos értékkel csak a 13., illetve 14. helyen szerepelnek. (A táblázatban a „kövér” számok a könyvvizsgált vállalkozásoknál főátlagot meghaladó, de a nem könyvvizsgált vállalkozásoknál az alatti átlagos értékkel rendelkező tényezők kiemelését szolgálják.)

¹¹⁴ Az RK mintában szereplő vállalkozások között egyértelműen „túlreprezentáltak” a könyvvizsgálatra kötelezett vállalkozások. A konfidencia intervallumok megadása nélkül, eltekintve a válaszolni hajlandó és a válaszolni nem hajlandó könyvvizsgálók közötti lehetséges különbségektől, ha a KVIII. és KVII2. kérdésekre adott válaszok alapján 250 fő könyvvizsgáló 3796 mikro- és kisvállalkozást könyvvizsgál, akkor a 3679 fős könyvvizsgálói állomány 55 860 körüli kisebb vállalkozás könyvvizsgálatát látja el. Ez a nagyságrend a 424 170 – rendben működő – vállalkozás valamivel több, mint 13%-át jelenti, miközben az RK mintában a könyvvizsgálatra kötelezettek aránya megközelíti az 50%-ot. A jelentős különbség elsősorban a minta kialakításával foglalkozó 7.1.2.3. fejezetpontban leírtakra vezethető vissza.

11. táblázat: A kisebb vállalkozások értékelési eljárás-kombinációját befolyásoló tényezők értékeinek átlaga és szórása könyvvizsgálatra kötelezettség és nettó árbevétel határok szerint

Rang-sor	700 millió Ft nettó árbevételi szint alatt						120 millió Ft nettó árbevételi szint alatt					
	Nem könyvvizsgált (21 mintaelem)			Könyvvizsgált (22 mintaelem)			Nem könyvvizsgált (21 mintaelem)			Könyvvizsgált (14 mintaelem)		
	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás	Tényező sorsz.	Átlag	Szórás
1.	13	3,81	1,08	14	3,77	1,11	13	3,81	1,08	13	3,71	1,54
2.	17	3,62	1,36	13	3,68	1,43	17	3,62	1,36	14	3,57	1,16
3.	16	3,52	1,33	12	3,50	1,30	16	3,52	1,33	12	3,36	1,45
4.	11	3,43	1,33	6	3,45	1,14	11	3,43	1,33	6	3,29	1,07
5.	18	3,29	1,38	19	3,18	1,10	18	3,29	1,38	10	3,00	1,18
6.	20	3,29	1,42	10	3,14	1,21	20	3,29	1,42	11	2,93	1,21
7.	14	3,24	1,51	20	3,09	1,06	14	3,24	1,51	19	2,93	1,21
8.	6	3,19	1,40	3	3,05	1,43	6	3,19	1,40	20	2,93	1,14
9.	2	3,10	1,51	11	2,77	1,11	2	3,10	1,51	3	2,79	1,42
10.	19	3,10	1,58	16	2,77	1,31	19	3,10	1,58	16	2,79	1,25
11.	3	3,00	1,18	9	2,73	1,12	3	3,00	1,18	18	2,79	1,48
12.	9	2,90	1,34	5	2,68	1,25	9	2,90	1,34	9	2,71	1,14
13.	10	2,90	1,41	2	2,64	1,09	10	2,90	1,41	2	2,43	1,16
14.	12	2,81	1,50	18	2,64	1,29	12	2,81	1,50	5	2,43	1,28
15.	8	2,62	1,56	7	2,59	1,44	8	2,62	1,56	7	2,43	1,55
16.	1	2,48	1,25	17	2,36	1,00	1	2,48	1,25	4	2,07	1,00
17.	7	2,29	1,27	8	2,18	1,22	7	2,29	1,27	17	2,07	1,07
18.	4	2,19	1,17	1	2,09	1,15	4	2,19	1,17	1	2,00	1,24
19.	5	2,19	0,98	4	2,00	1,02	5	2,19	0,98	8	2,00	1,24
20.	15	2,05	1,16	15	1,68	0,84	15	2,05	1,16	15	1,79	0,89
	Együtt	2,95	1,41	Együtt	2,80	1,29	Együtt	2,95	1,41	Együtt	2,70	1,32

- A többi befolyásoló tényező mindkét csoportban a főátlag fölötti vagy alatti átlagos értéket mutató tényezők között jelenik meg, változatos képet mutatva. A hipotézissel kapcsolatban ezek közül mindenképpen említést érdemel, hogy a 14. tényező, a megbízható és valós összképre törekvés a könyvvizsgált vállalkozásoknál az első helyen szerepel, miközben a másik csoportnál csak a hetedik helyet foglalja el.

Az RK és RN minták összehasonlításakor a kisebb vállalkozásoknál a 11., a 17., a 18. és a 19. tényezők mutattak főátlag fölötti átlagos értéket, szemben a nagyobb vállalkozások főátlag alatti értékeivel. A nagyobb vállalkozásoknál csak a 9. tényező volt olyan, amelyik főátlag fölötti értékkel bírt, miközben a kisebb vállalkozásoknál ugyanazon tényező a főátlag alá szorult. Ezek alapján – nagy valószínűséggel – a nagyságrenddel kapcsolatban korábban jelzett hatásként azonosítható az RK minta könyvvizsgált és nem könyvvizsgált vállalkozásai által adott értékelések összehasonlításakor a 11. és a 18. tényezők viszonylatában feltárt eltérések. Ezt a megállapítást erősíti meg az RK minta 120 millió Ft-os nettó árbevételi szint alatti vállalkozásai által adott értékelések összehasonlítása is, hiszen ezek a tényezők ott már mindkét csoporton belül a főátlag fölötti átlagos értékkel bírnak. Az értékelési eljárás-kombináció kialakításakor a társasági adón kívüli – vállalkozást terhelő – egyéb adók és járulékok mérséklésének, illetve a tulajdonosok vállalkozásból származó jövedelmét terhelő adók és járulékok minimalizálásának szempontjai a vállalkozások nagyságrendjének növekedésével háttérbe szorulnak. Az adatok alapján feltételezhető, hogy ez a „fordulópont” már 120 millió Ft-os árbevételi szint alatt jelentkezik. A könyvvizsgálatra kötelezett kisebb vállalkozásoknál megfigyelhető továbbá az is, hogy az adózással összefüggésbe hozott 11. és 18. tényező az árbevételi szint csökkenésével egyre feljebb „csúszik” a rangsorban. Megjegyzendő, hogy az RK mintán belüli csoportoknál az RK és az RN minták között, a 19. és a 9. tényezők helyzetében azonosított eltérések egyik árbevételi szintnél sem mutathatók ki, így azok feltételezhetően csak lényegesen nagyobb árbevételi tartományt vizsgálva tárulnak fel.

A nagyságrenddel összefüggésbe hozható eltéréseket kiemelve megállapítható, hogy a 2. és a 17., illetve a 10. és 12. tényezők tekintetében a könyvvizsgálatra kötelezett és nem kötelezett vállalkozások között jelentős különbség van. Ez lényegében azt jelenti, hogy a könyvvizsgálatra kötelezett kisebb vállalkozásoknál a nyereségadó

fizetési kötelezettség és a tulajdonosok vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének számviteli értékelési eljárások megválasztásán keresztül befolyásolását a könyvvizsgálat intézménye nagy valószínűséggel korlátozza. A könyvvizsgálati munka hatásosságának tulajdonítható az is, hogy a könyvvizsgálatra kötelezett vállalkozásoknál a 12. tényező a rangsor harmadik helyén áll. A 12. tényező annak befolyásoló szerepét testesíti meg, hogy az értékelési eljárás-kombináció szerinti összképet mutató beszámolót a könyvvizsgáló megbízhatónak és valósnak minősíti-e. A 10. tényező szerepének értelmezésekor a nagyobb vállalkozások érdekhordozói körének bővülésével hozható összefüggésbe a könyvvizsgálat. A tulajdonos(ok) és a vezető tisztségviselő(k) személyének szétválása feltételezhetően szoros összefüggésben áll a könyvvizsgálat szerepének erősödésével.

A 3. hipotézis ellenőrzéséhez elvégzett statisztikai vizsgálatok összegzéseként megállapítható, hogy:

- A könyvvizsgálatra kötelezett kisebb vállalkozásoknál a megbízható és valós összkép kialakítására irányuló törekvés erőteljesen megjelenik.
- A könyvvizsgált kisebb vállalkozások értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor, az azok alkalmazásával készülő beszámoló könyvvizsgáló általi elfogadása fontos szempont.
- Azoknál a kisebb vállalkozásoknál, amelyek könyvvizsgálatra kötelezettek a társasági adó fizetési kötelezettség és a tulajdonosok vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének befolyásolására irányuló törekvés kevésbé tud érvényesülni.

Az összegző megállapítások, valamint a hipotézis ellenőrzésével kapcsolatban elvégzett, fentiekben ismertetett vizsgálatok eredményei a 3. hipotézis elfogadását támasztják alá.

A 3. hipotézis valós, tehát a hazai gyakorlatban azon kisebb vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor érvényesülő szempontok, amelyek beszámolóját könyvvizsgáló hitelesíti, lényeges eltérést mutatnak az ilyen kötelezettséggel nem bíró vállalkozások szempontjaitól.

7.3.4. A „számviteli stratégiával” kapcsolatos hipotézisek ellenőrzése

Az előző három hipotézis ellenőrzéséhez kapcsolódó vizsgálatokat nagyobb átfedések nélkül az egyes hipotézisekhez lehetett rendelni, azaz egymástól elkülönítve tudtam azok elfogadásáról dönteni, attól függetlenül, hogy mindhárom a számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakításakor érvényesülő szempontokkal, a lehetséges befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban került megfogalmazásra. Ez a megoldás a 4. az 5. és a 6. hipotézis esetében nem követhető. Az értékelési eljárás-kombináció – összhangban az első három elfogadott hipotézissel – egy, az érdekek hálójában értelmezhető, soktényezős döntés (-sorozat) hatására alakul ki. A 4., az 5. és a 6. hipotézis kapcsán annak az elfogadásáról vagy elutasításáról kell dönteni, hogy a hazai gyakorlatban egyrészt az eladósodottabb, másrészt a jelentős társasági nyereségadó kedvezményrel rendelkező, harmadrészt a kimutatott számviteli jövedelemtől függő vezetői érdekeltségi rendszerrel bíró nagyvállalatok inkább jövedelemnövelő számviteli stratégiát választanak.

Egy adott vállalat értékelési eljárás-kombinációjának jövedelmet növelő vagy csökkentő jellegét azonosítom a továbbiakban azzal, hogy a vállalat jövedelemnövelő vagy jövedelemcsökkentő számviteli stratégiát követ-e. A számviteli stratégia jellege számos vállalati jellemzővel hozható összefüggésbe, amely jellemzők feltételezhetően valamilyen sztochasztikus kapcsolatban állnak a számviteli stratégiával. A 4., 5. és 6. hipotézis egy-egy ilyen lehetséges jellemzőt jelenít meg. A hipotézisek elfogadását vagy elutasítását tehát alapvetően arra építem, hogy kimutatható-e ezen vállalati jellemzők és a számviteli stratégia jövedelemnövelő jellege között számottevő pozitív sztochasztikus kapcsolat. A kapcsolat szorosságának vizsgálatát az asszociáció vagy a korreláció mértékének megállapítására, illetve – a jellemzőket összefüggő rendszerben kezelve – a sokváltozós lineáris regressziós analízisre építem.

A vizsgálat során a nagyvállalatoknál felvett „B” és „C” kérdőívek – továbbiakban részletezésre kerülő – kérdéseire támaszkodtam.

Mindezeket figyelembe véve a hipotézisek együttes, egymással párhuzamos ellenőrzését a következő fejezetpontokban végzem el.

7.3.4.1. Az értékelési eljárás-kombináció jellegének megállapítása

Az értékelési eljárás-kombináció jellege a kombinációt alkotó egyes választható eljárások jövedelemnövelő vagy jövedelemcsökkentő beállításai alapján határozható meg. Az egyes számviteli politika elemek kapcsán mutakozó választási lehetőségről általában – a néhány későbbiekben jelzett esetet leszámítva – eldönthető, hogy az a kimutatott jövedelmet inkább növeli, vagy inkább csökkenti, esetleg semleges hatással jár. Álláspontom szerint nem követhető az a megoldás, hogy egy vállalkozás számviteli politikájának elemeire adott minősítések egyszerű számtani átlaga alapján kerüljön megállapításra az egész kombináció jellege, különös tekintettel arra, hogy az egyes vállalkozásoknál a különböző számviteli politika elemek eltérő jelentőséggel (súllyal) bírnak. Az ilyen minősítések ellen szól többek között az is, hogy egy adott számviteli politika elemnél mutakozó, azonosnak vélt lehetőség (alternatíva) az egyes vállalkozásoknál eltérő tartalommal „telítődik”. Példaként említhetem a tárgyi eszközök terv szerinti értékcsökkenési leírásának módját. A leggyakrabban a lassított, a lineáris és a gyorsított leírási módok, mint választási lehetőségek kerülnek meghatározásra. A lassított leírási módnál kézenfekvőnek tűnik az adott időszak tekintetében jövedelemnövelő, a lineárisnál semleges, a gyorsítottnál pedig jövedelemcsökkentő beállításról beszélni. Az N mintába került vállalkozások döntő többsége azt jelezte, hogy lineáris leírást követ a tárgyi eszközök körében. A felmérés során azonban egyértelműen kiderült, hogy a lineáris leírás alapját jelentő leírási kulcsok kisebb-nagyobb mértékben alacsonyabbak vagy magasabbak annál, mint ami az érintett eszközök tényleges elhasználódása (és maradványértéke), a használat körülményei, és a vállalat gazdasági folyamataiba való beágyazottsága alapján egyébként indokolt lenne. A lineáris leírás az indokoltnál alacsonyabb kulcsokkal az adott időszaki jövedelemtömeget emeli, magasabb kulcsokkal pedig csökkenti azt.

Többek között ezekre, már a kutatás kezdeti szakaszában vélelmezett összefüggésekre alapozva a számviteli stratégia jellegének megállapítását, azt a „B” és a „C” kérdőíveken megfogalmazott kérdések összekapcsolásával valósítottam meg. A „B” kérdőív V. részében szereplő kérdések az egyes vállalkozások – a korábban azonosított és bemutatott – 40 számviteli politika elemmel kapcsolatos választásait térképezik fel. A „C” kérdőív I. részében leírtak alapján a nagyvállalatok számviteli politika elemei úgy kerültek értékelésre, hogy az egyes elemek az adózás előtti

eredményre milyen hatással vannak egy „középutas” beállításhoz képest. (Az értékelésnél használt skála: -2 = lényegesen csökkentik, -1 = kis mértékben csökkentik, 0 = nincs vagy elenyésző a hatás, +1 = kis mértékben növelik, +2 = nagymértékben növelik az adott időszak adózás előtti eredményt.) A személyes interjúk során a megkérdezettektől azt kértem, hogy az egyes számviteli politika elemek fontosságától, relatív vagy abszolút súlyától elvonatkoztatva értékeljenek. Az értékelés során abból induljanak ki, hogy az egyes számviteli politika elemek viszonylatában egy adott vállalatnál felvázolható azok alsó és felső „határértéke”, de természetesen a tényleges választás szükségszerűen nem szélsőséges.¹¹⁵ A „C” kérdőív II. részének megfelelően sor került a vállalat szempontjából fontosnak ítélt 10 számviteli politika elem kiválasztására, majd annak becslésére, hogy azok eltérő megválasztása együttesen és külön-külön, az összes számviteli politika elem eltérő megválasztásával kiváltható adózás előtti eredménymódosításhoz képest milyen arányt képviselnek¹¹⁶.

A 19 nagyvállalat közül 8-nál kevesebb, mint tíz fontosnak ítélt politika elemet tudtak azonosítani, amelynek hatására átlagosan kilenc (8,95) került megjelölésre. A kevésbé fontos összes többi politika elem összehatása átlagosan 6,56%-ot (szórás 6,32) mutat. Egyetlen olyan sem fordult elő, amelyiket mindegyik vállalat megjelölte volna a fontosnak ítélt tíz között, miközben a 2., 8., 11., 13., 14., 16., 21., 22., 28., 29., 30., 31., 32., 38. és 39. számviteli politika elem (NBV1-40) egyetlen egynél sem került a fontos elemek közé. Megjegyzendő, hogy a 6., az értékhelyesbítéssel és értékelési tartalékkal kapcsolatos választási lehetőség eleve mellőzésre került, hiszen annak hatása az adott időszak adózás előtti eredmény alakulására definíció szerint nem lehet. Az egyes vállalatok értékelési eljárás-kombinációjának jellegét az egyes számviteli politika elemek fentiek szerinti értékelése (-2 és +2 között) és súlya alapján határoztam meg. Az egyes politika elemekre adott értékelések súlyozott számtani átlagát nevezem a továbbiakban a jövedelemmel kapcsolatos stratégia jellemzőjének, röviden jövedelemstratégiai mutatónak (JSM).

¹¹⁵ Az interjúk alapján általánosan megállapítható, hogy a megkérdezettek az egyes politika elemekkel kapcsolatban a vállalat adottságait, gazdálkodási körülményeit, a vállalatnál szerzett gyakorlati tapasztalatokat, különösen egyes politika elemek tényleges megváltoztatásakor észlelt hatásokat figyelembe véve értékelték.

¹¹⁶ A becslés során a válaszadók az egyes értékelési eljárások által érintett eszközök és források értékében kiváltható hatásokra alapoztak, azaz „forinthatásokat” mérlegeltek. Megítélésem szerint ez az eljárás legalább olyan vagy jobb becslést kell biztosítson az adózás előtti eredményben okozott változásról, mint az 5.1.2.7. fejezetben jelzett „dollárhatásra” épülő vizsgálat.

A hipotézisek ellenőrzéséhez végzett vizsgálatok során világossá vált, hogy a jövedelem-stratégiai mutató számítását tovább kell pontosítani. Az adókedvezményekkel kapcsolatos hipotézis tesztelése ugyanis megmutatta, hogy az adózási kérdéseknél csak a társasági adó alapjára is hatással bíró számviteli politika elemek beállításait célszerű figyelembe venni. Az egyes értékelési eljárások – többek között – adóalapra gyakorolt hatását rendszerező, 1. táblázatban megadott minősítések alapján külön meghatározásra került a csak az adóalapra is hatással bíró számviteli politika elemek értékelése és relatív súlya alapján egy jövedelem-stratégiai mutató. Az 1. táblázat vonatkozó „megengedő” minősítései (általában van, részben van, általában nincs) közül egyedül a tárgyi eszközök terv szerinti értékcsökkenésénél jelzett „részben van” megállapítás, valamint ezen politika elem gyakran előforduló jelentős relatív súlya miatt indokoltnak látszott a mutató további differenciálása. Mindezek alapján tehát meghatározásra kerültek a megjelölt valamennyi számviteli politika elem alapján álló (JSMT), az adóalapra hatással bíró politika elemek 19., tárgyi eszközök terv szerinti értékcsökkenése nélküli (JSMA), illetve azzal is kalkuláló (JSMA19) jövedelem-stratégiai mutatók. (Az outputokban az egyes mutatók jelzett rövidítései a minta és a kérdőív azonosítóival is összekapcsolódtak.)

A 19 nagyvállalat aktuális számviteli politikájára adott legszélsőségesebb minősítések a következők voltak:

- NCJSMT alapján -1,4286 és 1,5960
- NCJSMA szerint számolva -1,4773 és 1,7912
- NCJSMA19 esetében pedig -1,0626-os, illetve 1,3962-es érték.

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a vállalatok egyszerre több számviteli politikában „gondolkodnának”, hanem inkább arra enged következtetni, hogy az adózással kapcsolatos megfontolások miatti értékelési eljárás torzításokat az arra egyáltalán nem vagy csak részben ható politika elemekkel igyekeznek ellensúlyozni.

Az elemzések – továbbiakban részletezésre kerülő – eredményei világosan megmutatták, hogy a JSMA és a JSMA19 mutatók közötti különbség lényegében a vállalat alaptevékenységére (termelő vagy szolgáltató), illetve a tárgyi eszközök arányára vezethető vissza. A vizsgálatok során tehát alapvetően a JSMT és JSMA mutatókat tudtam a hipotézisek ellenőrzéséhez hasznosítani.

Az alapvető kapcsolatok nagyságának és irányának felmérésekor alkalmaztam ezen mutatók egyszerűsített (bináris) változatát, pozitív előjel esetén jövedelemnövelő (1), negatív előjel esetén jövedelemcsökkentő (0) tartalommal.¹¹⁷ Megjegyzendő, hogy ilyen esetben a mutatók elnevezései az „10” toldattal egészültek ki (pl.: JSMA10).

A „C” kérdőív III. és IV. részében megfogalmazott kérésekre¹¹⁸ kapott információk alapján lehetőség nyílt a nagyvállalatok 1997 és 2001 közötti években hatályos számviteli politikájának „felépítésére” és minősítésére. A kérdőív III. részével kapcsolatban a vizsgált nagyvállalatok többsége jelezte, hogy alapvetően a számviteli törvény 1997. évi kisebb és a 2000. évi jelentősebb módosítása miatt változtattak a számviteli politikájukon. Azok a nagyvállalatok pedig, amelyek ezen átdolgozások során, illetve azon túlmenően olyan mértékben változtattak számviteli politikájukon, hogy annak hatásait az éves beszámolóban jelezniük kellett, a rendelkezésekre bocsátották a kiegészítő mellékletük vonatkozó részeinek másolatát (kivonatát). A „C” kérdőív IV. részében megfogalmazott kérésre közölt információk alapján – több esetben – az értékelési eljárások és azok megváltozásának a társasági adó alapjára gyakorolt hatását is tételenként vizsgálni tudtam. Mindezen információkra és a számviteli törvény változásainak ismeretére támaszkodva készítettem elő – a 7.1.2.4. fejezetpontban már jelzett számú – vállalatév szerinti vizsgálatot.

7.3.4.2. Az asszociáció mérése

A számviteli stratégia jellege és egyes vállalati jellemzők közötti összefüggés fennállásának és irányának ellenőrzését az asszociáció elemzésével indítottam. A nagyvállalatokat a stratégia jellege, illetve az eladósodottság, az adókedvezmények mértéke és a vezetői érdekeltségi rendszer számviteli jövedelemtől való függése alapján csoportokba rendeztem. A csoportképző ismérvek megfelelő párosításával vizsgálni tudtam, hogy a vállalatok különböző csoportokhoz tartozása milyen meghatározottságot mutat.

¹¹⁷ Pontosán nulla érték egyetlen esetben sem jelentkezett.

¹¹⁸ Lényegében arra kértem a válaszadókat, hogy az érintett évek kiegészítő mellékletének vonatkozó részeire támaszkodva mutassák be a számviteli politikában bekövetkezett változásokat, azok vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre gyakorolt hatását, illetve a számviteli értékelés következtében a társasági adó alapjánál módosító tételt jelentő összegeket.

A nagyvállalatok eladósodottságát – a későbbiekben részletezésre kerülő vizsgálatok alapján – legjobban a hosszú lejáratú kötelezettségek mérlegfőösszeghez mért arányával ($NHK.MF = NBIIhk / NBIIhf$) tudtam jellemezni. A hosszú kötelezettség aránya mellett szóló érv lehet, hogy a számviteli politika döntések alapvetően hosszabb időtávra szólnak, tehát az eladósodottság mértékét is a hosszabb távra szóló kötelezettségekre alapozva célszerű vizsgálni.

A hosszú lejáratú kötelezettségek aránya alapján a jelentősen eladósodott vállalatok közé azokat soroltam, amelyeknél ez az arány 40% vagy azt meghaladó mértékű volt. A 40%-os határ felállítását a vállalatok eladósodottság szerinti eloszlásának elemzésére alapoztam. A vizsgált évek mindegyikében a 40%-os arány körüli tartományban az ábrák „szakadást” mutattak. (A 2001. évre vonatkozó hisztogramot – az e fejezetponthoz kapcsolódó további outputokkal együtt – a 11. mellékletben helyeztem el.)

Az eredmények alapján megállapítható, hogy 2001-ben a 19 nagyvállalat közül 10 jövedelemnövelő, 9 pedig jövedelemcsökkentő értékelési eljárás-kombinációt mutatott a JSMT10 alapján. A nagyvállalatok közül csak kettő tekinthető jelentősen eladósodottnak. A jelentősen eladósodottak kizárólag a „jövedelemnövelő” csoportba tartoznak. A Cramer-mutató (C) 0,325-ös értéke a közepesnél gyengébb sztochasztikus kapcsolat fennállást jelzi. A kapcsolat iránya (a Φ -együttható (Phi-coefficient) előtt megjelenő előjel alapján) pozitív, azaz az eladósodottságot és a számviteli stratégiát jellemző ismérvváltozatok „vonzzák” egymást.

A JSMA10 szerint 2001-ben a 19 nagyvállalatból 11 került a jövedelemnövelő csoportba. Ebben az esetben is mindkét eladósodott vállalat a jövedelemnövelők közé tartozik. A pozitív kapcsolat szorossága valamivel alacsonyabb, de még mindig számottevő ($C = 0,293$).

A számításokat a 91 vállalatév alapján elvégezve 5 esetben mutatkozott eladósodottság és JSMA10 esetén mind az 5 része az 50 jövedelemnövelő esetnek. A JSMA10-re épülő csoportosítás esetén, az adott évben eladósodottnak minősülő 5 vállalat az 55 jövedelemnövelő értékelési eljárás-kombinációt mutató vállalatok közé tartozik ($C = 0,218$ és $C = 0,195$).

A vizsgálatok alapján megállapítható, hogy az eladósodottság mértéke és az értékelési eljárás-kombináció jellege között a közepesnél gyengébb, de még számottevő,

pozitív sztochasztikus kapcsolat mutatkozik mind a 2001 év, mind a 91 vizsgált vállalatév alapján. Megjegyzendő, hogy a kapcsolat erősebbnek mutatkozik a JSMT alapján, amelynek lehetséges okát az előző fejezetpontban már tárgyaltam. Hangsúlyozni szükséges továbbá azt is, hogy az eladósodott vállalatok közül egyik sem rendelkezik jelentős mértékű adókedvezménnyel, így feltételezhető módon a beszámolóból tükröződő összkép javításakor nem kell az adóalap növelését is előidéző értékelési eljárásokra koncentrálniuk.

A nagyvállalatok társasági nyereségadó kedvezményének mértékét a „B” kérdőív III. részének 8. kérdésére adott válasz mutatja (NB38). A társasági nyereségadó kedvezmény jelentős mértékét – az eladósodottságnál leírtakhoz hasonlóan – a vállalatok adókedvezmény-mértéke szerinti eloszlás vizsgálatára alapoztam. Az 50% vagy annál magasabb arányú adókedvezményt tekintettem jelentős mértékűnek a 2001-es és a korábbi évek adatait figyelembe véve.

Az adókedvezménnyel kapcsolatos vizsgálatok alapján megállapítható, hogy 2001-ben a 19 nagyvállalat közül 4 rendelkezett jelentős mértékű társasági adókedvezménnyel. A JSMT10 alapján ezek közül 3 a jövedelemnövelő csoporthoz tartozott ($C = 0,231$). A JSMA10 szerint pedig mind a 4 nagyvállalat a jövedelemnövelő csoportba került ($C = 0,440$).

A társasági nyereségadó kedvezmény mértékéről valamennyi nagyvállalat, minden érintett évre közölt adatot, így ezen témakörnél 95 vállalatév alapján végezhettem vizsgálatot. 25 esetben azonosítottam jelentős mértékű adókedvezményt, amely esetek közül a JSMT10 alapján 15 a jövedelemnövelő csoportba került. A JSMA10 szerinti csoportosítás esetén, az adott évben jelentős mértékű társasági adókedvezménnyel rendelkező 25 nagyvállalatból 24 került a jövedelemnövelő értékelési eljárás-kombinációt mutató nagyvállalatok közé ($C = 0,088$ és $C = 0,461$).

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a társasági adókedvezmény és a társasági adóalapra is hatással bíró értékelési eljárások kombinációjának jellege között közepesen erős, pozitív sztochasztikus kapcsolat van. A JSMT10 alapján végzett vizsgálat 2001-ben gyenge pozitív kapcsolatra, a 95 vállalatévnél lényegében a kapcsolat hiányára enged következtetni. A társasági adókedvezmények körében a JSMT és a JSMA mutatókra alapozott vizsgálatok közötti különbség magyarázatát – összhangban az előző fejezetpontban leírtakkal – az adja, hogy a társasági

adókedvezmény minél jobb kihasználásához csak az adóalapra is hatással lévő értékelési eljárások előnyös megválasztása járulhat hozzá egy adott vállalatnál.

A „B” kérdőív III. részének 2. kérdésére (NBIII2f) alapozhattam annak vizsgálatát, hogy felsővezetők teljesítmény-értékelési, javadalmazási (jutalmazási, bónusz) rendszere az egyes vállalkozásoknál mennyire függ a számviteli eredménytől. (Az értékelés a következő skála szerint történt: 1 = egyáltalán nem, 2 = kismértékben, 3 = közepes mértékben, 4 = jelentős mértékben és 5 = csak attól függ.)

A 19 nagyvállalat felsővezetői érdekeltségi rendszerére adott értékelés átlagosan 2,89-es értéket mutat (medián: 3, módusz: 4 és a szórás: 1,05). Az értékelések között 5-ös nem fordult elő, azaz olyan érdekeltségi rendszert, amely csak a számviteli eredménytől függne, nem alkalmaznak a nagyvállalatok. A vállalatok felsővezetői érdekeltségi rendszerére adott értékelések közötti megoszlást figyelembe véve, további összevonások elvégzése nem vált szükségessé.

A vezetői érdekeltségi rendszerrel kapcsolatos vizsgálatok alapján megállapítható, hogy 2001-ben a 19 nagyvállalat közül 7-nél az érdekeltségi rendszer jelentős mértékben, 5-nél közepes mértékben, és további 5-nél kismértékben függött a számviteli eredménytől. A JSMT10 alapján a jelentős mértékben függő 7-ből 5, a közepesen függő 5-ből 2 és a kismértékben függő 5-ből már csak 1 tartozott a jövedelemnövelő csoporthoz. ($C = 0,526$). A JSMA10 szerint pedig a jelentősen függő 7-ből 6 és a közepesen függő 5-ből 3 nagyvállalat került a jövedelemnövelő csoportba ($C = 0,746$).

A 95 vállalatévre alapozott vizsgálatnál a vezetői érdekeltségi rendszer stabilitását volt szükséges feltételezni, mert annak évek közötti változására a kérdőívek nem tartalmaztak használható információt. Tekintettel az érdekeltségi rendszer rögzítésére, továbbá arra, hogy a 95 vállalatév a JSMT10 és a JSMA10 szerint hasonlóképpen oszlik meg a jövedelemnövelő és -csökkentő csoportok között, mint a 2001. évi adatok alapján a 19 nagyvállalat, a szorosság mérőszámai is megegyeznek.

A vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a vezetői érdekeltségi rendszer számviteli eredményfüggősége és az értékelési eljárás-kombináció jellege között a közepesnél erősebb, pozitív sztochasztikus kapcsolat mutatkozik. Megjegyzendő, hogy a kapcsolat itt is a JSMA alapján mutatkozik szorosabbnak, miközben a JSMT esetében lenne könnyen indokolható az erősebb kötődés. Az érdekeltségi rendszer minősítése és a társasági adókedvezmény mértéke közötti összefüggés elemzése szolgálat

magyarázatot erre a jelenségre. A 2001. évi adatok szerint a jelentős mértékű társasági adókedvezménnyel rendelkező 4 nagyvállalat közül 2-nél a felsővezetői érdekeltségi rendszer jelentős mértékben, 1-nél közepes mértékben függ a számviteli eredménytől. A vonatkozó ismérvváltozatok „vonzák” egymást, a közepesnél valamivel gyengébb, pozitív sztochasztikus kapcsolat mutatható ki közöttük ($C = 0,369$). Ezekben az esetekben az adókedvezmény maximális kihasználására irányuló vállalati törekvés egybeeshet a javadalmazási rendszer típusából fakadó vezetői érdekekkel.

Az asszociáció vizsgálati eredményei alapján megállapítható, hogy a 4., 5. és 6. hipotézist el kell fogadni, mert mindegyik esetében számottevő mértékű pozitív sztochasztikus kapcsolatot jeleznek a mérőszámok. A kapcsolat fennállását és irányát mindenekelőtt az alapozza meg, hogy minden eladósodott vállalat jövedelemnövelő értékelési eljárás-kombinációt alkalmaz. A jelentős mértékű adókedvezménnyel rendelkező nagyvállalatok döntő többsége (2001-ben 4-ből 4, vállalatéveket tekintve 25-ből 15), illetve a számviteli eredménytől jelentős mértékben függő vezetői érdekeltségi rendszerrel bíró 7 vállalatból 5 jövedelemnövelő számviteli stratégiát követ.

7.3.4.3. Sokváltozós regressziós analízis

Az eddigiek során többször megfogalmazásra került, hogy az értékelési eljárás-kombinációt, annak jellegét nagyon sok vállalati jellemzővel lehet kapcsolatba hozni. Többek között a korábbi kutatásoknál alkalmazott empirikus megközelítéseket feldolgozó 5. fejezetben számos olyan jellemző került azonosításra, amely a különböző módon megragadott értékelési eljárások közötti választásokkal összefüggést mutatott. A témakör kutatása során szerzett tapasztalataim alapján nagy biztonsággal megfogalmazhatom, hogy az eddig azonosított jellemzők közül egyik sem képes egyedül megmagyarázni a kombináció jellegét. Az előzőekben végzett elemzések is, a 4., az 5. és a 6. hipotézisekben megjelenített jellemzők – nevezetesen az eladósodottság mértéke, a társasági adókedvezmények nagysága, illetve a vezetői érdekeltségi rendszer „típusa” – és az értékelési eljárás-kombináció jellege között külön-külön csak közepes vagy a közepesnél valamivel erősebb, illetve gyengébb sztochasztikus kapcsolatot jeleztek. Ilyen helyzetben indokoltnak látszik az egyes jellemzők összekapcsolása, azaz annak vizsgálata, hogy az értékelési eljárás-kombináció eltéréseit az egyes jellemzők együttesen milyen mértékben képesek megmagyarázni. Ehhez a vizsgálathoz

megfelelőnek bizonyult a sokváltozós lineáris regressziós analízis. A többváltozós lineáris regressziószámítás során a számviteli stratégiával kapcsolatos 4., 5. és 6. hipotézis ellenőrzésével párhuzamosan néhány további feltételezett jellemző szerepére is kiterjesztettem a vizsgálatot. Több feltételezett független változót – esetenként még egymással bizonyíthatóan szoros kapcsolatban lévő változókat is – azért fogalmazhattam meg, mert a lineáris regressziós modell összeállításához a stepwise-módszert alkalmaztam. Ez az automatikus eljárás a modellépítés során a független változók megadott listájáról úgy válogat, hogy az előre megadott paraméterek (szignifikancia, stb.) figyelembe vételével a legnagyobb magyarázó erőt mutató modell készüljön el, miközben – többek között – a multikollinearitást elfogadható keretek között tartja. A modellépítéshez a következő (potenciális) tényezőváltozókat adtam meg:

- a) Társasági adókedvezmény mértéke (NB38)
- b) Felsővezetők érdekeltségi rendszerének típusa (NBIII2f)
- c) Hosszú lejáratú kötelezettségek mérlegfőösszeghez mért aránya (NHKMF)
- d) Hosszú lejáratú kötelezettségek aránya a saját tőkéhez (NHKST)
- e) Kötelezettségek aránya a mérlegfőösszeghez (NKST)
- f) Felhalmozott veszteség (Nfelhveszt)
- g) Nettó árbevétel (NBII2narb)
- h) Tevékenység jellege (Ntev)
- i) Befektetett eszközök aránymutatója (NBEMF)
- j) Tárgyi eszközök aránya a mérlegfőösszeghez (NTEMF)

Az első öt változó a 4., az 5. és a 6. hipotézis ellenőrzése miatt került nevesítésre. Az a), valamint a b) változó és annak értékkészlete az előző fejezetpontban már bemutatásra került. A c), d) és e) alatti mutató felvétele a változók induló listájára azt a célt szolgálja, hogy az automatikus modellépítés során kiválasztásra kerüljön a vállalatok eladósodottságának a számviteli stratégia szempontjából legjobb mérőszáma. (Az asszociáció mérésénél már jeleztem, hogy ilyen mérőszámként a c) alatti került kiemelésre.) A változók nagyvállalatonként felvett értékei a „B” kérdőívek II. részének mérlegadataiból kerültek kiszámításra.

Az adatállomány vizsgálata során megállapítást nyert, hogy számos nagyvállalat akkor is jövedelemnövelő – különösen az adóalapot is növelő – értékelési eljárás-

kombinációt alkalmaz, amikor számottevő felhalmozott veszteséggel rendelkezik. Ennek kezelése érdekében került meghatározásra – az előző év(ek) adózás előtti eredményiből (NBII2aee) – az f) alatti változó, bináris értékkészlettel (1 = van számottevő felhalmozott veszteség, 0 = nincs ilyen).

A nettó árbevételt az 5. fejezetben többször említett „mérethipotézissel” kapcsolatos összefüggés hazai körülmények közötti érvényesülésének vizsgálata miatt jelöltem meg a változók között.

Végül az utolsó három változót a vállalatok termelési tényezőinek tulajdonságait a számviteli értékelési eljárás-kombináció viszonylatában leginkább kifejező mérőszám kiválasztása érdekében helyeztem el az induló változók között. A tevékenység jellegét mutató változó értékei (1 = termelő, 0 = szolgáltató) a „B” kérdőív I. részének 4. kérdésére adott válaszok alapján kerültek megállapításra. Az i) és j) alatti változók egyes nagyvállalatoknál felvett értékei a „B” kérdőívek II. részének mérlegadataira épülő számítással kerültek meghatározásra.

Eredményváltozóként a számviteli értékelési eljárás-kombinációt minősítő jövedelem-stratégiai mutató mindhárom (JSMT, JSMA és JSMA19 szerinti) változata alkalmazásra került, amelyek a korábbiak alapján -2 és +2 közötti értéket vehetnek fel. (A regressziós analízissel kapcsolatos outputokat a 12. mellékletben helyeztem el.)

A különböző statisztikai szempontokon túl a hipotézisek ellenőrizhetőségét is figyelembe véve – csak a fenti induló magyarázóváltozók körében gondolkodva – a legjobban használható regressziós modell a következőképpen írható fel:

$$JSMA_i = \beta_0 + \beta_1 NHKMF_i + \beta_2 NB38_i + \beta_3 Nfelhveszt_i + \beta_4 NBIII2F_i + \beta_5 NBEMF_i + \varepsilon_i$$

ahol: ε_i a véletlen hatás, $JSMA_i$ az i-ik nagyvállalat (vállalatév) adózással összefüggő jövedelem-stratégiai mutatójának értéke, és így tovább.

Az N minta nem tekinthető statisztikai értelemben reprezentatívnak, de az adatainak felhasználásával készített regressziós modellek összeállításakor, az egyes paraméterek számításakor (becslésekor) olyan „szigorú” követelményeket vettem figyelembe, amelyek egy hasonló elemszámú reprezentatív minta esetén 95%-os megbízhatósági szintet is kielégítenének.

Tekintettel arra, hogy vállalatévek alapján vizsgáltam a tényezőváltozók és az eredményváltozó közötti kapcsolatot, indokolt volt a vizsgálatok során a Durbin–Watson-féle (d) próbát elvégezni. A d statisztika rendre 2-höz közeli értéket mutatott, azaz megállapítható, hogy a maradékok (residuals) nem függenek az idő változásától.

A regressziószámítás legfontosabb eredményeit és jövedelem-stratégiai mutató típusok szerinti összehasonlítását a 12. táblázat tartalmazza.

12. táblázat: A nagyvállalatok számviteli stratégiájával kapcsolatos regressziós vizsgálatok fontosabb eredményei

Megnevezés	Eredményváltozó		
	NCJSMT	NCJSMA	NCJSMA19
Többszörös korrelációs együttható (R)	0,650	0,738	0,731
Többszörös determinációs együttható (R^2)	0,422	0,544	0,534
Módosított R^2	0,388	0,517	0,512
Tényezőváltozók (zárójelben a becsült együttható előjele)	(+) NHKMF (+) NB38 (+) Nfelhveszt (+) NBEMF (+) Ntev	(+) NHKMF (+) NB38 (+) Nfelhveszt (+) NBIII2F (+) NBEMF	(+) Ntev (+) NTEMF (+) NB38 (+) NHKMF

A táblázat alapján megállapítható, hogy a tényezőváltozók és az eredményváltozó közötti legszorosabb kapcsolat ($R = 0,738$) az NCJSMA esetében mutatkozik. Ennél a modellnél a többszörös determinációs együttható (R^2) 0,544-es értéket mutat, ami azt jelzi, hogy a JSMA mutató teljes szórásnégyzetének 54,4%-át a tényezőváltozók megmagyarázzák. (Megjegyzendő, hogy az NCJSMA19 egészen hasonló többszörös korrelációs és determinációs együttható értéket mutat, miközben csak négy magyarázóváltozóból áll. Az előzőekben vázolt okok miatt azonban a társasági adó alapjára is ható értékelési eljárás-kombináció vizsgálatához az NCJSMA eredményváltozót tartalmazó modellt használok.) A stepwise-módszer részeredményeit figyelve megállapítható, hogy ha csak NHKMF és NB38 változókból állna az NCJSMA modell, akkor $R = 0,572$ és $R^2 = 0,327$ értékek mutatkoznának.

A különböző modellek tényezőváltozóinak becsült együtthatói, pontosabban azok előjelei alapján az állapítható meg, hogy az egyes változók értékének emelkedése a jövedelem-stratégiai mutató emelkedésével jár együtt.

Az NCJSMA szerinti vizsgálat során készült korrelációs mátrix alapján megállapítható, hogy ez a jövedelem-stratégiai mutató az eladósodottság mértékével (NHKMF) közepes (0,438), a társasági adókedvezmény mértékével (NB38) gyenge (0,265) és a felsővezetők érdekeltségi rendszerének típusával a közepesnél valamivel gyengébb (0,385), pozitív korrelációt mutat.

Az NCJSMT eredményváltozó alkalmazásakor a korrelációs mátrix a JSMT-típusú mutató, az eladósodottság mértékével a közepesnél gyengébb (0,359), a társasági adókedvezmény mértékével gyenge (0,225), pozitív korrelációt jelez.

A regressziószámítás eredményei alapján megállapítható, hogy azok megerősítik a 4., az 5. és a 6. hipotézis elfogadásával kapcsolatos, az asszociáció mérésénél jelzett döntést. A hipotézisekben megfogalmazott vállalati jellemzők összekapcsolásával és további jellemzők felvételével alapvetően olyan lineáris regressziós modellek építhetők fel, amelyek a tényezőváltozók és az értékelési eljárás-kombináció jellege (minősítése) között szoros (sztochasztikus) kapcsolatot jeleznek.

A 4., 5. és 6. hipotézisek ellenőrzéséhez kapcsolt további feltételezések közül a regressziószámítások a „mérethipotézist” nem támasztják alá. A NBII2narb változó a modellek tényezőváltozói között nem jelenik meg, azaz a vizsgált mintára nézve nem állapítható meg, hogy a nagyobb árbevételű vállalatok alacsonyabb jövedelem kimutatására törekednének, azaz a jövedelem-stratégiai mutatójuk alacsonyabb lenne. Mindazonáltal megállapítható, hogy a vállalatok által birtokolt termelési tényezők sajátosságaiból fakadó hatások az egyes modelleknél hozzájárultak a jövedelem-stratégiai mutató eltéréseinek magyarázatához, ennek pontosításához azonban további vizsgálatokra lenne szükség.

7.3.4.4. A 4. hipotézis elfogadása

A 4. hipotézis ellenőrzéséhez elvégzett statisztikai vizsgálatok összegzéseként megállapítható, hogy:

- Minden eladósodott nagyvállalat jövedelemnövelő számviteli stratégiát követ az N minta alapján.
- Az eladósodottság mértéke és az értékelési eljárás-kombináció jellege szerinti ismérvváltozatok között a közepesnél gyengébb, de még számottevő, pozitív

sztochasztikus kapcsolat mutatkozik mind a 2001-es év, mind a 91 vizsgált vállalatév alapján.

- A jövedelem-stratégiai mutató és az eladósodottság mértéke (NHKMF) között JSMT változat esetén 0,359-es, JSMA esetén 0,438-as, pozitív korreláció figyelhető meg.
- Az eladósodottság mértékét megjelenítő változó a JSMA szemléletben készített regressziós modellnek szerves része, amely modell a tényezőváltozók – az eladósodottság mértéke további jellemzőkkel összekapcsolva – és a JSMA mutató között 0,738-as korrelációt mutat.

Az összegző megállapítások, valamint a hipotézis ellenőrzésével kapcsolatban elvégzett vizsgálatok korábbiakban ismertetett eredményei a 4. hipotézis elfogadását támasztják alá.

A 4. hipotézis valós, tehát a hazai gyakorlatban azok a nagyvállalatok, amelyek eladósodottak, nagyobb valószínűséggel választanak jövedelemnövelő számviteli stratégiát.

7.3.4.5. Az 5. hipotézis elfogadása

A 5. hipotézissel kapcsolatban végzett statisztikai elemzések összegzéseként megfogalmazható, hogy:

- A jelentős mértékű (50% fölötti) adókedvezménnyel rendelkező nagyvállalatok közül 2001-ben 4-ből 4-nek, a vállalatévek alapján pedig a döntő többségének (25-ből 15 eset) a társasági adó alapjára határos értékelési eljárás-kombinációja jövedelemnövelő beállítást tükröz.
- A társasági adókedvezmény mértéke és a társasági adóalapra is hatással bíró értékelési eljárás-kombináció jellege között közepesen erős, pozitív sztochasztikus kapcsolatra engednek következtetni az asszociáció mérőszámai.
- A jövedelem-stratégiai mutató és a társasági adókedvezmény mértéke (NB38) között JSMT szemléletben 0,225-ös, JSMA esetén 0,265-ös, pozitív korreláció mutatkozik.
- A társasági adókedvezmény mértékét kifejező változó a JSMA szemléletben készített regressziós modellnek szerves része, amely modell a tényezőváltozók –

az adókedvezmény mértéke további változókkal összekapcsolva – és az értékelési eljárás-kombináció jellege között 0,738-as korrelációt mutat, és megmagyarázza a JSMA mutató szórásnégyzetének 54,4%-át.

Az összegzés, továbbá a hipotézis ellenőrzésével kapcsolatos korábbiakban ismertetett és értelmezett eredmények az 5. hipotézis elfogadását indokolják.

Az 5. hipotézis valós, tehát a hazai gyakorlatban azok a nagyvállalatok, amelyek jelentős társasági nyereségadó kedvezménnyel rendelkeznek, nagyobb valószínűséggel jövedelemnövelő számviteli stratégiát követnek.

7.3.4.6. A 6. hipotézis elfogadása

A 6. hipotézis ellenőrzése érdekében végzett statisztikai vizsgálatok összegzéseként megállapítható, hogy:

- A számviteli eredménytől jelentős mértékben függő vezetői érdekeltségi rendszerrel bíró 7 vállalatból 5 jövedelemnövelő számviteli stratégiát követ.
- Az asszociációs mérőszámok a vezetői érdekeltségi rendszer számviteli eredményfüggősége, és az értékelési eljárás-kombináció jellege között a közepesnél erősebb, pozitív sztochasztikus kapcsolatot jeleznek.
- A jövedelem-stratégiai mutató (JSMA) és a felsővezetők érdekeltségi rendszerének típusa között a közepesnél valamivel gyengébb (0,385), pozitív korreláció mutatható ki.
- A felsővezetők érdekeltségi rendszerének jövedelem-függőségét megjelenítő változó a JSMA szemléletben készített regressziós modellnek szerves része, amely modell a tényezőváltozók – az érdekeltségi rendszer típusa további vállalati jellemzőkkel összekapcsolva – és a jövedelem-stratégiai mutató között 0,738-as korrelációt mutat.

Az összegző megállapítások, illetve az elvégzett vizsgálatok korábbiakban ismertetett eredményei a 6. hipotézis elfogadását támasztják alá.

A 6. hipotézis valós, tehát a hazai gyakorlatban azok a nagyvállalatok, amelyek vezetői érdekeltségi rendszere számviteli jövedelemfüggő, nagyobb valószínűséggel választanak jövedelemnövelő számviteli stratégiát.

8. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A jelenlegi hazai beszámolási rendszer a megbízható és valós összkép filozófiájára épül. A filozófiát az egyes vállalkozások gazdálkodásának bemutatásakor kell érvényesíteni, amely vállalkozások jellemzői – ideértve különösen a tevékenység jellegét, az ahhoz szükséges termelési tényező-kombinációt – lényeges különbséget mutatnak. Elsősorban erre a sokszínűségekre tekintettel, a makroszinten értelmezett érdekhordozói érdekegyensúlynak megfelelő nézőpontból megbízható és valós összképet biztosító beszámolási rendszernek rendelkeznie kell mind az értéktan, mind a tagolástan területén megfelelő „szabadságfokkal”. Egy adott vállalkozás kötelező számviteli beszámolási rendszerének kialakításakor az értéktan és a tagolástant tovább kell pontosítani, meg kell találni azt a specifikációt, amely a vállalkozás vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetéről az elvárásoknak megfelelő – fogalom- és összefüggés-rendszerben – megbízható és valós összképet biztosít.

A kutatás az értéktan, azon belül is elsősorban az értékelési eljárásokra irányult. A vállalkozások számára – a makroszintű szabályrendszer szabadságfoka kapcsán – megjelenő értékelési eljárások közötti választásokat a megbízható és valós összkép filozófiájának érvényesülését középpontba állítva vizsgáltam. Megállapítottam, hogy a vállalkozások a különböző értékelési lehetőségek között valójában nem válogathatnak tetszésük (kedvük) szerint, hanem úgy kell választaniuk, hogy a választott értékelési eljárások segítségével a beszámoló megbízható és valós összképet biztosítson a gazdasági valóságról. A beszámoló nem a makroszabályokban megjelenő valamelyik értékelési megoldás (alternatíva) alkalmazásától, hanem a megfelelő eljárás kiválasztásától lesz megbízható és valós. Ez esetenként azzal járhat, hogy ilyen összképet a tételes szabályokban meg sem jelenő, vagy attól eltérő értékelési eljárással tud biztosítani egy adott vállalkozás.

Elméleti szinten rendezésre kerültek az alapvető összefüggések, és azok a problémák, amelyek a gazdasági valóság megbízható és valós összkép filozófiájának megfelelő tükrözése kapcsán az értékelési eljárások közötti választás tekintetében megjelen(het)nek. Tézis szintjén került megfogalmazásra, hogy a gazdasági valóság értékelési eljárásoktól vett függetlensége esetén, a makroszinten értelmezett érdekhordozói érdekegyensúly szerinti nézőpontból megbízható és valós kép egy adott

vállalkozás gazdasági valóságáról csak egy adott számviteli értékelési eljárás-kombinációval mutatható be. Kifejtésre került, hogy amennyiben egy adott vállalkozáshoz tartozó érdekhordozói kör érdekegyensúlya a makroszinten értelmezett érdekhordozói érdekegyensúlytól eltér, és az ebből eredeztethető nézőpont-módosulás intézményesen nem kerül ellensúlyozásra, akkor a megbízható és valós összkép értelmezése közötti eltérések hatása is megjelenik az adott vállalkozás számviteli értékelési eljárás-kombinációjában. Bemutattam, hogy amennyiben a számviteli értékelési eljárások hatással vannak a gazdasági valóságra, akkor egy adott vállalkozáshoz tartozó érdekhordozói kör érdekegyensúlya a megbízható és valós összkép értelmezéséhez és a gazdasági valóság befolyásolásához fűződő érdekeit egyaránt tükrözi, és ha ez utóbbiból eredeztethető nézőpont-módosulás intézményesen nem kerül ellensúlyozásra, akkor a gazdasági valóság befolyásolásának motívuma is megjelenik az adott vállalkozás számviteli értékelési eljárás-kombinációjában. Levezettem, hogy a számviteli értékelési eljárások eltérő megválasztása egy adott vállalkozásnak a pénzügyi közgazdaságtan értékfelfogása szerinti tényleges vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetére a vállalkozás által generált pénzáramlások nagyságának, időbeli szerkezetének megváltoztatásán keresztül közvetlenül, míg a hozamvárakozások befolyásolásán keresztül közvetett módon tud hatni.

A magyarországi vállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációira vonatkozóan megfogalmazott hipotézisek ellenőrzése során megállapítottam, hogy a megbízható és valós összkép érvényesülésével kapcsolatos problémák ténylegesen jelen vannak a számviteli gyakorlatban.

Kimutattam, hogy a számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakításának hazai gyakorlatában szignifikáns módon megjelenik a vállalkozások közgazdasági értékének befolyásolására irányuló törekvés. Az értékelési eljárás-kombináció kialakításakor (módosításakor) megjelenő befolyásoló tényezők között a társasági adózással kapcsolatos megfontolások szignifikáns szerepét egyértelműen a megbízható és valós összkép érvényesülését veszélyeztető, illetve az attól való eltérés irányába ható jelenségként lehet azonosítani. A társasági adó alapjának egyes értékelési eljárások eltérő megválasztásával történő megváltoztathatósága miatt ezekben az eljárásokban a vállalkozások tényleges gazdasági előnyt vagy hátrányt hordozó döntési változókat látnak. A kutatásnak ez az eredménye megalapozza azt a következtetést, hogy a hazai

számviteli beszámolási szabályokat még inkább, vagy teljesen el kell választani a társasági adózás rendszerétől. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a számvitel fejlődésének nemzetközi trendje, nevezetesen a valós értéken történő értékelés minél hatékonyabb megvalósíthatósága is ezt indokolja, hiszen a nem realizált értékváltozások körének bővítése az adózási rendszerrel egyre kevésbé egyeztethető össze.

Az empirikus kutatás során elfogadásra került az a hipotézis, hogy a hazai gyakorlatban a mikro- és kisvállalkozások számviteli értékelési eljárás-kombinációjának kialakításakor érvényesülő szempontok lényeges eltérést mutatnak a közép- és nagyvállalkozásoknál megjelenő szempontoktól. Az értékelési eljárás-kombináció kialakításakor a befolyásoló tényezők közül, kisebb vállalkozásoknál az adózással összefüggő tényezők alkotta faktor, míg a nagyobb vállalkozásoknál az információ hasznosságával, minőségével összefüggő tényezőket tömörítő faktor gyakorolja a legjelentősebb hatást. Hangsúlyozni szükséges, hogy a nagyobb vállalkozások esetében az „információ” elnevezésű faktort az „adó” faktor követi a sorban, amely ugyancsak a fenti következtetést erősíti meg. A kisebb és nagyobb vállalkozások közötti eltérések vizsgálata a hazai gyakorlat viszonylatában arra enged következtetni, hogy egy kellőképpen megválasztott paraméterekre épülő nagyságrendi küszöb alatt a vállalkozásokat nincs értelme a makroszinten értelmezett érdekegyensúly szerinti összkép kimunkálására kényszeríteni. A kisebb vállalkozások érdekhordozói köre egyszerűbb képet mutat, mint a nagyobb vállalkozásoké. A mikro- és kisvállalkozásoknál – többek között – a tulajdonos(ok) és a vezető(k) személye gyakran egybeesik, a képződött jövedelem felosztásakor jelentős érdekütközés az állami (adózási) érdekekkel szemben mutatkozik. Megfontolás tárgyát kellene, hogy képezze – egy körültekintően megválasztott nagyságrendi küszöb alatt – a kisebb vállalkozások kiemelése a számviteli törvény hatálya alól, amennyiben az nem ütközik a hazai társasági joggal és/vagy az ezirányú nemzetközi kötelezettségeinkkel. A kutatás eredményei megerősítik a kisebb és a nagyobb vállalkozások számviteli beszámolásának differenciálására, a kisebb vállalkozások értékelési eljárások közötti választási lehetőségeinek szűkítésére irányuló törekvéseket.

A kutatás során megállapítást nyert, hogy a hazai gyakorlatban azok a kisebb vállalkozások, amelyek beszámolóját könyvvizsgáló hitelesíti, lényeges eltérést mutatnak a számviteli értékelési eljárás-kombináció kialakításakor érvényesülő

szempontok tekintetében az ilyen kötelezettséggel nem bíró vállalkozások szempontjaitól. Az értékelési eljárás-kombináció viszonylatában a könyvvizsgálatra kötelezett kisebb vállalkozásoknál a megbízható és valós összkép kialakítására irányuló törekvés határozottabban jelenik meg, miközben társasági adó fizetési kötelezettség és a tulajdonosok vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének befolyásolására irányuló magatartás kevésbé tud érvényesülni, mint a könyvvizsgálatra nem kötelezett kisebb vállalkozásoknál. Az eredmények tükrében azonban mindenképpen indokoltnak látszik a könyvvizsgálati kötelezettségre vonatkozó árbevételi határ emelése a hazai gyakorlatban.

Az empirikus kutatás során az értékelési eljárás-kombináció kialakításakor megjelenő befolyásoló tényezők mellett az eljárás-kombináció jellege és egyes vállalati jellemzők közötti összefüggéseket is vizsgáltam. Választ kerestem arra, hogy a hazai nagyvállalatoknál az értékelési eljárás-kombináció jövedelemnövelő vagy -csökkentő jellege sztochasztikus kapcsolatban áll-e az eladósodottsággal, a jelentős mértékű társasági adókedvezményekkel, illetve a felsővezetők érdekeltségi rendszerének típusával. Az értékelési eljárás-kombinációt alkotó választott eljárásoknál portfólió megközelítést alkalmaztam és az eljárás-kombináció jellegének meghatározását az egyes eljárások kimutatott jövedelemre gyakorolt hatásának relatív súlyaira építettem. Az elemzések alapján megállapítást nyert, hogy a hazai gyakorlatban egyrészt az eladósodottabb, másrészt a jelentős társasági nyereségadó kedvezménnyel rendelkező, harmadrészt a kimutatott számviteli jövedelemtől függő vezetői érdekeltségi rendszerrel bíró nagyvállalatok nagyobb valószínűséggel választanak jövedelemnövelő számviteli stratégiát. Ezen eredmények értelmezéséhez mindenképpen hangsúlyozni szükséges a következőket: Az értékelési eljárás-kombináció jövedelemnövelő vagy -csökkentő jellege nem szükségszerűen jelenti a megbízható és valós összképtől való eltérést. A megbízható és valós összképhez vezető értékelési eljárások kiválasztása nem az egyes eljárások „középutas” beállítását jelenti. A következetesen szélsőséges beállítás azonban mindenképpen felhívja a figyelmet a megbízható és valós összképtől való eltérés lehetőségére. A társasági adókedvezménnyel kapcsolatos megfigyelések arra utalnak, hogy egyes értékelési eljárások az adózáson keresztül tényleges gazdasági előnyt/hátrányt hordoznak a nagyvállalatok számára. A számviteli beszámolási rendszer ilyen jellegű befolyásolhatóságát – összhangban a fentiekkel – az adózási és a

számviteli szabályok erőteljesebb szétválasztásával nagy valószínűséggel csökkenteni lehet. Hasonló gondolatmenetet követve, az eladósodottsággal, illetve a vezetői érdekeltségi rendszer típusával kapcsolatos „torzító hatás” a piaci hatékonyság javításával, illetve komplex vezetői teljesítményértékelési rendszerek bevezetésével feltételezhetően mérsékelhető. A kutatás ezen része világossá tette, hogy pusztán az értékelési eljárások, számviteli módszerek vizsgálata legfeljebb a problémákat képes felszínre hozni. Az értékelési eljárás-kombináció jellege és az egyes vállalati jellemzők közötti kapcsolatban rejlő problémák magyarázatát, megoldásuk lehetőségét a normatív számvitel elmélet alapján adtam meg.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

DEVIZAHITELEK NEM REALIZÁLT ÁRFOLYAMVESZTESÉGÉNEK ELHATÁROLÁSA – HATÁSVIZSGÁLAT (1)

Kötelezettség devizaneme	DEV	Törlesztés		Adó- kulcs	Árfolyam HUF/DEV (12.31.)
Kötelezettség összege 1998.01.01-én (1000 DEV)	1 000	éve	1000 DEV		
Kötelezettség összege 1998.01.01-én (1000 HUF)	100 000	1998	0	18%	110
Könyv szerinti (átlag-) árfolyam 1998.01.01-én (HUF/DEV)	100	1999	0	18%	120
Kötelezettség keletkezésének időpontja	1998.01.01	2000	0	18%	130
Kötelezettség lejáratának időpontja	2002.12.31	2001	0	18%	140
A kötelezettségből finanszírozott tárgyi eszköz nullára történő terv szerinti leírásának időpont	2002.12.31	2002	1 000	18%	150
A kötelezettség futamideje napokban	1 800	össz.	1 000		
A számításnál figyelembe vett futamidő napokban	1 800				

Fordulónapi értékeléshez kapcsolódó árfolyamveszteség hatása (1000 HUF):

1998. 12.31.	1999. 12.31.	2000. 12.31.	2001. 12.31.	2002. 12.31.	Összesen
-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	----------

ha van elhatárolás:

Törlesztésre jutó elhatárolt árfolyamveszteség feloldás:	0	0	0	0	40 000	40 000
Elhatárolt tárgyévi nem realizált árfolyamveszteség	10 000	10 000	10 000	10 000	0	40 000
Nem realizált árf.veszteségre céltartalék képzése/feloldása	2 000	6 000	10 000	14 000	-32 000	0
Adózatlan eredményre gyakorolt hatás	-2 000	-6 000	-10 000	-14 000	-8 000	-40 000
Adófizetési kötelezettségre gyakorolt hatás*	-360	-1 080	-1 800	-2 520	-1 440	-7 200
Aktív időbeli elhatárolásban lévő árf. veszteség mérlegértéke	10 000	20 000	30 000	40 000	0	
Elhatárolt árf.veszteségre képzett céltartalék mérlegértéke	2 000	8 000	18 000	32 000	0	
Devizás kötelezettség mérlegértéke	110 000	120 000	130 000	140 000	0	
Devizás kötelezettség mérlegértéke (1000 DEV)	1 000	1 000	1 000	1 000	0	

ha nincs elhatárolás:

Adózatlan eredményre gyakorolt hatás	-10 000	-10 000	-10 000	-10 000	0	-40 000
Adófizetési kötelezettségre gyakorolt hatás*	-1 800	-1 800	-1 800	-1 800	0	-7 200

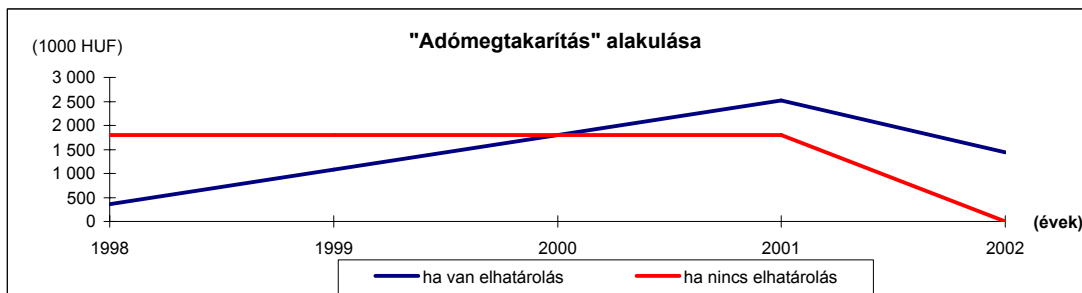
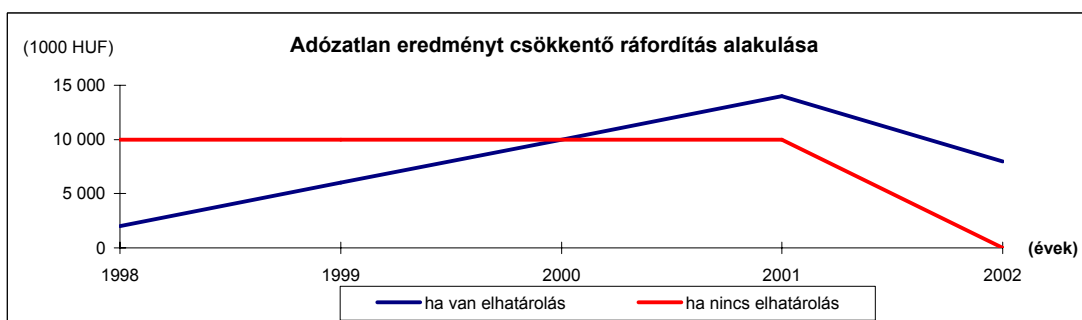
* Feltételezve, hogy más tevékenységből képződik annyi adózatlan eredmény, hogy a (-) előjel értelmezhető!

Adózatlan eredményt csökkentő ráfordítás (1000 HUF)

ha van elhatárolás	2 000	6 000	10 000	14 000	8 000	40 000
ha nincs elhatárolás	10 000	10 000	10 000	10 000	0	40 000

"Adómegettakarítás" (1000 HUF)

ha van elhatárolás	360	1 080	1 800	2 520	1 440	7 200
ha nincs elhatárolás	1 800	1 800	1 800	1 800	0	7 200

DEVIZAHITELEK NEM REALIZÁLT ÁRFOLYAMVESZTESÉGÉNEK ELHATÁROLÁSA – HATÁSVIZSGÁLAT (2)

Kötelezettség devizaneme	DEV	Törlesztés		Adó- kulcs	Árfolyam
Kötelezettség összege 1998.01.01-én (1000 DEV)	1 000	éve	1000 DEV		HUF/DEV (12.31.)
Kötelezettség összege 1998.01.01-én (1000 HUF)	100 000	1998	0	0%	110
Könyv szerinti (átlag-) árfolyam 1998.01.01-én (HUF/DEV)	100	1999	0	0%	120
Kötelezettség keletkezésének időpontja	1998.01.01	2000	0	0%	130
Kötelezettség lejáratának időpontja	2002.12.31	2001	0	18%	140
A kötelezettségből finanszírozott tárgyi eszköz nullára történő terv szerinti leírásának időpont	2002.12.31	2002	1 000	18%	150
A kötelezettség futamideje napokban	1 800	össz.	1 000		
A számításnál figyelembe vett futamidő napokban	1 800				

Fordulónapi értékeléshez kapcsolódó árfolyamvesztés hatása (1000 HUF):

1998. 12.31.	1999. 12.31.	2000. 12.31.	2001. 12.31.	2002. 12.31.	Összesen
-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	----------

ha van elhatárolás:

Törlesztésre jutó elhatárolt árfolyamvesztés feloldás:	0	0	0	0	40 000	40 000
Elhatárolt tárgyévi nem realizált árfolyamvesztés	10 000	10 000	10 000	10 000	0	40 000
Nem realizált árf.vesztésre céltartalék képzése/feloldása	2 000	6 000	10 000	14 000	-32 000	0
Adózatlan eredményre gyakorolt hatás	-2 000	-6 000	-10 000	-14 000	-8 000	-40 000
Adófizetési kötelezettségre gyakorolt hatás*	0	0	0	-2 520	-1 440	-3 960
Aktív időbeli elhatárolásban lévő árf. veszteség mérlegértéke	10 000	20 000	30 000	40 000	0	
Elhatárolt árf.vesztésre képzett céltartalék mérlegértéke	2 000	8 000	18 000	32 000	0	
Devizás kötelezettség mérlegértéke	110 000	120 000	130 000	140 000	0	
Devizás kötelezettség mérlegértéke (1000 DEV)	1 000	1 000	1 000	1 000	0	

ha nincs elhatárolás:

Adózatlan eredményre gyakorolt hatás	-10 000	-10 000	-10 000	-10 000	0	-40 000
Adófizetési kötelezettségre gyakorolt hatás*	0	0	0	-1 800	0	-1 800

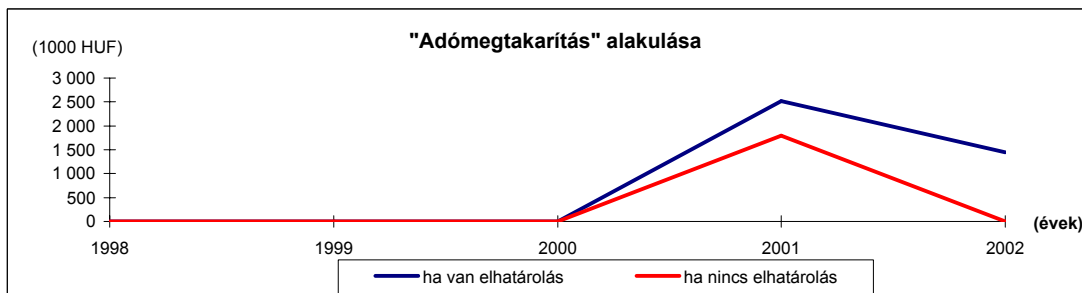
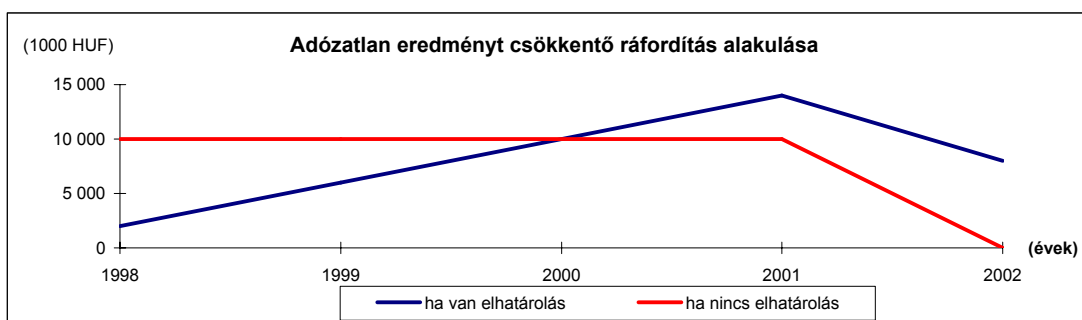
* Feltételezve, hogy más tevékenységből képződik annyi adózatlan eredmény, hogy a (-) előjel értelmezhető!

Adózatlan eredményt csökkentő ráfordítás (1000 HUF)

ha van elhatárolás	2 000	6 000	10 000	14 000	8 000	40 000
ha nincs elhatárolás	10 000	10 000	10 000	10 000	0	40 000

"Adómegettakarítás" (1000 HUF)

ha van elhatárolás	0	0	0	2 520	1 440	3 960
ha nincs elhatárolás	0	0	0	1 800	0	1 800

DEVIZAHITELEK NEM REALIZÁLT ÁRFOLYAMVESZTESÉGÉNEK ELHATÁROLÁSA – HATÁSVIZSGÁLAT (3)

Kötelezettség devizaneme	DEV	Törlesztés		Adó- kulcs	Árfolyam
Kötelezettség összege 1998.01.01-én (1000 DEV)	1 000	éve	1000 DEV		HUF/DEV (12.31.)
Kötelezettség összege 1998.01.01-én (1000 HUF)	100 000	1998	200	18%	110
Könyv szerinti (átlag-) árfolyam 1998.01.01-én (HUF/DEV)	100	1999	200	18%	120
Kötelezettség keletkezésének időpontja	1998.01.01	2000	200	18%	130
Kötelezettség lejáratának időpontja	2002.12.31	2001	200	18%	140
A kötelezettségből finanszírozott tárgyi eszköz nullára történő terv szerinti leírásának időpont	2002.12.31	2002	200	18%	150
A kötelezettség futamideje napokban	1 800	össz.	1 000		
A számításnál figyelembe vett futamidő napokban	1 800				

Fordulónapi értékeléshez kapcsolódó árfolyamvesztés hatása (1000 HUF):

1998. 12.31.	1999. 12.31.	2000. 12.31.	2001. 12.31.	2002. 12.31.	Összesen
-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	----------

ha van elhatárolás:

Törlesztésre jutó elhatárolt árfolyamvesztés feloldás:	0	2 000	4 000	6 000	8 000	20 000
Elhatárolt tárgyévi nem realizált árfolyamvesztés	8 000	6 000	4 000	2 000	0	20 000
Nem realizált árf.vesztésre céltartalék képzése/feloldása	1 600	3 200	2 400	-800	-6 400	0
Adózatlan eredményre gyakorolt hatás	-1 600	-5 200	-6 400	-5 200	-1 600	-20 000
Adófizetési kötelezettségre gyakorolt hatás*	-288	-936	-1 152	-936	-288	-3 600
Aktív időbeli elhatárolásban lévő árf. veszteség mérlegértéke	8 000	12 000	12 000	8 000	0	
Elhatárolt árf.vesztésre képzett céltartalék mérlegértéke	1 600	4 800	7 200	6 400	0	
Devizás kötelezettség mérlegértéke	88 000	72 000	52 000	28 000	0	
Devizás kötelezettség mérlegértéke (1000 DEV)	800	600	400	200	0	

ha nincs elhatárolás:

Adózatlan eredményre gyakorolt hatás	-8 000	-6 000	-4 000	-2 000	0	-20 000
Adófizetési kötelezettségre gyakorolt hatás*	-1 440	-1 080	-720	-360	0	-3 600

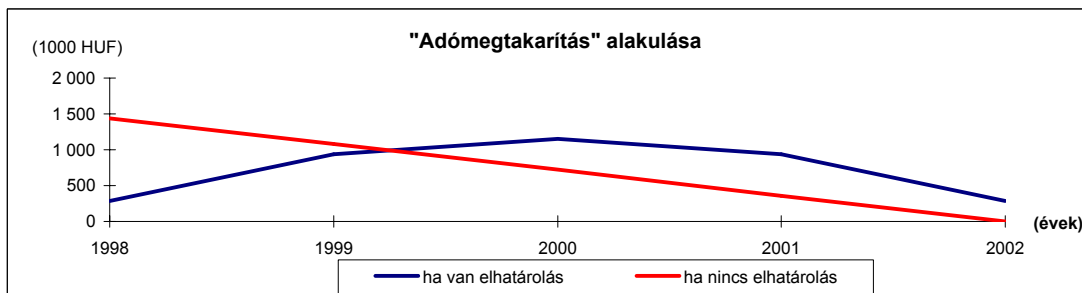
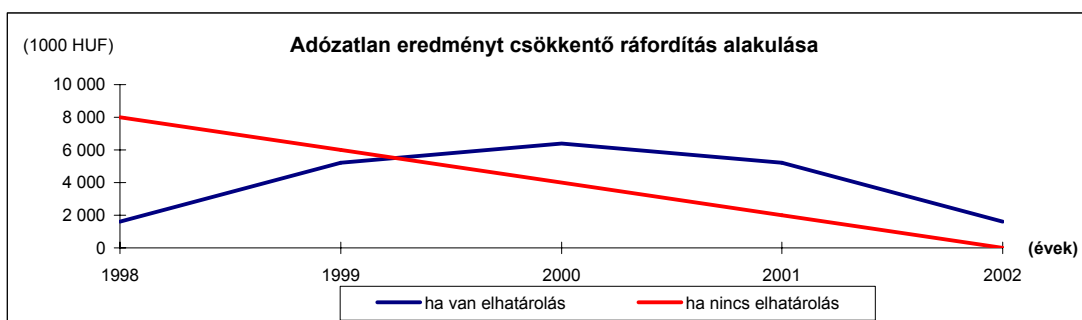
* Feltételezve, hogy más tevékenységből képződik annyi adózatlan eredmény, hogy a (-) előjel értelmezhető!

Adózatlan eredményt csökkentő ráfordítás (1000 HUF)

ha van elhatárolás	1 600	5 200	6 400	5 200	1 600	20 000
ha nincs elhatárolás	8 000	6 000	4 000	2 000	0	20 000

"Adómegettakarítás" (1000 HUF)

ha van elhatárolás	288	936	1 152	936	288	3 600
ha nincs elhatárolás	1 440	1 080	720	360	0	3 600

DEVIZAHITELEK NEM REALIZÁLT ÁRFOLYAMVESZTESÉGÉNEK ELHATÁROLÁSA – HATÁSVIZSGÁLAT (4)

Kötelezettség devizaneme	DEV	Törlesztés		Adó- kulcs	Árfolyam
Kötelezettség összege 1998.01.01-én (1000 DEV)	1 000	éve	1000 DEV		HUF/DEV (12.31.)
Kötelezettség összege 1998.01.01-én (1000 HUF)	100 000	1998	200	0%	110
Könyv szerinti (átlag-) árfolyam 1998.01.01-én (HUF/DEV)	100	1999	200	0%	120
Kötelezettség keletkezésének időpontja	1998.01.01	2000	200	0%	130
Kötelezettség lejáratának időpontja	2002.12.31	2001	200	18%	140
A kötelezettségből finanszírozott tárgyi eszköz nullára történő terv szerinti leírásának időpont	2002.12.31	2002	200	18%	150
A kötelezettség futamideje napokban	1 800	össz.	1 000		
A számításnál figyelembe vett futamidő napokban	1 800				

Fordulónapi értékeléshez kapcsolódó árfolyamveszteség hatása (1000 HUF):

1998. 12.31.	1999. 12.31.	2000. 12.31.	2001. 12.31.	2002. 12.31.	Összesen
-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	----------

ha van elhatárolás:

Törlesztésre jutó elhatárolt árfolyamveszteség feloldás:	0	2 000	4 000	6 000	8 000	20 000
Elhatárolt tárgyévi nem realizált árfolyamveszteség	8 000	6 000	4 000	2 000	0	20 000
Nem realizált árf.veszteségre céltartalék képzése/feloldása	1 600	3 200	2 400	-800	-6 400	0
Adózatlan eredményre gyakorolt hatás	-1 600	-5 200	-6 400	-5 200	-1 600	-20 000
Adófizetési kötelezettségre gyakorolt hatás*	0	0	0	-936	-288	-1 224
Aktív időbeli elhatárolásban lévő árf. veszteség mérlegértéke	8 000	12 000	12 000	8 000	0	
Elhatárolt árf.veszteségre képzett céltartalék mérlegértéke	1 600	4 800	7 200	6 400	0	
Devizás kötelezettség mérlegértéke	88 000	72 000	52 000	28 000	0	
Devizás kötelezettség mérlegértéke (1000 DEV)	800	600	400	200	0	

ha nincs elhatárolás:

Adózatlan eredményre gyakorolt hatás	-8 000	-6 000	-4 000	-2 000	0	-20 000
Adófizetési kötelezettségre gyakorolt hatás*	0	0	0	-360	0	-360

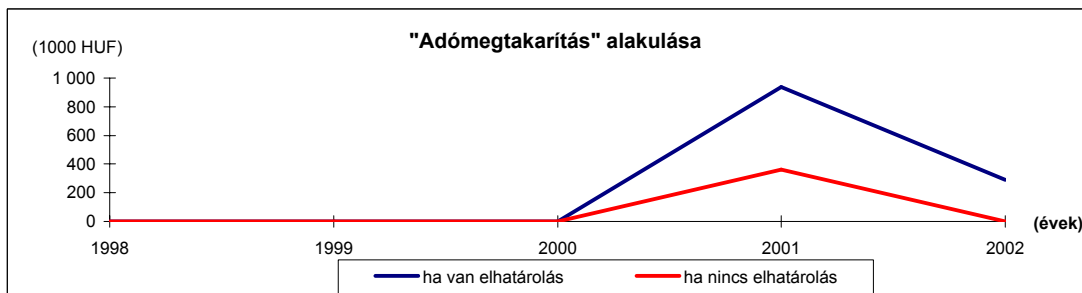
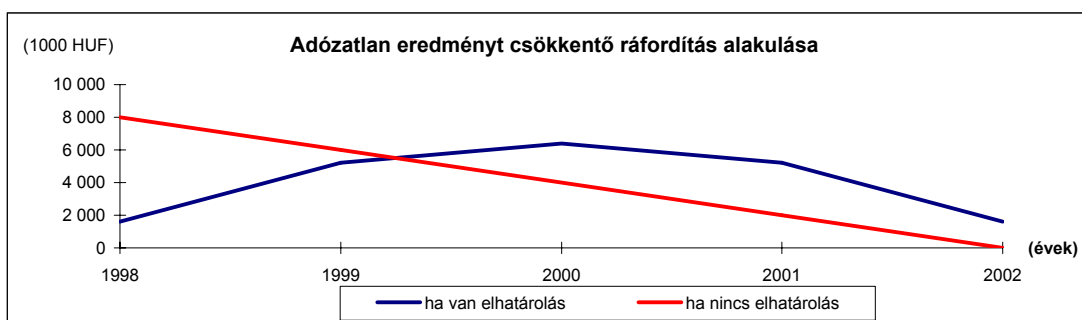
* Feltételezve, hogy más tevékenységből képződik annyi adózatlan eredmény, hogy a (-) előjel értelmezhető!

Adózatlan eredményt csökkentő ráfordítás (1000 HUF)

ha van elhatárolás	1 600	5 200	6 400	5 200	1 600	20 000
ha nincs elhatárolás	8 000	6 000	4 000	2 000	0	20 000

"Adómegettakarítás" (1000 HUF)

ha van elhatárolás	0	0	0	936	288	1 224
ha nincs elhatárolás	0	0	0	360	0	360

2. melléklet

BUDAPESTI KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI ÉS ÁLLAMIGAZGATÁSI EGYETEM

SZÁMVITEL TANSZÉK

1093 Budapest, Fővám tér 8.

Telefon/fax: 2176-612

Budapest, 2003. január 8.

Tisztelt Könyvvizsgáló Kolléga!

Egyetemünk, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem a hazai közgazdasági felsőoktatás és tudományos kutatás egyik fontos bázisa. Az egyetemi oktatási és kutatási feladatokon túl a Számvitel tanszék oktatói jelentős szerepet vállalnak a könyvvizsgálói képzésben és a számviteli szabályozás alakításában is.

Jelen levelünkkel a gazdálkodástani Ph.D program keretében megvalósuló, a *számviteli értékelési eljárások* témaköréhez kötődő kutatás téziseinek empirikus vizsgálata kapcsán fordulunk Önhöz.

A véleményét szeretnénk kérni arról, hogy az Ön által könyvvizsgált vállalkozás(ok) számviteli politikájában rögzített, az egyedi éves (vagy egyszerűsített éves) beszámoló összeállításakor alkalmazott/alkalmazandó számviteli értékelési eljárások kiválasztását a mellékelt kérdőíven felsorolt tényezők – gyakorlati tapasztalatai alapján – milyen mértékben befolyásolták a mikro- és kisvállalkozás(ok), illetve a közép- és nagyvállalkozások esetében.

Kérjük, hogy több vállalkozás esetén véleménye az adott csoportba tartozó vállalkozások körében szerzett, tapasztalt átlagos vagy leggyakrabban előforduló értékeket tükrözze.

A nyilvános kamarai névjegyzékben szereplő könyvvizsgálók által alkotott alapsokaságból szabályosan végrehajtott – reprezentatív mintát eredményező – mintavételi eljárás során került Ön a megkérdezettek közé. A kutatással kapcsolatos adatok feldolgozása név nélkül történik, ezért kérjük a kérdőíven sem nevet, címet, sem egyéb azonosítót ne tüntessen fel!

Az adatszolgáltatás nem kötelező, de együttműködésére és véleményére feltétlenül számítunk!

Az adatgyűjtés statisztikai célra történik. A kitöltött kérdőíveket és az azon szereplő információkat minden esetben a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény előírásainak megfelelően kezeljük.

Kérjük, hogy a kérdőív kérdéseinek megválaszolásával Ön is járuljon hozzá a fenti kutatás sikeréhez, s a kitöltött kérdőívet a mellékelt, bérmentesítés nélkül feladható válaszborítékban – lehetőség szerint – 2003. február 10-ig visszaküldeni szíveskedjen.

Együttműködését és fáradozását előre is köszönjük!

Tisztelettel:

Dr. Lukács János s.k.
egyetemi docens
tanszékvezető

dr. Bosnyák János s.k.
egyetemi adjunktus
Ph.D jelölt, kutató

Melléklet:

1 db kérdőív

1 db válaszboríték

„A” KÉRDŐÍV
könyvvizsgálók részére

- I. Kérem osztályozza egy 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy az alábbiakban felsorolt tényezők – gyakorlati tapasztalatai alapján – milyen mértékben befolyásolták az Ön által könyvvizsgált vállalkozás(ok) számviteli politikájában (illetve értékelési szabályzatában) rögzített értékelési eljárások kiválasztását, külön a mikro- és kisvállalkozás(ok), illetve a közép- és nagyvállalkozás(ok)* esetében!
(Karikázza be a megfelelő számot! 1 = egyáltalán nem befolyásolta, 2 = kis mértékben befolyásolta, 3 = közepes mértékben befolyásolta, 4 = jelentős mértékben befolyásolta, 5 = döntő befolyást gyakorolt)

Sor-szám	Befolyásoló tényező	Minősítés									
		mikro- és kisvállalkozás(ok)nál					közép- és nagyvállalkozás(ok)nál				
1.	A számviteli feladatok elvégzésével, a nyilvántartási rendszer átalakításával kapcsolatos költségek mérséklése	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
2.	A társasági nyereségadó kötelezettség mérséklése	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
3.	Az értékelési eljárások segítségével előállított információk hasznossága a vállalkozás tulajdonosai, hitelezői számára	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
4.	A versenytársaknál, hasonló profilú vállalkozásoknál alkalmazott értékelési eljárásokra vonatkozó információk	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
5.	Számviteli szakkönyvekben, szakcikkekben (interneten) megjelent, javasolt értékelési eljárás kombinációk	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
6.	A társasági nyereségadó törvény és a számviteli törvény szerinti adatszolgáltatáshoz szükséges nyilvántartások egységesítése, az adótörvény rögzített értékelési eljárásainak alkalmazása	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
7.	Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a potenciális tulajdonosok számára	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
8.	Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a meglévő hitelezők számára	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
9.	A vállalkozás vezető tisztségviselőinek konkrét (nevesített) információs igényei	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
10.	A vállalkozás tulajdonosainak konkrét (nevesített) információs igényei	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

*

Mikrovállalkozás (10 főnél kevesebb foglalkoztatott, max. 700 MFt/év nettó árbevétel, vagy 500 MFt mérlegfőösszeg)
Kisvállalkozás (50 főnél kevesebb foglalkoztatott, max. 700 MFt/év nettó árbevétel, vagy 500 MFt mérlegfőösszeg)
Középvállalkozás (250 főnél kevesebb foglalkoztatott, max. 4 000 MFt/év nettó árbevétel, vagy 2 700 MFt mérlegfőösszeg)
Nagyvállalkozás (250 fő feletti foglalkoztatott)

Sor-szám	Befolyásoló tényező	Minősítés									
		mikro- és kisvállalkozás(ok)nál					közép- és nagy- vállalkozás(ok)nál				
11.	A társasági nyereségadón kívüli – a vállalkozást terhelő – egyéb adók és járulékok mérséklése	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
12.	Az értékelési eljárás kombináció szerinti összképet a könyvvizsgáló (vagy más független szakértő) megbízhatónak és valósnak minősítse	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
13.	Adóellenőrzés során az értékelési eljárás kombinációt, annak egyes elemeit megfelelőnek találják a revizorok	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
14.	A számviteli törvényben megjelenő megbízható és valós összkép filozófiájának leginkább megfelelő összképet mutasson a beszámoló	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
15.	A számviteli feladatokat ellátó személyek változástól való félelmei, ragaszkodás a korábbi eljárásokhoz	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
16.	Az adókedvezmények maximális kihasználási lehetőségének biztosítása	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
17.	A tulajdonosok, vezető tisztségviselők vállalkozásból kivonható jövedelem-tömegének befolyásolása	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
18.	A tulajdonosok vállalkozásból származó jövedelmét terhelő adók és járulékok minimalizálása	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
19.	A beszámolóban megjelenő adatok előnyt jelentsenek pályázatoknál, közbeszerzési eljárásoknál, piac- és árszabályozó hatóság előtti eljárásoknál	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
20.	A vállalkozás erőforrásainak (termelési tényezőinek) tulajdonságait legjobban tükröző megoldás kiválasztása	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
21.	Egyéb, mégpedig.....	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

II. Kérem adja meg, hogy az előzőek szerinti véleménye hány vállalkozásnál szerzett tapasztalataira épül?

Mikrovállalkozás(ok) száma

Kisvállalkozás(ok) száma

Középvállalkozás(ok) száma

Nagyvállalkozás(ok) száma

BUDAPESTI KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI ÉS ÁLLAMIGAZGATÁSI EGYETEM

SZÁMVITEL TANSZÉK

1093 Budapest, Fővám tér 8.

Telefon/fax: 2176-612

Budapest, 2003. január 8.

Tisztelt Hölgem/Uram!

Egyetemünk, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem a hazai közgazdasági felsőoktatás és tudományos kutatás egyik fontos bázisa. Az egyetemi oktatási és kutatási feladatokon túl a Számvitel tanszék oktatói jelentős szerepet vállalnak a könyvvizsgálói képzésben és a számviteli szabályozás alakításában is.

Jelen levelünkkel a gazdálkodástani Ph.D program keretében megvalósuló, a *számviteli értékelési eljárások* témaköréhez kötődő kutatás téziseinek empirikus vizsgálata kapcsán fordulunk az Önök vállalkozásához.

Egyrészt a véleményüket szeretnénk kérni arról, hogy az Önök vállalkozásánál az egyedi éves (vagy egyszerűsített éves) beszámoló (illetve egyszerűsített mérleg és eredménylevezetés) összeállításakor alkalmazott/alkalmazandó számviteli értékelési eljárások kiválasztását milyen – a mellékelt kérdőíven felsorolt – tényezők befolyásolták. Másrészt a témakör elemzéséhez szükséges, vállalkozásukra jellemző információkat kívánunk kapni – többek között – arról, hogy milyen megoldásokat rögzítettek a számviteli politikájukban, illetve alkalmaznak a számviteli gyakorlatukban.

A cégnyilvántartás szerint Magyarországon rendben működő vállalkozások által alkotott alapsokaságból szabályosan végrehajtott – reprezentatív mintát eredményező – mintavételi eljárás során került az Önök vállalkozása a megkérdezettek közé. A kutatással kapcsolatos adatok feldolgozása név nélkül történik, ezért kérjük a kérdőíven sem nevet, címet, sem egyéb azonosítót ne tüntessenek fel!

Az adatszolgáltatás nem kötelező, de együttműködésükre és véleményükre feltétlenül számítunk!

Az adatgyűjtés statisztikai célra történik. A kitöltött kérdőíveket és az azon szereplő információkat minden esetben a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény előírásainak megfelelően kezeljük.

Kérjük, hogy a kérdőív kérdéseinek megválaszolásával Önök is járuljanak hozzá a fenti kutatás sikeréhez, s a kitöltött kérdőívet a mellékelt, bérmentesítés nélkül feladható válaszborítékban – lehetőség szerint – 2003. február 10-ig visszaküldeni szíveskedjenek.

Együttműködésüket és fáradozásukat előre is köszönjük!

Tisztelettel:

Dr. Lukács János s.k.
egyetemi docens
tanszékvezető

dr. Bosnyák János s.k.
egyetemi adjunktus
Ph.D jelölt, kutató

Melléklet:

1 db kérdőív

1 db válaszboríték

„B” KÉRDŐÍV
vállalkozások részére

I. A vállalkozás általános jellemzői

1. Jogi forma:

a) Rt. b) Kft. c) Bt. d) egyéb, mégpedig:

2. Jelenlegi jogi formában a tevékenység megkezdésének éve: ☐ ☐ ☐ ☐

3. A tulajdonosi szerkezet (2001. december 31.) a saját tőkéből való részesedés alapján:

MEGNEVEZÉS	Megoszlás %
Belföldi magánszemély(ek) tulajdona	
Külföldi magánszemély(ek) tulajdona	
Belföldi vállalkozás(ok) tulajdona	
Külföldi vállalkozás(ok) tulajdona	
Állami tulajdon	
Egyéb, mégpedig:	
ÖSSZESEN:	100,0

4. Fontosabb tevékenységek és azok aránya az értékesítés nettó árbevételéből (2001. év):

TEÁOR-száma	A tevékenység	Aránya az összes árbevételből %
	Megnevezése	

5. Választott beszámolási forma:

- a) éves beszámoló
- b) egyszerűsített éves beszámoló
- c) egyszerűsített mérleg és eredménylevezetés

II. A vállalkozás gazdálkodásának fontosabb jellemzői 1997. és 2001. között:

1. A vállalkozás mérlegének kiemelt adatai (adott év december 31.):

(adatok: eFt-ban)

Megnevezés	évek				
	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
Befektetett eszközök:					
ebből: tárgyi eszközök					
Saját tőke					
ebből: értékelési tartalék					
Céltartalékok					
Kötelezettségek					
ebből: hosszú lejáratú kötelezettség					
rövid lejáratú kötelezettség					
Mérlegfőösszeg					

2. A vállalkozás eredményszámítási adatai:

(adatok: eFt-ban)

Megnevezés	évek				
	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
Értékesítés nettó árbevétele					
Adózás előtti eredmény					
Adófizetési kötelezettség					
Mérleg szerinti eredmény					

3. Foglalkoztatottak átlagos
statisztikai állományi létszáma
a vizsgált években (fő)

--	--	--	--	--

III. Kérem válaszoljon az alábbi kérdésekre a megfelelő számok beírásával!

1. A vállalkozás tagja-e vállalatcsoportnak? (1=igen 0=nem) ☐
Ha igen, akkor milyen minősítéssel? ☐
(1=anya-, 2=leány-, 3=közös vezetésű, 4=társult, 5=egyéb vállalkozás)
2. Megítélése szerint mennyire függ az Önök vállalkozásánál a teljesítmény-értékelési, javadalmazási (jutalmazási, bónusz) rendszer a számviteli eredménytől?
a felsővezetőknél ☐
a középvezetőknél ☐
a számviteli területen alkalmazottaknál ☐
(1=egyáltalán nem, 2=kismértékben, 3=közepes mértékben, 4=jelentős mértékben, 5=csak attól függ)
3. Milyen mértékű eladósodottsági fokot (idegen tőke/össztőke x 100) tart az Önök vállalkozásánál optimálisnak, illetve veszélyes mértékűnek?
optimális mérték ☐ ☐ % veszélyes mérték (adósságküszöb) ☐ ☐ %
4. A vállalkozás 2001. évi számviteli beszámolóját könyvvizsgáló hitelesítette?
(1=igen, 0=nem) ☐
Ha igen, a vállalkozás könyvvizsgálatra egyébként kötelezett? (1=igen, 0=nem) ☐
5. A vállalkozás számviteli politikájának kialakításakor a beszámoló felülvizsgálatával megbízott könyvvizsgáló (cég) közreműködött-e? (1=igen, 0=nem) ☐
6. A (felső)vezetés tagja(i), tulajdonosa(i)-e a vállalkozásnak? (1=igen, 0=nem) ☐
Ha igen, akkor a (felső-)vezetés részesedése a saját tőkéből (tulajdoni hányad) ☐ ☐ ☐ %

7. Amennyiben 2001-ben a vállalkozás mikro- és kisvállalkozásnak minősült, akkor a „10 millió Ft-os” beruházási kedvezményt („adóalap-kedvezmény”) milyen mértékben tudta kihasználni a kedvezményezett beruházások értékéhez (maximum 10 millió Ft-hoz) képest?

%

8. Kérem, becsülje meg, hogy 1997. és 2001. között a társasági adó alapjára eső számított adóból az egyes években milyen mértékű adókedvezményt érvényesített a vállalkozás?

1997-ben %

1998-ban %

1999-ben %

2000-ben %

2001-ben %

9. Kérem értékelje, hogy 1997. és 2001. között a számviteli eredmény alakulása miatt az összes potenciális adóalap-, illetve adókedvezményeket milyen mértékben tudta kihasználni a vállalkozás!

(1=egyáltalán nem, 2=kismértékben, 3=közepes mértékben, 4=jelentős mértékben, 5=teljes mértékben)

Megnevezés	évek				
	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
Adóalap kedvezmény					
Adókedvezmény					

- IV. Kérem osztályozza egy 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy az alábbiakban felsorolt tényezők milyen mértékben befolyásolták az Önök vállalkozásának jelenlegi számviteli politikájában (értékelési szabályzatában) rögzített értékelési eljárások kiválasztását!

(Karikázza be a megfelelő számot! 1 = egyáltalán nem befolyásolta, 2 = kis mértékben befolyásolta, 3 = közepes mértékben befolyásolta, 4 = jelentős mértékben befolyásolta, 5 = döntő befolyást gyakorolt)

Sorsz.	Befolyásoló tényező	Minősítés				
1.	A számviteli feladatok elvégzésével, a nyilvántartási rendszer átalakításával kapcsolatos költségek mérséklése	1	2	3	4	5
2.	A társasági nyereségadó kötelezettség mérséklése	1	2	3	4	5
3.	Az értékelési eljárások segítségével előállított információk hasznossága a vállalkozás tulajdonosai, hitelezői számára	1	2	3	4	5
4.	A versenytársaknál, hasonló profilú vállalkozásoknál alkalmazott értékelési eljárásokra vonatkozó információk	1	2	3	4	5
5.	Számviteli szakkönyvekben, szakcikkekben (interneten) megjelent, javasolt értékelési eljárás kombinációk	1	2	3	4	5

Sorsz.	Befolyásoló tényező	Minősítés				
6.	A társasági nyereségadó törvény és a számviteli törvény szerinti adatszolgáltatáshoz szükséges nyilvántartások egységesítése, az adótörvény rögzített értékelési eljárásainak alkalmazása	1	2	3	4	5
7.	Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a potenciális tulajdonosok számára	1	2	3	4	5
8.	Az értékelési eljárások segítségével a beszámoló előnyös képet mutasson a meglévő hitelezők számára	1	2	3	4	5
9.	A vállalkozás vezető tisztségviselőinek konkrét (nevesített) információs igényei	1	2	3	4	5
10.	A vállalkozás tulajdonosainak konkrét (nevesített) információs igényei	1	2	3	4	5
11.	A társasági nyereségadón kívüli – a vállalkozást terhelő – egyéb adók és járulékok mérséklése	1	2	3	4	5
12.	Az értékelési eljárás kombináció szerinti összképet a könyvvizsgáló (vagy más független szakértő) megbízhatónak és valósnak minősítse	1	2	3	4	5
13.	Adóellenőrzés során az értékelési eljárás kombinációt, annak egyes elemeit megfelelőnek találják a revizorok	1	2	3	4	5
14.	A számviteli törvényben megjelenő megbízható és valós összkép filozófiájának leginkább megfelelő összképet mutasson a beszámoló	1	2	3	4	5
15.	A számviteli feladatokat ellátó személyek változástól való félelmei, ragaszkodás a korábbi eljárásokhoz	1	2	3	4	5
16.	Az adókedvezmények maximális kihasználási lehetőségének biztosítása	1	2	3	4	5
17.	A tulajdonosok, vezető tisztségviselők vállalkozásból kivonható jövedelemtömegének befolyásolása	1	2	3	4	5
18.	A tulajdonosok vállalkozásból származó jövedelmét terhelő adók és járulékok minimalizálása	1	2	3	4	5
19.	A beszámolóban megjelenő adatok előnyt jelentsenek pályázatoknál, közbeszerzési eljárásoknál, piac- és árszabályozó hatóság előtti eljárásoknál	1	2	3	4	5
20.	A vállalkozás erőforrásainak (termelési tényezőinek) tulajdonságait legjobban tükröző megoldás kiválasztása	1	2	3	4	5
21.	Egyéb, mégpedig	1	2	3	4	5

- V. **Kérem jelölje meg**, hogy az Önök vállalkozásának jelenlegi számviteli politikája (és/vagy értékelési szabályzata) az alábbi számviteli politika témákkal kapcsolatban milyen megoldást tartalmaz!

(A megfelelő választ kérem karikázza be! Ha valamely témakör nincs szabályozva, akkor a vállalkozásnál kialakult gyakorlat alapján válaszoljon és karikázza be a kérdés sorszámát is! A kérdés sorszámának áthúzásával jelezze amennyiben egy témakör nincs szabályozva és nem is fordul elő vagy az adott beszámolási formánál nem alkalmazható, majd lépjen a következő témakörre!)

1. Az eszközbeszerzésekhez kapcsolódó pót- és mellék-értékrészek (szállítási költség, kamatok stb.) kezelése
 - a) inkább eszközhoz rendelni
 - b) inkább eredményre terhelni
 - c) egyéb, éspedig
2. Az üzembe helyezést, raktárba történő beszállítást követően keletkező bekerülési érték különbözet jelentős mértékű általában*, ha az több, mint a bekerülési érték
 - a) 1-2%-a
 - b) 3-4%-a
 - c) 5-6%-a
 - d) egyéb:
3. Az előállítási költség tartalma (a saját termelésű készletek közvetlen önköltsége, a saját előállítású eszközök közvetlen költsége)
 - a) a szorosan vett közvetlen költség
 - b) tartalmaz felosztható közvetett költséget
 - c) minden felosztható költséget tartalmaz
4. A devizás/valutás tételek árazásához választott árfolyam
 - a) a devizavételi
 - b) a devizaeladási
 - c) a devizavételi és -eladási átlaga
 - d) az MNB által közzétett
5. A külföldi pénzürtékre szóló eszközök és kötelezettségek fordulónapi összevont átértékelési különbözete jelentős*, ha az több, mint az átértékelés előtti állomány
 - a) 1-2%-a
 - b) 3-4%-a
 - c) 5-6%-a
 - d) egyéb:
6. Értékhelyesbítés és értékelési tartalék a mérlegbe
 - a) felvételre kerül
 - b) nem kerül felvételre, de van
 - c) nem kerül felvételre, mert nincs
7. Az alapítás-átszervezés közvetlen költségeit
 - a) aktiválják
 - b) nem aktiválják, azonnal leírják az eredmény terhére
8. Ha aktiválják, akkor a leírási idő általában
 - a) 1-2 év
 - b) 3 év
 - c) 4 év
 - d) 5 év

* Abszolút összeg esetén kérem, becsülje meg az átlagos %-os mértéket!

9. A kísérleti fejlesztés értékét
 - a) aktiválják
 - b) nem aktiválják, azonnal leírják az eredmény terhére
10. Ha aktiválják, akkor a terv szerinti leírási idő átlagosan
 - a) 1-2 év
 - b) 3 év
 - c) 4 év
 - d) 5 év
11. Ha aktiválják, akkor a terven felüli értékcsökkenésnél és a visszaírásnál a piaci érték és a könyv szerinti érték közötti különbség tartós és jelentős* mértéke
 - a) legalább 1 év és több az érték 1%-nál
 - b) legalább 1 év és több az érték 5%-nál
 - c) egyéb, mégpedig:
12. Pozitív üzleti vagy cégérték számításnál – részesedés vásárlásakor – a vételár és a piaci érték közötti különbség lényeges* mértékű, ha az legalább a vételár
 - a) 1-2%-a
 - b) 3-4%-a
 - c) 5-6%-a
 - d) egyéb:
13. A pozitív üzleti vagy cégérték terv szerinti leírási ideje
 - a) 5 év
 - b) 5 évnél több, mégpedig:
14. Az 50 eFt alatti bekerülési értékű vagyoni értékű jog, illetve szellemi termék egyösszegű leírását
 - a) alkalmazzák
 - b) nem alkalmazzák
15. Az 50 eFt vagy azt meghaladó bekerülési értékű vagyoni értékű jog, illetve szellemi termék terv szerinti értékcsökkenése összességében (figyelembe véve a maradványérték számítását és a tényleges hasznos élettartamot is)
 - a) lassított
 - b) lineáris
 - c) gyorsított
16. A vagyoni értékű jog, illetve szellemi termék terven felüli értékcsökkenésénél és visszaírásánál a tartós és jelentős* mérték
 - a) legalább 1 év és több, mint az érték 1%-a
 - b) legalább 1 év és több, mint az érték 5%-a
 - c) egyéb, mégpedig:
17. A tárgyi eszközök felújítási, karbantartási, illetve javítási költségeit „vitatható” esetben
 - a) inkább értéknövelő felújításként kezelik
 - b) inkább folyó költségként számolják el
18. Az 50 eFt alatti bekerülési értékű tárgyi eszközök egyösszegű leírását
 - a) alkalmazzák
 - b) nem alkalmazzák
19. Az 50 eFt vagy azt meghaladó bekerülési értékű tárgyi eszközök terv szerinti értékcsökkenése összességében (figyelembe véve a maradványérték számítását és a tényleges hasznos élettartamot is)
 - a) lassított
 - b) lineáris
 - c) gyorsított
20. A tárgyi eszközök terven felüli értékcsökkenésekor és visszaírásakor a tartós és jelentős mérték
 - a) legalább 1 év és több, mint az érték 1%-a
 - b) legalább 1 év és több, mint az érték 5%-a
 - c) egyéb, mégpedig:

* Abszolút összeg esetén kérem, becslje meg az átlagos %-os mértéket!

21. A befektetett pénzügyi eszközök közötti homogén értékpapíroknál alkalmazott értékelési eljárás
 - a) közvetlen beszerzési áras
 - b) átlagáras
 - c) FIFO-módszer szerinti
22. A tartós devizabetéteknél alkalmazott értékelési eljárás
 - a) átlagáras
 - b) FIFO-módszer szerinti
23. Befektetett pénzügyi eszközöknél az értékvesztés és visszairás tartós és jelentős* mértéke
 - a) legalább 1 év és több, mint az érték 1%-a
 - b) legalább 1 év és több, mint az érték 5%-a
 - c) egyéb, mégpedig:
24. Készletek körében alkalmazott értékelési eljárás
 - a) közvetlenül alkalmazott bekerülési áras
 - b) csúsztatott átlagáras
 - c) éves átlagáras
 - d) FIFO-módszer szerinti
25. Készleteknél az értékvesztés és a visszairás tartós és jelentős* mértéke
 - a) legalább 1 év és több, mint az érték 1%-a
 - b) legalább 1 év és több, mint az érték 5%-a
 - c) egyéb, mégpedig:
26. Követeléseknél az értékvesztés és a visszairás tartós és jelentős* mértéke
 - a) legalább 1 év és több, mint az érték 1%-a
 - b) legalább 1 év és több, mint az érték 5%-a
 - c) egyéb, mégpedig:
27. Behajthatatlan követelések (behajtható összeggel arányos összeg miatti) minősítése „vitatható” esetben
 - a) inkább nincs leírás
 - b) inkább leírás
28. Forgatási célú értékpapíroknál a beszerzéshez kapcsolódó bizományi díjat és a vásárolt vételi opció díját
 - a) nem aktiválják az értékpapírra
 - b) az értékpapírra aktiválják
29. Ha nem aktiválják az értékpapírra, akkor időben
 - a) elhatárolják
 - b) nem határolják el
30. Forgatási célú – homogén – értékpapíroknál alkalmazott értékelési eljárás
 - a) közvetlen beszerzési áras
 - b) átlagáras
 - c) FIFO-módszer szerinti
31. A hitelviszonyt megtestesítő (éves vagy éven belüli lejáratú) értékpapírok bekerülési értékét a névérték (és a felhalmozott kamatok) várható megtérülése esetén
 - a) megváltoztatják
 - b) nem változtatják meg
32. Forgatási célú értékpapíroknál az értékvesztés és a visszairás tartós és jelentős mértéke
 - a) legalább 1 év és több, mint az érték 1%-a
 - b) legalább 1 év és több, mint az érték 5%-a
 - c) egyéb, mégpedig:

* Abszolút összeg esetén kérem, becsülje meg az átlagos %-os mértéket!

33. A pénzeszközöknél a valuta- és devizakészletek alkalmazott értékelési eljárása
a) az átlagár b) a FIFO-módszer
34. A beruházásokhoz, vagyoni értékű jogokhoz kapcsolódó – devizabetéten lévő devizával nem fedezett – devizahitelek, devizás kötvénykibocsátások nem realizált árfolyamvesztésének időbeli elhatárolását (és a kapcsolódó céltartalékolást)
a) alkalmazzák b) nem alkalmazzák
35. Az aktív időbeli elhatárolások számítási rendszere
a) inkább eredményt növel, azaz a hozamokat gyorsítja és a ráfordításokat (költségeket) lassítja
b) inkább eredményt csökkent, azaz a hozamokat lassítja és a ráfordításokat (költségeket) gyorsítja
36. A várható (jelentős mértékű) jövőbeni költségekre céltartalékot
a) képeznek
b) nem képeznek, de vannak ilyen költségek
c) nem képeznek, mert nincsenek ilyen költségek
37. A várható kötelezettségek (és költségek) miatti céltartalékolás számítási rendszere
a) inkább pesszimista b) átlagos c) inkább optimista
38. A negatív üzleti vagy cégérték számításánál – részesedés vásárlásakor – a piaci érték és a vételár közötti különbség lényeges* mértékű, ha az legalább a vételár
a) 1-2%-a b) 3-4%-a c) 5-6%-a d) egyéb:
39. Negatív üzleti vagy cégérték leírási ideje
a) 5 év b) 5 évnél több, mégpedig:
40. A passzív időbeli elhatárolások számítási rendszere
a) inkább eredményt növel, azaz a hozamokat gyorsítja és a ráfordításokat (költségeket) késlelteti
b) inkább eredményt csökkent, azaz a hozamokat késlelteti és a ráfordításokat (költségeket) gyorsítja

Köszönjük válaszait!

* Abszolút összeg esetén kérem, becsülje meg az átlagos %-os mértéket!

„C” KÉRDŐÍV
nagyvállalkozások részére

- I. Kérem értékelje az Ön vállalkozásának számviteli politika elemeit abból a szempontból, hogy a jelenlegi „beállítással” az egyes – „B” kérdőívben részletezett – számviteli politika elemek a vállalkozás vagyonára, illetve adózás előtti eredményére milyen hatással vannak egy „középutas” beállításhoz képest!

(-2 = lényegesen csökkentik, -1 = kis mértékben csökkentik, 0 = nincs, vagy elenyésző hatás, +1 = kis mértékben növelik, +2 = lényegesen növelik) Az értékelésének megfelelő számot az egyes témakörök sorszáma alatt tüntesse fel a „B” kérdőíven!

(Az értékelésnél abból induljon ki, hogy az egyes számviteli politika elemek kapcsán egy adott vállalkozásnál felvázolható azok alsó és felső „határértéke”, de természetesen a tényleges választás nem szükségszerűen szélsőséges.)

- II. Kérem válassza ki a „B” kérdőív szerinti 40 számviteli politika elem közül azt a 10-et, amelyek véleménye szerint meghatározók az Ön vállalkozásának adózás előtti eredménye alakulására, majd becsülje meg az azok által okozott hatások %-os arányát az összes számviteli politika elem által okozott hatáshoz képest! (Az egyes számviteli politika elemek azonosításához használja a témakörök sorszámát! Ügyeljen arra, hogy a kiválasztott 10 és a többi 30 politika elem együttesen „kiadja” a 100%-ot!

<i>Meg- neve- zés</i>	<i>Fontosnak ítélt 10 számviteli politika elem</i>										<i>Kevésbé fontos 30 együtt</i>	<i>Összes politika elem</i>
Sorsz.												
Hatása (%)												100

- III. Az 1997. és 2001. közötti éves beszámolók kiegészítő mellékleteinek vonatkozó (új számviteli törvény 88. § (3)-(4), régi számviteli törvény 51. § (3)-(4) bekezdései szerinti) részei alapján kérem mutassa be, hogy a számviteli politikában milyen változások történtek az elmúlt 5 évben és azoknak milyen hatásuk volt a vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre!
- IV. Az 1997. és 2001. közötti éves beszámolók kiegészítő mellékleteinek vonatkozó részei (új számviteli törvény 91. § c), régi számviteli törvény 54. § c) pontja szerinti) részei alapján kérem, részletezze, hogy a számviteli értékelés következtében melyek azok az összegek, amelyek a társasági adó megállapításánál módosító tételt jelentettek, átmeneti jellegű tételek esetében az összegek évek közötti ütemezésével együtt!

3. melléklet

Frequencies

Statistics

		RKIV1	RKIV2	RKIV3	RKIV4
N	Valid	43	43	43	43
	Missing	0	0	0	0
Mean		2,28	2,86	3,02	2,09
Std. Error of Mean		,18	,20	,20	,17
Median		2,00	3,00	3,00	2,00
Mode		2	3	3 ^a	1
Std. Deviation		1,20	1,32	1,30	1,09
Variance		1,44	1,74	1,69	1,18
Skewness		,724	,073	-,113	,508
Std. Error of Skewness		,361	,361	,361	,361
Kurtosis		-,497	-,971	-1,037	-1,069
Std. Error of Kurtosis		,709	,709	,709	,709
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	4
Sum		98	123	130	90

Statistics

		RKIV5	RKIV6	RKIV7	RKIV8
N	Valid	43	43	43	43
	Missing	0	0	0	0
Mean		2,44	3,33	2,44	2,40
Std. Error of Mean		,17	,19	,21	,21
Median		2,00	3,00	2,00	2,00
Mode		3	3 ^a	1	1
Std. Deviation		1,14	1,27	1,35	1,40
Variance		1,30	1,61	1,82	1,96
Skewness		,352	-,508	,464	,663
Std. Error of Skewness		,361	,361	,361	,361
Kurtosis		-,555	-,558	-,975	-,881
Std. Error of Kurtosis		,709	,709	,709	,709
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5
Sum		105	143	105	103

Statistics

		RKIV9	RKIV10	RKIV11	RKIV12
N	Valid	43	43	43	43
	Missing	0	0	0	0
Mean		2,81	3,02	3,09	3,16
Std. Error of Mean		,19	,20	,19	,22
Median		3,00	3,00	3,00	3,00
Mode		3	4	4	4
Std. Deviation		1,22	1,30	1,25	1,43
Variance		1,49	1,69	1,56	2,04
Skewness		,126	-,250	-,260	-,300
Std. Error of Skewness		,361	,361	,361	,361
Kurtosis		-,874	-1,026	-,953	-1,175
Std. Error of Kurtosis		,709	,709	,709	,709
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5
Sum		121	130	133	136

Statistics

		RKIV13	RKIV14	RKIV15	RKIV16
N	Valid	43	43	43	43
	Missing	0	0	0	0
Mean		3,74	3,51	1,86	3,14
Std. Error of Mean		,19	,20	,15	,21
Median		4,00	4,00	1,00	3,00
Mode		4	5	1	4
Std. Deviation		1,26	1,33	1,01	1,36
Variance		1,58	1,78	1,03	1,84
Skewness		-1,003	-,468	,723	-,145
Std. Error of Skewness		,361	,361	,361	,361
Kurtosis		,064	-,966	-,840	-1,233
Std. Error of Kurtosis		,709	,709	,709	,709
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	4	5
Sum		161	151	80	135

Statistics

		RKIV17	RKIV18	RKIV19	RKIV20
N	Valid	43	43	43	43
	Missing	0	0	0	0
Mean		2,98	2,95	3,14	3,19
Std. Error of Mean		,20	,21	,20	,19
Median		3,00	3,00	3,00	3,00
Mode		4	3	3 ^a	4
Std. Deviation		1,34	1,36	1,34	1,24
Variance		1,79	1,85	1,79	1,54
Skewness		-,081	,028	-,329	-,450
Std. Error of Skewness		,361	,361	,361	,361
Kurtosis		-1,141	-1,171	-,955	-,781
Std. Error of Kurtosis		,709	,709	,709	,709
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5
Sum		128	127	135	137

a. Multiple modes exist. The smallest value is shown

Statistics

		KVIK1	KVIK2	KVIK3
N	Valid	246	246	246
	Missing	4	4	4
Mean		3,17	3,82	2,49
Std. Error of Mean		8,78E-02	7,59E-02	6,51E-02
Median		3,00	4,00	2,00
Mode		4	5	2
Std. Deviation		1,38	1,19	1,02
Variance		1,90	1,42	1,04
Skewness		-,216	-,770	,416
Std. Error of Skewness		,155	,155	,155
Kurtosis		-1,191	-,393	-,262
Std. Error of Kurtosis		,309	,309	,309
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		780	939	612

Statistics

		KVIK4	KVIK5	KVIK6
N	Valid	246	246	246
	Missing	4	4	4
Mean		1,81	2,50	3,91
Std. Error of Mean		6,34E-02	8,16E-02	6,63E-02
Median		1,00	2,00	4,00
Mode		1	1	4
Std. Deviation		,99	1,28	1,04
Variance		,99	1,64	1,08
Skewness		,995	,421	-,778
Std. Error of Skewness		,155	,155	,155
Kurtosis		,028	-,936	-,096
Std. Error of Kurtosis		,309	,309	,309
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		445	614	961

Statistics

		KVIK7	KVIK8	KVIK9
N	Valid	246	246	246
	Missing	4	4	4
Mean		2,47	3,00	2,73
Std. Error of Mean		7,68E-02	7,90E-02	7,84E-02
Median		2,00	3,00	3,00
Mode		2	3	2
Std. Deviation		1,20	1,24	1,23
Variance		1,45	1,53	1,51
Skewness		,456	-,078	,272
Std. Error of Skewness		,155	,155	,155
Kurtosis		-,693	-,878	-,864
Std. Error of Kurtosis		,309	,309	,309
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		608	738	672

Statistics

		KVIK10	KVIK11	KVIK12
N	Valid	246	246	246
	Missing	4	4	4
Mean		2,86	3,37	3,35
Std. Error of Mean		8,04E-02	8,18E-02	7,31E-02
Median		3,00	4,00	3,00
Mode		3	4	4
Std. Deviation		1,26	1,28	1,15
Variance		1,59	1,65	1,31
Skewness		,115	-,415	-,405
Std. Error of Skewness		,155	,155	,155
Kurtosis		-,976	-,913	-,548
Std. Error of Kurtosis		,309	,309	,309
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		704	829	824

Statistics

		KVIK13	KVIK14	KVIK15
N	Valid	246	246	246
	Missing	4	4	4
Mean		3,90	3,11	2,98
Std. Error of Mean		6,89E-02	7,16E-02	7,98E-02
Median		4,00	3,00	3,00
Mode		4	3	3
Std. Deviation		1,08	1,12	1,25
Variance		1,17	1,26	1,57
Skewness		-1,027	-,104	-,032
Std. Error of Skewness		,155	,155	,155
Kurtosis		,595	-,562	-1,016
Std. Error of Kurtosis		,309	,309	,309
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		959	766	734

Statistics

		KVIK16	KVIK17	KVIK18
N	Valid	246	246	246
	Missing	4	4	4
Mean		3,98	3,44	3,78
Std. Error of Mean		7,01E-02	8,25E-02	8,12E-02
Median		4,00	4,00	4,00
Mode		5	4	5
Std. Deviation		1,10	1,29	1,27
Variance		1,21	1,68	1,62
Skewness		-1,012	-,471	-,903
Std. Error of Skewness		,155	,155	,155
Kurtosis		,437	-,843	-,212
Std. Error of Kurtosis		,309	,309	,309
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		978	847	931

Statistics

		KVIK19	KVIK20
N	Valid	246	246
	Missing	4	4
Mean		3,18	2,63
Std. Error of Mean		8,15E-02	7,07E-02
Median		3,00	3,00
Mode		4	3
Std. Deviation		1,28	1,11
Variance		1,64	1,23
Skewness		-,264	,239
Std. Error of Skewness		,155	,155
Kurtosis		-,963	-,573
Std. Error of Kurtosis		,309	,309
Minimum		1	1
Maximum		5	5
Sum		783	646

Statistics

		KVIN1	KVIN2	KVIN3
N	Valid	169	169	169
	Missing	81	81	81
Mean		2,78	3,54	3,39
Std. Error of Mean		8,59E-02	8,09E-02	7,97E-02
Median		3,00	4,00	4,00
Mode		3	3	4
Std. Deviation		1,12	1,05	1,04
Variance		1,25	1,11	1,07
Skewness		,222	-,165	-,549
Std. Error of Skewness		,187	,187	,187
Kurtosis		-,593	-,811	-,142
Std. Error of Kurtosis		,371	,371	,371
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		469	598	573

Statistics

		KVIN4	KVIN5	KVIN6
N	Valid	169	169	169
	Missing	81	81	81
Mean		2,42	2,90	3,62
Std. Error of Mean		9,18E-02	8,87E-02	7,55E-02
Median		2,00	3,00	4,00
Mode		1	3	4
Std. Deviation		1,19	1,15	,98
Variance		1,42	1,33	,96
Skewness		,287	,104	-,593
Std. Error of Skewness		,187	,187	,187
Kurtosis		-1,026	-,686	,049
Std. Error of Kurtosis		,371	,371	,371
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		409	490	612

Statistics

		KVIN7	KVIN8	KVIN9
N	Valid	169	169	169
	Missing	81	81	81
Mean		3,35	3,46	3,57
Std. Error of Mean		,10	9,23E-02	8,63E-02
Median		4,00	4,00	4,00
Mode		4	4	4
Std. Deviation		1,31	1,20	1,12
Variance		1,70	1,44	1,26
Skewness		-,379	-,535	-,722
Std. Error of Skewness		,187	,187	,187
Kurtosis		-,960	-,543	-,081
Std. Error of Kurtosis		,371	,371	,371
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		566	585	603

Statistics

		KVIN10	KVIN11	KVIN12
N	Valid	169	169	169
	Missing	81	81	81
Mean		3,66	3,21	3,83
Std. Error of Mean		8,72E-02	8,88E-02	7,27E-02
Median		4,00	3,00	4,00
Mode		4	4	4
Std. Deviation		1,13	1,15	,94
Variance		1,28	1,33	,89
Skewness		-,770	-,366	-,849
Std. Error of Skewness		,187	,187	,187
Kurtosis		,051	-,681	1,020
Std. Error of Kurtosis		,371	,371	,371
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		619	542	647

Statistics

		KVIN13	KVIN14	KVIN15
N	Valid	169	169	169
	Missing	81	81	81
Mean		3,96	3,69	2,67
Std. Error of Mean		7,73E-02	7,47E-02	9,10E-02
Median		4,00	4,00	3,00
Mode		4	4	3
Std. Deviation		1,01	,97	1,18
Variance		1,01	,94	1,40
Skewness		-,960	-,400	,023
Std. Error of Skewness		,187	,187	,187
Kurtosis		,652	-,280	-1,082
Std. Error of Kurtosis		,371	,371	,371
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		670	623	452

Statistics

		KVIN16	KVIN17	KVIN18
N	Valid	169	169	169
	Missing	81	81	81
Mean		4,05	3,18	3,40
Std. Error of Mean		7,82E-02	8,87E-02	9,32E-02
Median		4,00	3,00	4,00
Mode		5	3	4
Std. Deviation		1,02	1,15	1,21
Variance		1,03	1,33	1,47
Skewness		-1,059	-,200	-,531
Std. Error of Skewness		,187	,187	,187
Kurtosis		,773	-,565	-,598
Std. Error of Kurtosis		,371	,371	,371
Minimum		1	1	1
Maximum		5	5	5
Sum		684	538	575

Statistics

		KVIN19	KVIN20
N	Valid	169	169
	Missing	81	81
Mean		3,71	3,28
Std. Error of Mean		8,37E-02	8,10E-02
Median		4,00	3,00
Mode		4	3
Std. Deviation		1,09	1,05
Variance		1,18	1,11
Skewness		-,945	-,282
Std. Error of Skewness		,187	,187
Kurtosis		,582	-,393
Std. Error of Kurtosis		,371	,371
Minimum		1	1
Maximum		5	5
Sum		627	555

Statistics

		RNIV1	RNIV2	RNIV3	RNIV4
N	Valid	34	34	34	34
	Missing	1	1	1	1
Mean		2,79	2,62	3,74	1,97
Std. Error of Mean		,19	,22	,21	,18
Median		3,00	3,00	4,00	2,00
Mode		3	4	4	1
Std. Deviation		1,12	1,26	1,24	1,03
Variance		1,26	1,58	1,53	1,06
Skewness		,022	,009	-,986	,593
Std. Error of Skewness		,403	,403	,403	,403
Kurtosis		-,608	-1,370	,136	-,924
Std. Error of Kurtosis		,788	,788	,788	,788
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	4
Sum		95	89	127	67

Statistics

		RNIV5	RNIV6	RNIV7	RNIV8
N	Valid	34	34	34	34
	Missing	1	1	1	1
Mean		2,76	3,79	2,47	2,71
Std. Error of Mean		,17	,17	,22	,23
Median		3,00	4,00	2,00	3,00
Mode		3	4	1	3
Std. Deviation		1,02	1,01	1,31	1,31
Variance		1,03	1,02	1,71	1,73
Skewness		-,229	-,878	,327	,159
Std. Error of Skewness		,403	,403	,403	,403
Kurtosis		-,249	,621	-1,152	-,870
Std. Error of Kurtosis		,788	,788	,788	,788
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5
Sum		94	129	84	92

Statistics

		RNIV9	RNIV10	RNIV11	RNIV12
N	Valid	34	34	34	34
	Missing	1	1	1	1
Mean		3,65	3,88	2,74	3,62
Std. Error of Mean		,22	,22	,19	,21
Median		4,00	4,00	3,00	4,00
Mode		5	4 ^a	3	4
Std. Deviation		1,30	1,30	1,11	1,23
Variance		1,69	1,68	1,23	1,52
Skewness		-,696	-1,274	-,144	-,961
Std. Error of Skewness		,403	,403	,403	,403
Kurtosis		-,559	,696	-,815	,268
Std. Error of Kurtosis		,788	,788	,788	,788
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5
Sum		124	132	93	123

Statistics

		RNIV13	RNIV14	RNIV15	RNIV16
N	Valid	33	34	34	34
	Missing	2	1	1	1
Mean		4,03	4,18	1,94	3,06
Std. Error of Mean		,18	,18	,18	,19
Median		4,00	4,50	2,00	3,00
Mode		5	5	1	3 ^a
Std. Deviation		1,05	1,03	1,07	1,13
Variance		1,09	1,06	1,15	1,27
Skewness		-1,112	-1,261	,908	-,122
Std. Error of Skewness		,409	,403	,403	,403
Kurtosis		,972	1,362	,276	-,712
Std. Error of Kurtosis		,798	,788	,788	,788
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5
Sum		133	142	66	104

Statistics

		RNIV17	RNIV18	RNIV19	RNIV20
N	Valid	34	34	34	34
	Missing	1	1	1	1
Mean		2,03	2,47	2,82	3,71
Std. Error of Mean		,19	,20	,22	,21
Median		2,00	2,00	3,00	4,00
Mode		1	1 ^a	3	5
Std. Deviation		1,11	1,19	1,27	1,22
Variance		1,24	1,41	1,60	1,49
Skewness		,777	,248	-,028	-,779
Std. Error of Skewness		,403	,403	,403	,403
Kurtosis		-,160	-1,050	-,994	,041
Std. Error of Kurtosis		,788	,788	,788	,788
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5
Sum		69	84	96	126

a. Multiple modes exist. The smallest value is shown

Statistics

		NIV1	NIV2	NIV3	NIV4
N	Valid	19	19	19	19
	Missing	0	0	0	0
Mean		2,32	2,74	3,21	1,84
Std. Error of Mean		,24	,35	,25	,19
Median		2,00	3,00	3,00	2,00
Mode		2	1	4	1
Std. Deviation		1,06	1,52	1,08	,83
Variance		1,12	2,32	1,18	,70
Skewness		,229	,181	-,757	,322
Std. Error of Skewness		,524	,524	,524	,524
Kurtosis		-1,068	-1,484	,102	-1,488
Std. Error of Kurtosis		1,014	1,014	1,014	1,014
Minimum		1	1	1	1
Maximum		4	5	5	3
Sum		44	52	61	35

Statistics

		NIV5	NIV6	NIV7	NIV8
N	Valid	19	19	19	19
	Missing	0	0	0	0
Mean		2,58	2,95	1,68	1,58
Std. Error of Mean		,18	,26	,20	,23
Median		3,00	3,00	1,00	1,00
Mode		2 ^a	4	1	1
Std. Deviation		,77	1,13	,89	1,02
Variance		,59	1,27	,78	1,04
Skewness		,116	-,663	1,250	1,707
Std. Error of Skewness		,524	,524	,524	,524
Kurtosis		-,120	-,929	1,104	1,812
Std. Error of Kurtosis		1,014	1,014	1,014	1,014
Minimum		1	1	1	1
Maximum		4	4	4	4
Sum		49	56	32	30

Statistics

		NIV9	NIV10	NIV11	NIV12
N	Valid	19	19	19	19
	Missing	0	0	0	0
Mean		2,16	2,26	1,42	3,89
Std. Error of Mean		,31	,26	,19	,19
Median		2,00	2,00	1,00	4,00
Mode		1	1 ^a	1	4
Std. Deviation		1,34	1,15	,84	,81
Variance		1,81	1,32	,70	,65
Skewness		,755	,656	2,179	-,498
Std. Error of Skewness		,524	,524	,524	,524
Kurtosis		-,781	,115	4,500	,302
Std. Error of Kurtosis		1,014	1,014	1,014	1,014
Minimum		1	1	1	2
Maximum		5	5	4	5
Sum		41	43	27	74

Statistics

		NIV13	NIV14	NIV15	NIV16
N	Valid	19	19	19	19
	Missing	0	0	0	0
Mean		3,84	4,37	1,26	2,21
Std. Error of Mean		,26	,26	,10	,36
Median		4,00	5,00	1,00	1,00
Mode		4	5	1	1
Std. Deviation		1,12	1,12	,45	1,58
Variance		1,25	1,25	,20	2,51
Skewness		-,987	-2,177	1,170	,739
Std. Error of Skewness		,524	,524	,524	,524
Kurtosis		,865	4,541	-,718	-1,278
Std. Error of Kurtosis		1,014	1,014	1,014	1,014
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	2	5
Sum		73	83	24	42

Statistics

		NIV17	NIV18	NIV19	NIV20
N	Valid	19	19	19	19
	Missing	0	0	0	0
Mean		1,26	1,26	1,68	3,68
Std. Error of Mean		,13	,18	,20	,28
Median		1,00	1,00	1,00	4,00
Mode		1	1	1	4 ^a
Std. Deviation		,56	,81	,89	1,20
Variance		,32	,65	,78	1,45
Skewness		2,158	3,019	1,250	-,379
Std. Error of Skewness		,524	,524	,524	,524
Kurtosis		4,253	8,452	1,104	-1,407
Std. Error of Kurtosis		1,014	1,014	1,014	1,014
Minimum		1	1	1	2
Maximum		3	4	4	5
Sum		24	24	32	70

a. Multiple modes exist. The smallest value is shown

4. melléklet

Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,796
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1775,070
	df	190
	Sig.	,000

Communalities

	Initial	Extraction
KVIK1	1,000	,569
KVIK2	1,000	,539
KVIK3	1,000	,470
KVIK4	1,000	,541
KVIK5	1,000	,463
KVIK6	1,000	,675
KVIK7	1,000	,562
KVIK8	1,000	,615
KVIK9	1,000	,836
KVIK10	1,000	,826
KVIK11	1,000	,619
KVIK12	1,000	,583
KVIK13	1,000	,558
KVIK14	1,000	,649
KVIK15	1,000	,507
KVIK16	1,000	,590
KVIK17	1,000	,665
KVIK18	1,000	,685
KVIK19	1,000	,521
KVIK20	1,000	,558

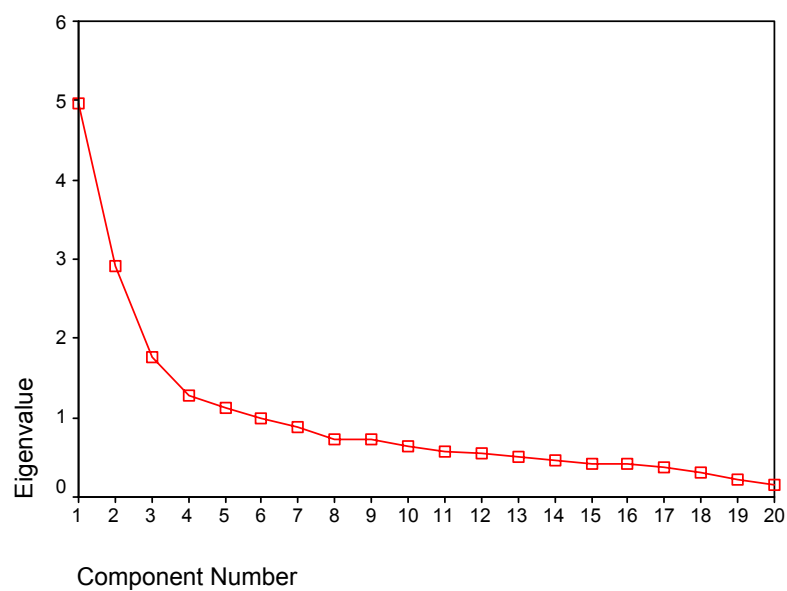
Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,969	24,847	24,847	4,969	24,847	24,847	3,129	15,644	15,644
2	2,904	14,519	39,366	2,904	14,519	39,366	2,468	12,340	27,984
3	1,761	8,805	48,171	1,761	8,805	48,171	2,290	11,448	39,432
4	1,272	6,359	54,530	1,272	6,359	54,530	2,080	10,399	49,831
5	1,124	5,621	60,151	1,124	5,621	60,151	2,064	10,320	60,151
6	,989	4,944	65,095						
7	,886	4,430	69,525						
8	,738	3,692	73,217						
9	,732	3,658	76,875						
10	,633	3,164	80,039						
11	,567	2,835	82,874						
12	,551	2,755	85,629						
13	,509	2,544	88,173						
14	,464	2,319	90,492						
15	,425	2,124	92,617						
16	,413	2,065	94,681						
17	,372	1,861	96,542						
18	,318	1,591	98,133						
19	,215	1,075	99,208						
20	,158	,792	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Scree Plot

Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
KVIK1	,390	-,347	,399		,356
KVIK2	,500	-,458			-,209
KVIK3	,453	,496			
KVIK4	,397	,474		,397	
KVIK5	,377	,328	,249	,368	
KVIK6	,343	-,348	,620		,225
KVIK7	,563		-,231	,393	
KVIK8	,621		-,232	,385	
KVIK9	,626	,308	-,254	-,396	,358
KVIK10	,601	,327	-,281	-,410	,332
KVIK11	,577	-,392			-,336
KVIK12	,360	,395	,508		
KVIK13	,424		,575		
KVIK14	,426	,557	,242		-,255
KVIK15		-,384		,270	,499
KVIK16	,560	-,357		-,217	-,317
KVIK17	,585	-,404	-,358		
KVIK18	,548	-,571			
KVIK19	,603		-,248	,303	
KVIK20	,557	,478			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 5 components extracted.

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
KVIK1					,712
KVIK2	,623				,347
KVIK3		,390	,465	,304	
KVIK4		,666		,263	
KVIK5		,537		,228	,303
KVIK6					,795
KVIK7	,221	,697			
KVIK8	,449	,632			
KVIK9			,880		
KVIK10			,877		
KVIK11	,762				
KVIK12				,684	,287
KVIK13	,230			,325	,624
KVIK14		,219	,270	,726	
KVIK15				-,537	,416
KVIK16	,744				
KVIK17	,621		,389	-,313	
KVIK18	,778				
KVIK19	,379	,588			
KVIK20		,375	,398	,500	

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 10 iterations.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4	5
1	,588	,525	,470	,226	,327
2	-,602	,314	,341	,574	-,307
3	-,185	-,180	-,333	,505	,753
4	-,213	,770	-,522	-,285	,093
5	-,460	-,023	,529	-,533	,473

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,779
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1612,369
	df	153
	Sig.	,000

Communalities

	Initial	Extraction
KVIK1	1,000	,549
KVIK2	1,000	,559
KVIK4	1,000	,535
KVIK6	1,000	,677
KVIK7	1,000	,585
KVIK8	1,000	,636
KVIK9	1,000	,846
KVIK10	1,000	,838
KVIK11	1,000	,655
KVIK12	1,000	,617
KVIK13	1,000	,575
KVIK14	1,000	,653
KVIK15	1,000	,559
KVIK16	1,000	,567
KVIK17	1,000	,676
KVIK18	1,000	,709
KVIK19	1,000	,568
KVIK20	1,000	,550

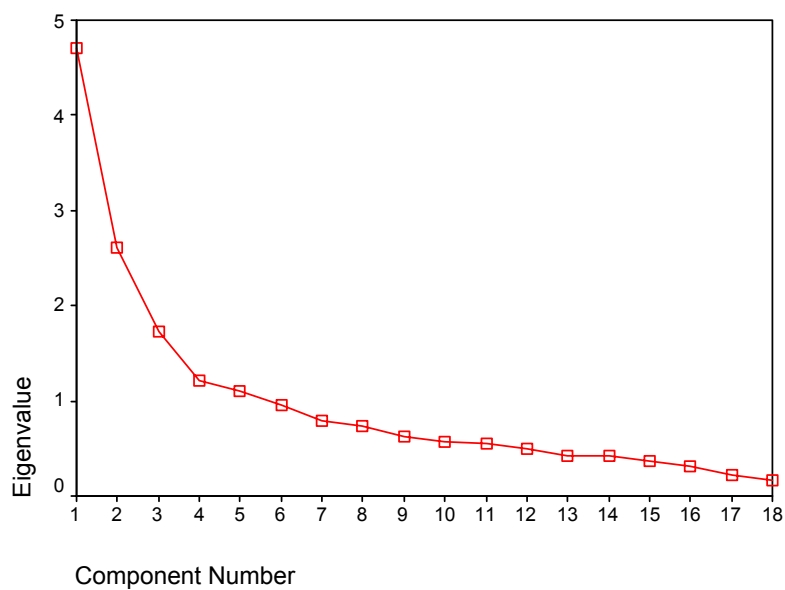
Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,711	26,174	26,174	4,711	26,174	26,174	2,887	16,040	16,040
2	2,604	14,468	40,642	2,604	14,468	40,642	2,254	12,523	28,563
3	1,725	9,583	50,225	1,725	9,583	50,225	2,139	11,886	40,449
4	1,207	6,706	56,931	1,207	6,706	56,931	2,050	11,391	51,840
5	1,106	6,147	63,078	1,106	6,147	63,078	2,023	11,238	63,078
6	,959	5,329	68,407						
7	,795	4,417	72,824						
8	,728	4,047	76,871						
9	,623	3,463	80,334						
10	,566	3,142	83,476						
11	,556	3,090	86,566						
12	,492	2,732	89,298						
13	,430	2,390	91,688						
14	,425	2,361	94,049						
15	,374	2,076	96,125						
16	,321	1,783	97,908						
17	,218	1,210	99,119						
18	,159	,881	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Scree Plot

Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
KVIK1	,414	-,350	,376		,328
KVIK2	,549	-,410			-,243
KVIK4	,322	,495		,428	
KVIK6	,373	-,343	,599		,246
KVIK7	,538	,262	-,243	,406	
KVIK8	,634		-,250	,414	
KVIK9	,589	,414		-,457	,286
KVIK10	,564	,435	-,217	-,465	,262
KVIK11	,625	-,312			-,402
KVIK12	,311	,451	,554		
KVIK13	,439		,599		
KVIK14	,354	,623	,300		-,210
KVIK15	,231	-,372			,582
KVIK16	,615	-,243			-,330
KVIK17	,638	-,304	-,360	-,202	
KVIK18	,620	-,485			
KVIK19	,610		-,247	,349	
KVIK20	,488	,543			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 5 components extracted.

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
KVIK1					,704
KVIK2	,650				,322
KVIK4		,618	,355		
KVIK6					,793
KVIK7		,728			
KVIK8	,364	,702			
KVIK9				,874	
KVIK10				,873	
KVIK11	,785				
KVIK12			,712		,298
KVIK13	,205		,340		,640
KVIK14			,756	,239	
KVIK15		,247	-,504		,472
KVIK16	,719				
KVIK17	,583	,228	-,290	,434	
KVIK18	,779		-,201		
KVIK19	,254	,682			
KVIK20		,327	,559	,351	

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 9 iterations.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4	5
1	,624	,507	,220	,426	,352
2	-,494	,257	,666	,359	-,343
3	-,111	-,333	,561	-,299	,688
4	-,192	,738	-,040	-,641	,080
5	-,563	,150	-,438	,435	,528

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

5. melléklet

Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,671
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	517,136
	df	190
	Sig.	,000

Communalities

	Initial	Extraction
RKIV1	1,000	,796
RKIV2	1,000	,793
RKIV3	1,000	,770
RKIV4	1,000	,696
RKIV5	1,000	,809
RKIV6	1,000	,690
RKIV7	1,000	,780
RKIV8	1,000	,832
RKIV9	1,000	,865
RKIV10	1,000	,837
RKIV11	1,000	,803
RKIV12	1,000	,712
RKIV13	1,000	,700
RKIV14	1,000	,776
RKIV15	1,000	,654
RKIV16	1,000	,698
RKIV17	1,000	,745
RKIV18	1,000	,866
RKIV19	1,000	,778
RKIV20	1,000	,783

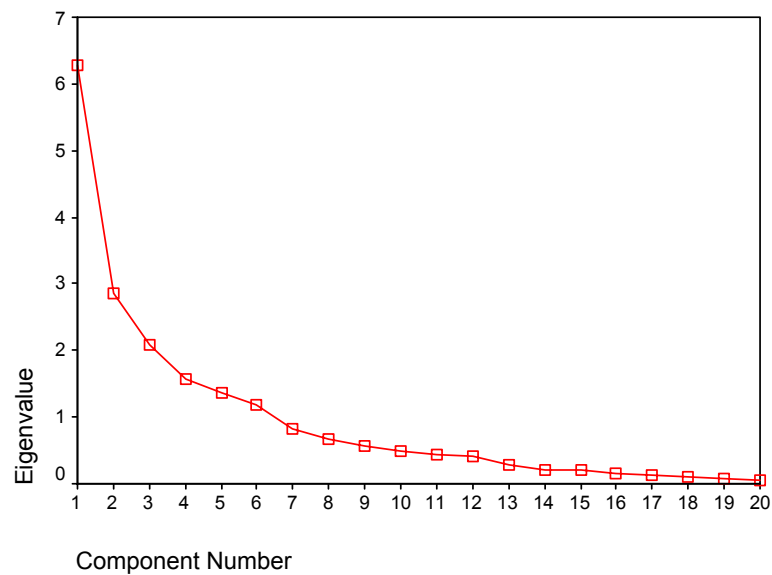
Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,291	31,453	31,453	6,291	31,453	31,453	3,713	18,566	18,566
2	2,868	14,342	45,795	2,868	14,342	45,795	2,840	14,198	32,764
3	2,096	10,481	56,276	2,096	10,481	56,276	2,612	13,058	45,822
4	1,577	7,887	64,162	1,577	7,887	64,162	2,424	12,122	57,944
5	1,372	6,859	71,021	1,372	6,859	71,021	2,022	10,112	68,056
6	1,178	5,890	76,911	1,178	5,890	76,911	1,771	8,855	76,911
7	,821	4,107	81,018						
8	,677	3,384	84,402						
9	,561	2,803	87,205						
10	,483	2,416	89,621						
11	,439	2,195	91,817						
12	,410	2,051	93,868						
13	,293	1,467	95,335						
14	,206	1,031	96,366						
15	,195	,974	97,340						
16	,155	,777	98,117						
17	,126	,629	98,746						
18	,115	,576	99,322						
19	,979E-02	,399	99,721						
20	,581E-02	,279	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Scree Plot

Component Matrix^a

	Component					
	1	2	3	4	5	6
RKIV1	,456	-,600				,461
RKIV2	,644	-,555			,260	
RKIV3	,523	,337	-,274	,201	,383	,348
RKIV4	,433	,398	,404	,370		
RKIV5	,565			-,314	,491	-,379
RKIV6	,575	-,373			,303	-,260
RKIV7	,558	,328	,403	,203	,395	
RKIV8	,508	,358	,579		,323	
RKIV9	,507		-,577	,503		
RKIV10	,524	,218	-,477	,535		
RKIV11	,664	-,471				-,268
RKIV12	,474	,383	-,423	-,371		
RKIV13	,670		-,278	-,346	-,205	
RKIV14	,582	,339	-,472	-,222		-,222
RKIV15	,395	,272	,271	,289	-,419	-,303
RKIV16	,612		,207	-,360		,356
RKIV17	,612	-,369	,208		-,275	,313
RKIV18	,585	-,628			-,204	-,247
RKIV19	,710	,307	,303	-,201	-,218	
RKIV20	,502	,535		-,283	-,278	,282

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 6 components extracted.

Rotated Component Matrix^a

	Component					
	1	2	3	4	5	6
RKIV1	,821					-,305
RKIV2	,731				,457	
RKIV3		,246	,471	,649		-,239
RKIV4			,526			,624
RKIV5		,241	,374		,780	
RKIV6	,425				,690	
RKIV7			,822			
RKIV8			,875			
RKIV9				,891		
RKIV10				,874		
RKIV11	,682				,358	,421
RKIV12		,760		,273	,223	
RKIV13	,405	,620			,333	
RKIV14		,626		,403	,445	
RKIV15						,758
RKIV16	,561	,533	,282			
RKIV17	,795					
RKIV18	,777				,343	,364
RKIV19	,241	,600	,443			,392
RKIV20		,773	,353			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 25 iterations.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4	5	6
1	,557	,474	,382	,354	,360	,252
2	-,734	,413	,423	,204	-,188	,186
3	,180	-,216	,599	-,644	-,218	,317
4	,062	-,618	,126	,618	-,281	,369
5	-,159	-,373	,507	,105	,495	-,568
6	,298	,191	,210	,157	-,681	-,585

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,683
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	461,472
	df	153
	Sig.	,000

Communalities

	Initial	Extraction
RKIV1	1,000	,617
RKIV2	1,000	,773
RKIV3	1,000	,623
RKIV5	1,000	,810
RKIV6	1,000	,671
RKIV7	1,000	,787
RKIV8	1,000	,837
RKIV9	1,000	,870
RKIV10	1,000	,831
RKIV11	1,000	,698
RKIV12	1,000	,711
RKIV13	1,000	,710
RKIV14	1,000	,783
RKIV16	1,000	,637
RKIV17	1,000	,744
RKIV18	1,000	,784
RKIV19	1,000	,751
RKIV20	1,000	,792

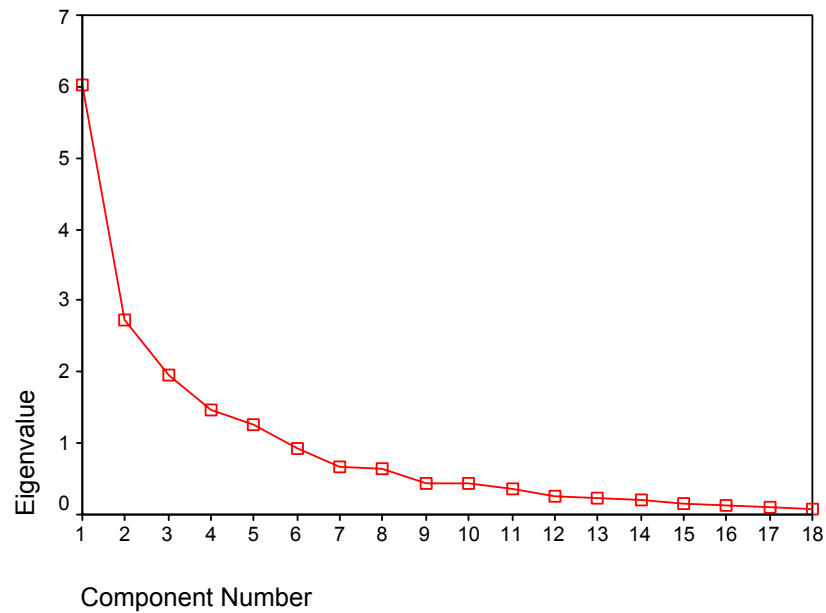
Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,019	33,439	33,439	6,019	33,439	33,439	3,931	21,839	21,839
2	2,731	15,173	48,612	2,731	15,173	48,612	2,832	15,735	37,574
3	1,954	10,857	59,469	1,954	10,857	59,469	2,464	13,690	51,264
4	1,457	8,094	67,563	1,457	8,094	67,563	2,437	13,536	64,800
5	1,268	7,044	74,607	1,268	7,044	74,607	1,765	9,806	74,607
6	,918	5,102	79,708						
7	,663	3,682	83,390						
8	,635	3,528	86,918						
9	,448	2,490	89,408						
10	,438	2,433	91,841						
11	,350	1,944	93,785						
12	,267	1,484	95,270						
13	,238	1,321	96,591						
14	,193	1,073	97,664						
15	,143	,794	98,458						
16	,120	,666	99,124						
17	,226E-02	,513	99,637						
18	,542E-02	,363	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Scree Plot

Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
RKIV1	,505	-,542			,210
RKIV2	,678	-,514			
RKIV3	,516	,411		,391	
RKIV5	,577				-,655
RKIV6	,619	-,266			-,449
RKIV7	,519	,269	-,434	,489	
RKIV8	,463	,274	-,648	,350	
RKIV9	,514		,641	,341	,209
RKIV10	,515	,289	,539	,412	
RKIV11	,668	-,479			
RKIV12	,477	,505	,226	-,421	
RKIV13	,695			-,444	
RKIV14	,580	,455	,332	-,298	-,202
RKIV16	,627		-,331	-,244	,262
RKIV17	,618	-,381			,443
RKIV18	,600	-,643			
RKIV19	,676	,285	-,401		
RKIV20	,474	,557	-,271	-,229	,363

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 5 components extracted.

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
RKIV1	,766				
RKIV2	,762				,399
RKIV3			,368	,659	
RKIV5		,231	,372		,778
RKIV6	,482				,639
RKIV7			,831	,227	
RKIV8			,899		
RKIV9	,212			,894	
RKIV10				,888	
RKIV11	,773				,243
RKIV12		,761		,268	,227
RKIV13	,435	,651			,265
RKIV14		,659		,397	,435
RKIV16	,512	,504	,326		
RKIV17	,772		,221		-,232
RKIV18	,854				,223
RKIV19	,252	,620	,549		
RKIV20		,744	,426		-,208

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 14 iterations.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4	5
1	,622	,488	,368	,369	,320
2	-,750	,483	,311	,328	-,016
3	-,019	-,012	-,731	,672	,120
4	-,010	-,690	,483	,530	-,097
5	,224	,229	-,023	,152	-,935

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

6. melléklet

Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,776
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1152,039
	df	190
	Sig.	,000

Communalities

	Initial	Extraction
KVIN1	1,000	,711
KVIN2	1,000	,694
KVIN3	1,000	,527
KVIN4	1,000	,575
KVIN5	1,000	,572
KVIN6	1,000	,543
KVIN7	1,000	,733
KVIN8	1,000	,796
KVIN9	1,000	,703
KVIN10	1,000	,647
KVIN11	1,000	,594
KVIN12	1,000	,658
KVIN13	1,000	,706
KVIN14	1,000	,616
KVIN15	1,000	,466
KVIN16	1,000	,610
KVIN17	1,000	,747
KVIN18	1,000	,691
KVIN19	1,000	,641
KVIN20	1,000	,589

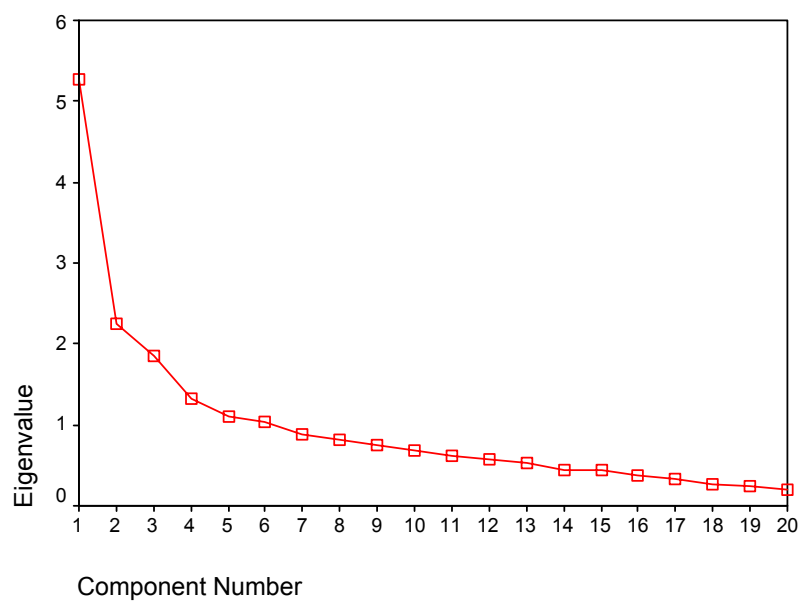
Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,265	26,324	26,324	5,265	26,324	26,324	2,953	14,765	14,765
2	2,251	11,254	37,577	2,251	11,254	37,577	2,198	10,991	25,756
3	1,845	9,226	46,803	1,845	9,226	46,803	2,138	10,688	36,444
4	1,315	6,576	53,379	1,315	6,576	53,379	2,002	10,012	46,456
5	1,102	5,512	58,890	1,102	5,512	58,890	1,918	9,589	56,045
6	1,041	5,206	64,097	1,041	5,206	64,097	1,610	8,052	64,097
7	,872	4,361	68,458						
8	,814	4,071	72,529						
9	,756	3,781	76,311						
10	,687	3,433	79,744						
11	,616	3,082	82,826						
12	,578	2,889	85,715						
13	,538	2,691	88,405						
14	,451	2,254	90,659						
15	,439	2,195	92,854						
16	,384	1,921	94,774						
17	,342	1,709	96,483						
18	,270	1,351	97,834						
19	,233	1,167	99,001						
20	,200	,999	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Scree Plot

Component Matrix^a

	Component					
	1	2	3	4	5	6
KVIN1	,275		,324	,707		
KVIN2	,483	,244	,451			-,397
KVIN3	,548	-,246	-,284		,212	
KVIN4	,495		-,424	,270		-,204
KVIN5	,535	-,241		,387		,269
KVIN6	,429		,394	,326		,307
KVIN7	,648	,219	-,340		-,359	
KVIN8	,558	,231	-,368		-,505	
KVIN9	,680	-,298			,234	-,258
KVIN10	,616	-,286	-,307		,214	-,210
KVIN11	,527	,264	,313			-,376
KVIN12	,471	-,437	,394		-,229	
KVIN13	,465		,495	-,245	-,259	,285
KVIN14	,437	-,549	,261	-,201		
KVIN15		,578			,252	
KVIN16	,505	,370		-,264		-,341
KVIN17	,501	,492		-,227	,322	,307
KVIN18	,523	,422		-,234	,367	
KVIN19	,581	,344	-,271		-,235	
KVIN20	,564	-,430	-,204			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 6 components extracted.

Rotated Component Matrix

	Component					
	1	2	3	4	5	6
KVIN1					,203	,809
KVIN2					,757	,303
KVIN3	,611			,206		
KVIN4	,620	,258	-,264			
KVIN5	,336	,319	,235			,543
KVIN6			,353	,206		,601
KVIN7	,259	,784				
KVIN8		,857				
KVIN9	,777				,245	
KVIN10	,776					
KVIN11					,709	
KVIN12	,219		,715		,262	
KVIN13			,790			
KVIN14	,407		,648			
KVIN15			-,264	,574		
KVIN16		,213		,299	,646	
KVIN17				,827		
KVIN18				,757	,268	
KVIN19		,652		,357		
KVIN20	,666		,350			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 7 iterations.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4	5	6
1	,593	,452	,357	,336	,376	,251
2	-,453	,294	-,474	,603	,335	-,093
3	-,457	-,447	,541	,116	,421	,328
4	-,038	,099	-,414	-,266	-,005	,864
5	,421	-,671	-,280	,513	-,129	,118
6	-,236	,223	,325	,420	-,743	,245

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,759
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	982,686
	df	136
	Sig.	,000

Communalities

	Initial	Extraction
KVIN1	1,000	,736
KVIN2	1,000	,596
KVIN3	1,000	,518
KVIN6	1,000	,428
KVIN7	1,000	,701
KVIN8	1,000	,815
KVIN9	1,000	,670
KVIN10	1,000	,706
KVIN11	1,000	,491
KVIN12	1,000	,721
KVIN13	1,000	,578
KVIN14	1,000	,642
KVIN16	1,000	,510
KVIN17	1,000	,690
KVIN18	1,000	,770
KVIN19	1,000	,624
KVIN20	1,000	,587

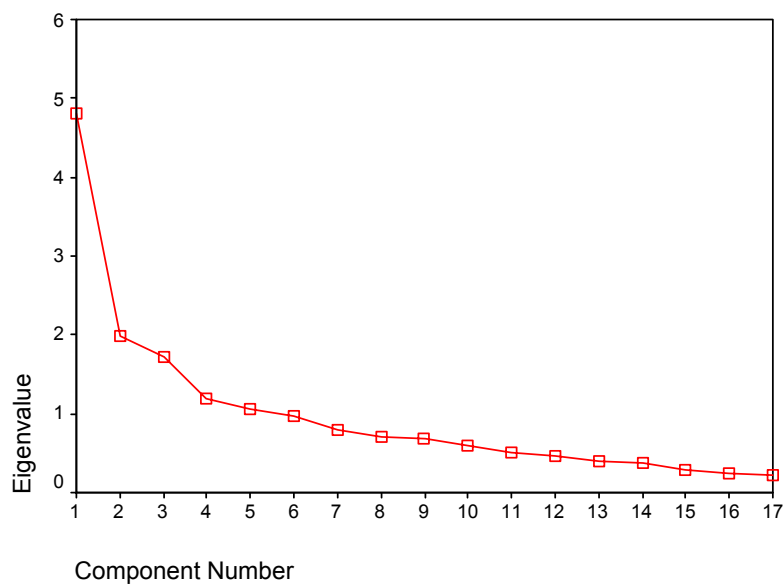
Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,806	28,272	28,272	4,806	28,272	28,272	2,537	14,922	14,922
2	1,991	11,712	39,984	1,991	11,712	39,984	2,223	13,079	28,001
3	1,729	10,171	50,155	1,729	10,171	50,155	2,211	13,004	41,005
4	1,193	7,017	57,172	1,193	7,017	57,172	2,100	12,355	53,360
5	1,062	6,247	63,419	1,062	6,247	63,419	1,710	10,059	63,419
6	,965	5,679	69,099						
7	,796	4,685	73,783						
8	,710	4,178	77,961						
9	,681	4,006	81,967						
10	,594	3,496	85,463						
11	,514	3,023	88,487						
12	,464	2,731	91,218						
13	,398	2,341	93,559						
14	,365	2,147	95,706						
15	,276	1,623	97,329						
16	,239	1,409	98,738						
17	,215	1,262	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Scree Plot

Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
KVIN1	,251		,402	,667	,243
KVIN2	,503	-,223	,502		
KVIN3	,530	,220	-,338		,272
KVIN6	,430		,371	,289	
KVIN7	,630	-,285	-,335		-,289
KVIN8	,548	-,316	-,368	,371	-,377
KVIN9	,673	,309	-,234		,233
KVIN10	,616	,286	-,391		,249
KVIN11	,550	-,240	,349		
KVIN12	,492	,499	,291		-,350
KVIN13	,504	,252	,370	-,221	-,276
KVIN14	,445	,604		-,230	
KVIN16	,527	-,334		-,254	
KVIN17	,521	-,443		-,301	,358
KVIN18	,548	-,396		-,319	,420
KVIN19	,588	-,373	-,305		
KVIN20	,549	,422	-,284		

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 5 components extracted.

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
KVIN1					,843
KVIN2		,366	,220	,251	,583
KVIN3	,690				
KVIN6				,224	,579
KVIN7	,260		,773		
KVIN8			,868		
KVIN9	,744				
KVIN10	,796		,218		
KVIN11		,418	,298	,284	,382
KVIN12				,813	
KVIN13				,714	
KVIN14	,414			,665	
KVIN16		,536	,360	,296	
KVIN17		,797			
KVIN18		,850			
KVIN19	,207	,379	,651		
KVIN20	,634			,389	

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 8 iterations.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4	5
1	,537	,462	,478	,419	,308
2	,476	-,558	-,445	,514	-,001
3	-,527	,246	-,388	,420	,579
4	,068	-,503	,270	-,374	,727
5	,451	,402	-,592	-,494	,201

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

7. melléklet

Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,652
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	475,044
	df	190
	Sig.	,000

Communalities

	Initial	Extraction
RNIV1	1,000	,825
RNIV2	1,000	,818
RNIV3	1,000	,758
RNIV4	1,000	,760
RNIV5	1,000	,912
RNIV6	1,000	,767
RNIV7	1,000	,917
RNIV8	1,000	,836
RNIV9	1,000	,802
RNIV10	1,000	,864
RNIV11	1,000	,820
RNIV12	1,000	,821
RNIV13	1,000	,906
RNIV14	1,000	,886
RNIV15	1,000	,635
RNIV16	1,000	,769
RNIV17	1,000	,842
RNIV18	1,000	,822
RNIV19	1,000	,813
RNIV20	1,000	,823

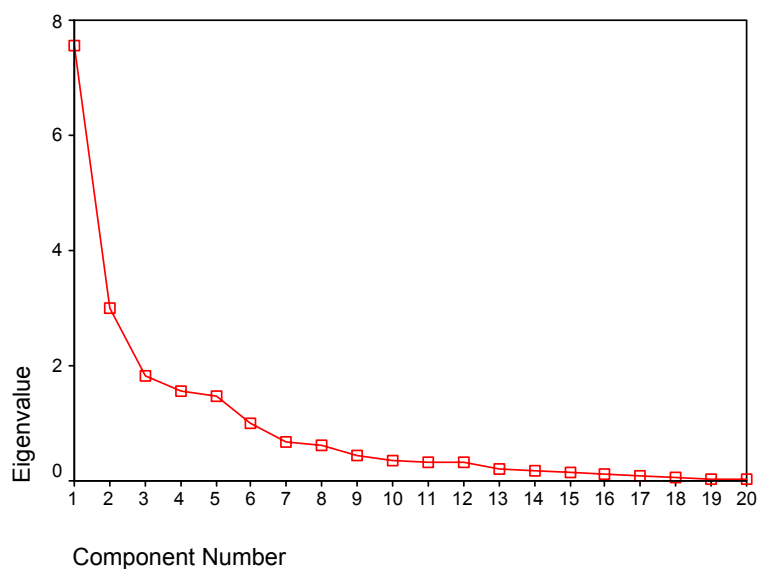
Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	7,546	37,728	37,728	7,546	37,728	37,728	3,216	16,079	16,079
2	3,005	15,027	52,756	3,005	15,027	52,756	3,066	15,332	31,412
3	1,823	9,116	61,872	1,823	9,116	61,872	2,891	14,456	45,868
4	1,557	7,784	69,655	1,557	7,784	69,655	2,834	14,171	60,038
5	1,466	7,329	76,985	1,466	7,329	76,985	2,312	11,558	71,596
6	1,001	5,007	81,991	1,001	5,007	81,991	2,079	10,395	81,991
7	,680	3,399	85,390						
8	,614	3,070	88,460						
9	,450	2,252	90,712						
10	,357	1,785	92,497						
11	,336	1,681	94,178						
12	,313	1,565	95,743						
13	,217	1,084	96,827						
14	,189	,946	97,773						
15	,133	,664	98,438						
16	,114	,568	99,005						
17	,104E-02	,405	99,411						
18	,779E-02	,289	99,699						
19	,663E-02	,183	99,883						
20	,348E-02	,117	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Scree Plot

Component Matrix^a

	Component					
	1	2	3	4	5	6
RNIV1	,742		-,313	,202	,329	
RNIV2	,469	,572	-,456	-,210		
RNIV3	,763	-,248				,214
RNIV4	,416	-,306		,647	,245	
RNIV5	,726		-,235	,401	,275	,300
RNIV6	,769		-,336			
RNIV7	,604		,547			-,501
RNIV8	,683		,449	,249		-,285
RNIV9	,804				-,315	
RNIV10	,790	-,303			-,376	
RNIV11	,591	,451	-,234	-,272		-,371
RNIV12	,652	-,307	,219	-,405	,277	
RNIV13	,587	-,344		-,469	,433	
RNIV14	,627	-,490		-,368	,285	
RNIV15		,534			,515	
RNIV16	,589	,496		-,320	-,268	
RNIV17	,448	,590	,224			,484
RNIV18	,546	,633			-,207	,245
RNIV19	,248	,367	,726	,247		
RNIV20	,596	-,522			-,417	

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 6 components extracted.

Rotated Component Matrix^a

	Component					
	1	2	3	4	5	6
RNIV1	,503		,704	,228		
RNIV2	,870					
RNIV3		,640	,448	,276	,201	
RNIV4			,796			,241
RNIV5		,204	,853	,241	,252	
RNIV6	,568		,585	,233		
RNIV7				,269		,878
RNIV8			,319		,273	,763
RNIV9	,379	,679	,345			,205
RNIV10	,225	,789	,300	,224		
RNIV11	,861					,221
RNIV12		,223		,839		
RNIV13				,926		
RNIV14		,297		,864		
RNIV15		-,733				
RNIV16	,691	,219			,443	
RNIV17	,276				,862	
RNIV18	,436				,757	
RNIV19					,690	,548
RNIV20		,815		,214		,274

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 7 iterations.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4	5	6
1	,454	,451	,469	,429	,290	,320
2	,551	-,486	-,096	-,377	,554	,048
3	-,474	-,115	-,329	,212	,399	,671
4	-,356	,001	,685	-,587	,054	,237
5	-,054	-,735	,419	,499	-,178	-,010
6	-,369	,083	,134	,187	,645	-,623

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Factor Analysis

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,656
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	445,915
	df	153
	Sig.	,000

Communalities

	Initial	Extraction
RNIV1	1,000	,793
RNIV2	1,000	,805
RNIV3	1,000	,738
RNIV5	1,000	,889
RNIV6	1,000	,778
RNIV7	1,000	,708
RNIV8	1,000	,714
RNIV9	1,000	,859
RNIV10	1,000	,871
RNIV11	1,000	,773
RNIV12	1,000	,792
RNIV13	1,000	,902
RNIV14	1,000	,882
RNIV16	1,000	,778
RNIV17	1,000	,635
RNIV18	1,000	,761
RNIV19	1,000	,856
RNIV20	1,000	,831

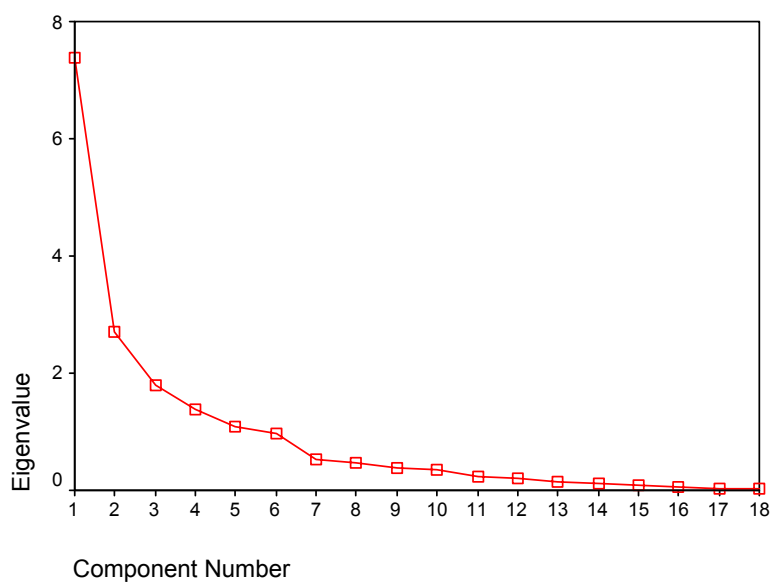
Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	7,373	40,961	40,961	7,373	40,961	40,961	3,252	18,065	18,065
2	2,715	15,083	56,043	2,715	15,083	56,043	3,177	17,650	35,715
3	1,798	9,990	66,033	1,798	9,990	66,033	2,867	15,930	51,646
4	1,386	7,702	73,735	1,386	7,702	73,735	2,637	14,650	66,295
5	1,092	6,066	79,801	1,092	6,066	79,801	2,431	13,506	79,801
6	,979	5,437	85,238						
7	,528	2,934	88,173						
8	,465	2,581	90,754						
9	,397	2,203	92,957						
10	,342	1,899	94,856						
11	,244	1,356	96,212						
12	,202	1,121	97,332						
13	,135	,752	98,085						
14	,117	,648	98,733						
15	9,108E-02	,506	99,239						
16	6,771E-02	,376	99,615						
17	4,243E-02	,236	99,851						
18	2,686E-02	,149	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Scree Plot

Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
RNIV1	,738		-,323		,351
RNIV2	,494	,584	-,427		
RNIV3	,751	-,236		-,289	
RNIV5	,707		-,230		,563
RNIV6	,769		-,340		,235
RNIV7	,603		,538		-,207
RNIV8	,685		,463		
RNIV9	,796			-,361	-,231
RNIV10	,776	-,284		-,378	-,204
RNIV11	,609	,442	-,225	,247	-,307
RNIV12	,655	-,409		,428	
RNIV13	,585	-,437		,607	
RNIV14	,620	-,587		,381	
RNIV16	,620	,454			-,432
RNIV17	,473	,558	,264		
RNIV18	,569	,624			
RNIV19	,263	,319	,778		,277
RNIV20	,576	-,506		-,443	

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 5 components extracted.

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
RNIV1		,358	,217	,760	
RNIV2		,829		,337	
RNIV3	,637		,214	,517	
RNIV5	,271			,869	
RNIV6	,257	,421	,213	,697	
RNIV7	,421		,424		,558
RNIV8	,329		,254	,239	,679
RNIV9	,797	,339		,285	
RNIV10	,845		,222	,250	
RNIV11		,833	,203		
RNIV12	,233		,819	,200	
RNIV13			,920		
RNIV14	,343		,863		
RNIV16	,283	,795			,243
RNIV17		,498		,200	,581
RNIV18		,601		,223	,564
RNIV19					,924
RNIV20	,865		,227		

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 7 iterations.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4	5
1	,532	,455	,430	,472	,321
2	-,398	,665	-,529	,059	,340
3	,026	-,283	,119	-,438	,844
4	-,656	,212	,718	-,083	-,053
5	-,357	-,475	-,080	,758	,256

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

8. melléklet

Group Statistics

RKVAGYRN		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
RKIV1	0	43	2,28	1,20	,18
	1	34	2,79	1,12	,19
RKIV2	0	43	2,86	1,32	,20
	1	34	2,62	1,26	,22
RKIV3	0	43	3,02	1,30	,20
	1	34	3,74	1,24	,21
RKIV4	0	43	2,09	1,09	,17
	1	34	1,97	1,03	,18
RKIV5	0	43	2,44	1,14	,17
	1	34	2,76	1,02	,17
RKIV6	0	43	3,33	1,27	,19
	1	34	3,79	1,01	,17
RKIV7	0	43	2,44	1,35	,21
	1	34	2,47	1,31	,22
RKIV8	0	43	2,40	1,40	,21
	1	34	2,71	1,31	,23
RKIV9	0	43	2,81	1,22	,19
	1	34	3,65	1,30	,22
RKIV10	0	43	3,02	1,30	,20
	1	34	3,88	1,30	,22
RKIV11	0	43	3,09	1,25	,19
	1	34	2,47	1,11	,19
RKIV12	0	43	3,16	1,43	,22
	1	34	3,62	1,23	,21
RKIV13	0	43	3,74	1,26	,19
	1	34	4,03	1,05	,18
RKIV14	0	43	3,51	1,33	,20
	1	34	4,18	1,03	,18
RKIV15	0	43	1,86	1,01	,15
	1	34	1,94	1,07	,18
RKIV16	0	43	3,14	1,36	,21
	1	34	3,06	1,13	,19
RKIV17	0	43	2,98	1,34	,20
	1	34	2,03	1,11	,19
RKIV18	0	43	2,95	1,36	,21
	1	34	2,47	1,19	,20
RKIV19	0	43	3,14	1,34	,20
	1	34	2,82	1,27	,22
RKIV20	0	43	3,19	1,24	,19
	1	34	3,71	1,22	,21

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances	
		F	Sig.
RKIV1	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,272	,603
RKIV2	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,109	,742
RKIV3	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,267	,607
RKIV4	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,183	,670
RKIV5	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	1,576	,213
RKIV6	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	2,907	,092
RKIV7	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,030	,863
RKIV8	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,568	,453
RKIV9	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,237	,628
RKIV10	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,326	,570
RKIV11	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,633	,429
RKIV12	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	1,801	,184

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances	
		F	Sig.
RKIV13	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	1,474	,229
RKIV14	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	5,091	,027
RKIV15	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,002	,965
RKIV16	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	3,333	,072
RKIV17	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	1,289	,260
RKIV18	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,406	,526
RKIV19	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,070	,793
RKIV20	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,049	,826

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means			
		t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
RKIV1	Equal Variances assumed	-1,922	75	,058	-,52
	Equal Variances not assumed	-1,938	72,889	,056	-,52
RKIV2	Equal Variances assumed	,819	75	,415	,24
	Equal Variances not assumed	,824	72,418	,413	,24
RKIV3	Equal Variances assumed	-2,437	75	,017	-,71
	Equal Variances not assumed	-2,451	72,380	,017	-,71
RKIV4	Equal Variances assumed	,502	75	,617	,12
	Equal Variances not assumed	,506	72,538	,615	,12
RKIV5	Equal Variances assumed	-1,293	75	,200	-,32
	Equal Variances not assumed	-1,311	73,869	,194	-,32
RKIV6	Equal Variances assumed	-1,759	75	,083	-,47
	Equal Variances not assumed	-1,807	74,993	,075	-,47
RKIV7	Equal Variances assumed	-,094	75	,925	-2,87E-02
	Equal Variances not assumed	-,094	71,924	,925	-2,87E-02
RKIV8	Equal Variances assumed	-,993	75	,324	-,31
	Equal Variances not assumed	-1,000	72,742	,321	-,31
RKIV9	Equal Variances assumed	-2,891	75	,005	-,83
	Equal Variances not assumed	-2,869	68,765	,005	-,83
RKIV10	Equal Variances assumed	-2,882	75	,005	-,86
	Equal Variances not assumed	-2,883	71,028	,005	-,86
RKIV11	Equal Variances assumed	1,310	75	,194	,36
	Equal Variances not assumed	1,328	73,953	,188	,36
RKIV12	Equal Variances assumed	-1,472	75	,145	-,45
	Equal Variances not assumed	-1,499	74,416	,138	-,45

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means			
		t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
RKIV13	Equal Variances assumed	-1,057	74	,294	-,29
	Equal Variances not assumed	-1,083	73,466	,282	-,29
RKIV14	Equal Variances assumed	-2,396	75	,019	-,66
	Equal Variances not assumed	-2,469	74,966	,016	-,66
RKIV15	Equal Variances assumed	-,338	75	,736	-8,07E-02
	Equal Variances not assumed	-,336	69,064	,738	-8,07E-02
RKIV16	Equal Variances assumed	,279	75	,781	8,07E-02
	Equal Variances not assumed	,285	74,790	,776	8,07E-02
RKIV17	Equal Variances assumed	3,320	75	,001	,95
	Equal Variances not assumed	3,391	74,763	,001	,95
RKIV18	Equal Variances assumed	1,634	75	,106	,48
	Equal Variances not assumed	1,661	74,252	,101	,48
RKIV19	Equal Variances assumed	1,054	75	,295	,32
	Equal Variances not assumed	1,060	72,544	,292	,32
RKIV20	Equal Variances assumed	-1,841	75	,070	-,52
	Equal Variances not assumed	-1,844	71,467	,069	-,52

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means		
		Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
			Lower	Upper
RKIV1	Equal Variances assumed	,27	-1,05	1,87E-02
	Equal Variances not assumed	,27	-1,04	1,46E-02
RKIV2	Equal Variances assumed	,30	-,35	,83
	Equal Variances not assumed	,29	-,34	,83
RKIV3	Equal Variances assumed	,29	-1,29	-,13
	Equal Variances not assumed	,29	-1,29	-,13
RKIV4	Equal Variances assumed	,24	-,36	,61
	Equal Variances not assumed	,24	-,36	,61
RKIV5	Equal Variances assumed	,25	-,82	,17
	Equal Variances not assumed	,25	-,81	,17
RKIV6	Equal Variances assumed	,27	-1,00	6,20E-02
	Equal Variances not assumed	,26	-,99	4,81E-02
RKIV7	Equal Variances assumed	,31	-,64	,58
	Equal Variances not assumed	,30	-,64	,58
RKIV8	Equal Variances assumed	,31	-,93	,31
	Equal Variances not assumed	,31	-,93	,31
RKIV9	Equal Variances assumed	,29	-1,41	-,26
	Equal Variances not assumed	,29	-1,41	-,25
RKIV10	Equal Variances assumed	,30	-1,45	-,27
	Equal Variances not assumed	,30	-1,45	-,26
RKIV11	Equal Variances assumed	,27	-,19	,90
	Equal Variances not assumed	,27	-,18	,89
RKIV12	Equal Variances assumed	,31	-1,07	,16
	Equal Variances not assumed	,30	-1,06	,15

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means		
		Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
			Lower	Upper
RKIV13	Equal Variances assumed	,27	-,83	,25
	Equal Variances not assumed	,26	-,81	,24
RKIV14	Equal Variances assumed	,28	-1,22	-,11
	Equal Variances not assumed	,27	-1,20	-,13
RKIV15	Equal Variances assumed	,24	-,56	,39
	Equal Variances not assumed	,24	-,56	,40
RKIV16	Equal Variances assumed	,29	-,50	,66
	Equal Variances not assumed	,28	-,48	,64
RKIV17	Equal Variances assumed	,29	,38	1,52
	Equal Variances not assumed	,28	,39	1,50
RKIV18	Equal Variances assumed	,30	-,11	1,07
	Equal Variances not assumed	,29	-9,65E-02	1,06
RKIV19	Equal Variances assumed	,30	-,28	,91
	Equal Variances not assumed	,30	-,28	,91
RKIV20	Equal Variances assumed	,28	-1,08	4,27E-02
	Equal Variances not assumed	,28	-1,08	4,21E-02

9. melléklet

Group Statistics

	SORSZ	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
KVIK1	0	246	3,17	1,38	8,78E-02
	1	169	2,78	1,12	8,59E-02
KVIK2	0	246	3,82	1,19	7,59E-02
	1	169	3,54	1,05	8,09E-02
KVIK3	0	246	2,49	1,02	6,51E-02
	1	169	3,39	1,04	7,97E-02
KVIK4	0	246	1,81	,99	6,34E-02
	1	169	2,42	1,19	9,18E-02
KVIK5	0	246	2,50	1,28	8,16E-02
	1	169	2,90	1,15	8,87E-02
KVIK6	0	246	3,91	1,04	6,63E-02
	1	169	3,62	,98	7,55E-02
KVIK7	0	246	2,47	1,20	7,68E-02
	1	169	3,35	1,31	,10
KVIK8	0	246	3,00	1,24	7,90E-02
	1	169	3,46	1,20	9,23E-02
KVIK9	0	246	2,73	1,23	7,84E-02
	1	169	3,57	1,12	8,63E-02
KVIK10	0	246	2,86	1,26	8,04E-02
	1	169	3,66	1,13	8,72E-02
KVIK11	0	246	3,37	1,28	8,18E-02
	1	169	3,21	1,15	8,88E-02
KVIK12	0	246	3,35	1,15	7,31E-02
	1	169	3,83	,94	7,27E-02
KVIK13	0	246	3,90	1,08	6,89E-02
	1	169	3,96	1,01	7,73E-02
KVIK14	0	246	3,11	1,12	7,16E-02
	1	169	3,69	,97	7,47E-02
KVIK15	0	246	2,98	1,25	7,98E-02
	1	169	2,67	1,18	9,10E-02
KVIK16	0	246	3,98	1,10	7,01E-02
	1	169	4,05	1,02	7,82E-02
KVIK17	0	246	3,44	1,29	8,25E-02
	1	169	3,18	1,15	8,87E-02
KVIK18	0	246	3,78	1,27	8,12E-02
	1	169	3,40	1,21	9,32E-02
KVIK19	0	246	3,18	1,28	8,15E-02
	1	169	3,71	1,09	8,37E-02
KVIK20	0	246	2,63	1,11	7,07E-02
	1	169	3,28	1,05	8,10E-02

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances	
		F	Sig.
KVIK1	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	16,108	,000
KVIK2	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	1,200	,274
KVIK3	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,002	,961
KVIK4	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	14,748	,000
KVIK5	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	9,152	,003
KVIK6	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,001	,971
KVIK7	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	2,137	,145
KVIK8	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,423	,516
KVIK9	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	3,326	,069
KVIK10	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	3,348	,068
KVIK11	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	5,022	,026
KVIK12	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	14,722	,000

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances	
		F	Sig.
KVIK13	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,936	,334
KVIK14	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,926	,336
KVIK15	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,004	,949
KVIK16	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	1,125	,289
KVIK17	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	8,104	,005
KVIK18	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	,034	,854
KVIK19	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	10,638	,001
KVIK20	Equal Variances assumed Equal Variances not assumed	1,131	,288

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means			
		t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
KVIK1	Equal Variances assumed	3,099	413	,002	,40
	Equal Variances not assumed	3,220	401,774	,001	,40
KVIK2	Equal Variances assumed	2,455	413	,014	,28
	Equal Variances not assumed	2,512	387,646	,012	,28
KVIK3	Equal Variances assumed	-8,797	413	,000	-,90
	Equal Variances not assumed	-8,774	357,856	,000	-,90
KVIK4	Equal Variances assumed	-5,667	413	,000	-,61
	Equal Variances not assumed	-5,480	316,956	,000	-,61
KVIK5	Equal Variances assumed	-3,283	413	,001	-,40
	Equal Variances not assumed	-3,348	384,148	,001	-,40
KVIK6	Equal Variances assumed	2,809	413	,005	,29
	Equal Variances not assumed	2,839	374,376	,005	,29
KVIK7	Equal Variances assumed	-7,047	413	,000	-,88
	Equal Variances not assumed	-6,942	341,711	,000	-,88
KVIK8	Equal Variances assumed	-3,776	413	,000	-,46
	Equal Variances not assumed	-3,799	368,544	,000	-,46
KVIK9	Equal Variances assumed	-7,053	413	,000	-,84
	Equal Variances not assumed	-7,174	381,482	,000	-,84
KVIK10	Equal Variances assumed	-6,623	413	,000	-,80
	Equal Variances not assumed	-6,755	384,483	,000	-,80
KVIK11	Equal Variances assumed	1,323	413	,187	,16
	Equal Variances not assumed	1,349	384,396	,178	,16
KVIK12	Equal Variances assumed	-4,483	413	,000	-,48
	Equal Variances not assumed	-4,645	399,439	,000	-,48

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means			
		t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
KVIK13	Equal Variances assumed	-,630	413	,529	-6,61E-02
	Equal Variances not assumed	-,638	377,609	,524	-6,61E-02
KVIK14	Equal Variances assumed	-5,388	413	,000	-,57
	Equal Variances not assumed	-5,535	391,735	,000	-,57
KVIK15	Equal Variances assumed	2,528	413	,012	,31
	Equal Variances not assumed	2,554	374,096	,011	,31
KVIK16	Equal Variances assumed	-,673	413	,501	-7,17E-02
	Equal Variances not assumed	-,683	378,659	,495	-7,17E-02
KVIK17	Equal Variances assumed	2,098	413	,037	,26
	Equal Variances not assumed	2,143	386,350	,033	,26
KVIK18	Equal Variances assumed	3,063	413	,002	,38
	Equal Variances not assumed	3,091	372,669	,002	,38
KVIK19	Equal Variances assumed	-4,379	413	,000	-,53
	Equal Variances not assumed	-4,512	394,586	,000	-,53
KVIK20	Equal Variances assumed	-6,059	413	,000	-,66
	Equal Variances not assumed	-6,118	373,098	,000	-,66

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means		
		Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
			Lower	Upper
KVIK1	Equal Variances assumed	,13	,14	,65
	Equal Variances not assumed	,12	,15	,64
KVIK2	Equal Variances assumed	,11	5,55E-02	,50
	Equal Variances not assumed	,11	6,05E-02	,50
KVIK3	Equal Variances assumed	,10	-1,10	-,70
	Equal Variances not assumed	,10	-1,11	-,70
KVIK4	Equal Variances assumed	,11	-,82	-,40
	Equal Variances not assumed	,11	-,83	-,39
KVIK5	Equal Variances assumed	,12	-,65	-,16
	Equal Variances not assumed	,12	-,64	-,17
KVIK6	Equal Variances assumed	,10	8,56E-02	,48
	Equal Variances not assumed	,10	8,77E-02	,48
KVIK7	Equal Variances assumed	,12	-1,12	-,63
	Equal Variances not assumed	,13	-1,13	-,63
KVIK8	Equal Variances assumed	,12	-,70	-,22
	Equal Variances not assumed	,12	-,70	-,22
KVIK9	Equal Variances assumed	,12	-1,07	-,60
	Equal Variances not assumed	,12	-1,07	-,61
KVIK10	Equal Variances assumed	,12	-1,04	-,56
	Equal Variances not assumed	,12	-1,03	-,57
KVIK11	Equal Variances assumed	,12	-7,92E-02	,40
	Equal Variances not assumed	,12	-7,45E-02	,40
KVIK12	Equal Variances assumed	,11	-,69	-,27
	Equal Variances not assumed	,10	-,68	-,28

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means		
		Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
			Lower	Upper
KVIK13	Equal Variances assumed	,11	-,27	,14
	Equal Variances not assumed	,10	-,27	,14
KVIK14	Equal Variances assumed	,11	-,78	-,36
	Equal Variances not assumed	,10	-,78	-,37
KVIK15	Equal Variances assumed	,12	6,87E-02	,55
	Equal Variances not assumed	,12	7,12E-02	,55
KVIK16	Equal Variances assumed	,11	-,28	,14
	Equal Variances not assumed	,10	-,28	,13
KVIK17	Equal Variances assumed	,12	1,63E-02	,50
	Equal Variances not assumed	,12	2,14E-02	,50
KVIK18	Equal Variances assumed	,12	,14	,63
	Equal Variances not assumed	,12	,14	,63
KVIK19	Equal Variances assumed	,12	-,76	-,29
	Equal Variances not assumed	,12	-,76	-,30
KVIK20	Equal Variances assumed	,11	-,87	-,44
	Equal Variances not assumed	,11	-,87	-,45

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
KVIK1	0	246	3,17	1,38	8,78E-02
	1	169	2,78	1,12	8,59E-02
	Total	415	3,01	1,29	6,34E-02
KVIK2	0	246	3,82	1,19	7,59E-02
	1	169	3,54	1,05	8,09E-02
	Total	415	3,70	1,14	5,61E-02
KVIK3	0	246	2,49	1,02	6,51E-02
	1	169	3,39	1,04	7,97E-02
	Total	415	2,86	1,12	5,49E-02
KVIK4	0	246	1,81	,99	6,34E-02
	1	169	2,42	1,19	9,18E-02
	Total	415	2,06	1,12	5,49E-02
KVIK5	0	246	2,50	1,28	8,16E-02
	1	169	2,90	1,15	8,87E-02
	Total	415	2,66	1,24	6,11E-02
KVIK6	0	246	3,91	1,04	6,63E-02
	1	169	3,62	,98	7,55E-02
	Total	415	3,79	1,02	5,03E-02
KVIK7	0	246	2,47	1,20	7,68E-02
	1	169	3,35	1,31	,10
	Total	415	2,83	1,32	6,47E-02
KVIK8	0	246	3,00	1,24	7,90E-02
	1	169	3,46	1,20	9,23E-02
	Total	415	3,19	1,24	6,10E-02
KVIK9	0	246	2,73	1,23	7,84E-02
	1	169	3,57	1,12	8,63E-02
	Total	415	3,07	1,25	6,16E-02
KVIK10	0	246	2,86	1,26	8,04E-02
	1	169	3,66	1,13	8,72E-02
	Total	415	3,19	1,27	6,24E-02
KVIK11	0	246	3,37	1,28	8,18E-02
	1	169	3,21	1,15	8,88E-02
	Total	415	3,30	1,23	6,05E-02
KVIK12	0	246	3,35	1,15	7,31E-02
	1	169	3,83	,94	7,27E-02
	Total	415	3,54	1,09	5,37E-02
KVIK13	0	246	3,90	1,08	6,89E-02
	1	169	3,96	1,01	7,73E-02
	Total	415	3,93	1,05	5,16E-02
KVIK14	0	246	3,11	1,12	7,16E-02
	1	169	3,69	,97	7,47E-02
	Total	415	3,35	1,10	5,39E-02
KVIK15	0	246	2,98	1,25	7,98E-02
	1	169	2,67	1,18	9,10E-02
	Total	415	2,86	1,23	6,05E-02
KVIK16	0	246	3,98	1,10	7,01E-02
	1	169	4,05	1,02	7,82E-02
	Total	415	4,00	1,07	5,23E-02

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
KVIK17	0	246	3,44	1,29	8,25E-02
	1	169	3,18	1,15	8,87E-02
	Total	415	3,34	1,24	6,11E-02
KVIK18	0	246	3,78	1,27	8,12E-02
	1	169	3,40	1,21	9,32E-02
	Total	415	3,63	1,26	6,19E-02
KVIK19	0	246	3,18	1,28	8,15E-02
	1	169	3,71	1,09	8,37E-02
	Total	415	3,40	1,23	6,04E-02
KVIK20	0	246	2,63	1,11	7,07E-02
	1	169	3,28	1,05	8,10E-02
	Total	415	2,89	1,13	5,56E-02

Descriptives

		95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
		Lower Bound	Upper Bound		
KVIK1	0	3,00	3,34	1	5
	1	2,61	2,94	1	5
	Total	2,89	3,13	1	5
KVIK2	0	3,67	3,97	1	5
	1	3,38	3,70	1	5
	Total	3,59	3,81	1	5
KVIK3	0	2,36	2,62	1	5
	1	3,23	3,55	1	5
	Total	2,75	2,96	1	5
KVIK4	0	1,68	1,93	1	5
	1	2,24	2,60	1	5
	Total	1,95	2,17	1	5
KVIK5	0	2,34	2,66	1	5
	1	2,72	3,07	1	5
	Total	2,54	2,78	1	5
KVIK6	0	3,78	4,04	1	5
	1	3,47	3,77	1	5
	Total	3,69	3,89	1	5
KVIK7	0	2,32	2,62	1	5
	1	3,15	3,55	1	5
	Total	2,70	2,96	1	5
KVIK8	0	2,84	3,16	1	5
	1	3,28	3,64	1	5
	Total	3,07	3,31	1	5
KVIK9	0	2,58	2,89	1	5
	1	3,40	3,74	1	5
	Total	2,95	3,19	1	5
KVIK10	0	2,70	3,02	1	5
	1	3,49	3,83	1	5
	Total	3,07	3,31	1	5
KVIK11	0	3,21	3,53	1	5
	1	3,03	3,38	1	5
	Total	3,18	3,42	1	5
KVIK12	0	3,21	3,49	1	5
	1	3,68	3,97	1	5
	Total	3,44	3,65	1	5
KVIK13	0	3,76	4,03	1	5
	1	3,81	4,12	1	5
	Total	3,82	4,03	1	5
KVIK14	0	2,97	3,25	1	5
	1	3,54	3,83	1	5
	Total	3,24	3,45	1	5
KVIK15	0	2,83	3,14	1	5
	1	2,49	2,85	1	5
	Total	2,74	2,98	1	5
KVIK16	0	3,84	4,11	1	5
	1	3,89	4,20	1	5
	Total	3,90	4,11	1	5

Descriptives

		95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
		Lower Bound	Upper Bound		
KVIK17	0	3,28	3,61	1	5
	1	3,01	3,36	1	5
	Total	3,22	3,46	1	5
KVIK18	0	3,62	3,94	1	5
	1	3,22	3,59	1	5
	Total	3,51	3,75	1	5
KVIK19	0	3,02	3,34	1	5
	1	3,54	3,88	1	5
	Total	3,28	3,52	1	5
KVIK20	0	2,49	2,77	1	5
	1	3,12	3,44	1	5
	Total	2,78	3,00	1	5

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std Error Mean
Pair 1	KVIK1	3,27	165	1,37	,11
	KVIK1	2,76	165	1,11	8,65E-02
Pair 2	KVIK2	3,85	165	1,20	9,36E-02
	KVIK2	3,54	165	1,05	8,18E-02
Pair 3	KVIK3	2,38	165	1,00	7,76E-02
	KVIK3	3,41	165	1,03	8,01E-02
Pair 4	KVIK4	1,75	165	,99	7,72E-02
	KVIK4	2,42	165	1,21	9,38E-02
Pair 5	KVIK5	2,41	165	1,32	,10
	KVIK5	2,90	165	1,16	9,03E-02
Pair 6	KVIK6	3,88	165	1,07	8,33E-02
	KVIK6	3,64	165	,97	7,55E-02
Pair 7	KVIK7	2,44	165	1,23	9,58E-02
	KVIK7	3,38	165	1,30	,10
Pair 8	KVIK8	2,99	165	1,23	9,55E-02
	KVIK8	3,48	165	1,18	9,16E-02
Pair 9	KVIK9	2,62	165	1,19	9,28E-02
	KVIK9	3,60	165	1,10	8,59E-02
Pair 10	KVIK10	2,79	165	1,22	9,49E-02
	KVIK10	3,70	165	1,11	8,65E-02
Pair 11	KVIK11	3,36	165	1,30	,10
	KVIK11	3,21	165	1,16	9,04E-02
Pair 12	KVIK12	3,32	165	1,15	8,93E-02
	KVIK12	3,84	165	,95	7,39E-02
Pair 13	KVIK13	3,96	165	1,04	8,06E-02
	KVIK13	3,98	165	1,00	7,81E-02
Pair 14	KVIK14	3,06	165	1,06	8,28E-02
	KVIK14	3,68	165	,96	7,49E-02
Pair 15	KVIK15	3,10	165	1,27	9,85E-02
	KVIK15	2,67	165	1,19	9,27E-02
Pair 16	KVIK16	4,01	165	1,13	8,77E-02
	KVIK16	4,05	165	1,01	7,84E-02
Pair 17	KVIK17	3,56	165	1,29	,10
	KVIK17	3,18	165	1,14	8,90E-02
Pair 18	KVIK18	3,87	165	1,29	,10
	KVIK18	3,42	165	1,22	9,46E-02
Pair 19	KVIK19	3,13	165	1,22	9,48E-02
	KVIK19	3,72	165	1,07	8,36E-02
Pair 20	KVIK20	2,53	165	1,09	8,49E-02
	KVIK20	3,30	165	1,05	8,21E-02

Paired Samples Test

		Paired Differences				
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Pair 1	KVIK1 – KVIN1	,51	1,33	,10	,30	,71
Pair 2	KVIK2 – KVIN2	,31	1,05	8,14E-02	,15	,47
Pair 3	KVIK3 – KVIN3	-1,02	1,08	8,42E-02	-1,19	-,86
Pair 4	KVIK4 – KVIN4	-,67	1,04	8,07E-02	-,83	-,51
Pair 5	KVIK5 – KVIN5	-,50	1,07	8,36E-02	-,66	-,33
Pair 6	KVIK6 – KVIN6	,24	1,02	7,93E-02	8,58E-02	,40
Pair 7	KVIK7 – KVIN7	-,94	1,17	9,13E-02	-1,12	-,76
Pair 8	KVIK8 – KVIN8	-,49	1,00	7,77E-02	-,64	-,34
Pair 9	KVIK9 – KVIN9	-,98	1,11	8,62E-02	-1,15	-,81
Pair 10	KVIK10 – KVIN10	-,92	1,23	9,55E-02	-1,10	-,73
Pair 11	KVIK11 – KVIN11	,16	,86	6,71E-02	2,50E-02	,29
Pair 12	KVIK12 – KVIN12	-,52	,97	7,57E-02	-,67	-,37
Pair 13	KVIK13 – KVIN13	-1,82E-02	,68	5,26E-02	-,12	8,57E-02
Pair 14	KVIK14 – KVIN14	-,62	,81	6,34E-02	-,75	-,50
Pair 15	KVIK15 – KVIN15	,43	1,13	8,78E-02	,26	,60
Pair 16	KVIK16 – KVIN16	-4,24E-02	,79	6,16E-02	-,16	7,92E-02
Pair 17	KVIK17 – KVIN17	,38	1,12	8,75E-02	,21	,55
Pair 18	KVIK18 – KVIN18	,45	,99	7,71E-02	,30	,60
Pair 19	KVIK19 – KVIN19	-,59	1,05	8,16E-02	-,75	-,43
Pair 20	KVIK20 – KVIN20	-,77	,95	7,38E-02	-,92	-,62

Paired Samples Test

		t	df	Sig. (2-tailed)
Pair 1	KVIK1 – KVIN1	4,907	164	,000
Pair 2	KVIK2 – KVIN2	3,798	164	,000
Pair 3	KVIK3 – KVIN3	-12,163	164	,000
Pair 4	KVIK4 – KVIN4	-8,334	164	,000
Pair 5	KVIK5 – KVIN5	-5,943	164	,000
Pair 6	KVIK6 – KVIN6	3,056	164	,003
Pair 7	KVIK7 – KVIN7	-10,293	164	,000
Pair 8	KVIK8 – KVIN8	-6,321	164	,000
Pair 9	KVIK9 – KVIN9	-11,393	164	,000
Pair 10	KVIK10 – KVIN10	-9,582	164	,000
Pair 11	KVIK11 – KVIN11	2,348	164	,020
Pair 12	KVIK12 – KVIN12	-6,883	164	,000
Pair 13	KVIK13 – KVIN13	-,345	164	,730
Pair 14	KVIK14 – KVIN14	-9,849	164	,000
Pair 15	KVIK15 – KVIN15	4,903	164	,000
Pair 16	KVIK16 – KVIN16	-,689	164	,492
Pair 17	KVIK17 – KVIN17	4,366	164	,000
Pair 18	KVIK18 – KVIN18	5,818	164	,000
Pair 19	KVIK19 – KVIN19	-7,208	164	,000
Pair 20	KVIK20 – KVIN20	-10,434	164	,000

10. melléklet

Group Statistics

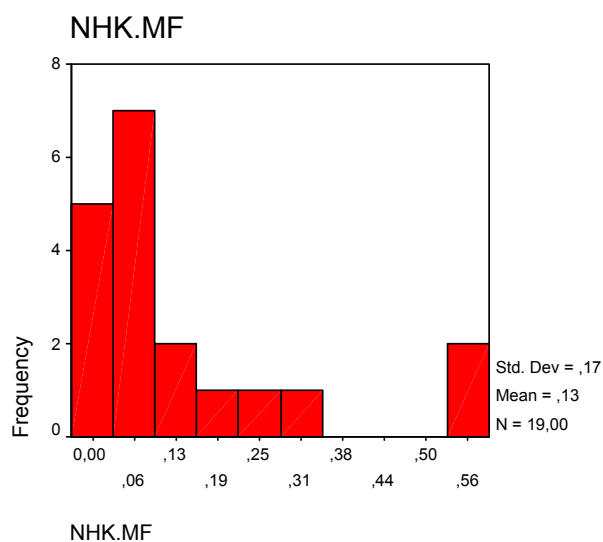
RKIII41		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
RKIV1	0	22	2,09	1,15	,25
	1	21	2,48	1,25	,27
RKIV2	0	22	2,64	1,09	,23
	1	21	3,10	1,51	,33
RKIV3	0	22	3,05	1,43	,30
	1	21	3,00	1,18	,26
RKIV4	0	22	2,00	1,02	,22
	1	21	2,19	1,17	,25
RKIV5	0	22	2,68	1,25	,27
	1	21	2,19	,98	,21
RKIV6	0	22	3,45	1,14	,24
	1	21	3,19	1,40	,31
RKIV7	0	22	2,59	1,44	,31
	1	21	2,29	1,27	,28
RKIV8	0	22	2,18	1,22	,26
	1	21	2,62	1,56	,34
RKIV9	0	22	2,73	1,12	,24
	1	21	2,90	1,34	,29
RKIV10	0	22	3,14	1,21	,26
	1	21	2,90	1,41	,31
RKIV11	0	22	2,77	1,11	,24
	1	21	3,43	1,33	,29
RKIV12	0	22	3,50	1,30	,28
	1	21	2,81	1,50	,33
RKIV13	0	22	3,68	1,43	,30
	1	21	3,81	1,08	,24
RKIV14	0	22	3,77	1,11	,24
	1	21	3,24	1,51	,33
RKIV15	0	22	1,68	,84	,18
	1	21	2,05	1,16	,25
RKIV16	0	22	2,77	1,31	,28
	1	21	3,52	1,33	,29
RKIV17	0	22	2,36	1,00	,21
	1	21	3,62	1,36	,30
RKIV18	0	22	2,64	1,29	,28
	1	21	3,29	1,38	,30
RKIV19	0	22	3,18	1,10	,23
	1	21	3,10	1,58	,34
RKIV20	0	22	3,09	1,06	,23
	1	21	3,29	1,42	,31

Group Statistics

RKIII41		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
RKIV1	0	14	2,00	1,24	,33
	1	21	2,48	1,25	,27
RKIV2	0	14	2,43	1,16	,31
	1	21	3,10	1,51	,33
RKIV3	0	14	2,79	1,42	,38
	1	21	3,00	1,18	,26
RKIV4	0	14	2,07	1,00	,27
	1	21	2,19	1,17	,25
RKIV5	0	14	2,43	1,28	,34
	1	21	2,19	,98	,21
RKIV6	0	14	3,29	1,07	,29
	1	21	3,19	1,40	,31
RKIV7	0	14	2,43	1,55	,42
	1	21	2,29	1,27	,28
RKIV8	0	14	2,00	1,24	,33
	1	21	2,62	1,56	,34
RKIV9	0	14	2,71	1,14	,30
	1	21	2,90	1,34	,29
RKIV10	0	14	3,00	1,18	,31
	1	21	2,90	1,41	,31
RKIV11	0	14	2,93	1,21	,32
	1	21	3,43	1,33	,29
RKIV12	0	14	3,36	1,45	,39
	1	21	2,81	1,50	,33
RKIV13	0	14	3,71	1,54	,41
	1	21	3,81	1,08	,24
RKIV14	0	14	3,57	1,16	,31
	1	21	3,24	1,51	,33
RKIV15	0	14	1,79	,89	,24
	1	21	2,05	1,16	,25
RKIV16	0	14	2,79	1,25	,33
	1	21	3,52	1,33	,29
RKIV17	0	14	2,07	1,07	,29
	1	21	3,62	1,36	,30
RKIV18	0	14	2,79	1,48	,39
	1	21	3,29	1,38	,30
RKIV19	0	14	2,93	1,21	,32
	1	21	3,10	1,58	,34
RKIV20	0	14	2,93	1,14	,30
	1	21	3,29	1,42	,31

11. melléklet

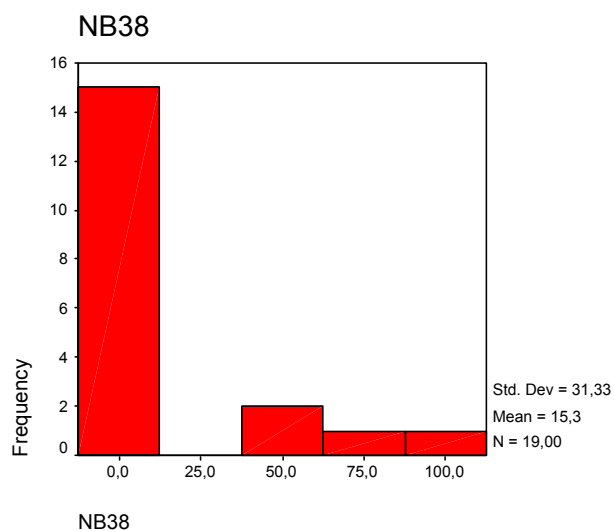
Frequencies

Frequencies

NB38

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	15	78,9	78,9	78,9
	60	2	10,5	10,5	89,5
	70	1	5,3	5,3	94,7
	100	1	5,3	5,3	100,0
	Total	19	100,0	100,0	

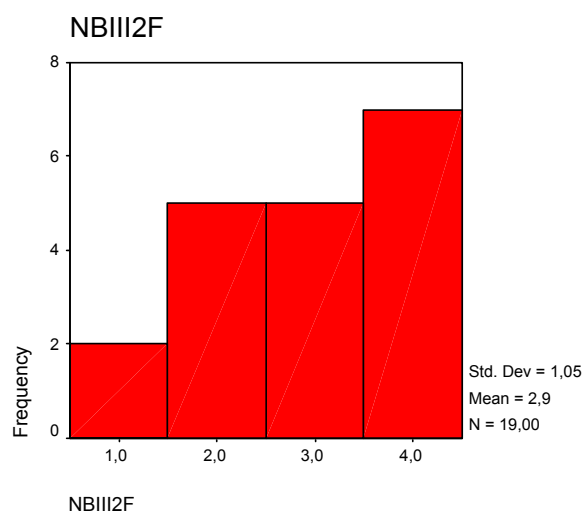
Frequencies

Statistics

NBIII2F		
N	Valid	19
	Missing	0
Mean		2,89
Std. Error of Mean		,24
Median		3,00
Mode		4
Std. Deviation		1,05
Minimum		1
Maximum		4

NBIII2F

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	2	10,5	10,5	10,5
2	5	26,3	26,3	36,8
3	5	26,3	26,3	63,2
4	7	36,8	36,8	100,0
Total	19	100,0	100,0	

Crosstabs

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMT10 * NHK.MF10	19	100,0%	0	,0%	19	100,0%

NCJSMT10 * NHK.MF10 Crosstabulation

Count

		NHK.MF10		Total
		0	1	
NCJSMT10	0	9		9
	1	8	2	10
Total		17	2	19

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,325	,156
Nominal	Cramer's V	,325	,156
N of Valid Cases		19	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMA10 * NHK.MF10	19	100,0%	0	,0%	19	100,0%

NCJSMA10 * NHK.MF10 Crosstabulation

Count

		NHK.MF10		Total
		0	1	
NCJSMA10	0	8		8
	1	9	2	11
Total		17	2	19

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,293	,202
Nominal	Cramer's V	,293	,202
N of Valid Cases		19	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NB3810 * NHK.MF10	19	100,0%	0	,0%	19	100,0%

NB3810 * NHK.MF10 Crosstabulation

Count

		NHK.MF10		Total
		0	1	
NB3810	0	13	2	15
	1	4		4
Total		17	2	19

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-,177	,440
	Cramer's V	,177	,440
N of Valid Cases		19	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMT10 * NB3810	19	100,0%	0	,0%	19	100,0%

NCJSMT10 * NB3810 Crosstabulation

Count

		NB3810		Total
		0	1	
NCJSMT10	0	8	1	9
	1	7	3	10
Total		15	4	19

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,231	,313
	Cramer's V	,231	,313
N of Valid Cases		19	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMA10 * NB3810	19	100,0%	0	,0%	19	100,0%

NCJSMA10 * NB3810 Crosstabulation

Count

		NB3810		Total
		0	1	
NCJSMA10	0	8		8
	1	7	4	11
Total		15	4	19

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,440	,055
Nominal	Cramer's V	,440	,055
N of Valid Cases		19	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMT10 * NBIII2F	19	100,0%	0	,0%	19	100,0%

NCJSMT10 * NBIII2F Crosstabulation

Count

		NBIII2F				Total
		1	2	3	4	
NCJSMT10	0		4	3	2	9
	1	2	1	2	5	10
Total		2	5	5	7	19

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,526	,155
Nominal	Cramer's V	,526	,155
N of Valid Cases		19	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMA10 * NBIII2F	19	100,0%	0	,0%	19	100,0%

NCJSMA10 * NBIII2F Crosstabulation

Count

	NBIII2F				Total
	1	2	3	4	
NCJSMA10 0		5	2	1	8
1	2		3	6	11
Total	2	5	5	7	19

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,746	,014
	Cramer's V	,746	,014
N of Valid Cases		19	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NB3810 * NBIII2F	19	100,0%	0	,0%	19	100,0%

NB3810 * NBIII2F Crosstabulation

Count

	NBIII2F				Total
	1	2	3	4	
NB3810 0	1	5	4	5	15
1	1		1	2	4
Total	2	5	5	7	19

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,369	,460
	Cramer's V	,369	,460
N of Valid Cases		19	

Crosstabs

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMT10 * NHK.MF10	91	95,8%	4	4,2%	95	100,0%

NCJSMT10 * NHK.MF10 Crosstabulation

Count

		NHK.MF10		Total
		0	1	
NCJSMT10	0	41		41
	1	45	5	50
Total		86	5	91

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,218	,037
Nominal	Cramer's V	,218	,037
N of Valid Cases		91	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMA10 * NHK.MF10	91	95,8%	4	4,2%	95	100,0%

NCJSMA10 * NHK.MF10 Crosstabulation

Count

		NHK.MF10		Total
		0	1	
NCJSMA10	0	36		36
	1	50	5	55
Total		86	5	91

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,195	,063
Nominal	Cramer's V	,195	,063
N of Valid Cases		91	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMT10 * NB3810	95	100,0%	0	,0%	95	100,0%

NCJSMT10 * NB3810 Crosstabulation

Count

		NB3810		Total
		0	1	
NCJSMT10	0	35	10	45
	1	35	15	50
Total		70	25	95

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,088	,390
Nominal	Cramer's V	,088	,390
N of Valid Cases		95	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMA10 * NB3810	95	100,0%	0	,0%	95	100,0%

NCJSMA10 * NB3810 Crosstabulation

Count

		NB3810		Total
		0	1	
NCJSMA10	0	39	1	40
	1	31	24	55
Total		70	25	95

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,461	,000
Nominal	Cramer's V	,461	,000
N of Valid Cases		95	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMT10 * NBIII2F	95	100,0%	0	,0%	95	100,0%

NCJSMT10 * NBIII2F Crosstabulation

Count

	NBIII2F				Total
	1	2	3	4	
NCJSMT10 0		20	15	10	45
1	10	5	10	25	50
Total	10	25	25	35	95

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,526	,000
	Cramer's V	,526	,000
N of Valid Cases		95	

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
NCJSMA10 * NBIII2F	95	100,0%	0	,0%	95	100,0%

NCJSMA10 * NBIII2F Crosstabulation

Count

	NBIII2F				Total
	1	2	3	4	
NCJSMA10 0		25	10	5	40
1	10		15	30	55
Total	10	25	25	35	95

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,746	,000
	Cramer's V	,746	,000
N of Valid Cases		95	

12. melléklet

Correlations

		NCJSMT	NBII2narb	NB38	Nfelhveszt	NTEV
Pearson Correlation	NCJSMT	1,000	-,054	,225	,050	,311
	NBII2narb	-,054	1,000	,060	-,236	,068
	NB38	,225	,060	1,000	-,458	,513
	Nfelhveszt	,050	-,236	-,458	1,000	-,210
	NTEV	,311	,068	,513	-,210	1,000
	NBIII2F	,279	-,012	,045	-,133	,013
	NBE.MF	,317	,093	-,250	-,034	-,211
	NTE.MF	,271	-,045	-,283	,232	-,103
	NHK.MF	,359	,280	-,216	-,133	,016
	NHK.ST	,355	,196	-,193	-,058	,027
	NK.ST	,105	,036	,003	-,065	,130
Sig. (1-tailed)	NCJSMT	,	,306	,016	,318	,001
	NBII2narb	,306	,	,285	,012	,261
	NB38	,016	,285	,	,000	,000
	Nfelhveszt	,318	,012	,000	,	,023
	NTEV	,001	,261	,000	,023	,
	NBIII2F	,004	,454	,335	,104	,452
	NBE.MF	,001	,189	,008	,374	,022
	NTE.MF	,005	,336	,003	,013	,165
	NHK.MF	,000	,004	,020	,104	,440
	NHK.ST	,000	,031	,033	,292	,400
	NK.ST	,160	,368	,490	,270	,110
N	NCJSMT	91	91	91	91	91
	NBII2narb	91	91	91	91	91
	NB38	91	91	91	91	91
	Nfelhveszt	91	91	91	91	91
	NTEV	91	91	91	91	91
	NBIII2F	91	91	91	91	91
	NBE.MF	91	91	91	91	91
	NTE.MF	91	91	91	91	91
	NHK.MF	91	91	91	91	91
	NHK.ST	91	91	91	91	91
	NK.ST	91	91	91	91	91

Correlations					
		NBIII2F	NBE.MF	NTE.MF	NHK.MF
Pearson Correlation	NCJSMT	,279	,317	,271	,359
	NBII2narb	-,012	,093	-,045	,280
	NB38	,045	-,250	-,283	-,216
	Nfelhveszt	-,133	-,034	,232	-,133
	NTEV	,013	-,211	-,103	,016
	NBIII2F	1,000	,238	,259	,306
	NBE.MF	,238	1,000	,769	,407
	NTE.MF	,259	,769	1,000	,405
	NHK.MF	,306	,407	,405	1,000
	NHK.ST	,313	,314	,355	,953
	NK.ST	,035	,154	,130	,105
Sig. (1-tailed)	NCJSMT	,004	,001	,005	,000
	NBII2narb	,454	,189	,336	,004
	NB38	,335	,008	,003	,020
	Nfelhveszt	,104	,374	,013	,104
	NTEV	,452	,022	,165	,440
	NBIII2F	,	,011	,007	,002
	NBE.MF	,011	,	,000	,000
	NTE.MF	,007	,000	,	,000
	NHK.MF	,002	,000	,000	,
	NHK.ST	,001	,001	,000	,000
	NK.ST	,371	,073	,109	,162
N	NCJSMT	91	91	91	91
	NBII2narb	91	91	91	91
	NB38	91	91	91	91
	Nfelhveszt	91	91	91	91
	NTEV	91	91	91	91
	NBIII2F	91	91	91	91
	NBE.MF	91	91	91	91
	NTE.MF	91	91	91	91
	NHK.MF	91	91	91	91
	NHK.ST	91	91	91	91
	NK.ST	91	91	91	91

Correlations

		NHK.ST	NK.ST
Pearson Correlation	NCJSMT	,355	,105
	NBII2narb	,196	,036
	NB38	-,193	,003
	Nfelhveszt	-,058	-,065
	NTEV	,027	,130
	NBIII2F	,313	,035
	NBE.MF	,314	,154
	NTE.MF	,355	,130
	NHK.MF	,953	,105
	NHK.ST	1,000	,114
	NK.ST	,114	1,000
Sig. (1-tailed)	NCJSMT	,000	,160
	NBII2narb	,031	,368
	NB38	,033	,490
	Nfelhveszt	,292	,270
	NTEV	,400	,110
	NBIII2F	,001	,371
	NBE.MF	,001	,073
	NTE.MF	,000	,109
	NHK.MF	,000	,162
	NHK.ST	,	,142
	NK.ST	,142	,
N	NCJSMT	91	91
	NBII2narb	91	91
	NB38	91	91
	Nfelhveszt	91	91
	NTEV	91	91
	NBIII2F	91	91
	NBE.MF	91	91
	NTE.MF	91	91
	NHK.MF	91	91
	NHK.ST	91	91
	NK.ST	91	91

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	NHK.MF		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
2	NB38		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
3	Nfelhveszt		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
4	NBE.MF		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
5	NTEV		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).

a. Dependent Variable: NCJSMT

Model Summary^f

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,359 ^a	,129	,119	,732324
2	,474 ^b	,224	,207	,694838
3	,558 ^c	,311	,287	,658562
4	,621 ^d	,385	,357	,625808
5	,650 ^e	,422	,388	,610389

Model Summary^f

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,129	13,142	1	89	,000	2,572
2	,096	10,862	1	88	,001	
3	,087	10,962	1	87	,001	
4	,074	10,345	1	86	,002	
5	,037	5,400	1	85	,023	

a. Predictors: (Constant), NHK.MF

b. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38

c. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt

d. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt, NBE.MF

e. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt, NBE.MF, NTEV

f. Dependent Variable: NCJSMT

ANOVA^f

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	7,048	1	7,048	13,142	,000 ^a
	Residual	47,731	89	,536		
	Total	54,779	90			
2	Regression	12,292	2	6,146	12,730	,000 ^b
	Residual	42,486	88	,483		
	Total	54,779	90			
3	Regression	17,047	3	5,682	13,101	,000 ^c
	Residual	37,732	87	,434		
	Total	54,779	90			
4	Regression	21,098	4	5,275	13,468	,000 ^d
	Residual	33,681	86	,392		
	Total	54,779	90			
5	Regression	23,110	5	4,622	12,406	,000 ^e
	Residual	31,669	85	,373		
	Total	54,779	90			

a. Predictors: (Constant), NHK.MF

b. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38

c. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt

d. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt, NBE.MF

e. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt, NBE.MF, NTEV

f. Dependent Variable: NCJSMT

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,226	,095		-2,370	,020
	NHK.MF	2,209	,609	,359	3,625	,000
2	(Constant)	-,407	,106		-3,848	,000
	NHK.MF	2,631	,592	,427	4,443	,000
	NB38	7,361E-03	,002	,317	3,296	,001
3	(Constant)	-,745	,143		-5,207	,000
	NHK.MF	3,147	,582	,511	5,403	,000
	NB38	1,144E-02	,002	,493	4,671	,000
	Nfelhveszt	,549	,166	,344	3,311	,001
4	(Constant)	-1,413	,248		-5,693	,000
	NHK.MF	2,492	,590	,405	4,226	,000
	NB38	1,295E-02	,002	,558	5,454	,000
	Nfelhveszt	,590	,158	,370	3,735	,000
	NBE.MF	1,042	,324	,304	3,216	,002
5	(Constant)	-1,602	,255		-6,273	,000
	NHK.MF	2,200	,589	,357	3,737	,000
	NB38	1,003E-02	,003	,432	3,806	,000
	Nfelhveszt	,567	,154	,356	3,672	,000
	NBE.MF	1,165	,321	,340	3,636	,000
	NTEV	,359	,155	,230	2,324	,023

Coefficients^a

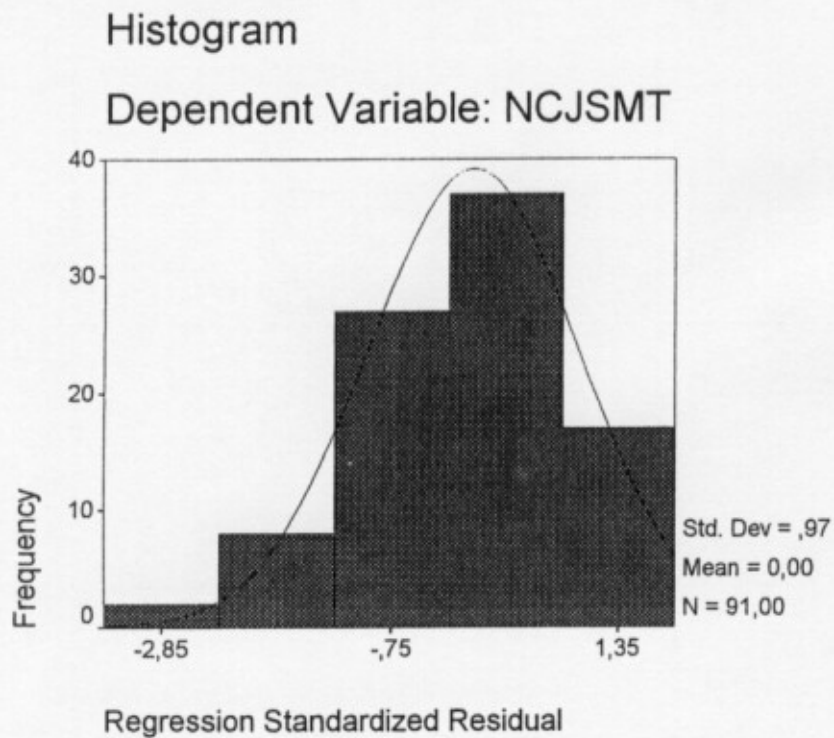
Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	(Constant)		
	NHK.MF	1,000	1,000
2	(Constant)		
	NHK.MF	,953	1,049
	NB38	,953	1,049
3	(Constant)		
	NHK.MF	,885	1,130
	NB38	,712	1,405
	Nfelhveszt	,734	1,363
4	(Constant)		
	NHK.MF	,780	1,283
	NB38	,684	1,462
	Nfelhveszt	,729	1,372
	NBE.MF	,801	1,248
5	(Constant)		
	NHK.MF	,744	1,344
	NB38	,528	1,892
	Nfelhveszt	,726	1,378
	NBE.MF	,779	1,283
	NTEV	,696	1,437

a. Dependent Variable: NCJSMT

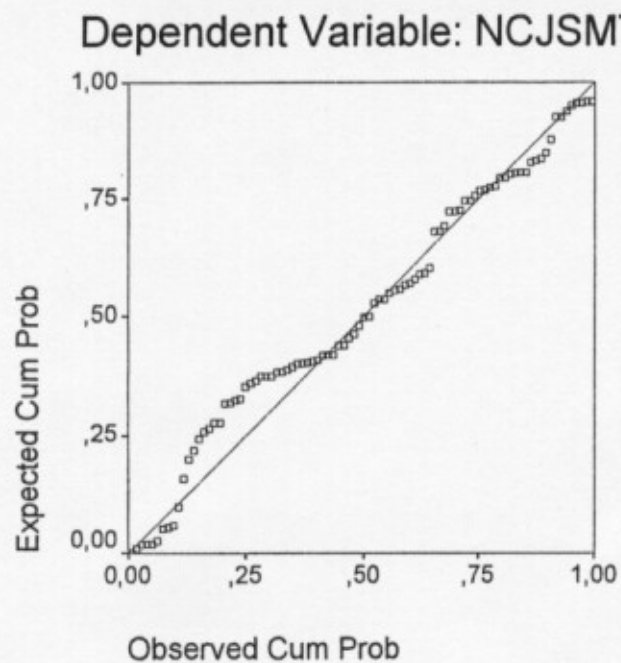
Residuals Statistics^a

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	-1,374356	1,291141	-2,13E-02	,506732	91
Residual	-1,977357	1,057749	2,440E-16	,593192	91
Std. Predicted Value	-2,670	2,590	,000	1,000	91
Std. Residual	-3,240	1,733	,000	,972	91

a. Dependent Variable: NCJSMT

Normal P-P Plot of Regression Std. Residual

Correlations

		NCJSMA	Sig. (1-tailed)	N
Pearson Correlation	NCJSMA	1,000	,	91
	NBII2narb	,072	,247	91
	NB38	,265	,006	91
	Nfelhveszt	,071	,252	91
	NTEV	,302	,002	91
	NBIII2F	,385	,000	91
	NBE.MF	,268	,005	91
	NTE.MF	,316	,001	91
	NHK.MF	,438	,000	91
	NHK.ST	,436	,000	91
	NK.ST	,066	,268	91

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	NHK.MF		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
2	NB38		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
3	Nfelhveszt		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
4	NBIII2F		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
5	NBE.MF		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).

a. Dependent Variable: NCJSMA

Model Summary^f

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,438 ^a	,191	,182	,760120
2	,572 ^b	,327	,312	,697454
3	,679 ^c	,460	,442	,628060
4	,719 ^d	,517	,494	,597704
5	,738 ^e	,544	,517	,584146

Model Summary^f

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,191	21,070	1	89	,000	2,310
2	,135	17,712	1	88	,000	
3	,133	21,520	1	87	,000	
4	,057	10,062	1	86	,002	
5	,027	5,038	1	85	,027	

a. Predictors: (Constant), NHK.MF

b. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38

c. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt

d. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt, NBIII2F

e. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt, NBIII2F, NBE.MF

f. Dependent Variable: NCJSMA

ANOVA^f

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	12,174	1	12,174	21,070	,000 ^a
	Residual	51,423	89	,578		
	Total	63,596	90			
2	Regression	20,789	2	10,395	21,369	,000 ^b
	Residual	42,807	88	,486		
	Total	63,596	90			
3	Regression	29,278	3	9,759	24,741	,000 ^c
	Residual	34,318	87	,394		
	Total	63,596	90			
4	Regression	32,873	4	8,218	23,004	,000 ^d
	Residual	30,723	86	,357		
	Total	63,596	90			
5	Regression	34,592	5	6,918	20,275	,000 ^e
	Residual	29,004	85	,341		
	Total	63,596	90			

a. Predictors: (Constant), NHK.MF

b. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38

c. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt

d. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt, NBIII2F

e. Predictors: (Constant), NHK.MF, NB38, Nfelhveszt, NBIII2F, NBE.MF

f. Dependent Variable: NCJSMA

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,210	,099		-2,128	,036
	NHK.MF	2,903	,632	,438	4,590	,000
2	(Constant)	-,443	,106		-4,170	,000
	NHK.MF	3,443	,594	,519	5,794	,000
	NB38	9,435E-03	,002	,377	4,209	,000
3	(Constant)	-,894	,136		-6,555	,000
	NHK.MF	4,133	,555	,623	7,441	,000
	NB38	1,489E-02	,002	,595	6,373	,000
	Nfelhveszt	,733	,158	,427	4,639	,000
4	(Constant)	-1,425	,212		-6,728	,000
	NHK.MF	3,599	,555	,542	6,486	,000
	NB38	1,431E-02	,002	,572	6,413	,000
	Nfelhveszt	,754	,151	,439	5,009	,000
	NBIII2F	,202	,064	,252	3,172	,002
5	(Constant)	-1,809	,268		-6,739	,000
	NHK.MF	3,225	,567	,486	5,684	,000
	NB38	1,536E-02	,002	,614	6,888	,000
	Nfelhveszt	,779	,148	,453	5,281	,000
	NBIII2F	,180	,063	,225	2,864	,005
	NBE.MF	,687	,306	,186	2,245	,027

Coefficients^a

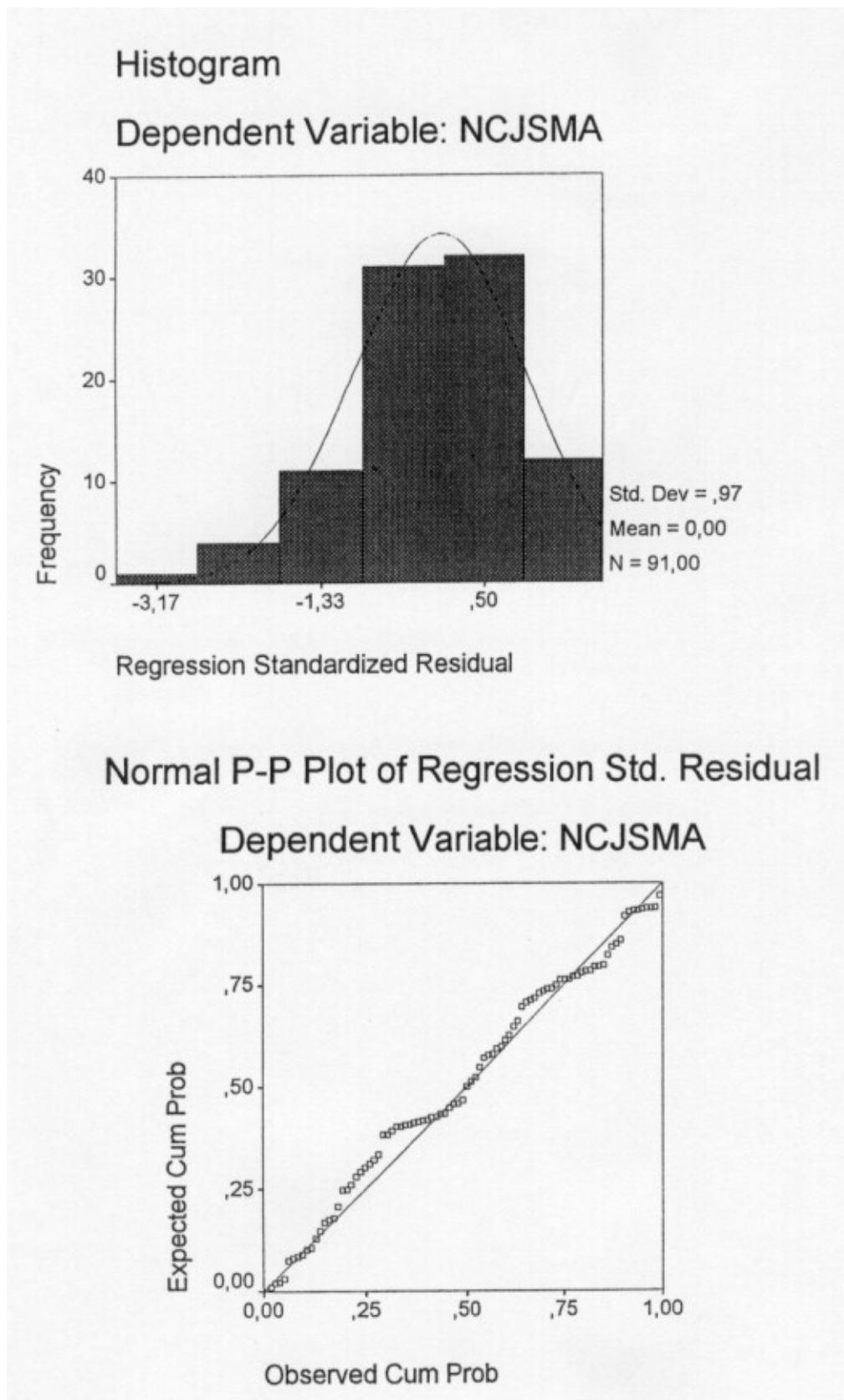
Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	(Constant)		
	NHK.MF	1,000	1,000
2	(Constant)		
	NHK.MF	,953	1,049
	NB38	,953	1,049
3	(Constant)		
	NHK.MF	,885	1,130
	NB38	,712	1,405
	Nfelhveszt	,734	1,363
4	(Constant)		
	NHK.MF	,803	1,245
	NB38	,707	1,414
	Nfelhveszt	,732	1,366
	NBIII2F	,891	1,122
5	(Constant)		
	NHK.MF	,734	1,362
	NB38	,676	1,480
	Nfelhveszt	,728	1,374
	NBIII2F	,870	1,149
	NBE.MF	,782	1,278

a. Dependent Variable: NCJSMA

Residuals Statistics^a

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	-1,133295	2,174434	5,833E-02	,619965	91
Residual	-1,984842	1,087765	1,074E-16	,567688	91
Std. Predicted Value	-1,922	3,413	,000	1,000	91
Std. Residual	-3,398	1,862	,000	,972	91

a. Dependent Variable: NCJSMA

Correlations

		NCjsma19	Sig. (1-tailed)	N
Pearson Correlation	NCjsma19	1,000	,	91
	NBI2narb	,019	,431	91
	NB38	,316	,001	91
	Nfelhveszt	-,059	,288	91
	NTEV	,538	,000	91
	NBI2F	,128	,113	91
	NBE.MF	,273	,004	91
	NTE.MF	,369	,000	91
	NHK.MF	,324	,001	91
	NHK.ST	,269	,005	91
	NK.ST	,065	,270	91

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	NTEV		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
2	NTE.MF		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
3	NB38		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).
4	NHK.MF		Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter <= ,050, Probability-of-F-to-remove >= ,100).

a. Dependent Variable: NCjsma19

Model Summary^a

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,538 ^a	,289	,281	,606357
2	,686 ^b	,471	,459	,525944
3	,707 ^c	,500	,482	,514604
4	,731 ^d	,534	,512	,499458

Model Summary^e

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,289	36,210	1	89	,000	2,246
2	,182	30,295	1	88	,000	
3	,028	4,921	1	87	,029	
4	,034	6,357	1	86	,014	

- a. Predictors: (Constant), NTEV
b. Predictors: (Constant), NTEV, NTE.MF
c. Predictors: (Constant), NTEV, NTE.MF, NB38
d. Predictors: (Constant), NTEV, NTE.MF, NB38, NHK.MF
e. Dependent Variable: NCjsma19

ANOVA^e

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	13,313	1	13,313	36,210	,000 ^a
	Residual	32,722	89	,368		
	Total	46,036	90			
2	Regression	21,694	2	10,847	39,212	,000 ^b
	Residual	24,342	88	,277		
	Total	46,036	90			
3	Regression	22,997	3	7,666	28,947	,000 ^c
	Residual	23,039	87	,265		
	Total	46,036	90			
4	Regression	24,583	4	6,146	24,636	,000 ^d
	Residual	21,453	86	,249		
	Total	46,036	90			

- a. Predictors: (Constant), NTEV
b. Predictors: (Constant), NTEV, NTE.MF
c. Predictors: (Constant), NTEV, NTE.MF, NB38
d. Predictors: (Constant), NTEV, NTE.MF, NB38, NHK.MF
e. Dependent Variable: NCjsma19

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-,193	,096		-2,011	,047
	NTEV	,771	,128	,538	6,018	,000
2	(Constant)	-,864	,148		-5,853	,000
	NTEV	,834	,112	,582	7,469	,000
	NTE.MF	1,185	,215	,429	5,504	,000
3	(Constant)	-,938	,148		-6,328	,000
	NTEV	,691	,127	,483	5,454	,000
	NTE.MF	1,316	,219	,476	6,015	,000
	NB38	4,335E-03	,002	,204	2,218	,029
4	(Constant)	-,925	,144		-6,424	,000
	NTEV	,647	,124	,451	5,201	,000
	NTE.MF	1,106	,228	,401	4,855	,000
	NB38	5,170E-03	,002	,243	2,685	,009
	NHK.MF	1,166	,462	,206	2,521	,014

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	(Constant)		
	NTEV	1,000	1,000
2	(Constant)		
	NTEV	,989	1,011
	NTE.MF	,989	1,011
3	(Constant)		
	NTEV	,735	1,361
	NTE.MF	,917	1,090
	NB38	,683	1,464
4	(Constant)		
	NTEV	,720	1,389
	NTE.MF	,796	1,257
	NB38	,663	1,508
	NHK.MF	,808	1,238

a. Dependent Variable: NCjsma19

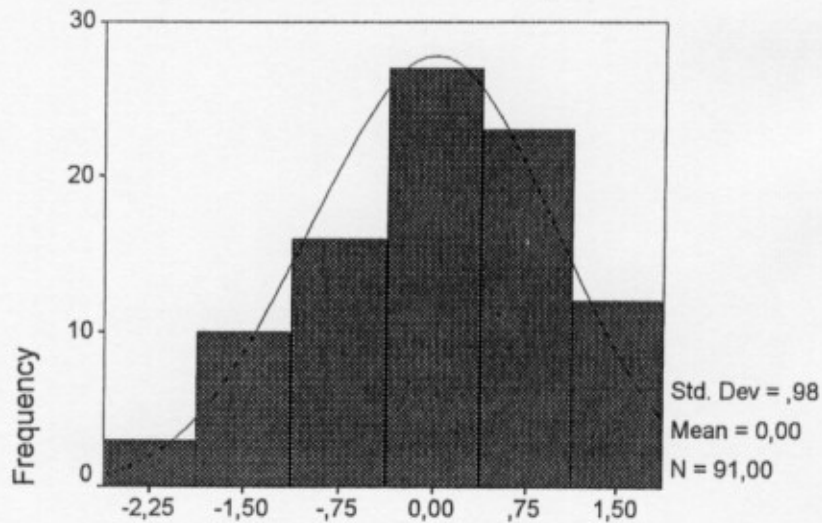
Residuals Statistics^a

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	-,871470	1,337803	,239109	,522627	91
Residual	-1,197860	,872172	-3,48E-16	,488233	91
Std. Predicted Value	-2,125	2,102	,000	1,000	91
Std. Residual	-2,398	1,746	,000	,978	91

a. Dependent Variable: NCjsma19

Histogram

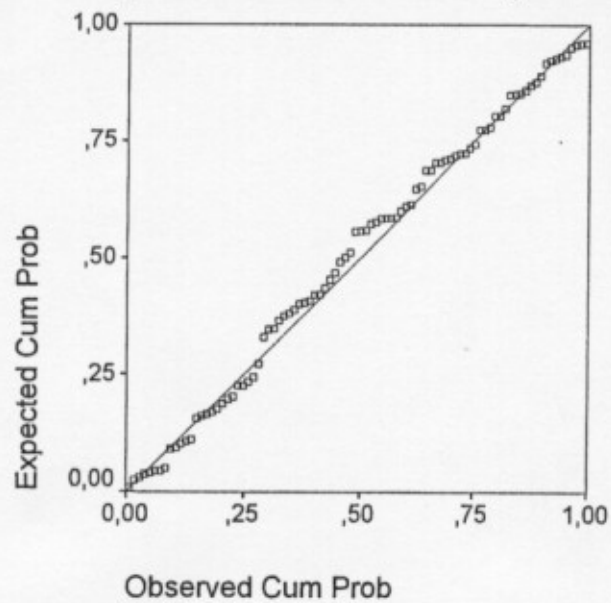
Dependent Variable: NCjsma19

Regression Standardized Residual

Normal P-P Plot of Regression Std. Residual

Dependent Variable: NCjsma19

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom:

1. Aitken, M.J. – Loftus, J.A. [1994]: Determinants of Accounting Policy Choice in the Australian Property Industry: A Portfolio Approach, *Accounting & Finance* (November 1994)
2. Baricz, R.[1990]: Mérlegtan, *Aula Kiadó, Budapest*, 1990.
3. Bodernhorn, D. [1978]: An Economic Approach to Balance Sheets and Income Statements, *Abacus*, (June 1978)
4. Bosnyák, J. [1996]: A cash flow számítás elmélete és gyakorlata, Egyetemi doktori disszertáció, *BKE*, 1996.
5. Bosnyák, J. – Mikolasek, A. [1993]: A számviteli és a gazdasági hozamráta összefüggései, *Számvitel és Könyvvizsgálat* 1993/10.
6. Brealey-Myers [1992]: Modern vállalati pénzügyek, 1. kötet, *Panem Kiadó, Budapest*, 1992.
7. Bowman, R.G. [1979]: The Theoretical Relationship Between Systematic Risk and Financial (Accounting) Variables, *The Journal of Finance*, (June 1979)
8. Búza (Kapásiné), M. – Pankucsi, Z. [2003]: Számvitel az Európai Unióban és Magyarországon, *Európai Füzetek* (a Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös kiadványa) 4., www.stratek.hu
9. Daley, L.A. – Vigeland, R.L. [1983]: The Effects of Debt Covenants and Political Costs on the Choice of Accounting Methods – The Cost of Accounting for R & D Costs, *Journal of Accounting and Economics* 5. (1983)
10. Deakin, E.B.[1979]: An Analysis of Differences Between Non-Major Oil Firms, Using Successful Efforts and Full Costing Methods, *The Accounting Review* (October 1979)
11. Delaney, P. – Adler, J. – Epstein, B. – Foran, M.[1993]: Interpretation and Application of GAAP, 1993.
12. Dhaliwal, D.S. [1980]: The Effect of the Firm's Capital Structure on the Choice of Accounting Methods, *Accounting Review* (January 1980)
13. Dhaliwal, D.S. [1988]: The Effect of the Firms Business Risk ont he Choice of Accounting Methods, *Journal of Business Finance & Accounting*, (Summer 1988)

14. Dyckman, T.R. [1977] with the cooperation of A.J. Smith: Financial Accounting and Reporting by Oil and Gas Producing Companies: Report of the Effect of the Exposure Draft on the Returns of Oil and Gas Company Securities, FASB
15. Epstein, B.J. – Mirza, A.A. [2003]: Nemzetközi Számviteli Standardok, Magyarázatok és alkalmazások, *Perfekt Rt., Budapest*, 2003.
16. Ferenczi, A. [2002]: Az Enron-ügy könyvvizsgálói tanulságai, *Számvitel és Könyvvizsgálat* 2002/2.
17. Foster, G. [1980]: Accounting policy decisions and capital market research, *Journal of Accounting & Economics*, (March 1980)
18. Garajszki, Z. és szerzőtársai [2001]: A Számviteli törvény magyarázata, I. kötet, *HVG Orac, Budapest*, 2001.
19. Gordon, M.J. [1964]: Postulates, Principles, and Research in Accounting, *The Accounting Review*, (April 1964),
20. Hagerman, R.L. – Zmijewski, M.E. [1979]: Some Economic Determinants of Accounting Policy Choice, *Journal of Accounting and Economics* 1., (1979)
21. Hagerman, R.L. – Zmijewski, M.E. [1981]: An Income Strategy Approach to the Positive Theory of Accounting Standards Setting/Choice, *Journal of Accounting and Economics* 3., (1981)
22. Hicks, J.R. [1978]: Érték és Tőke, *KJK. Budapest*, 1978.
23. Higson, C. [1995]: Creative Accounting, *London Business School*, MBA kurzus, előadásanyag, 1995.
24. Holland, K. [1998]: Accounting policy choice: the relationship between corporate tax burdens and company size, *Journal of Business Finance & Accounting*, (April/May 1998)
25. Horngren, C. T. – Harrison, Jr., W. T. [1989]: Accounting, *Prentice Hall, Inc.*, 1989.
26. Ketskeméty, L. – Izsó, L. [1996]: Az SPSS for Windows programrendszer alapjai, Felhasználói útmutató és oktatási segédlet, Kézirat, 1996.
27. Kim, J.B. – Lipka, R. [1991]: Effects of Accounting Choice on the Explanation of the Market Risk in the Oil and Gas Industry, *Journal of Business Finance & Accounting*, (January 1991)
28. Kőrösi, G. – Mátyás, L. – Székely, I.[1990]: Gyakorlati ökonometria, *KJK, Budapest*, 1990.

29. Malasics, A. [1997]: Számviteli információs rendszer adatvetületének tervezési alapvetése, Kandidátusi értekezés, *BKE*, 1997.
30. Mohrman, M.B. [1993]: Debt Contracts and FAS No. 19: A Test of the Debt Covenant Hypothesis, *The Accounting Review*, (April 1993)
31. Moonitz, M. [1974]: Obtaining Agreement on Standards, *Studies in Accounting Research* No. 8. (Sarasota, Florida AAA, 1974)
32. Nemzetközi Számviteli Standardok, *Saldo Rt., Budapest*, 1994.
33. Nobes, C. – Parker, R. [1995]: Comparative International Accounting, 4thEd., *Prentice Hall*, 1995.
34. Ohlson, J.A. – Zhang, X-J. [1998]: Accrual Accounting and Equity Valuation, *Journal of Accounting Research* Vol.36., Supplement 1988, Printed in USA.
35. Pierce-Brown, R. – Steele, T. [1999]: The Economics of Accounting for Growth, *Accounting & Business Research*, Vol. 29. No. 2 (1999)
36. Smith, T. [1992]: Accounting for Growth – Stripping the Camouflage from Company Accounts, *Century Business, London* (1992)
37. Sterling, R.R. [1990]: Positive Accounting: An Assessment, *Abacus*, Vol.26. No.2. (1990)
38. Watts, R.L. – Zimmerman, J.L. [1978]: Towards a Positive Theory of the Determination of Accounting Standards, *The Accounting Review* (January 1978)
39. Watts, R.L. – Zimmerman, J.L. [1986]: Positive Accounting Theory, *Prentice-Hall*, 1986.
40. White, G.I. – Sondhi, A.C. – Fried, D. [1994]: The Analysis and Use of Financial Statements, *John Wiley&Sons, Inc., New York* (1994)
41. Willet, R.J. [1997]: An Axiomatic Theory of Accounting Measurement, *Accounting and Business Research*, (Spring 1987)
42. Willet, R.J. [1998]: An Axiomatic Theory of Accounting Measurement – Part II, *Accounting and Business Research*, (Winter 1998)
43. Wong, J. [1988]: Political costs and an intraperiod accounting choice for export tax credits, *Journal of Accounting and Economics* 10., (1988)
44. Umenhoffer, F. [2002]: A számviteli politikáról az új számviteli törvény alapján, *Adó (Pénzügyi- és adóirányítási szaklap)*, XVI. évfolyam 2002/9. szám

45. 1606/2002/EK: Az Európai Parlamentnek és az Európai Unió tanácsának 2002. július 19-én kelt, 1606/2002. számú rendelete a nemzetközi számviteli standardok alkalmazásáról, *Számvitel és Könyvvizsgálat* 2002/10.

Felhasznált fontosabb hazai jogszabályok:

1. 2000. évi C. törvény a számvitelről
2. 1996. évi LXXXI. törvény a társasági és az osztalékadóról
3. 1993. évi XLVI. törvény a statisztikáról
4. 1991. évi XVIII. törvény a számvitelről

Az értekezés témakörével kapcsolatos saját publikációk:

1. Baricz, R. – Bosnyák, J. – Malasics, A. [2001]: A számviteli törvény változásai 2000/2001, Szakmai továbbképzés oktatási anyaga, Kézirat, 2001.
2. Bosnyák, J. [1999]: Számviteli adatokra épülő cash flow számítás (átdolgozott), *Számvitel-adó-könyvvizsgálat*, 1999/1.
3. Bosnyák, J. [1998]: Számviteli adatokra épülő cash flow számítás, BKE Jubileumi tudományos ülészek I. kötet, Konferencia-kiadvány, 1998.
4. Számvitel I. példatár és feladatgyűjtemény (szerkesztő: Baricz, R., szerzők: BKE Számvitel tanszék kollektívája), BKE (FEFA), Kézirat, 1997.
5. Bosnyák, J. [1996]: A cash flow számítás elmélete és gyakorlata, Egyetemi doktori disszertáció, BKE, 1996.
6. Bosnyák, J. – Mikolasek, A. [1993]: A számviteli és a gazdasági hozamráta összefüggései, *Számvitel és könyvvizsgálat*, 1993/10.
7. Bosnyák, J. [1993]: A költségszámítás néhány elméleti és gyakorlati vonatkozása, *Számvitel és könyvvizsgálat*, 1993/7-8.
8. Bosnyák, J. – Mikolasek, A. [1993]: Az annuitás kamat- és tőketörlesztőrészlet tartalma, *Bankszemle*, 1993/6.

Az értekezés témakörével kapcsolatos saját alkalmazások:

1. Részletes szakvélemény a vásárolt követelések (vételi faktoring) számviteli szabályozásáról
OTP Faktoring Követeléskezelő Rt. részére, 2002. (Társszerző: Baricz R.)
2. Részletes szakvélemény a forfetírozás útján vásárolt követelések számviteli elszámolásáról
OTP Faktoring Követeléskezelő Rt. részére, 2002. (Társszerző: Baricz R.)
3. Eszközök és források értékelési szabályzata
MVM Rt. részére, 2001. (Társszerző: Baricz, R.)
4. Számviteli politika
MVM Rt. részére, 2000. (Társszerző: Baricz, R.)
5. Részletes számlarend
MVM Rt. részére, 1999.,2000. (Társszerző: Baricz, R.)
6. A számviteli értékelési eljárások közötti választások hatása a vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre
MOL Rt. részére, 1993.,1999.
7. Számviteli politika előtanulmány
MVM Rt. részére, 1999. (Társszerző: Baricz, R.)
8. Eszközök és források értékelési szabályzata
MOL Rt. részére, 1998. (Társszerző: Malasics, A.)
9. Részletes számlarend
MBV Rt. részére, 1997. (Társszerző: Malasics, A.)
10. Részletes számlarend
Mecseki Erőmű Rt. részére, 1995. (Társszerző: Baricz, R.)
11. A jegybank és a kincstár viszonya
Tanulmány a PM részére, 1994. (Társszerző: Mikolasek, A.)
12. A vásárolt kőolajra vonatkozó számviteli értékelési eljárások változtatásának hatása a vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre
MOL Rt. részére, 1994.
13. Részletes számlarend
MOL Rt. részére, 1992. (Társszerzők: a BKE Számvitel tanszék kollektívája)